

ЎЗБЕК ТИЛИНИНГ ИЗОХЛИ ЛУФАТИ

80 000 дан ортиқ сўз ва сўз бирикмаси

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:

Э. БЕГМАТОВ, А. МАДВАЛИЕВ, Н. МАҲКАМОВ, Т. МИРЗАЕВ (раҳбар),
Н. ТЎХЛИЕВ, Э. УМАРОВ, Д. ХУДОЙБЕРГАНОВА, А. ҲОЖИЕВ

А. Мадвалиев таҳрири остида

Лугат ҳозирги ўзбек адабий тилида кенг истеъмолда бўлган 80 мингдан ортиқ сўз ва сўз бирикмаларини, фан, техника, санъат ва маданият соҳаларига оид терминларни, бир неча шевада қўлланадиган сўзларни, баъзи тарихий ва эскирган атамаларни ўз ичига олади. Лугатда берилган сўзларнинг амалда қўлланиши XX аср ўзбек адабиёти ва матбуотидан олинган мисоллар билан далилланган. Лугат ўзбек тилшунослиги ва туркийшунослик бўйича мутахассислар, таржимонлар, оммавий аҳборот воситалари ходимлари, олий таълим муассасаларининг ўқитувчилари ва талабалари, шунингдек, кенг ўқувчилар оммаси учун мўлжалланган.

“Ўзбекистон миллий энциклопедияси”

Давлат илмий нашиёти

Тошкент

Эслатма: Ушбу китобдан фақатгина шахсий мутолаа, танишиб чиқини мақсадида фойдаланиш мумкин. Тижорий мақсадларда фойдаланиш (сотиш, кўпайтириш, тарқатиш) қонунан тақиқланади.

ИБИ шв. унд. с. Ажабланиш, ҳайронлик каби ҳис-туйғуни билдиради; вой, ие. Сүхбатдошим бу гапларни.. эшиштгач, унинг юзидан құвонч нури пайдо бўлиб, ҳаяжонланиб: -Иби! – деди. С. Айний, Эсдаликлар. У кўзларини қисиб, тўрхалталаарга тикилди: -Иби, нима қиласиз бу намакобларни, хола? С. Нуров, Нарвон.

ИБЛИС [а. ﴿بِلِس﴾ – шайтон] 1 Одамларни йўлдан оздирувчи, ёмон йўлга бошловчи маҳлук; шайтон. У, *Саидозининг.. юрагига иблис ин қурган тұхматчи, бутун бадани заҳар боғлаб кетган ғараз-ғўйлигини билмаган экан*. С. Анорбоев, Оқсой.

2 кўчма Иблисга хос хусусиятли одам. *Эъзозхон одам суратидаги иблис ҳикоясига қўрқув ичидан қулоқ солиб ўтиараркан, унинг [Зиёдилланинг] мақсадига тушуна олмади*. Ҳ. Фулом, Машъал.

3 Иблисга нисбатловчи ҳақоратни билдиради. *Қутидор, қизининг мақсадига тушунив, икки турли қўлни дарров пайқаб олди: -Вижденсиз, иблис! – деб қўйди*. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ИБЛИСЛАРЧА айн. иблисона.

ИБЛИСЛИК 1 Иблисга хос хусусиятли (иблис каби) одам эканлик. Сенинг иблислигингни энди билдим.

2 Иблисона хатти-ҳаракат, иблис иши; малъунлик, шайтонлик. [Шавкатий] Иблислик қилиб, Мунисни йўлдан оздирган маккор. 3. Фатхуллин, Сўнмас юлдуз.

ИБЛИСОНА рвш. Иблисларга, малъунларга хос; разилона, иблисларча. Мен бу иблисона алдовга учиб, бу тўғрида на сенга ва

на Нормухаммад қушбегига оғиз очмадим. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ИБН [а. ابن – ўғил] эск. кт. Эркак кишини ўз отасига нисбат этиб кўрсатувчи, «ўғли», «зода» маъноларини билдирувчи сўз, куня. Ибн Сино, Ибн Батута, Ибн Аҳмад Мирзо.

Хоқон ибн хоқон Хоқон ўғли хоқон (отабоболари хоқон ўтган киши ҳақида). Менким, Марғилон ҳокими Ўтаббой қушбеги, ўз ҳукмимни хоқон ибн хоқон жаноби олий Худоёрхон исми шарифларидан эшиштираман. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ИБО [а. ﴿بِ﴾ – қаршилик, кўнмаслик; гуур, магрурлик, тақаббурлик] 1 Андиша, шарм-ҳаё билан тортиниш, шундай ҳиссезги, уялиш. Дилора қулиб, чарақлаб қайтиб келганда, Ғуломжон ҳар қандай ибога парво қиласай, бўласи ёнига борди. М. Исмоилий, Фарфона т. о. Кравцова бу «шалоқ» йигитнинг бунчалик ибо билан қиласётган ҳаракатидан кулгиси қистади. Шуҳрат, Шинелли йиллар.

Ибо қилмоқ Ибо ҳисси билан тортиномоқ, уялмоқ; тийилмоқ. Анвар меҳмонхонага кириб келувчи Султоналидан ҳам ибо қилмай.. сандал устига энгашди. А. Қодирий, Мехробдан чаён. Тоҳир чанг босган чориги билан кўрпачага чиқишдан ибо қилди-ю, пойгаҳдаги шолча устига ўтирди. П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

2 Ўзини, нафсини тийиш, сабру қаноат.

3 Ибо (хотин-қизлар исми).

ИБОДАТ [а. عبادت – қуллуқ қилиш; сиғиниш, топиниш] дин. 1 Қуллуқ қилиш, сиғиниш, топиниш ва унинг амали; намоз.

Бутун кўҳна тарих давомида диний тарбия дейилганда, асосан ибодат тушунилган. Газетадан.. мўмин-мусулмонларнинг рўза тутишидан мақсадини Оллоҳнинг бандалари.. ўз умматларини сабр-қаноатга, меҳр-оқибатга ундаидиган ибодат деб таърифлайдилар. Газетадан. Бутхона кўнгироги кечки ибодатга чақириб, оғир ва узун даранглади.. А. Қаҳҳор, Томошабоғ.

Ибодат қилмоқ 1) сифинмоқ; намоз ўқимоқ; 2) тоат-ибодат қилмоқ. [Навоий:] Менингча, олтмиш ўйил қуруқ тоат, ибодат қилгандан кўра, бир соат одил бўлмоқ савоблироқдир. Уйғун ва И. Султон, Алишер Навоий; 3) кўчма бирор нарсага ортиқ даражада берилиб кетмоқ, чўқинмоқ. У пулга ибодат қиладиган одам. ■ Агар одамлар сенга қиладиган ибодати ўрнига бир-бiri учун меҳнат қисса, сенга қўйган кўнглини бир-бiriга қўйса.. ер юзининг ўзи жаннат бўлади. А. Қаҳҳор, Қабрдан товуш.

2 Ибодат (хотин-қизлар исми).

ИБОДАТГОҲ Ибодат қилинадиган жой; ибодатхона.

ИБОДАТХОНА Ибодат қилинадиган жой ёки уй, бино (мачит, хонақоҳ ва ш. к.). У [Очил] Байжунинг кўл бўйида, эски ибодатхона олдида айтган ашулаларини.. юмюм ўйглаб эшилди. П. Қодиров, Уч илдиз.

ИБОЛИ Ибоси бор, андиша-ҳаё ҳиссига (хислатига) эга. ■ Қайси аёл сабр-қаноатли, ҳаёли, иболи экан, у ҳаётда баҳту таҳтини топа олади. Газетадан.

ИБОРА [а. عباره – сўз, сўз бирикмаси] 1 Бирор тушунча ёки фикр ифодаловчи, одатда, сўзларнинг турғун бирикмаси (сўз бирикмаси ёки гапга тенг жумла); таъбири. Образли ибора. ■ Черницов «вақтингча тантана», «вақтингча чекиниш», «қайта ҳужумга ўтиши» деган ибораларни қийналиб айтди. И. Раҳим, Чин муҳаббат. Улар Сукротнинг «Аввал ўзингни англа, шунда дунёни англайсан» деган машҳур иборасини ўзларига дастуриламал қилиб олишган. «Сирли олам».

Турғун ибора Бевосита нутқ жараёнида ҳосил бўлмайдиган, тилда бир бутун ҳолда мавжуд бўлиб, шундайлигича нутққа киритиладиган сўз бирикмаси ёки гапга тенг жумла. **Фразеологик ибора** Турғун ибораларнинг кўчма маъноли, образли тури. Оёғини қўлига олмоқ (жуда тез югурмок), аммам-

нинг бузоги (лалайган), илоннинг ёғини ялаған (ўта айёр) ва ш.к.

2 айн. сўз 2.

ИБОРАТ I [а. عبارت – баён, ифода] 1 Ташкил топган, таркиб топган; тузилган. Сув водород ва кислороддан иборат. Беш кишидан иборат комиссия. ■ ..саксовул, қандим, черкез каби чўл ўсимликларидан иборат ўрмонзорлар барпо этилди. Газетадан. «Ўзбекистон миллий энциклопедияси» Давлат илмий нашириёти эса Имом ал-Бухорий ҳадисларидан иборат «Солиҳ амаллар», «Эр ва аёл бурчи», «Илму маърифат нури» сингари мўъжаз китобларни чоп этилди. Газетадан.

2 Феъл-боглама взф. Асосий вазифа – мавжуд барча моддий ресурслардан фойдалана билишдан иборат.

ИБОРАТ II [а. عبارت – сўзлар, иборалар] эск. Ибора; сўз, сўзлар. Ҳат ўқилди завқ бирлан сар-басар, Бир иборат чиқди, мазмунни итоб. Муқимий.

ИБОСИЗ Ибоси ўйқ, андишани, тортиши билмайдиган; бешарм, беҳаё. Мунисхон гўё олдида гўдак ёки ўз эри ўтиргандай, ҳеч ибосиз устки кўйлагини еча бошлиди. А. Қаҳҳор, Сароб.

ИБРАТ [а. عبرת – ўгит, панд-насиҳат; намуна, ўрнак] Намуна, ўрнак бўладиган иш, хатти-ҳаракат ва ш. к. Бола тарбиясида ота-онанинг ибрати, айниқса, бебаҳо. Газетадан. Мен кўрдим театрни.. Мен борганимда, бир илмисиз боланинг безори бўлиб кетганини кўрсатиши, холос. -Мактаб эмас, ибрат денг! Ойбек, Танланган асарлар.

ИБРАТ ОЛМОҚ Ўрнак олмоқ, ўрганмоқ. Янгиликни тарқатиша дадил бўлиши керак, халқ ўзимиздан ибрат олгани яхши. Ойбек, О. в. шабадалар.

ИБРАТЛИ Ибрат бўладиган, намуна, ўрнак олса арзидиган. Бизнинг ўзбек миллитига хос удумлар, одоб-ахлоқ мөъёллари бир-бiriдан гўзал ва ибратли. Газетадан. Барчага ўрнак бўлиб, ўтказдингиз ибратли умр. Воқиф.

ИБРАТОМУЗ [а.+ф. أمير – ибратли, ибратга эга бўлган] Ибрат бўларли, намуна, ўрнак бўларли. Ибратомуз иш. Ибратомуз сиймо. ■ «Мушук ва сичқон» ҳикояси бирам ажойибки, тўқ одамлар билан фақир одамларни мушук билан сичқонлар орқали ҳикоя қиласи бу китобда. Мақсади жуда ибратомуз. Ойбек, Болалик.

ИБРАТХОНА эск. Театр. *Aхир театрни бир вақтлар бекорга «ибратхона» деб аташмаган.* Газетадан.

ИБРИЙ [а. عبرى – яхудий] айн. **иброний.**

ИБРОНИЙ [а. عبرוני] эск. 1 айн. **яхудий.**

2 Яхудийларга, уларнинг тили, адабиёти ва маданиятига оид. *Иброний ёзуви.*

ИБТИДО [а. ابتداء – бошлаш; бошлангич нуқта] кт. Бирор нарса, иш-ҳаракат, воқеа-ҳодиса ва ш. к. нинг аввали, бошланиш даври; зид. **интиҳо.** *Воқеанинг ибтидоси ва интиҳоси.* ■ Фан эса ўз ибтидосиданоқ моддий дунёни тадқиқ этишга йўналтирилган бўлиб.. Газетадан. *Дуруст, у.. энди табиат сирларининг ибтидосини билади.* О. Ёкубов, Кўхна дунё.

ИБТИДОИЙ [а. ابتدائي – бошлангич, дастлабки; содда] кт. 1 Кишилик тарихи-нинг энг қадимги, дастлабки даврига оид, синфий жамиятдан олдинги. *Зеро, ибтидойи жамиятдан тортуб ҳозирги жамият босқичига қадар бўлган даврлар одам меҳнати самараси..* Н. Сафаров, Оловли излар.

2 Бошлангич, дастлабки. *Ибтидоий мактаб* (эск.). ■ *Шу оддий бир киши(ни), ибтидоий мактабнинг муаллимини, Аббосхондан тортуб Муҳаммаджон домлагача иззат қиласидилар.* А. Қаҳҳор, Сароб.

3 Оддий, элементар. *Мулла Шоҳнинг адабиёт билан машгулоти жуда содда ва ибтидоий эди.* С. Айний, Эсдаликлар. *Меҳнатга шитиёқ бўлгани ҳолда унга муносабат жўн ва ибтидоий даражада турибди.* Газетадан.

ИВИМОҚ I Сув ёки бошқа суюқликни эмиб, шимиб ҳўл бўлмоқ, нам тортуб юмшамоқ; бўкмоқ. Сувда ивиган нон. *Кийимларим ёмғирда ивиб кетди.* ■ *Султон товоқдаги қаймоқни шимиб, ивиб қолган нон бурдаларини лунжига тўлдириб чайнай бошлади.* Ҳ. Фулом, Машъал. *Сафаров, папирос найчасининг ивиган жойини тиши билан узиб, пуфлаб ташлади-да, ўйчан жавоб берди.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

ИВИМОҚ II 1 Қуолиб қолмоқ, қуюқ тортмоқ, қуюқлашмоқ (қон ҳақида). Қаердадир томса томчи қон, *Сенинг юрагинеда ивийди.* У. Кўчкоров, Ҳаяжонга кўмилган дунё.

2 Қатиққа айланмоқ (сут ҳақида); уйимоқ. *Оч уйда қатиқ ивимас.* Мақол.

3 Бузилиб, айниб қолмоқ, чириб тушмоқ. *Сут ивиб қолибди.*

ИВИНДИ Ўз-ўзидан ивиб қолган нарса (асосан сут ҳақида).

ИВИРСИЛАМОҚ шв. қ. **ивисимоқ 1.** Ҳой, мунча *ивисиладиларинг.* Бўла қолсаларинг-чи! А. Қаҳҳор, Оғриқ тишилар.

ИВИРСИМОҚ 1 Майдада ишлар билан овора бўлмоқ, имиллаб ишламоқ, фимиллаб юрмоқ. *Анзират хола.. ўз-ўзидан жавраб, қоронғида ивисиб юрар эди.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

2 Супурилмай-сирилмай, йиғиширилмай, бетартиб ҳолга келмоқ, кир, чанг ва ш. к. билан қопланмоқ. *Үй ивисиб ётибди.* *Ивисиган уйга меҳмон келар.* Мақол. ■ *Машина похол-ҳашаклар сочилиб, ивисиб ётган тегирмон эшиги олдидаги ялангликда доира ясаб тўхтади.* Д. Нурий, Осмон устуни.

ИВИРСИРАМОҚ шв. **Ивисимоқ.** Нима қилиб ивисираб ўтирибман, тезроқ яранинг олдини олиш керак. Ҳамза, Захарли ҳаёт.

ИВИРСИҚ 1 Супуриб-сирилмаган, йиғиширилмаган, бетартиб ҳолдаги. *Ивисиқ ўй.* ■ *Шипи наст, деворлари юпқа, тортгина дўжонхона ҳар вақтдагидай ивисиқ.* Ойбек, Танланган асарлар.

2 Саранжом-саришта бўлмаган, ўй-рўзгорни бетартиб тутадиган; пала- partiш. *Ивисиқ хотин.*

ИВИР-ШИВИР тақл. с. Шивирлашувчиликнинг ўзгаларга аниқ эшитилмайдиган (одатда, сирли) сұхбати ва шу сұхбат товуши; шивир-шивир. *Ивир-шивир гаплар.* ■ *Тўхтасин ўртоқларини ўйғди, уларга ивисирилган билан бир нимани тушунтириди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Қўп вақтгача Офтоб ойимнинг ивир-шивири набира тўғрисида бўлиб қолди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ИВИТМА Ивитиб тайёрланган.

Ивитма палов Олдиндан 1,5–2 соатча ивитилган гуручдан тайёрланган палов.

ИВИТМОҚ I Ивимоқ I фл. орт. н. *Ошга нўхатни ивитиб солмоқ.* ■ *Улар.. тилхатларни чўнтақларидан чиқариб кўрсатдилар.* Улардан бири деди: *Биз бу тилхатларни ивитиб ичамизми?* С. Айний, Қуллар.

ИВИТМОҚ II Ивимоқ II фл. орт. н. *Қатиқ ивимоқ.*

ИВИТҚИ с. т. Қатиқ ивитиши учун сутга солинадиган озгина қатиқ; томизғи, оқлиқ. *Сутга ивитқи солмоқ.*

ИВИШИҚ Ивишиб (увушиб) қолган. Ёзар эмишмиз биз ҳам энди ивишиқ оёғларимизни. F. Гулом.

ИВИШМОҚ айн. **увушмоқ**. Маршрутнинг узунлигидан унинг охирига етгунча йўловчиларнинг оёғи ивишиб қолди. «Муштум». Тек ўтирган боланинг баданидан энди боягидек иссиқ тафт кўтарилемасди, аксинча, аззойи бадани ивишиб борарди. Р. Раҳмонов, Чангальзордаги шарпа.

ИВИҚ Қон ивишидан юзага келган ёпишқоқ, елимсизмон масса.

ИВРИТ [қад. сом тилида: дарёнинг нариги томонидагилар тили] Сом-ҳом тиллари оиласининг сом тармоғига мансуб қадимги яхудий тили; ҳозирда араб тили билан бирга Исройлнинг давлат тили.

ИГИ-ЖИГИ: иги-жигисигача Икирчиригача, майда-чуйдасигача. Ҳаммасини мана биздан сўранг, шаҳримиздаги ҳар бир кимсанинг иги-жигисигача биламиз. Ойбек, Улуғ йўл.

ИГИР, ийир Кучаладошлар оиласига мансуб кўп йиллик ўт ўсимлик (атторлик, қандолат саноатларида ва тиббиётда ишлатилади). *Ангизли ерда от ўлмас, ийир бор ерда эр ўлмас. Мақол.* ■ Отга солди арна билан ийирни. «Алпомиши». [Игир]Илдизпоясидан эфир мойни олинади. «ЎзМЭ».

ИГНА 1 Бир томони найзасимон, иккинчи томони тешик бўлиб, тешигидан ип ўтказиб, нарса тикишга мўлжалланган ингичка металл асбоб. *Машина игна. Тепчик игна. Қавиқ игна. Игнага ип ўтказмоқ.*

2 Турли асбобларнинг игнасимон қисми. *Патефон игнаси. Примус игнаси.*

3 тиб. Тиббий техникада: ингичка сим ёки учи ўткир найча кўринишидаги санчилувчи ёки санчилувчи-кесувчи асбобларнинг умумий номи. 1982 йил сентябр ойининг охирларида игна билан даволовчи олим ва шифокорларнинг бутуннитифоқ анжумани бўлиб ўтди. «Фан ва турмуш».

4 Баъзи ўсимлик ва жоноворларнинг игнасимон аъзоси, найзаси, тикани. *Дараҳт игнаси. Кирни игнаси.*

Игна билан қудук қазимоқ Қийин, майда, машаққатли ва узоқ муддатли ишни қунт, бардош, матонат билан бажармоқ. *Илм (олиш) – игна* билан қудук қазиш билан баравар. **Игна санчмоқ** Оғир ботадиган гап котмоқ, қаттиқ тегадиган гап гапирмоқ.

Игна тешигидан ўтадиган Чакқон, абжир. **Разведкага игна тешигидан ўтадиган** эпчил.. кишилар керак. Шуҳрат, Шинелли йиллар. **Игна устида ўтироқ** Жуда бетоқат, безовта ва азобда бўлмоқ. У [Одилжон] игна устида ўтиргандай, жуда бетоқат эди, дамбадам томоғини қириб ўтталиб, соатига қарапди. Р. Раҳмонов, Қўшнилар. **Игнадай нарсани туждай қилмоқ** Кичик нарсани катта қилиб кўрсатмоқ, муболага қилмоқ, ортириб, бўрттириб юбормоқ. Қўзабойнинг.. иғнадай нарсани туждай қилиб гапириш одати бор. Ҳ. Назир, Кўкорол чироқлари. **Игнадек санчилмоқ** Қаттиқ ботмоқ (гап хақида). Бекмуродга чолнинг деганлари гёё иғнадек санчилди. И. Ўқтамов, Изза. **Игнанинг учидай** Жуда кичик; зигирча, жичча. -Хе-ҳе-ҳе, – элликбоши кулиб, кўзларини артди, – иғнанинг учидай ёлғони ўйқ, қулинг бўлай, бойвачча. Ойбек, Танланган асарлар. Бироқ менинг гуноҳим иғнанинг учидай бўлса, сизларнинг айбингиз туждай. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

ИГНАБАРГ Баъзи бир доим яшил дарҳатларнинг, мас., қарагайнинг игна шаклидаги барги.

ИГНАБАРГЛИЛАР Игнасимон баргли, яланғоч (очиқ) уруғли ўсимликлар (мас., қарагай, қора қарагай, оқ қарагай ва ш. к.).

ИГНАТЕРАПИЯ Гавда (тана) юзасининг қатъий муайян нуқталарига қадалган иғналар ёрдамида кучи, табиати ва муддати турлича бўлган таъсирашлар орқали организм функцияларига таъсир кўрсатишдан иборат даволаш усули.

ИГНАЧИ шв. Ниначи. Унинг атрофидаги гулзорда ранг-баранг капалаклар, иғначилар қонд қоқар, асаларилар гўнгиллар.. эди. А. Қаҳҳор, Картина.

ИГРЕК 1 Лотин алифбосида охирги ҳарфдан олдинги – «Ү» ҳарфининг номи.

2 мат. Шу ҳарф билан ифодаланган номаълум (қидирилаётган) миқдор.

ИГУАНА [исп. iguana < кариб тиллари-дан] Асосан дараҳт шоҳларида яшовчи узун думли калтакесаклар оиласининг умумий номи; Шимолий ва Жанубий Америкада, Мадагаскар оролида тарқалган.

ИД қ. ийд. ..Шу чоққача қаерда буқиниб ётган бўлса, ётгандиш, ишо иш кунлари албатта ўйларига келурлар.. Ҳ. Нуъмон ва А. Шораҳмедов, Ота.

ИДБОР [а. ایدبار – чекиниш; (ишининг) орқага кетиши] эск. Бахтсизлик, (иш) юришмаслик. *Масти иқбол ўлма-ю, идбор била оғритма бош, Тотмагил бу бодани, зин-хор маҳмур ўлмагил.* «Ақл ақлдан қувват олади».

ИДДА [а. ایدد – бир қанча; қанчадир сон, кун] дин. Эрдан ажраган ёки эри ўлган хотинга ҳомиладорлиги аниқлангунча шариат бўйича эрга тегиши ман қилинган тўрт ою ўн кунгача бўлган муддат. *Менинг бу хатимни, албатта, шариат пешволари шарий ҳисоблаб, иддангиз битиши билан, сизга бошқа эр қилишига ихтиёр берсалар керак.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. Эрга тегиши нияти бўлса, мазкур идда муддати (тўрт ою ўн кун) ўтгандан кейин зийннатланиши мумкин. Газетадан.

Идда тутмоқ (ёки сақламоқ) Идда амалини бажармоқ, иддага (идда муддатига) риоя қилмоқ. Санам ҳали ёш, ўн гулидан бир гули очилмаган, бундай жувон учун, китобларда ҳам айтилган, олти ойдан ортиқ идда тутши ортиқча экан. Ш. Ҳолмирзаев, Тўлқинлар.

ИДДАО [а. ایدداؤ – муддао, даъво, талаб; қаллоблик] 1 Ноўрин ёки ноҳақ талаб, даъво. *Демак, «ер оз, аҳоли кўп» деган иддао билан ҳаётни зарур масаладан қоча олмаймиз.* Газетадан.

2 Ўзи учун муносиб бўлмаган, ортиқча даъво. *Унинг иддаоси баланд-ку!*

Иддао қилмоқ (ёки этмоқ) Бирор талабни қўймоқ; ортиқча даъво қилмоқ. *Сиз фронтда юрганда, бошқага кўнгил қўйсан.. сизни бу ерга чақиришига, бирор иддао қилишига ҳақ-хуқуқим қолмасди..* Т. Жалолов, Олтин қафас. Амалин пеш қилиб, ҳар кимга ҳар хил иддао этган Баланд тумшуқ, бўйин гоз, бадхаволарни кўролмасман. «Муштум».

ИДЕАЛ [фр. ideal < юн. idea – фоя, тушунча, тасаввур; образ, тимсол] 1 от Жамиятнинг, шахснинг энг олий мақсади, энг юксак орзу ва тилак. *Идеал – жамиятнинг юксак ва олижаноб мақсади, келажакда кўзланган гоҳси.* Газетадан. *Ижтимоий идеал мисоли маёқ бўлиб, жамият қаёққа ва қандай мақсадда қадам отишида ғоявий-мағкуравий ва маънавий-руҳий йўл кўрсатиб туриши мумкин.* Газетадан.

2 от Ҳар жиҳатдан баркамол, мукамал, хаёлан орзу қилинадиган, лекин ҳали

ҳаётда мавжуд бўлмаган нарса, ҳодиса. *Унинг идеали – ёқтирган қизини ўз таъсирига олиб, ўз қадрини ерга урмай севиши мөдди.* П. Қодиров, Уч илдиз.

3 сфт. Олижаноб, намуна бўладиган, орзу-мақсадга мос, мувофиқ келувчи. **Идеал образ.** *Идеал шароит.* — *Маънавият қаҳрамони бўлгани туфайли у халқнинг идеал қаҳрамонига айланди.* Газетадан.

ИДЕАЛИЗМ [фр. idealisme < юн. idea] флс. Материализмга қарама-қарши ҳолда, руҳ, фоя, онг борлиқнинг негизи, яъни бирламчи деб билувчи, материя, табиат эса иккиламчи, ҳосила деб тан олувчи фалсафий оқим ва таълимотларнинг умумлашма ифодаси.

ИДЕАЛИСТ 1 Идеализм тарафдори, идеалистик фалсафа издоши.

2 Ҳақиқатни идеаллаштирувчи, бўяб кўрсатувчи шахс; хаёлпарамаст.

ИДЕАЛИСТИК Идеализмга доир, идеализмга хос ёки унга асосланган. *Идеалистик фалсафа.* *Идеалистик дунёқараши.* Тарихга идеалистик қараб.

ИДЕАЛЛАШТИРМОҚ Бадиий ижодда бирор нарса, воқеа, ҳодиса ёки шахсни юқори кўтариб, бекаму кўст, яхши, бенуқсон қилиб кўрсатмоқ. *Ўтмишини идеаллаштироқ.*

ИДЕНТИФИКАЦИЯ [лат. identificare – айнанлаштироқ, тенглаштироқ] Криминалистикада объект ёки шахснинг умумий ва хусусий белгилари мажмугига қараб айнанилигини аниқлаш.

ИДЕОГРАММА [юн. idea – тушунча + gramma – ёзув] тлиш. Тилнинг айрим товушларини эмас, балки тўлиқ тушунчаларни ифодалашга асосланган, шартли қабул қилинган ёзув белгилари (ракамлар, математик шакллар; шунингдек, иероглифик ёзув белгилари).

ИДЕОГРАФИК Идеографияга оид. *Идеографик ёзув.*

Идеографик лугат Сўзлар алифбо тартибида эмас, балки мавзуий (маъновий-мазмуний) тамойил бўйича жойлаштирилган лугат.

ИДЕОГРАФИЯ [юн. idea – тушунча + grapho – ёзаман] тлиш. Идеограммага асосланган ёзув тизими.

ИДЕОЛОГ қ. мафкурачи.

ИДЕОЛОГИК қ. мафкуравий.

ИДЕОЛОГИЯ [юн. *idea* – тушунча + *logos* – таълимит] қ. **мағкура**. *Демократия ва ошкоралик тоталитар-бүйрүкбозлик түзуми давридаги якка идеологиянинг мутлақ ҳукмдорлигига, инсон ҳуқуқлари поймол этилиши ва сўз эркинлиги барбод бўлишига нисбатан олга қўйилган бир қадам эди.* Э. Юсупов, Истиқлол йўлида.

ИДЕЯ [юн. *idea* – тушунча, образ, тасаввур] 1 Объектив борлиқни, воқеликни киши онгиди акс эттирувчи, айни замонда кишининг объектив борлиққа, воқеликка муносабатини ифодаловчи, кишиларнинг дунёқарашлари асосини ташкил этувчи тушунча, тасаввурлар йигиндиси.

2 Бирор бадиий, илмий ёки сиёсий асарнинг мазмуни, туб моҳиятини белгиловчи асосий фикр; фоя. *Асарнинг идеяси. Абдулла Қаҳҳорнинг «Сароб» романининг идеяси.*

3 Ният, мақсад, фикр. *Тинчликни сақлаш ва мустаҳкамлаш идеяси.*

ИДЕЯВИЙ қ. ғоявий

ИДИОМА [юн. *idioma* – ўзига хослик, хусусият] тлш. Маъноси ўз таркибидаги сўзларнинг маъноларига боғлиқ бўлмаган, яхлит ҳолда бир маъно берувчи, ихчам ибора; фразеологизмларнинг бир тури. *Мас., томдан тараша тушгандай, оғзинга қараб гапир.*

ИДИОМАТИЗМ айн. идиома.

ИДИОМАТИК Идиомага, идиоматикага тааллукли. *Идиоматик ибора. Тилнинг идиоматик бойлиги.*

ИДИОМАТИКА тлш. 1 Идиомалар ҳақидаги таълимит.

2 Бирор тилдаги идиомалар мажмуи.

ИДИШ I Нарса солиш (солиб қўйиш) учун ишлатиладиган уй-рўзгор ёки хўжалик буюми. *Дон идиш. Сув идиш. Тунука идиш. Чинни идиш.* — Унинг икки кўзи бир дўйондаги катта идишларга солинган қандаларда эди. П. Турсун, Ўқитувчи. *Полюон битта тухум, иккита хурмо, ярим мисқол седана, беш дона бўтакўз, бир қошиқ асални тошиб, бир пиёла сув билан мис идишда қайнатишга буорди.* А. Қаҳҳор, Кўр кўзнинг очилиши.

ИДИШ II [нем. *yüdîsh* – яхудийларга оид, алоқадор] Ҳинд-европа тиллари оиласидаги герман тиллари гуруҳига мансуб, европалик яхудийларнинг алоқа-аралашувда қўлланувчи тил.

ИДИШ-ОЁҚ қ. **идиш-товоқ**. *Маҳалла болалари эшикма-эшик юриб: «Барот келди, билдингизми, Идиш-оёқ ювдингизми?» ашуласини айтар эдилар.* А. Қодирий, Мехробдан чаён.

ИДИШ-ТОВОҚ Овқат тайёрлаш, ейишичиш учун керакли уй-рўзгор буюллари. *Тўхта хола ҳовлида идиш-товоқ ювиб юрган экан, Олимжонни кўриб, юраги ёрилиб кетгудек бўлди.* И. Раҳим, Чин муҳаббат.

ИДИШҚАЙТТИ этн. Қиз унаштиришда куёв томондан юборилган дастурхонга қайтарилган дастурхон ва уни кутиб олиш маросими.

ИДО [эсперанто *ido* – насл, авлод] Эсперанто асосида яратилган (1907) ҳалқаро ёрдамчи сунъий тил.

ИДОРА [а. 『داره』 – бошқарув, маъмурият; муассаса] 1 Белгили тартибда бошқаруб, йўлга солиб бориш; бошқариш *Идора усуги.* — *Отабек айтди: -Энди бизнинг Ташкент ҳалқи қипчоқларнинг жабру зулми ва тадбир идораси остида ётиб, жуда тўйди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

Идора этмоқ (ёки қилмоқ) 1) бошқармоқ, раҳбарлик қилмоқ. *Давлатни идора қилмоқ.* У катта бир ташкилотни идора қилиб турибди; 2) бош бўлиб, белгили тартибда олиб бормоқ; амалга оширмоқ. *Ҳар бир мажлиснинг жонлантирувчи, идора қилувчи бир-икки қаҳрамони бор бўлганидек, бу қизлар мажлиси ҳам шундай қаҳрамонлардан ҳоли эмас эди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар; 3) белгили бир тартибга бўйсундирмоқ; бошқармоқ, ўз йўлига солмоқ. *Ўзини идора қилмоқ.* — *Албатта, уларнинг тилини дарров бишб олиб, идора қилиш учун ўқиган, саводли одамлар керак..* П. Турсун, Ўқитувчи. *Иродами идора қиларлик журъат тополмай қолдим.* Н. Сафаров, Оловли излар.

2 Маълум бир ижтимоий, давлат, хўжалик, савдо ва ш. к. тармоқларни бошқариш учун штатли ходимлари ва маъмурияти бўлган ташкилот, муассаса, бошқарма ва улар ўрнашган бино. *Бошқарув идоралари. Мусулмонлар идораси. Идорада ишламоқ.*

— *Станциянинг идораси, почта ва телеграф иккита кўк вагонга жойлашган.* А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз. *Шербекнинг ёдига раиснинг бултур идорада ўтириб айтган бошқа сўзлари тушиди.* С. Анорбоев, Оқсой.

ИДОРАВИЙ Идора ишлари билан бофлик бўлган; идора томонидан қилинадиган. Қонун ҳужжатлари, шу жумладан, идоравий-норматив ҳужжатлар, агар уларнинг ижроси чet эллик инвесторга ёки чet эл инвестицияларига зарар етказмаса, орқага қайтиши кучига эга эмас. Газетадан.

ИДОРАЧИЛИК Ишни бошқариш, олиб боришдаги ўта расмиятчилик, ишнинг зарарига хизмат қиладиган ўта расмиятчилик. *Идорачилик тўсиклари.. саноат ва қурилишга раҳбарлик қилиш амалиётидаги катта камчиликдир.* Газетадан.

ИДРАМОҚ шв. Қалтирамоқ, титрамоқ. Энасин бадани идроб кетди.. Болам деб, беҳуш бўн ўзидан кетди. «Ойсулув». Гўрўлига яқин етди *Тўлак «ботир» идрашиб. «Гулнор-пари».*

ИДРОК [а. ادرک] – эришиш, фаҳмлаш, онг, тушунча; ақл] 1 Ташқи дунё воқеа, ҳодисаларини билиш, тушуниш қобилияти; зеҳн, фаҳм, фаросат. *Сенинг идрокинг зўр экан. Идрок билан иш қилмоқ керак. Ақлнинг ўлчови – идрок.* Мақол.

2 флс. Бевосита сезги аъзоларига таъсир этаётган объектив мавжудот, предмет ва ҳодисаларнинг киши онгидаги инъикоси (Идрок инъикос этилаётган предмет ва ҳодисаларнинг аввалги тажрибалар асосида тушунилишини ҳам ўз ичига олади).

Идрок этмоқ (ёки қилмоқ) 1 тушуниб этмоқ; фаҳмламоқ. *Сизга узоқдан кўзим тушиган ҳамон, ботир, диловар йигитлардан эканлигинизни идрок қилган эдим.* Ойбек, Навоий; 2) флс. онга инъикос этган воқеа-ҳодисани тушунмоқ, билиб олмоқ.

ИДРОКЛИ Идроки бор, тез тушуниб оладиган, зеҳни ўткир, фаҳм-фаросатли. *Идрокли бола.*

ИДРОКСИЗ 1 Идроки йўқ, зеҳни паст, бефаҳм. *Идроксиз одам.*

2 Онг-шуурсиз, ўз ихтиёридан ташқари, хушсиз ҳолда. *Домла қўйқисдан уйқудан уйғотилган кишидай идроксиз ҳаракат қилар, аммо ичкарига кирмас эди.* А. Қаҳҳор, Сароб.

ИЕ унд. с. Ажабланишни, ҳайронликни ёки норозиликни билдиради; ийи, ийе, ийя. *Ие, нима деганинг у?* — *Ие, ҳали ҳабаринг ўйқми?* Ҳотининг азонда жўнабди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

ИЕНА Японияда қадимда: олтин ёки кумуш танга; ҳозирда: Япония пул бирлиги.

ИЕРОГЛИФ [юн. hieros glyphoi – муқаддас белгилар < hieros – муқаддас + gliphe – нақш] Қадимги мисрликлар ва баъзи бир ҳалқлар ёзувидаги бутун бир тушунча, ибора, сўз, бўғин ёки товушни ифодалаган, ҳайвон, одам, ҳар хил буюм, асбоб ва ш. к. тасвиридан иборат белги (ҳозирги кунда хитой ёзувидаги ва ундан япон ва корейс ёзувларига ўтган белгилар ҳам иероглифлар деб аталади).

ИЖАРА [а. إجاره] – бирор нарсани фойда, ҳақ эвазига бериш ёки олиш] 1 Бирор кимса ёки ташкилотга тегишли нарсадан маълум ҳақ тўлаб, вақтингча фойдаланиш. *Ижара хўжалиги. Ўй ижараси. Ерни ижарага олмоқ.* Ўни ижарага қўймоқ. — *Кейинги шилларда капсанчилар ерни ташлаб кета берган экан, бойлар ерларини арzon-арzon ижарага беришибди.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

2 Вақтингча фойдаланиш учун олинган нарса эвазига тўланадиган ҳақ. *Бу ўй учун ҳар ойда ўн минг сўм ижара олинади. Ижарани вақтида тўламоқ.*

ИЖАРАДОР айн. *ижарачи* 1. Бир чопар келиб.. унда ўтирган ижарадорга энгашиб салом берди. С. Айний, Куллар.

ИЖАРАХЎР [ижара + ф. خور – еювчи] Үй-жойини ёки нарсасини ижарага қўйиб, ундан келган даромад билан кун кўрувчи, бойлик ортирувчи шахс.

ИЖАРАЧИ 1 Үй-жойини, ерини ёки нарсаларини ижарага берувчи (қўювчи) киши; ижарадор.

2 Бирорнинг уйида ижарага ўтирувчи. *Аслида ҳужра унники, мен эсам бир ижарачи эдим, – деди [Ҳожи хола].* М. Исмоилий, Фарона т. о.

ИЖИКИЛАМОҚ шв. Сўрайвермоқ, сўраб-суринтиравермоқ. Ҳамма «Қишлоқларингда не бўлди?», деб ижикилайди. А. Кўчимов, Ҳалқа.

ИЖИРГАЛАНМОҚ Фижиниб, кучаниб, овоз чиқариб безовта бўлмоқ (чақалоқ ҳақида). *Чодир ичидаги бола ижирғаланди, хотин шошиб кириб кетди.* С. Аҳмад, Уфқ.

ИЖИРГАНМОҚ Ножёя ёки ёқимсиз иш, гап, қилиқ, воқеа, ҳодиса ва ш. к. данғаши келиб фижинмоқ; шундай ички кайфиятни ташқи белгилар (юз буруштириш, безовталик ва ш.к.) билан ифодаламоқ *Нега ижирғанаяпсиз?* — *Шербек у қандай даро-*

мад тўғрисида гапираётганини пайқаб, ижирғанди. С. Анорбоев. Оқсой. - Яна бизда ярамас бир одат бор, - деди Сайрамов ижирғаниб, - эркаклар теримни менсимайдилар. Ойбек, О. в. шабадалар.

ИЖОБАТ [а. إِجَابَةٌ] – жавоб бериш; қабул бўлиш, маъқул бўлиш]: **ижобат бўлмоқ** Қабул этилмоқ, эътиборга олинмоқ (худога қилинган илтижо, талаб ҳақида). Бегуноҳ гўдакнинг сахарда қилган дуоси ижобат бўлади. А. Қаҳдор, Бемор. **Ижобат олмоқ** Розилик (руҳсат) олмоқ. **Ижобатни олгандан сўнг..** Тошкент ашрафлари бир мажлис қуриб, ўтиришга Нормуҳаммад қушбегини ҳам чақирдилар. А. Қодирий, Ўтган кунлар. **Ижобатга ўтмоқ** Қабул бўлмоқ. **Ижитларингизнинг шаҳдани кўрдингизми?** Ҳазратнинг дуолари ижобатга ўтади. Ш. Ҳолмирзаев, Қил кўприк.

ИЖОБИЙ [а. إِجَابِيٌّ] – қабул қилинган, мақбул] 1 Маъқул, мақбул деб топилганикни ифодаловчи; маъқулловчи, ёқловчи; зид. **салбий.** **Ижобий баҳо.** **Ижобий фикр.** **Ижобий муносабат.** **Масалага ижобий қарамоқ.** **Масала ижобий ҳал бўлди.** ■ Биз бу саволларга.. ижобий жавоб бера оламизми?

Газетадан.

2 Маъқуллашга, ёқлашга, мақтовга сазовор бўлган; яхши, фойдали; зид. **салбий.** **Ижобий таъсир.** ■ Лекин шуну билингки, бошлаган ишингизнинг ижобий томони билан бирга салбий, жуда катта салбий томони ҳам бор. С. Анорбоев, Оқсой.

3 Яхши фазилатларга, хислатларга эга бўлган; ибратли; зид. **салбий.** **Ижобий образ.** **Ижобий қаҳрамон.**

ИЖОД [а. إِجَادٌ] – яратиш, кашф этиш; вужудга келтириш] 1 Бадиий, илмий, санъатга оид асар ёки моддий бойлик яратиш, вужудга келтириш; яратувчилик фаолияти. **Ёш шоирларнинг ижоди жўёш урмоқда.** ■ Шу қирқ ўйл давомида мен ижодимни ҳалқ тақдидири билан боғлашга ҳаракат қилдим. Ойбек, Халқа хизмат – баҳт.

2 Яратувчилик фаолияти маҳсули, самараси. **Навоийнинг ижодини ўрганиш.** ■ Ҳақиқий зиёли ўз билимларидан, ижодидан.. бошқаларни ҳам баҳраманд қилишга интилган шахсдир. Э. Юсупов, Истиқлол йўлида.

Ижод этмоқ (ёки қилмоқ) 1) яратувчилик иши билан машғул бўлмоқ, ижод билан банд бўлмоқ; 2) ўйлаб чиқармоқ, кашф

этмоқ. - **Буларни, – деди Элмурод, Мели половнинг дуторига имо қилиб, – ўз ҳалқимизнинг усталари ижод қилган.** П. Турсун, Үқитувчи.

ИЖОДБАХШ [ижод + ф. بَخْش – бағишлиловчи] Ижодий куч бағишлиловчи, ижодга тортувчи, илҳомбахш, Унинг [Ҳамзанинг] порлок ва ижодбахш ҳаёти, унинг ёрқин хотираси узоқ йиллар қолажак. Газетадан.

ИЖОДИЁТ [а. إِجَادِيَّات] 1 Ижодий иш билан боғлиқ бўлган фаолият; ижод. **Мусиқа ижодиётига бундай зўр қизиқиши** Ўзбекистон адабиёти ва санъати кунлари мобайнида тўла-тўқис намоён бўлди. Газетадан.

2 Бирор жанр ёки шахсга мансуб асарлар мажмуи. **Бадиий ижодиёт.** **Навоий ижодиётни.**

ИЖОДИЙ 1 Ижод, яратувчилик билан боғлиқ бўлган. **Ижодий фаолият.** **Ижодий меҳнат.** ■ Юсуфжон қизиқининг ижодий ўйли жуда мураккаб, ранг-барангдир. Т. Обидов, Юсуфжон қизиқ. **Ижодий салоҳият жиҳатидан барча ҳалқлар умуман бир хилдаги потенциал имкониятларга эга бўлиши мумкин.** Газетадан.

2 Умуман, муайян соҳада иш-фаолият билан шугулланувчи. **Ижодий жамоа.** ■ Мен «Адолат» газетасининг ижодий ходимларидан, барча жамоасидан умр бўйи миннатдорман. Газетадан.

Ижодий ёндашмоқ Бирон-бир ҳолатга, воқеа-ҳодисага ўз нуқтаи назари билан, янги фикр-мулоҳаза билан қарамоқ. **Кўпчилик ҳал этилмаган муаммолар ҳокимиятнинг ўрта бўғинларида чигаллашади, ташаббускорлик ва ишга ижодий ёндашии йўқ.** Газетадан. **Ижодий кечада Ижодкорнинг ҳаёти ва фаолияти** (ижоди)ни қайд этиш (кўрсатиш) ва тарғиб қилишга бағишиланган кечада, йиғин.

ИЖОДКОР [а.+ ф. إِجَادَكَار] – ижод қиувчи] Ижод этувчи, юзага келтирувчи, яратувчи; яратилган нарса эгаси. **Ижодкор ҳалқ.** ■ Кўз илғамас водийларинг оқ олтинга кон.. **Халқинг зафар ижодкори, тинчликка посбон.** Файратий. **Менинг Ватанимда туғилган инсон, Табиий, ижодкор бўлур бегумон.** Қ. Муҳаммадий. **Бу воқеаларнинг ижодкори ва ижрочиси бўлмиш Олий Кенгаш аъзоларининг фаолиятини бугун фахр билан эсласак арзиди.** Газетадан.

ИЖОДКОРЛИК Ижодкор иши, ижодкорга хос фаолият; яратувчилик. Ўзбекистонда замонавий бадиий ижодкорликнинг барча турлари ва жанрлари ривожланди. Газетадан.

ИЖОДКОРОНА рвш. Ижодкорлик билан, яратувчилик намуналарини кўрсатиб. *Ижодкорона иш тутмоқ.*

ИЖОДХОНА Ижодий иш (ижод) олиб бориладиган хона, жой. Бошқа томонда алоҳида ижодхонаси бўлса керак, деб ўйладим. Н. Аминов, Қаҳқаҳа.

ИЖОДЧИ айн. ижодкор. Ҳофиз Шерозий – эҳтиросли мұхаббат, гўзал табиат, доимий шодлик ва хуррамлик тароналарининг ижодчиси. «ЎТА».

ИЖОДЧИЛИК Ижод иши, ижодчи фолияти

ИЖОЗАТ [а. جازت – рухсат, изн; таътил] Берилган розилик; рухсат. [Марям Ҳолматага:] Ҳай! Сен бу ерга кимнинг ижозати билан кириб ётдинг? Ҳамза, Ким тўғри? Ғуломжон жўраларига айтиб, кейин Содик аминдан ижозат олди-да, Эрбўта билан қишилекка жўнади. М. Исмоилий, Фаргона т. о.

ИЖОЗАТНОМА Ижозат этилганлиги, рухсат берилганлиги ҳақидаги ҳужжат.

ИЖОЗАТСИЗ Ижозат олмай, рухсатсиз. «Энди чиқиб бўлсиз, – деди у ичида, – бир карра ижозатсиз чиқиб кетиб, бизни шунча ташвишга қўйдингиз, етар!». А. Мухтор, Бўронларда бордек ҳаловат.

ИЖРО [а. جراؤ! – жорий бўлиш, амалга ошиш] Амалга ошириш (оширилиш), бажариш (бажарилиш). *Ижрони текшириш.* Собиқ Олий Қенгашимиз тайёrlаган ва қабул қилган 200 га яқин қонун ва 500 дан зиёд қарор ана шу муқаддас вазифанинг шарафли ижроси эди. Газетадан. Уставнинг.. ижроси қаттиққўллик билан талаб этилар эди. Шуҳрат, Шинелли йиллар.

2 Куй, ашула, рақс ва ш.к. ни бажариш (куйлаш, ўйнаш ва ш.к.). «Чоргоҳ» куйи мақомчилар ижросида янгради.

Ижро варакаси ҳуқ. Суд ҳукмини мажбурий амалга ошириш учун ёзилган ҳужжат. **Ижро этмоқ** (ёки қилмоқ) Бажармоқ. *Мактабнинг хор жамоаси ҳар бир қўшиқни зўр маҳорат билан ижро этди.* Ниёз қушбеги менга йигит қўшиб, бу ҳукмномани ижро қилишда бекка ёрдам бермак учун жўннатди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ИЖРОИЯ [а. جرائیه! – ижро этувчи, бажарувчи] Амалга оширувчи, бажарувчи (ташкилот, орган ва ш. к. ни билдирувчи сўзлар билан қўлланади). *Ижроия қўмитаси.* Партиянинг Марказий Қенгаши доимий ишловчи ижроия ва мувофиқлаштирувчи орган ҳисобланади. Газетадан. Қенгаш ижроия бюронинг ваколатларини ва ишнинг асосий ўйналишларини белгилайди. Газетадан. ..бир тизимдан иккинчисига ўтиши даврида ҳар ҳолда кучли ижроия ҳокимият зарур. Газетадан.

ИЖРОЧИ 1 Амалга оширувчи, ижро этувчи; бажарувчи (шахс ёки ташкилот). Биз оддий ижрочи. Шунинг учун биздан хафа бўлмайсиз энди. Ш. Холмирзаев, Оғир тош кўчса.

Суд ижрочиси Суд қарорини ижро варачасига асосан амалга оширувчи лавозимли шахс.

2 Куй, рақс, роль ва ш. к. ни бажарувчи (санъаткор, артист). *Ижрочи ўз ролини маҳорат билан бажарди.*

Якка ижрочи Куй ёки ашулани якка ўзи ижро этувчи; солист, яккахон.

ИЖРОЧИЛИК Ижро иши, ижро этиш. Режиссёр Пирмуҳамедовнинг ижрочилик маҳоратини қадрлар, унга ишонар, шунинг учун ҳам у билан ишлашни орзу қиласр эди. Ҳ. Акбаров, Ҳамиша изланишда. Картинадаги бош ролни ажойиб ижрочилиги билан довруқ таратган санъаткор Рассоқ Ҳамроев талқин қилди. Газетадан.

ИЖТИМОИЁТ [а. جتماعیات! – ижтимоий ҳаёт тарзи, масалалари] эск. 1 Социалистик жамият, социализм.

2 Жамият, унинг ҳаёти ва қонуниятлари ҳақидаги фан; жамиятшунослик. У/Шағиғуллина] биологиядан ҳам, ижтимоиётдан ҳам дарс берадиган кекса.. муаллима эди. А. Мухтор, Чинор.

ИЖТИМОИЙ [а. جتماعی – жамоа, жамиятга оид] 1 Инсон ва жамият ҳаётига оид. Ижтимоий тузум. Ижтимоий тараққиёт. Ижтимоий ишлаб чиқарши. Ижтимоий муносабатлар.

Ижтимоий фанлар Инсон ва жамият ҳаётига оид илмлар мажмуси. Ижтимоий фанларнинг вазифалари, жамият ҳаётида тутган ўрни, ўзига хос хусусиятлари шундаки, улар табииётшунослик фанларидан фарқли ўлароқ, инсон ва жамият ҳаётининг

турли тармоқларини.. қамраб олган кенг күламдаги илмлар мажмусини ўз ичига олади. «Сирли олам».

2 Жамиятдаги табақа, синф ва ш. к. га мансубликни белгиловчи. *Ижтимоий гурухлар. Аҳолининг ижтимоий таркиби. Ижтимоий келиб чиқиши.*

3 Жамият билан боғланган, жамиятга, жамоатчиликка оид. *Ижтимоий ҳаракат. Ижтимоий фикрнинг ривожи. Ижтимоий меҳнат. — Ижтимоий ҳаётда рўй берган воқеа ва ҳодисалар ҳалқ қўшиқларида ўз ифодасини топади. «Фольклор».*

4 Жамиятнинг, жамоатчиликнинг эҳтиёжлари учун ихтиёрий (эвазсиз) хизмат этувчи. *Ижтимоий ташкилот. Ижтимоий таъминот. Ижтимоий топшириқ. Ижтимоий ишлар.*

5 Жамоатчиликка тегишли, жамоатчилик ўртасидаги. *Ижтимоий мулк. Ижтимоий муносабатлар.*

ИЖТИМОИЙЛАШМОҚ Ижтимоий тус олмоқ; умумлашмоқ.

ИЖТИНОБ [а. !جتناب — узоқланиш, сақланиш] эск. кт. Ўзини тортиш, тийилиш.

Ижтиноб қилмоқ (ёки этмоқ) Ўзини тиймоқ, тортиноқ. Билур жаҳон эликим, меҳмон зиёфатидин Менинг тариқим эмас ижтиноб қилмоғлиқ. Алишер Навоий. ..узун ва қуруқ.. мақолаларни босмоқдан ижтиноб этамиз. Газетадан.

ИЖТИХОД [а. !جهاد — тиришиш, файрат қилиш, жаҳд қилиш] эск. кт. Зўр файрат, жон-жаҳд билан уриниш. Ўқиш, ўрганиш, ҳормай зўр ижтиҳод билан ишлаш, шубҳасиз, ғалабаларга етказар. Ойбек, Нур қидириб. Куръони шарифни кўп ижтиҳод билан ўргандинг, баракалла, ўғлим. Ойбек, Болалик.

ИЖТИХОДЛИ эск. кт. Серғайрат, ҳарачатчан, тиришқоқ. *Ижтиҳодли талаба.*

ИЗ 1 Бирор нарса сатҳида (юзасида) бошқа нарсанинг тегиши, босилиши ва ш. к. натижасида ундан қолган, уни билдирувчи акси. *Бармоқ изи. Оёқ изи. Гидирак изи. — Бу ерда гиёҳ ҳам қолмабди. Фақат мол туёқларининг тартибсиз излари кўринади. И. Раҳим, Чин мұхаббат. [Содик:] Бўйнидан бўғилган. [Нодир:] Панжга излари бор. Н. Сафаров, Ҳаёт мактаби. Тунда қалин ёқкан қор изларни беркитишга улгурган эди.* Газетадан.

2 Бирор нарсадан ёки кимсадан қолган асар, белги. Ҳамма ёқда даҳшатли зилзила излари кўринади: үйқилган уйлар, уршмаган дөврлар, вайронга жинкўчалар.. М. Исломий, Фарғона т. о. -Самарқандда ҳар қадамда асрларнинг изи бор, — деди Аҳроров. Ойбек, О. в. шабадалар. Қотиллар мурданнинг шағал тагида қолиб кетиб, умрбод изи ўйқолишини мўлжаллагандилар. Газетадан. Раҳим Саидов суршиширишга қарор қилди.. Балки изи чиқиб қолар. Ў. Умарбеков, Ёз ёмғири.

3 кўчма Бирор нарсанинг (уни ифодавочи) кичик бир акси; нишонаси. *Юзида эски гўзаликнинг излари ҳали сакланган қирқ ёшли хотин меҳрибонлик билан қизига қаради. Ойбек, Танланган асарлар. ..юзларидаги табассум излари кўрина бошлади-ю, бир зумда тарқалиб кетди. Ойдин, Ҳикоялар.*

4 Маълум ўйналишдаги ҳаракат (юриш) туфайли ер сатҳида қоладиган узун из, йўл. *У, ўнг томонга қийшайганча инграб, тепаликка кўтарилётган машина изидан одимлаб кетди. С. Кароматов, Олтин кум. Сойлик дарёнинг баҳорги тошқин вақтидаги изи бўлиб, «Кичик дарё» номини олган, кичик дарё пайдо бўлганда, ҳалиги тўқай оролга айланар экан. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.*

5 Босиб ўтилган (ўтилаётган ёки келинадиган) томон, йўл. *Поезднинг қораси ўчунча, мўлтираб қараб турдим, кейин ўғлаб-ўғлаб, изимга қайтдим. С. Сиёев, Ёруғлик. Изингда термилиб қолди кекса чол, Кўзда таважжуҳи, дуоси тилда. А. Орипов, Йиллар армони. Кўзим изингга, қулогум товушингга зор бўлиб ўтирибман. Ойбек, О. в. шабадалар.*

6 Иш-ҳаракат, фаолиятдаги йўл, ўйналиш. Мен ҳам сиз ўша тасвирини қўлган табарук зотлар изидан боряпман. К. Яшин, Ҳамза. Бу уйда икки хотин олиши бир расм бўлиб қолган экан. Эрим отаси, акаси изидан кетиб, устимга хотин олса-я.. Ойбек, Танланган асарлар.

7 Трамвай, поезд ва ш. к. фидираклари остига (юриш учун) ётқизиладиган маҳсус курилма.. бу ўигитлар оломоннинг олдига тушаб, темир ўйлни босдилар ва бир соатда бир неча чақирим темир ўйлнинг из ва шапаларини бузуб ташладилар. С. Айний, Қуллар.

Из олмоқ Изни белгиламоқ, топмоқ. *Пошиоликда из оладиган изчиларни шаҳарнинг тўрт тарафига жўнатди. «Нурали». Из*

КУВМОҚ 1) изидан (орқасидан) таъқиб қилмоқ, изига тушмоқ. Сувонжон бир қадам ҳам четга чиқмасдан, жилғанинг оғзигача из қувиб борди. С. Анорбоев, Оқсой; 2) топиш, аниқлаш ҳаракатида бўлмоқ. **Изга тушмоқ** 1) ўз йўлига тушмоқ (дарё ҳақида); 2) тўғри, мақбул йўл (ҳолат) касб этмоқ, тартиба тушмоқ (иш, фаолият ҳақида). Шербек қидирган нарсасини Тошкентдан топиб келган, бу ердаги ишлари изга тушиб кетган бир пайт эди. С. Анорбоев, Оқсой. **Издан чиқмоқ** 1) йўлидан (изидан) четга чиқмоқ. Трамвай издан чиқибди; 2) тартибли йўли бузилмоқ, иш, фаолияти ёмон томонга ўзгармоқ. Мехнат интизоми издан чиқсан, ҳамма тармоқда бошбошдоқлик, эгасизлик хукм суряпти. «Муштум». Кўзбўямачилик ва хушомадгўйлик ўйлига ўтиб олиб, қанча раҳбарлар издан чиқмади, жамиятга қанча зарар келтирмади. Э. Юсупов, Истиқлол йўлида. **Изига тушмоқ** 1) айн. изга тушмоқ. Кейин ҳаёт яна ўз изига тушиб кетади. О. Ёкубов, Эр бошига иш тушса; 2) таъқиб қилмоқ, таъқибда бўлмоқ. [Саодат:] Уйинг кўйгур миришаблар изингга тушиб қувладими? Ойбек, Қутлуг қон; 3) бир ёмон иш қилиш йўлига тушмоқ; пайига тушмоқ. [Навоий:] Кўриниб турибдик, рақиблар изимга тушиб, менга чуқур қазимоқдалар. М. Осим, Аждодларимиз қиссаси. **Изига қайтмоқ** 1) тезда келган йўлига (томонига, жойига) қайтмоқ. Боргин-у изингга қайт; 2) асл, аввалги ҳолига ўтмоқ (тушмоқ). Ишлар яна изига қайтди.

ИЗА шв. Пастки қисм; этак, қуйи. Үнда бир тоғнинг изасида одамсиғат, одамхўр вахший жондорларнинг макони бор эди. «Ёдгор».

Иза ер Сизот (сувли) ер. Бунинг далиллари кўз ўнгимизда, жумладан, шу биз сизотни қуритишига ҳаракат қилиб ётган иза ер минг ўйлаб ишсиз ётган ер эди. А. Қодирний, Обид кетмон. **Иза сув** Сизот сув, ернинг юзига чиқиб ётган сув.

ИЗВОШ [р. извозчик – киракаш арава ҳайдовчи] с. т. Резина ғилдиракли, усти очилиб-ёпиладиган енгил от арава; файтон. Колхозга янгича илм керак. Қўнглингизга келмасин-ку, извошга эшак қўшиб бўлмайди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. Извош муюлишга яқинлашиб қолганда, ўйртиб келаётган от тўсатдан қадамлаб юра бошлади. О. Ёкубов, Эр бошига иш тушса.

ИЗВОШЧИ с. т. Извош ҳайдовчи ёки унинг эгаси. Ярим кечада эшик тақиллади. Чиқиб очдим, қари извоши.. мен билан жуда ҳазилкаш. Ойбек, Танланган асарлар.

ИЗДИҲОМ [а. حَدَّم] – одамларнинг бир жойга тўпланиши, тирбандлиги; тиқилинч] кт. Одамлар тўдаси, оломон; йигин, давра. Бу ерда ҳам бир неча юз кишилик издиҳом беш-олтита хон навкарларини ўраб олиб, тошибурон қилмоқда эди. П. Қодиров, Юлдузли тунлар. **Тожибой**, агар Муқимий «хўп» дегудек бўлса, шу нотаниш издиҳомнинг ўртасига тушиб, чилдирмани қарс уриб, Муқимийнинг бошига одам тўплашга тайёр эди. С. Абдулла, Мавлоно Муқими.

ИЗДОШ Изидан борувчи, йўлини давом эттирувчи. Ҳўш, ҳазрат Баҳоуддин издошлари ўзимизда ҳам борми? Газетадан. Мевморчилик обидаларига боқий ҳаёт ато этишда Хива наққошлари сулоласининг издошлари хизматини қониқиши билан қайд этсак арзийди. Газетадан.

ИЗЕН Шўрадошлар оиласига мансуб бир йиллик озуқабон, тўйимли ўт ўсимликлардан бири. Албатта, шувоқ билан изен қоракўл тери сифатини яхшилайди. Газетадан. Катта-катта майдонларга арпа, жавадар, изен каби тўйимли озуқабон ўтлар ҳам экиб келингитти. Газетадан.

ИЗЗА [а. اِذَى] – азоблаш, ранжитиш; озор бериш] Уялиш, хижолат ҳисси; ранж, озор. Бу ишнинг иззаси жуда ҳам ўтди, Гам савдоси бунда мени ҳоритди. «Баҳром ва Гуландом».

Изза бўлмоқ (ёки тортмоқ, емоқ, чекмоқ) Уят, хижолат ҳиссини туймоқ; уялмоқ, хижолат бўлмоқ. Отинг ўзолмаса, нима қиласан? Бир ўзбекдан изза бўлиб қоласан. «Алпомиш». ..ундан бундай гап чиқишини кутмаган бўлса керак, қаттиқ изза тортди.. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. «Етимдан ҳол сўраш савоб, деб келибди-да булар, аяжон!» Келганига роса изза еб, Бўлишарди қизлар пушаймён. О. Ҳожиева, Ҳаётга таъзим. Йигитали яхши кўнгилда айтган гапнинг зил томони ҳам борлигини фаҳмлаб, изза чекди. Т. Малик, Ажаб дунё. **Изза қилмоқ** (ёки бермоқ) Хижолат қилмоқ, уялтироқмоқ. Изза қилманг, жоним, келар ўйлалегковой [енгил машина] олиб бераман. Ойбек, О. в. шабадалар. Сўз сўзладим, аввал қулоқ солганди, Ул қиз сўнгра менга изза берганди. «Алпомиш».

ИЗЗАТ [а. عَزَّت – шон-шуҳрат, ҳурмат; афзаллик; улуғлик] 1 Ўзганинг ҳурмат-эътибор туйғуси, шундай туйғули муносабат; ҳурмат. *Сиҳат тиласанг – кам е, иззат тиласанг – кам де.* Мақол. ■ Уҳаммадан иззат кутган вазиятда эди, бироқ *Барат паранғдан бошқа ҳеч ким унга эътибор бермади.* «Муштум». Келинйилари Нури учун эмас, балки қайнана иззати учун айланниб-ўргилиб кўришиши. Ойбек, Танланган асарлар.

Иззати нафс Кишининг ўз назаридаги, ўзига нисбатан иззат-ҳурмати; ҳурмат-талаблик, нафсоният. У ёшлигидан кўпчиликнинг ҳурматини қозониб ўсгани учун, иззати нафси, йигитлик фурури жуда кучли эди. П. Қодиров, Уч илдиз. **Иззат сақламоқ** Иззат-ҳурмат қилган ҳолатда бўлмоқ. *Гуломжон тутган табуреткага [Матқовул ака] ўтириди, қўлларини қовуштириб, иззат сақлади.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. **Иззат қилмоқ** Ҳурмат-эҳтиром кўрсатмоқ. *Йигитлар.. уни шунчалик иззат қилишар эдики, Асқар ота бу жувоннинг оддий тракторчигина эканига шубҳаланиб қолди.* А. Қаҳҳор Хотинлар.

2 Иззат (эркаклар исми).

ИЗЗАТ-ИКРОМ Юқори даражадаги ҳурмат-эҳтиром.

ИЗЗАТЛАМОҚ кам қўлл. Иззат қилмоқ, иззат кўрсатмоқ; сийламоқ.

ИЗЗАТЛИ Иззати бўлган, иззат-ҳурматга сазовор. *Иззатли меҳмон.* ■ Кичик поччамнинг жуда иззатли бўлиб кетганига катта поччамнинг гаши келади.. С. Сиёев, Ёруғлик. *Отабекнинг бу ҳолига қарши чиқувчи ва Зайнабни ўйл-ўйриққа солувчи яна фақат Ўзбек ойим эдики, бунинг сабаби ҳам иззатли ўқувчиларимизга бир даражса мавзум бўлса керак.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ИЗЗАТ-НАФС (тўғриси иззати нафс) қ. иззат.

ИЗЗАТТАЛАБ [а. عَزَّت طَلَب] салб. Ўзининг иззат-ҳурмат қилинишини яхши кўрувчи, нафсонияти зўр; манман, мағрур. *Иззатталааб одам.*

ИЗИЛЛАМОҚ շв. 1 Бир турли чўзиқ чинқироқ овоз чиқармоқ. *Шамол иззиллаб эсмоқда.* ■ *Садаф яна иззиллаб ўиглай бошлиди.* Ш. Холмирзаев, Бодом қишида гуллади. *Ким ўлади, ким қолади, Бола-чақа иззиллаб, қандай бўлади?* «Баҳром ва Гуландом».

2 Тирқирамоқ, тирақайламоқ. *Ғайратинг бор экан, шунда синадим. Йўлиқса, иззиллаб қочади девлар.* «Баҳром ва Гуландом».

3 шв. Қаттиқ совқотмоқ.

ИЗЛАГИЧ Бирор нарсани иззаб топиш учун хизмат қиласидиган асбоб. *Мина излагич.*

ИЗЛАМОҚ 1 (юриб, қараб, сўраб) Кимса ёки нарсани топиш ҳаракатида бўлмоқ; ахтармоқ, қидирмоқ. *Иш иззамоқ.* Она ўғлига қиз излар эди. Чўпон ўйқолган қўйларни иззамоқда эди. ■ *Бошим эсон, ўтиб кетди кўп ўйлар.* Шакарбекни иззаб, топмадим хабар. «Ширин билан Шакар». Индина эрталаб она-бала ўйлга чиқиб, бедарак кетган отани иззаб кетдилар. П. Турсун, Ўқитувчи.. қуюқ қошлари остидаги ярим очиқ кўзлари кимнидир иззагандек қараидир. А. Қодирий, Ўтган кунлар. У кимнидир иззатгандек, у ёқ-бу ёғига пича аланглаб қараб турди. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

2 Фикрлаш, ўйлаш орқали топиш ҳаракатида бўлмоқ; ахтармоқ. *Баҳона иззамоқ.* Янгилик иззамоқ. Далил иззамоқ. ■ *Матчон тўра Жумагулга эришишига кўзи етмагач, уни Исфандиёрхонга инъом қилиб, унга яхши кўриниш ўйларини излади.* Ж. Шарипов, Хоразм.

Тирноқ орасидан (ёки остидан) кир иззамоқ. қ. тирноқ.

ИЗЛАНИШ Янгилик топиш, яратиш ҳаракатида бўлиш, шундай мақсадли ҳаракат, фаолият. *Ижодий изланиш.* Янгилик изланишсиз бўлмайди. ■ *Ипак толалари сифатини янада яхшилаш борасида олиб борилган изланишлар ижобий якунланди.* Газетадан. *Жазира маёда ҳам, қаҳратон қишида ҳам геологларнинг қиладиган иши асосан битта – муттасил изланиш.* «Фан ва турмуш».

ИЗЛАНМОҚ 1 *Изламоқ* фл. мажҳ. н. Изланган нарса топилди.

2 Ён-верини, чўнтақларини ковлаб, бирор нарса қидирмоқ, тимирскиланмоқ. *Кампир бирор нарса ўйқотгандай изланар эди.*

3 Янгилик топиш учун ҳаракат қилмоқ, янгилик иззамоқ. Чинакам санъаткор доимо изланади.

ИЗЛАНУВЧАН Доимо изланишда бўлган, изланиш билан машғул, изланишга берилган. *Изланувчан олима ўзининг бутун билими, кучи, умрини.. она-юрга хизмат қилишига бағишлади.* Газетадан. Умидли, изланувчан ёшларимизнинг кўплиги қувончи ҳолдир. Газетадан.

ИЗЛАНУВЧИ Янгилик изловчи, ахтарувчи, қидиравчы. Доим тинмай изланувчи олимларнинг юксак мукофотга сазовор бўлганилклари ҳаммамиз учун ҳам қувончили воқеадир. Газетадан.

ИЗЛИ Изда юрадиган. Изли транспорт.

ИЗЛОВЧИ 1 Издамоқ фл. сфдш. Ҳалқ баҳтини изловчи.. маълумотли курашчилар лозим. Ойбек, Нур қидириб.

2 Тадқиқот йўли билан қидиравчы; изланувчи. Янгилик изловчилар. Изловчи олимлар.

ИЗМ [а. عزم – ирода, қасд, ният; қаттый қарор] **1** Бошқаришда, бирон-бир ишни бажаришда ва ш.к. да ихтиёр, эрк. -Якшанба куни тўйи, – деди у биркесарлик қилиб. – Қизнинг изми отада. И. Раҳим. Чин муҳаббат. Қурилишда мен бошлиқман, Бўриев. Маблағ ҳам, одамлар ҳам, жумладан, сиз ҳам менинг измимдасиз. А. Муҳтор, Туғилиш. Ҳожи бобо дўқоннинг измини менга топшириб, ичкарига кириб кетди. Ф. Фулом, Шум бола.

2 эск. Амр, фармон; ижозат, рухсат. -Жаноблари ҳам келдилар, – элликбоши ўтирган жойидан эълон қилди ва миронинг измини кутди. Ш. Тошматов, Эрк қуши.

Изм бермоқ Ижозат ёки рухсат бермоқ. Ҳиёл қўзғалмоқчи эди, Дадашев изм бермади. И. Раҳим, Тақдир. **Измига солмок** Ўз йўлига юргизиб, ўзига бўйсундирмоқ. Механизаторлар машиналарни ўз измига солиб, пахтадан юқори ҳосил олмоқдалар. Газетадан.

ИЗМА Кийим, ёстиқ жилди ва ш. к. нинг тугма ўтказиладиган тешиги. Изма очмоқ. Измасини тикмоқ. ■ Фотима занглаб, кўкариб кетган мис тугмани измадан чиқариб олиб, чўнтағига қадабди. С. Аҳмад, Онажонлар.

ИЗМА-ИЗ рвш. Изидан қолмай, кетмакет. Жанчилар билан изма-из етиб келган шафқат ҳамшираси Эргашни кўтариб, оконга олиб тушди. Н. Сафаров, Сўнгги нафасгача. Изма-из чотиб кетаётган икки қиз кўринди. П. Қодиров, Уч илдиз.

ИЗМАЛАМОҚ Изма ўрнини очиб, атрофини йўрмаб қўймоқ.

ИЗН [а. نزدیک – рухсат (бериш); рухсатнома] Рухсат, ижозат. Изн бермоқ. Изн олмоқ.

■ Сигирсизлар.. бирор ҳафта мардикор ишлаб, беш-үн сўм топиб қайтиши учун изн истайдилар. А. Қодирий, Обид кетмон. Уменинг воситамда тўйни бошлаши учун изн олгани келган экан. А. Қодирий, Мехробдан

чаён. Шу вақтгача ўзини босиб, индамай турган Фуломжон мингбошидан бир-икки саволга изн сўради. М. Исмоилий, Фарона т. о.

ИЗО [а. بذاء! – азоб, ранж] эск. кт. Азоблаш, ранжитиш; озор, алам. Золимлардан кўрдинг изо, Бўлмай мақсад иши бажо. «Тоҳир ва Зуҳра». Муштумзўрлик омборига ғалла берилмас, Унинг иғғо, изосидан ҳеч бир қўрқилмас. Ф. Фулом.

Изо бермоқ Озор бермоқ, азобламоқ, ранжитмоқ. Кимки насиҳат билан тузалмаса, ҳаёт унга изо бериб, кўзини очиб қўяди. М. Осим, Карвон йўлларида.

ИЗО- [юн. izos – тенг, бир хил, ўхшаш] Ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми; тенглик ёки ўхшашликни билдиради; мас., изобара, изомерлар.

ИЗОБАРА [изо.. + юн. baros – сирилик] **1** геогр. Географик харитада бир хил атмосферавий босимга эга бўлган жойларни бирлаштирувчи чизиқ.

2 физ. Иссиқлик жараёнларини акс этириувчи диаграммаларда тенг ёки доимий босим чизиги.

3 физ., ким. Нуклонлари сони бир хил, лекин протон ва нейтронлари сони ҳар хил бўлган – электр зарядлари жиҳатидан фарқланадиган атом ядролари.

ИЗОЛЯТОР [фр. isolateur – ажратувчи, бўлувчи < isoler – ажратмоқ, яккаламоқ]

1 физ. Электр токини ўтказмайдиган модда (мас., чинни, шиша).

2 Шундай моддадан ишланган, электр симларини тортиш ва маҳкамалаб қўйишда фойдаланиладиган қурилма (чиғаноқ, чинни ва ш.к. токни ёмон ўтказадиган материаллардан ясалади).

3 Касалхона, қазарма, лагерь, болалар ўйи ва ш. к. да касали аниқланмаган ёки юқумли касал билан оғриган беморлар, моллар бошқаларидан вақтинча ажратиб қўйиладиган алоҳида хона, жой. Беморни изоляторга ётқизмоқ. ■ ..касал молларни изоляторга ўтказиши ҳамда уларни маҳсус рацион асосида боқишини ташкил қилиш керак. Газетадан.

ИЗОЛЯТОРЧИ Изоляция қилувчи ишчи. Пайвандчиларнинг қўли қўлига тегмайди. Ротор кетидан изоляторчилар, сўнгра қувур ётқизувчилар.. бормоқда. И. Раҳим, Тақдир.

ИЗОЛЯЦИОН Изоляция қиладиган, ўтказмайдиган. *Изоляцион итак радио саноатида.. қўлланадиган симларга ўраш учун ишлатилади.* Газетадан. *Шунингдек, қурилиш блоклари.. изоляцион шиша ашёлар ҳам ҳозир қурилишда кенг қўлланмоқда.* «Фан ва турмуш».

ИЗОЛЯЦИЯ [фр. *isolation* – ажратиш, бўлиш, алоҳидалаш] 1 Энергия манбани, энергия ўтказувчи сим, труба ёки хона, асбоб кабиларни (мас., совуткични) электр, иссиқ, нам, сув ва ш. к. ўтказмайдиган материал билан ўраб, қоплаб қўйиш. *Гуттаперча, айниқса, сув ости кабеллари учун изоляция материали сифатида кенг фойдаланилади.* «Фан ва турмуш».

2 Шундай ўрама, қоплама, қатламнинг, материалнинг ўзи. *Курилиш мастери Содик Сиддиков, бетончи Камол Жумалев ёғоч қипигидан иситиш изоляциялари тайёрлаб, қурилишда қўллай бошладилар.* Газетадан.

3 тиб., ветер. Алоҳидалаш, ажратиб қўйиш. *Изоляция хонаси.* ■ *Биз қишлоғ олдидан.. «брак» қўйларни ажратиб олиб, изоляция хоналарида даволаймиз.*

Изоляция қилмоқ Изоляция ҳолатига олмоқ. *Трубалар эса ҳеч қандай изоляция қилингани ўйқ.* Газетадан.

ИЗОЛЯЦИЯЛАМОҚ 1 тех. Энергия манбани, энергия ўтказдиган сим, труба ёки хона, асбоб ва ш. к. ни изоляцион материал билан қиламоқ. *Кимсасиз, гиёҳсиз даштда 205 километр узунликдаги қувурларни изоляцияладик.* Газетадан.

2 Бошқа бемор (касал)лардан ажратиб, алоҳидалаб қўймоқ.

ИЗОМЕРИЯ ким. Изомерларнинг мавжудлигидан иборат ҳодиса.

ИЗОМЕРЛАР [изо.. + юн. *metros* – улуш, қисм] ким. Таркиби ва молекуляр оғирлиги бир хил, аммо молекулада атомларнинг турлича жойлашви сабабли, физик ва кимёвий хоссалари бошқа-бошқа бўлган моддалар.

ИЗОМОРФ Изоморфизм хусусиятига эга бўлган. *Изоморф моддалар.*

ИЗОМОРФИЗМ [изо.. + юн. *metrhe* – шакл] ким., физ. Кимёвий таркиби ва кристалл тузилиши бир-бирига яқин жинсларнинг ўзгарувчан таркибли бирикмалар (аралаш кристаллар) ҳосил қилиш қобилияти.

ИЗОТЕРМАЛАР [изо.. + юн. *therme* – иссиқлик] 1 геогр. Географик хариталарда Ер юзасининг муайян давр оралиғида температураси ўртача бир хил бўлган жойлашрини бирлаштириб турган чизиқлар; изо-чиқиқлар.

2 физ. Физикавий миқдор (ҳодиса)лар ўртасида доимий температура остида содир бўладиган боғлиқликни график акс эттирувчи (тасвирловчи) чизиқлар.

ИЗОТЕРМИК маҳс. 1 Изотермага оид, изотермалар билан боғлиқ бўлган. *Изотермик чизиқлар.*

2 Температураси ўзгармай, бир хилда турадиган. *Изотермик вагон.*

ИЗОТОПЛАР [изо.. + юн. *topos* – жой] ким. Муайян кимёвий элементнинг атом ядроларида протонлар миқдорининг бир хил, нейтронлар миқдорининг ҳар хил бўлиши билан фарқ қиладиган ва шу сабабли даврий системада айни бир ўринни эгалайдиган барқарор ёки радиоактив турлари. *Радиоактив изотоплардан геологлар ҳам ер ва тоғ жинсларининг ёшини аниқлашда фойдаланадилар.* «Фан ва турмуш».

ИЗОФА [а. ضافه – қўшиш, боғлаш] 1 эск. кт. Қўшиш, боғлаш, тиркаш.

Изофа қилмоқ Қўшмоқ, боғламоқ. Яна ўз фикри босавобларни изофа қилиб, қусур ва хатоларимизни танбех этсалар. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 тлш. Форс, араб ва байзи туркий тиллар грамматикасида: аниқланмиш билан ундан кейин жойлашган аниқловчини боғловчи урғусиз унсур; боғланишнинг форс тилидан ўзлашган шундай тури ўзбек тилида кўпинча ундошлардан кейин «и», унлилардан кейин «ий» келтириш билан бўлади, мас., ошиқи беқарор, шаҳри азим, боди сабо, ойнайи жаҳон, балои нафс.

ИЗОФАЛИ Изофа воситасида боғланган. *Изофали бирикма.*

ИЗОХРОН [изо.. + юн. *chronos* – вақт] физ. Давомлилиги жиҳатидан тенг, бир хил вақтда содир бўладиган, баравар давом этадиган. *Изохрон тебранишилар.*

ИЗОХРОНЛИК физ. Баравар содир бўлиш, баравар давом этиш; бир хил, тенг давом этишилик. *Тебранишиларнинг изохронлиги.*

ИЗОЧИЗИҚЛАР геофиз. Харита ёки диграммаларда қандайдир миқдор кўрсатчиқлари, мас., температура, босим, намлик

даражалари ва ш. к. нинг бирдай, тенг бўлган жойларини бирлаштирувчи чизиқлар.

ИЗОХ [а. ایضاح – тушунтириш, шарҳ] 1 Сўз, ибора ёки воқеа-ҳодиса ва ш. к. га берилган шарҳ; тушунтириш. *Китоб изоҳ ва шарҳлар билан таъминланган.* ■ Зайнаб кеңинги сўзларга тушуна олмаган.. Кумушдан изоҳлар олмоқчи эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Менингча, савол равшан, изоҳга эҳтиёж йўқ!* А. Қаҳҳор, Мунофиқ.

2 Матннинг айрим ерига киритилган ёки айрим масалага берилган қўшимча маълумот, тушунтириш, эслатма, уқтириш.

Изоҳ бермоқ 1) сўз, ибора ва ш. к. маъносини (мазмунини) тушунтиримоқ, шарҳламоқ; изоҳламоқ. Сўзга изоҳ бермоқ; 2) тушунтириш, изоҳ тарзидаги гап айтмоқ. *-Бизнинг театр ҳали янги-да. Уста ўйновчилар йўқ, – деб изоҳ бера бошлади Абдишукур.* Ойбек, Танланган асарлар. *-Албатта, албатта, – деди Суннат ва Элмуродга изоҳ берди: -Бу хотиннинг укаси бизда хизмат қиласди. Мен билан жуди инок..* Шуҳрат, Шинелли йиллар.

ИЗОҲЛАМОҚ Сўз, ибора, воқеа-ҳодиса ва ш. к. маъносини, мазмунини тушунтиримоқ; изоҳ бермоқ. Сўз маъносини изоҳламоқ. Қонуннинг айрим моддаларини изоҳламоқ. ■ -Чунки унинг [Отабекнинг] сўзига қараганда, сиз уни оғирроқ тариқа билан дарбозангиз ёнидан жўнатган экансиз, – деб изоҳлади уста. А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Бердиёровнинг ўзбек фразеологизмларини изоҳлаган икки китоби нашрдан чиқди.* Назармат, Жўрлар баланд сайдайди.

ИЗОҲЛИ Изоҳи бор, маъноси, моҳияти тушунтирилган.

Изоҳли луғат Сўзнинг маъносини, маъноларини шарҳлаб, тушунтириб берувчи луғат. Қани, изоҳли луғатдан топиб ўқиб кўрай-чи, маъноси нима экан.. Х. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлакати.

ИЗОҲЛОВЧИ 1 Изоҳламоқ фл. сфдш.

2 тлш. Шахс ёки предметни бошқа бир ном бериш йўли билан аниқлаб келадиган бўлак.

ИЗОҲОТ [а. ایضاھات – «изоҳ» с. нинг кўпл.] эск. кт. Изоҳ; изоҳлар, тушунтиришлар, шарҳлар. Изоҳотларим яна бир банд билан тугайди. А. Қодирий, Кичик асарлар.

ИЗОҲОТЧИ эск. кт. Тушунтирувчи, шарҳловчи. ..бу ялангликда сайисхона бўлган,

– деди изоҳотчи мalla ўигит.. Н. Қиличев, Чигирик.

ИЗОҲТАЛАБ Изоҳланиши, маъно ва моҳияти тушунтирилиши керак бўлган, изоҳсиз тушунилмайдиган; изоҳга муҳтож. *Изоҳталааб сўз.* Изоҳталааб қарор.

ИЗСИЗ 1 Изи йўқ, беиз. *Изсиз транспорт.*

2 Ном-нишонсиз, белги-асарсиз. *Изсиз йўқолмоқ.* ■ *Демак, бизнинг қилган ишишимиз изсиз кетмайдиган, умримиз оқар сувдек бекорга оқмайдиган бўллиди.* П. Турсун, Ўқитувчи.

ИЗТИРОБ [а. اضطراب] – ҳаяжон, галаён, бетоқатлик; бекарорлик] Руҳан эзилиш, сиқилиш ҳолати; руҳий азоб. *Оғир ўйлар изтиробиданми, уйқусизликданми ланж бўлиб турдим.* С. Сиёев, Ёруғлик. Сен шу кунларда жуда қаттиқ алас, изтиробадсан, асабинге бузук. Шуҳрат, Шинелли йиллар. Уни танҳолик, фариблик, ўйқусизлик изтироби кемиради. Ойбек, Танланган асарлар.

Итироб чекмоқ Руҳан азобланмоқ. Бу мудҳиш гапларни эшиштганлар баттар изтироб чекар, ғам-алам қалбларини мушукдай тиринар эди. Ж. Шарипов, Хоразм. *Итиробга солмоқ* Қаттиқ ҳаяжонга солмоқ, руҳан эзмоқ; бетоқат қилмоқ.

ИЗТИРОБЛИ Итиробга солувчи, руҳан эзувчи. *Итиробли сўзлар.* Итиробли чехра. ■ Итиробли айрилиқда жафо чекачека, севгилиси ёнига олам тўла қувонч билан қайтган шўрлик ошиқ ёрини вафосизликда.. кўриб қандай ҳолатга тушса.. Гуломжон ҳам ҳозир шундай ҳолатда эди. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

ИЗЧИ 1 Изига тушиб, из кувиб топувчи, изни яхши биладиган. *Гўрўлининг ўилқибони Fиротнинг изини чўлистойнда кўрди.* Бу ўилқибон кўп изчи эди. «Зулфизар билан Авазхон». *Изчилар ҳар қайсиси ҳар ёққа қараб кетди.* «Нурали».

2 тар. Из қидириб, издан тушиб топиш билан шуғулланувчи шахс; изқувар. *Изчиларнинг сўзига кўра, булар сизнинг қишлоқ-қача келган ва шу ерда иззи ва сабот билан шуғулланниш бугунги кунда муҳим ва-зифадир.* Газетадан.

ИЗЧИЛ 1 Бир меъёрда, бир таҳлитда, бир йўналишда; мунтазам, тадрижий давом этадиган. ..бу масала билан изчили ва сабот билан шуғулланниш бугунги кунда муҳим ва-зифадир. Газетадан.

2 Ўзаро узвий ва мантиқий боғланган. *Шу папкага қараганда ҳам, у [Рахмонқулов]*

ҳар ишни охирига етказадиган, тадбирли одамга ўхшайди. ҳамма буйруқлари изчил, амалий. А. Мухтор, Туғилиш.

ИЗЧИЛЛИК Мунтазам, узвий боғлиқлик, шундай ҳолатта эгалик. *Ишда изчиллик бўлиши керак.*

ИЗҚУВАР айн. изчи 2. Полиция изқуварлари менинг ҳам кетимга тушди. И. Қаландаров, Шоҳидамас, баргида. *Оператив гурух таркибига тажрибали изқуварлар киритилди. «Муштум».*

ИЗФИМОҚ 1 Бирор мақсадда кезиб юрмоқ. *Даштда бўрилар изғибди. — Қани, бўлинглар! Ҳозир жўнанглар! Агентлар, жосуслар изғиб юришибди.* Ойбек, Нур қидириб.

2 Умуман, дайдимоқ, кезмоқ; санғимоқ. Болалар кўчада изғиб юришибди. — *Бир куни «аскар чиқади» ваҳимасида бутун қишлоқ чувиллаб, тоққа чиқиб кетди. Кун бўйи тофларда изғиб юриб, қоронги тушганда элга қайтди.* П. Турсун, Ўқитувчи.

З кўчма Бўраламоқ, изғирмоқ (изғирин, шамол ҳақида). *Шамол(лар) сарвзорда изғибди.* Ойбек, Навоий,

ИЗФИН Изиллаган, чийилдоқ овоз.

Изғин тортмоқ Изиллаган овоз чиқармоқ. *Оҳ урганда неча сўзи, Чиқди тўпларнинг овози. Изғин тортшиб ийғлади Алимхоннинг сарвози. «Фольклор».*

ИЗФИР, изғор: изғир (изғор) чўл шв. Кимсасиз чексиз (даҳшатли) чўл. *Изғир чўлда дарагингни учирдинг. Айролиқдан менга шароб ичирдинг. «Тоҳир ва Зуҳра». Изғир чўлни тўзон тутди, Йўлнинг танобини тортди. «Алпомиш». Мерғанларни қувиб солиб олдига, Изғор чўлда қувиб кетиб боради. «Маликаи айёр».*

ИЗФИРИН Аччиқ совуқли бўралаган шамол; изғириқ. *Тоғ томондан қор изғирини эсмоқда.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Боягина бир нав ёғиб турган қор энди дала ёқдан эсаётган аччиқ изғирин билан бўралаб уриб берди.* Ҳ. Фулом, Машъял.

ИЗФИРИНЛИ Изғирини бор; аёзли. *Қишинг изғиринли кунига қарамай, ҳамма томлар бошларига паранжи ё чопонни нарибери ёпган хотинлар, қизлар билан тўйди.* Ойбек Танланган асарлар.

ИЗФИРИҚ айн. изғирин. Ҳасанали ярим яланғоч ҳолда жунжайиб, дарча остида, изғириқ қучогида ўтирас эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ИЗФИРМОҚ Бўралаб эсмоқ (изғирин ҳақида).

ИЗҲОР [а. ئۆزۈر] — аниқлаш, зоҳир килиш, кўрсатиш] Зуҳр этиш, аёнлик ҳолати; билдириш; ифода. *Миннатдорлик изҳори. — Рихсивой аканинг ичи қоралигини сезардим-у, бунчалик ошкор изҳорини кўрмагандим, — деди Абдугофур ота.* Р. Файзий, Чўлга баҳор келди. *Тилим лол, сўзларим ожизодир, бироқ Нурдан пардоз олган чехрамда изҳор.* Г. Жўраева, Иқбол.

Изҳор этмоқ (ёки қўлмоқ, айламоқ) Билдиримоқ, ифодаламоқ. *Мақсадини изҳор этмоқ. — Мен ҳар нима бўлса ҳам, ўқишига боришимни изҳор қўлдим.* С. Айний, Эсдаликлар. *Севишганлар ўз кўнгилларини тил билан изҳор этмайдилар.* Шуҳрат, Шинелли йиллар. *Ушу жилмайшида ишқини менга изҳор айлади.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

ИЙ унд. с. 1 Ажабсиниш, ҳайронликни ифодалайди. *-Ий, ий, — деди мулоғим, — тандир ичиди нима қилиб ўтирибсиз? «Латифалар».*

2 Хавфсираш, эҳтиёт бўлишни ифодалайди. *Ий, қоч, от тениб олади!* Ий, ўиқилиб тушасан.

ИЙД [а. ئۆزىد — байрам, ҳайит] Диний байрам; ҳайит. *Ийдлари муборак!* Ийд кунлари.

Ийд намози Рамазон ва Қурбон ҳайитларининг биринчи куни эрта билан асосан жамоа бўлиб ўқиладиган намоз. *Бунда [бу масжидда] ийд ва жума намозлари ўқилмайди.* А. Қодирий, Обид кетмон. **Ийди рамазон** Рамазон ҳайити. *Ийди Рамазоннинг Қурбон ҳайитидан фарқли жиҳати фитр садақасидир.* Газетадан. **Ийди сағир** Кичик ҳайит, яъни Рамазон ҳайити. *Халқимизнинг урф-одатлари ва маросимлари орасида Ийди сағир, яъни кичик ҳайит деб аталадиган Рамазон ҳайити..* Газетадан. **Ийди қурбон** Рамазон ҳайитидан 70–72 кун кейин ўтказиладиган диний байрам, Қурбон ҳайити.

ИЙДЛИК 1 Ҳайитда кичикларга ва, умуман, шундай ҳадаяга муносаб кўрилган кишиларга бериладиган пул, нарса; ҳайитлик.

2 тар. Диний байрам муносабати билан домлага олиб бориладиган ҳадия; ҳайитлик. Эски мактабларимизда болалар ҳар пайшанба нон ё ноннинг пулини олиб борадилар. *Бундан бошқа, бўйра пули, кўумир пули, ийдлик пули ҳам бор.* Ойбек, Танланган асарлар.

ИЙЕ айн. ие. *Ийе*, ҳали танимас экан-
сиз-да, бу киши оқсоқолимизнинг аёллари
бўладилар. П. Турсун, Ўқитувчи.

ИЙИ айн. ие. -*Ийи!* – деди афанди, –
қўрқмай бораверинглар. «Латифалар».

ИЙИН шв. Елка. Келади Азроил жон ола-
ман деб, *Ийнига олмос қилич соламан деб.*
«Оқ олма, қизил олма». Икки ийнидан кам-
тирип дамин олади, Камтирип жуда тип-тикка
бўп қолади. «Ширин билан Шакар».

ИЙИНДИ Сигир соғилгандан сўнг
елинда қолган ва ийдириб иккинчи марта
соғиб олинадиган сут. *Паттиҳон сигирларни*
оғилда боқди. ..ишиндиларини ҳам соғиб
оладиган бўлди. М. Тожиҳалилова, Бири би-
ридан ўтқир. *Ийинди соғиши бошқа экан-у,*
росмана соғиши бошқа экан. Шу тонда сезган
эди буни қиз. Р. Файзий, Чўлга баҳор келди.

ИЙИР қ. иғир.

ИЙИҚ 1 От, эшак каби иш ҳайвонла-
рининг олдинги икки оёғи устидаги, бел-
дан бўйингача бўлган қисми

2 Шу жойда пайдо бўладиган яра.

Ийиги чиқмоқ Жуда эзилмоқ, абжафи
чиқмоқ. *Билсанг, оғайни, мен ураллик бўла-
ман.* Урал темир ўйлида ишлайвериб, ийигим
чиққанини билсанг эди. Н. Сафаров, Уйғониш.

ИЙЛАМОҚ Эзиз ёки муштлаб юмшат-
моқ, шу йўл билан ишлов бермоқ. *Малҳамни*
ийламоқ. — *Шербек.. кўнгли ғаш бўлиб, уйи-
га келганда, онаси ўчоқ бошида ҳамир ийла-
ётган* эди. С. Анорбоев, Оқсой.

Тери ийламоқ Ошланган терини, кўнни
ғижимлаб, эзиз ишлов бермоқ. *Нафсини*
*тийған киши султон бўлур, ҳом терини ий-
ласанг, ултон бўлур.* Мақол.

ИЙМАНМОҚ Уялиб, андишага бориб,
ўзини тиймоқ; тортинмоқ. *Эргаш бир оз ийма-
ниб турди-ю, ростини айтди.* А. Мухтор, Опа-
сингиллар. *Йўлчи [ноннинг] бир бурдасини оғзи-
га тиқса, лунжининг бир чеккасида йўқолиб*
кетар, патнисга кеттма-кет қўл чўзавершига
ийманар эди. Ойбек, Танланган асарлар.

ИЙМОН [а. ئىمەن – Оллоҳга ишонч,
эътиқод] айн. **имон**. Исломда фақат диний
таълимотга бўлган эътиқод ва тушунча –
иймон тан олинади. Газетадан. *Иймон эъти-
қодга қараганда чуқурроқ мазмунга, кенроқ*
миқёсга эгадир. Газетадан. ..ҳозирги даврда
иймон тушунчаси, сўзи вижданлилик, софлик,
поклик, ҳалоллик, ишонч каби дунёвий маъ-
ноларда ҳам ишлатиляпти. Газетадан.

ИЙМОНСИЗ айн. **имонсиз**. Кимки ис-
лом динини қурол қилиб олиб, ҳокимият учун
курашса, бу кураш мамлакатни ҳароб қилиб,
мусулмон мусулмоннинг қонини тўкишига
олиб келса, у киши иймонсиздир. Э. Юсупов,
Истиқлол йўлида.

ИЙМОҚ 1 Елини юмшаб, равон сут
берадиган ҳолга келмоқ (соғин сигир, қўй,
эчки ва ш. к. ҳақида).

2 кўчма Ҳиммат уйғонмоқ, кўнгли эри-
моқ. *-Ҳимматни баланд қилинг, она!* – шов-
қин кўтаришиди ўигитлар. *Лутфинисо ийиб,*
икки дўппи ва ўн сўм пул узатди. Ойбек,
Танланган асарлар. «Энди сенинг этагинг-
дан маҳкам тутдим, қайси ўйлдан бошлассанг,
ўзинг биласан», дегандан кейин Қодир жуда
иийб кетди. А. Қаҳҳор, Қанотсиз читтак.

Мехри иймоқ Мехри уйғонмоқ. *Бувира-
жаб унинг соддадилларча термилишини кўз*
олдига келтириди, жисламайди, рости, меҳри
иийб кетди. «Ёшлик».

ИЙРИМ шв. Оқар сувдаги ўрама, ай-
ланда, гирдоб. *Шундоқ оёғимиз остида ўша*
кўк ширим, яъни гирдоб. Ш. Холмирзаев, Сай-
ланма. *Шунга бўла у билан боғлиқ жумбоқ-
лар бирдан миясига уриб, тагин таниш ий-
римга тушди.* Ш. Холмирзаев, Қил кўприк.

ИЙСИНМОҚ шв. Мехри товланиб ийин-
моқ. *Қўриб эмчакларим ийсиниб боряпти.* —
Бойчабарни қўриб, шундай ийсиниб, Биянинг
ўркига сутлар келади. «Алпомишиш».

ИЙЯ айн. ие. *Ийя!* Аблаҳ, бошқа гап қуриб
қолдими? Ойбек, Танланган асарлар.

ИЙҚ шв. Оқим. *Халқ бир азим дарё: ий-
қина тушдинг-кетдинг.* Матал.

ИЙҲОМ [а. مَحْمَد –] – ёлғон тасаввур, шуб-
ҳа туғдириш, адаштириш] ад. Шеърий
санъат: шеърда ҳақиқий ва мажозий маъ-
ноларга эга ёхуд шаклан бир, маъно жиҳа-
тидан ҳар хил бўлган сўз ёки сўз биримка-
сини қўллаган ҳолда бир байтда икки хил
маънони ифода этиш.

ИК шв. Йик, дук.

ИКИР-ЧИКИР 1 Катта (муҳим) бир
нарсанинг кичик, майдо-чуйда унсурлари.
Икир-чикиригача ўрганмоқ.

Икир-чикир гап Майдо-чуйда, арзима-
ган гап. **Икир-чикир** иш Майдо-чуйда, ар-
зимаган ишлар. *Анзират хола ўиртиқ-ямоқ*
ва ҳар хил икир-чикир ишлар билан машғул
булиб, кечгача Сидиқжоннинг олдидан жисл-
мади. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

2 Умуман, майда-чуйда, муҳим бўлмаган нарсалар. *Турмуш икир-чикирлари*. — Ўйлаб қараса.. йўлга чиққанида кўзига жуда катта кўринган бу ташвиш ҳозир кундалик икир-чикирлар қаторига кириб қолибди. А. Қаҳҳор, *Қўшчинор чироқлари*.

ИККИ снқ. сон 1 2 рақами ва шу рақам билан ифодаланган сон, миқдор. *Икки киши. Икки уй. Ўн иккидан иккини олмоқ. Саккизга иккини кўшмоқ.*

Бири икки бўлмайди. қ. бир.

2 Беш балли баҳо тизимида қониқарсиз, ёмон баҳо. *Инишдан икки олибди. Икки баҳо қўйибди.*

Икки гапнинг бирида Гап (сухбат) орасида ҳадеб, тез-тез. *Режиссеримиз.. икки гапнинг бирида «таъбир жойиз кўрилса», деб туради!* А. Қаҳҳор, Санъаткор. **Икки дунё бир қадам қ. дунё 1. Икки оғиз гап** (ёки сўз) қ. оғиз. **Икки энлик** Икки бармоқ энига тенг. Бердиев билан *Шаймонов.. ўзларининг, устидаги икки энлик ёғи бор гўшт ейишларини оғиз кўпиртириб мақташар эди. «Муштум».* **Икки энлик хат** Жуда қисқа ҳажмли хат. Ҳайрон бўлиб, патирни ушатдим.. ичидан икки энлик хат чиқди. О. Ёқубов, Излайман. **Икки қўлни бурнига суқиб** (ёки тиқиб) қ. бурун 1.

ИККИЁҚЛАМА (тўғриси икки ёқлама) қ. ёқлама.

ИККИЛАМЧИ 1 шв. Иккинчи бор, яна қайта; иккинчи. —*Бор синфингга, иккиламчи бемаънилик қилма, — деди директор [Тўлаға].* М. Исмоилий, Бизнинг роман. *Бойлар кир ювдиргани чақиргандаридан, эргашиб ё йўқлаб борган боласига қаттиқ-қуруқ теккандарини кўрса, кирни кўз ёшлари билан ювиб келар, кейин ундай жойларга иккиламчи қадам босмай қўяр эди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

2 Бирор жараён ёки ҳодисалар қаторида иккинчи ўрин тутадиган, иккинчи даражали. *Бундай конструкциялар.. предикативлик функцияларини, гарчи иккинчи планда бўлса-да, сақлайдилар ва шунинг учун ҳам улардаги предикатив алоқа иккиламчи характеристерга эга бўлади.* «ЎТА».

3 флс. Материалистик таълимотга кўра, материядан кейин, уннинг ҳосиласи сифатида юзага келган, материядан кейинги. *Материя — бирламчи, онг, тафаккур — иккиламчи.*

4 крш. с. взф. кам қўлл. Иккинчидан. Авваламбор, бу ерда бегона кимса йўқ! Икки-

ламчи, подшоҳ наздида биз ўлган одамлар миз. Мирмуҳсин, Меъмор.

ИККИЛАНМОҚ 1 Икки нарсадан бири ҳақида муқим бир қарорга келмаслик, шундай ҳолатда бўлмоқ. *Қоровул ҷол идорада мажлис бўлаётганини айтган эди, останада бирдан тўхтаб, кириш-кирмаслигини билмай иккиланди.* С. Аҳмад, Ҳукм. У «гуручни солсаммикан, солмасаммикан», деб иккиланди. Ҳ. Ғулом, Машъял.

2 Умуман, бирор қатъий қарорга келмаган ҳолатда бўлмоқ, турли хаёлда бўлмоқ, турли хаёлга бормоқ. *Агар мендан оламда кимнинг таниш-билиши, ошна-оғайниси кўп, деб сўрасалар, ҳеч иккиланмай, муаллимларни дердим.* «Гулдаста».

ИККИЛИК I Ё у ёқлик, ё бу ёқлик бўладиган, яхши томонга ҳал бўлиши гумон.

ИККИЛИК II 1 Икки дона холи, сурати бўлган (карта ҳақида). *Тапоннинг иккилиги.*

2 Икки мисрали (шеър банди, байт ҳақида).

3 Ёмон, икки баҳога арзийдиган, икки баҳога бажарилган. *Иккилик иш. Иккилик иши.*

ИККИНЧИ Тартиб сирасида 2 рақами билан белгилантан; 2 номерли. *Иккинчи жилд. Иккинчи уй. Иккинчи қатор.* — Жувон.. узоқ адирнинг этагида қорайиб турган қишлоқни кўрсатди: —*Иккинчи МТС ҳу ўша ерда.* А. Қаҳҳор, *Қўшчинор чироқлари.*

2 Маълум тартибдаги предмет, воқеа-ҳодиса ва ш. к. қаторида энг олдингидан кейинги ўринда турган, биринчидан кейинги. *Иккинчи синф. Ўтган асрнинг иккинчи ярмиди.* —*Далага биринчи куни 52, иккинчи куни 79 одам чиқди.* А. Қаҳҳор, *Қўшчинор чироқлари.*

3 Айни бир нарсанинг тилга олинганидан бошқаси, кейингиси. *Мурод бир туфлисинг учини иккинчисининг товони билан босиб, чақонлик билан оёқ кийимини олдида, уйга кирди.* Т. Ашуроев, Оқ от. Улар бир-бirlари билан ўчакишгандай, хурракни даража-бадаража оширишга тиришиади: бири-синики авжса мингандо, иккинчиси бошлайди. Ойбек, Танланган асарлар.

4 Бошқа марта, қайта. *Бас, уятсиз махлуқ!* Ким уни заҳарлайди? Бу гапни ман иккинчи эшитмай. Ойбек, Танланган асарлар.

ИККИНЧИДАН крш. с. Гапда санаб ўтиладиган предмет, воқеа-ҳодиса ва ш. к. нинг

иккинчисини кўрсатишда «иккинчиси шуки», «яна бири шуки» қаби маъноларни билдиради. *-Бойвачча, – деди эзликбоши, – биринчидан, ҳалққа нуқул фойдали иши.. иккинчидан, юрт тинчийди, учинчидан, номиниз кўтарилади.* Ойбек, Танланган асарлар.

ИККИЧИ Икки баҳолар билан ўқувчи. *Кумри, сен мактабга кириб суриншириб чиқчи. Балки яна бирон иккичининг ота-онаси билан сўзлашиш керакдир.* «Саодат».

ИККИЮЗЛАМА 1 Ўнг-терси бир, икки томони ҳам бир хил. *Иккиюзлама шоий.*

2 кўчма Унга бошқа, бунга бошқача сўзлайдиган; икки томонга икки хил муомала қиладиган; мунофиқ, риёкор. *Иккиюзлама одам.* ■ *Аҳмад унинг иккиюзлама эканлигини яққол сезса ҳам, кескин гапиромасди.* Ф. Мусажонов, Ҳиммат.

ИККИЮЗЛАМАЛИК Иккиюзлама одамга хос хатти-ҳаракат, хусусият. *Иккиюзламалик, худбинлик..* кишида инсоний ҳисни ўлдиради. Газетадан.

ИККИЮЗЛАМАЧИ с.т. айн. **ИККИЮЗЛАМА 2.** Ҳўжакўрсинга қилинадиган ҳаракат эса одамни бора-бора иккиюзламачи, ёлғончи.. қилиб қўяди. М. Исмоилий, Одамийлик қиссаси.

ИККИЮЗЛАМАЧИЛИК айн. **иккиюзламалик.** ..ўғрилик, иккиюзламачилик ва шунга ўхшаш сифатлар эзувчи синфнинг вужудга келиши билан пайдо бўлди. Газетадан.

ИККИҚАТ с. т. Ҳомиладор. *Иккикат аёл.* ■ *Тўртинчи боласига иккикат бўлгандар.. ҳар хил йўриқлар ўргата бошладилар.* Ойдин, Ҳикоялар.

ИККИҚАТЛИК с. т. Ҳомиладорлик. *-Бора-бора қорним дўлтпайиб, иккикатлигим ошкор бўлди, – деди Ҳожи хола.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

ИККОВ Икки киши ёки иккита нарса бирликда; ҳар икки одам ёки нарса. *Икки танқидчи ялат этиб бир-бираига қаради ва бу қарашда икковининг ҳам кўнглидан бир гап ўтди:* «Бола ҳам шундай ўжар бўладими?» А. Қаҳҳор, Ўжар. *Икковлари бир сандиқ четига ёнма-ён ўтириб.. секин-секин сўзлашиди.* Ойбек, Танланган асарлар.

ИККОВЛАБ шв. Икковлашиб. *Икковлавл сен, ота, қилдинг зулмни, Сўрамадинг икковинг ҳам кўнглимни.* «Ёдгор».

ИККОВЛАШИБ Икки киши бирга (бир бўлиб). *Ярим кечадан ўтганда, Омон ўйғот-*

ди. *Икковлашиб оёқ учи билан оғилхонага кирдик.* Ф. Фулом, Шум бола. *Орадан кўп ўтмай, икки фаррош арк дарвозасидан югуриб чиқиб, икковлашиб ҳалиги занжирни кўтариб, ўғиштириб, бир томонга элтиб қўйдилар.* С. Айний, Эсдаликлар.

ИККОВЛОН кам қўл. Иккаласи, икки киши биргаликда; икков. *Қайтадан қўл ушлашиб, Семурғ билан хушлашиб, Ажралдилар икковлон.* Ҳ. Олимжон, Семурғ.

ИККОВОРА Икки кишига битта, икки кишига бир (тўй, зиёфат ва ш. к. да меҳмонларга идишда тортилган ош-таом ҳақида). *Ош икковорадан тортилди.* *Икковора-икковора бўлиб олаверинглар.*

ИКОНА [юн. eikon – тасвир, тимсол] Христиан динидаги диндорлар ибодат маросимларида чўқинадиган Исо, Биби Марям, авлиёлар, фаришталарнинг муқаддас тасвири. *Ўрта асрларда.. икона тайёрланадиган марказлар вужудда келган.* «ЎЗМЭ».

ИКРА [р. икра < лот. iecur – жигар] 1 Балиқ уруги (тухуми); увулдириқ. *«А» витамини балиқ мойида, тухум саригида.. жигарда, икрада бўлади.* М. Тўйчиев, Витаминларни унутманд.

2 Шу уруғдан тайёрланган таом. *Тухум, икра, ёғли шўрва, қази ва мол ёғини кўп истеъмол қилиш атеросклероз касаллигининг ривожланишига сабаб бўлади.* Ф. Маҳкамов, Саломатлик гарови. *Патнисда ноёб балиқ, икра, янги бодринг.. анча нарсалар бор эди.* Н. Фозилов, Дийдор.

3 Тўғралган бақлажон, пиёз, помидор ва ш. к. лардан тайёрланган қовурма таом.

ИКРОМ [а. إکرام – иззат, хурмат] 1 кт. кам қўл. *Хурмат, иззат. Қилган иззат ва икромларингиз учун раҳмат!* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 Икром (эркаклар исми).

ИКС 1 Лотин алифбосида охиридан учинчи ҳарф – «Ҳ» нинг номи.

2 мат. Шу ҳарф билан ифодаланган но маълум (қидирилаётган) миқдор. *Иксни топмоқ.* ■ *Икс, игреклар кўзим олдида пирпир учади-ю, миямнинг ёнгинасидан гизиллаб ўтиб кетади.* А. Кўчимов, Ҳалқа.

ИКСИР [а. إکسیر – эликсир; афсонавий тош] *Ўрта аср кимёғарлари тасаввурнида ҳамма нарсани олтинга айлантира оладиган афсонавий тош.*

ИЛА кт. қ. билан. *Бой ила хизматчи.* ■ *[Кумуш] ..мактубни ўқиб тамом қилди-да,*

жонсиз бир товуш ила «уятысиз» деб қичқири-ди ва ерга йиқилиб, ўзидан кетди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ИЛАКИШМОҚ Хирадик билан илин-жидә бўлмоқ, кетида юрмоқ. Билсам, бир ўрис хотинга илакишиб қолибдилар. Газетадан. Нега Қармизхонга илакишиб қолдинг, ёз аризанги! Н. Аминов, Қаҳқаҳа.

ИЛАЛАБАД [اَلَّا بَدَ] – умрбод, аба-дий] рвш. кт. Абадий, бир умрга. Мен арко-ни давлат ва амирлар билан ҳазиллашмоқни илалабад тарк этдим. Ойбек, Навоий. Дей-дики: сен билан биз Илалабад яшаймиз, Дил-да ирода, сабот. Шайхзода.

ИЛАНГ-БИЛАНГ Эгри-бугри, у ёқ-бу ёққа эгилган, бурилган. *Мастон иланг-билинг ўйлни қолдирив, мұлжаллаган тепаликка қараб тикка ўйл солди.* А. Қаҳхор, Maston.

ИЛАС-ИЛЯС рвш. айн. элас-элас. Бу воқеа илас-илас ёдимда.

ИЛАШИМЛИ(К) Кўшилиб, аралашиб, қовушиб кетаверадиган хусусиятли. *Тўра-хўжанинг улдабурон, илашимлигина, сўзамоллиги, айниқса, қизларга ширинсуханлиги Пощаша холани ўзига ром этиб қўйганди.* Д. Нурий, Осмон устуни.

ИЛАШМОҚ 1 Илинмоқ, ёпишмоқ (хас-чўп, лой ви ш. к. ҳақида). *Унинг этагига пахта илашибди.* Яхшига ишак илашур, ёмонга – тикан. Мақол. ■ Шунда қўлига шилмишиқ лой илашганини сезди. П. Қодиров, Юлдузли тунлар. Бир қути сигаретга илашиб, чўнтағимдан «Москвич»нинг калити ҳам чиқди. С. Сиёев, Ёргулик. У этакка илашиб қолган пахталарни қоқаётганди, бошидаги чопон бирдан сирғалиб тушиб кетди. М. Исмоилий, Фарона т. о.

2 кўчма Ёпишмоқ. Мен судхўрман, бу ўғри, Ўроқдан ҳам биз тўғри. Бизга илашганларнинг Ўтдек ёнади гўри. Ҳамза. Ёшликтан илашган иллат ҳали кўп мункитади. Ш. Фуломов, Бўз ер уйғонди.

3 салб. Кетидан юрмоқ; эргашмоқ. Ун-син индамади, орқасидан илашиб кўчага қадар чиққан Хайринисонинг сўзларини ҳам эшигиси келмасди. Ойбек, Танланган асарлар.

4 Кетидан қолмай (бирон мақсадда) юрмоқ; айланишмоқ, илакишимоқ. -Пулими-ни олдириб қўйдим. Ёнимда мана шу йигит илашиб юрган эди, гумоним шундан, – деди Султон.. F. Фулом, Шум бола. Жиянингизга

бир қизми, жувонми илашиб юрган эмиш, шу ростми? С. Нуров, Нарвон.

5 кам қўлл. Биргалашиб, уланиб кетмоқ; қовушмоқ, кўшилмоқ. Мен меҳмонлар билан сирдош оғайнилардек илашиб кетдим. И. Ўткамов, Ҳикоялар. Деярли ҳамма билан илашиб кетди. Ж. Абдуллахонов, Тўфон. Гап-сўз бир-бирига илашмади: чол олдида хотинлар ҳақида сўзланилмади. Ойбек, Танланган асарлар.

Кўзга илашмоқ Зўрга кўринмоқ, кўзга чалинмоқ.

ИЛВАСИН Гўшти учун овланган ёки овланадиган ёввойи паррандалар. *Илвасиндан ўзбек пазандалигига бедана, каклик, тустовуқ жуда ноёб масаллиқ тарзида ишлатилади.* К. Маҳмудов, Ўзбек тансиқ таомлари. Гўрўғли.. Ҳовдакнинг қўлига овга чиқкан эди. *Илвасинларни кўп олиб, Чамбил қалъасига қараб кетиб бораётган эди.* Усмон баҳши Мамат ўғли, Бўтакўз.

ИЛВИРАМОҚ 1 Йиринг-сув олиб кетмоқ. Яраси илвираб кетибди.

2 кўчма Путурдан кетиб, зўрга илиниб турмоқ; эскириб, яроқсиз ҳолга келмоқ. ..уч қишилоқда тузишига тўғри келади колхозни, иши илвираб турибди.. Ҳ. Шамс, Душман.

ИЛВИРС 1 зоол. Мушуксимонлар оиласига мансуб, баланд тоғларда яшайдиган, қолпонга ўхшаш йиртқич ҳайвон.

2 кўчма Сездирмай пайт пойлаб келадиган, зимдан иш битирадиган одам ҳақида.

ИЛГАК 1 Илиб, осиб қўйиш, илиб бер-китиб қўйиш учун хизмат қиласидиган, бир учи қайрилган металл мослама, илмоқ. Тонг отишга яқин қадам товушлари эшитилиб, қалин эшикнинг темир илгаклари шақирлаб очилди. Мирмуҳсин, Меъмор. Гапимизга тагин бирор ҳалақит бермасин, деб эшикнинг илгагини солди. Ҳ. Назир, Ёнар дарё.

2 Илиб олиш (илиб кўтариш, тортиш ва б.) учун хизмат қиласидиган нарса, мослама. Бирдан машина мотори гурнллади. Кўтарма краннинг тўртта илгагини қотиб қолган але-бастринг тўрт чеккасига илиб қўйишди. С. Аҳмад, Лаъли Бадаҳшон. Пўлатжон ўртадаги сепояда туриб, симга илгак солиб тортди-да, ходага маҳкам боғлаб, кейин қўйиб юборди. С. Аҳмад, Қадрдан далалар.

3 Бирор нарсани, мас., кийимни илиб, осиб қўйиш учун хизмат қиласидиган нарса. -Нега халатсиз кирдинг, болам? – деда Хоссият хола бурчакдаги илгакдан оппоқ халат-

ни олиб, Мұхиддинга кийгиза бошлади.. Р. Файзий, Чүлга баҳор келди.

4 шв. Тұгма, тұғногиң.

5 күмә Бирор нарсага шама (ишора) тарзидаги сүз, ғап; илмоқ. *Терговчи сидқидилдан айтган әди, бобо, илгак ташлаяты, деб ишонмади.* С. Юнусов, Күтилмаган хазина.

6 Фаразли мақсаддаги ғап, сүз, хатти-харакат ва ш. к. *У [Абдулбек] илгак топиб, мажлисни бұзыш, ҳеч бұлмаганда, одамлар орасыга шубҳа солишини ўйларди.* С. Юнусов, Күтилмаган хазина.

ИЛГАКЛАМОҚ Илгакни илиб беркитмоқ. -*Бу киши ким бұлладилар?* – деди Тиллаевнинг хотини, унинг орқасидан бориб, эшикни илгаклаб қайтаркан. С. Аҳмад, Латли Бадаҳшон.

ИЛГАРИ 1 Ўтган вақтлар(да), ҳозирги вақтдан олдин; бурун. *Шаҳарда илгари күнкани от сургар әди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Илгари жуда қулаі әулииб күринган нарса, әнді атрофлиға ўйлаганда, ҳазилакам әмаслиғи равшанлаши.* Ойбек, Танланган асарлар. *Үрганч шаҳрига илгари фақат түя карвонлари билан борылар әди.* Газетадан.

2 Биринчи навбатда; олдин, аввал. *Құрқоқ илгари мүшт күтаратади.* Мақол. ■ *Ашырбек илгари, Вафобек кейин, Оқлабди құрқ үйгит берген тузимни.* «Юсуф ва Аҳмад».

3 Олдинги ўринда; олдин(да). *Кетаётир Ойнари ҳамма қыздан илгари.* «Фольклор». *Худайчи Азизбекдан илгарироқда құрықчиларни огохлантириб борар..* А. Қодирий, Ўтган күнлар.

4 Олға томон; илгариға, олд томонға. *Үлган, ярадор бұлғанларға қарамай, құзғолончилар кіттә сурон билан илгари отилиб, тошбүрөнни күчайтириди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Кудрат билан Ғуломжон ҳам бир неча одим илгари юрди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. *Құрғон устида ясов тортган қаҳрамонлар құл боғлаб, иккі букилгансимон таъзим билан Азизбекни илгариға ўтқаза бошладилар.* А. Қодирий, Ўтган күнлар.

5 күм. взф. Нарса, ҳодисаның ўзи бояланиб келған сүз, сүз бирикмаси билдирған вақт, хатти-харакат ва ш. к. дан олдинга оидлигини (шундай муносабатни) билдиради. *Түйдан илгари ногора қалмоқ. Ҳаммадан илгари эшишдим.* ■ *Амирға инқиёд этишдан илгари шу түүғрида жавоб берсанғиз.* А. Қодирий, Мехробдан чәйн. Бундан

бир неча соат илгари қайғудан бошқа овқатни танимаган бу иккі ёр әнді севиниб, иштаға билан ея бошладилар. Ойбек, Танланган асарлар.

ИЛГАРИ БОСМОҚ Яхши томонға ўзгармок, юришиб кетмоқ. *Иши ўрин олди илгари босиб, Йұлым бұлды, деди күнгели ўсіб.* «Баҳром ва Гуландом». **Илгари куни** Бугундан иккі күн олдинги күн. *Илгари куни кечаси чопар келгандан бошлаб кече кечаси ҳокимнинг күнглини олғунча ўзини құлқұпrik устида сезган.. минғебши, мана, әндигина әркін нағас олди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. **Илгари сурмоқ** Янғи фикр-мулоҳаза билдиримоқ, уни күн тартибига күйимоқ. *Абулағафо.. Ҳурсонда таваллуд этгандар.. ҳисобу ҳандаса соҳаларидан янғи илмий масалаларни илгари сурдилар ва талай рисолалар яратдилар.* Мирмуҳсин, Меймөр. *Биз илгари сурәттеган таҳминлар фандаги илмий фаразлардек ғап.* С. Кароматов, Олтін күм.

ИЛГАРИГИ 1 Ўтмиш вақтдаги, ўтмишга оид; аввали, бурунғи, қадимги. *Илгариғи одамлар анча содда, раҳмдил..* эканини дилидан ўтқазди. Мирмуҳсин, Меймөр.

2 Яқын ўтмишдаги, нисбатан олдинги; бошдаги, дастлабки. *Уч дақиқали курашдан сүнг, Мұтаб бұшашди, илгариги күчанишиларидан қолди ва бир-иккі дағға тұлғаныб, жисмінә жөн берди.* А. Қодирий, Ўтган күнлар. *Дарҳақықат, Малакда илгариги чақнаш, илгариги жозыба, илгариги ҳаяжон сүнганды.* Мирмуҳсин, Йұқолған жавоқыр. *Аваз илгаригидан баттарроқ шиддат билан дағом этди.* С. Сиёев, Ёруғлик.

3 айн. **сөбіқ.** *Кейинги ишларда..* партия ячейкасининг котиблигига күтәрілген Абдурасул илгариги хұжайини Олахұжа ва унинг шерікларини күпроқ ташвишга солиб құйди. П. Турсун, Ўқитуғчи.

ИЛГАРИГИДАЙ, -дек рвш. Аввал қандай бўлса шундай, аввалигидай, ўзгаришсиз. Аҳвол илгаригидай. *Биз яна илгаригидай иноқ бўлиб кетдик.*

ИЛГАРИГИЛАР Аввал, илгари ўтган (яшаган) кишилар, аждодлар, қадимгилар. *Бу илгаригилардан қолган ғап.*

ИЛГАРИДАН рвш. 1 Ўтган вақтлардан; аввалдан, азалдан. *Ақам ёшлиқ қылғандыр, ҳам ўзи унча-мунча ғапни күтәрмайдыған үйгит, илгаридан феъли шундоқ.* Ойбек, Танланган асарлар. *Илгаридан қолган бир нақа*

бор: Құл югурғи – ошга, тил югурғи – бошға. «Баҳром ва Гуландом».

2 айн. **олдиндан**. У бу пулни илгаридан тайёрлаб құйған бұлса керак, ёнидан олдию, санамай узатди. С. Ахмад, Уфқ.

ИЛГАРИЛАМОҚ 1 Илгари қараб юрмоқ, олға томон ҳаракат құлмоқ, сильжимоқ. Сувонжон ҳамон олдинда қоматиши букиб, боши билан бүрөнни сузив, елкалары билан ёриб илгариларди. С. Анорбоев, Оқсой. Қум йұлда зўриқиб илгарилаётган машина қаттық силкениб тұхтади, ўчди. «Ёшлик».

2 Олдинга ўтиб кетмоқ, ўзмоқ. Убиздан анча илгарилаб кетди. — Кончилар мармар увоги ва плиталари тайёрлашыпшириқларни бажарышда ҳам графикдан илгарилаб боришияты. Газетадан.

ИЛГАРИЛАР(И) Илгариги вақтларда; бурун. Илгарилари одамлар оёғи етмаган ерлар энді гүллаб-яшнамоқда.

ИЛГАРИЛАШМОҚ 1 Илгариламоқ фл. бирг. н. Овчилар хийла илгарилашди. — Яна эмаклаб илгарилашди. С. Кароматов, Олтин күм.

2 айн. **илгариламоқ**. Илгарилашган сари базмнинг бутун даббабаси аниқроқ сезилиб, Ёрматни безовта қиласверди. Ойбек, Танланган асарлар.

ИЛГАРИТДАН с. т. айн. **илгаридан**. Ростини айтсам, Саид, мен сени илгаритдан.. яхши күраман, ўлемш. Э. Раимов, Ажаб қишлоқ.

ИЛГИР шв. Ўз ишининг устаси; эпчил, чаққон. Илма ҳам осон эмас, Уни тикар қиз илгир. «Кўшиқлар».

ИЛГИЧ Илиб олиш, илиш учун ишлатыладиган асбоб; илмоқ, илгак. Қиёмхон сенин ўрнидан туриб, илгичга яқын борди. Н. Аминов, Ёлғончи фаришталар.

ИЛДАЙ шв. Олдин. Үндан илгай менга ҳам ўлим лозим, Өқилган қонига тушмасин кўзим. «Эрали ва Шерали».

ИЛДАМ сфт. Тез ҳаракат киладиган; чаққон, тез. Илдам йигит. Құли суст косибдан оёғи илдам гадой яхши. Мақол. — Карим читтак – кичкина, лекин ҳаракатлари чаққон ва илдам бұлғанидан, ёшилкда шундай лақаби бор эди, ҳозир кимсан — Мирзакаримбай. Ойбек, Танланган асарлар. Рұпаратаги кўрккам ўйлардан яхши кийинган, ранглари тоза, сергайрат ва илдам аёллар құлларидан идишлари билан қозон бошига қатнаб

турибдилар. П. Турсун, Ўқитувчи. Навкар минар илдам отни. «Гулнорпари».

2 рвш. Қаққон ва тез ҳаракат билан. Фазлиддин отни илдам чиқариб, дарахтга боғлади.. Ойбек, Танланган асарлар. [Салимбайвачча] Ички құнтағидан қозогза ўралған захарни олиб, титрөк құллари билан ошга сепди ва қошиқ билан илдам аралаштириди. Ойбек, Танланган асарлар. Илдам, илдам қадам ташланғлар! Ж. Шарипов, Хоразм.

3 унд. с. Қаққон, тез ҳаракатта ундашни билдиради. Қани, илдамроқ, хұжайин күтятти. С. Кароматов, Олтин күм.

ИЛДАМ-ЖИЛДАМ Тез ҳаракат қилаудын, тез юрадиган; чаққон. У илдам-жилдам йигит. Илдам-жилдам иш құлмоқ.

ИЛДАМЛАМОҚ Тез олға босмоқ, илгари томон ҳаракатын тезлашмоқ. Гүё наврұз томошаларига кеч қоладигандек, илдамлаб, бозор сари шошдилар. С. Сиёев, Аваз. Ақбар минған оқ эшак илдамлади. «Саодат».

ИЛДАМЛАШМОҚ 1 Илдамламоқ фл. бирг. н. Улар пахтазор томон илдамлаши.

2 Илдам тус (холат) олмоқ; тезлашмоқ. Қишлоқ күчаси товонларини күйдирғандек, жанғилярнинг одимлари ўз-ўзидан илдамлашди. Ойбек, Куёш қораймас. Бутун хонадонлар ва кўчаларда, далалар ва хирмонларда одамларнинг қадамлари илдамлашган, аравалар, машиналар гидрираги тезроқ айланана бошлиған эди. Х. Назир, Кўктерак шабадаси.

ИЛДАМЛИК Қаққон (тез) ҳаракат; чаққонлик. Ҳудодобек яна илдамлик билан қайтиб чиқиб кетди. Мирмуҳсин, Меймор. ..бармоқлари пардалар устида кўз илгамас илдамлик билан кўчар, гүё куй ўзидан-ўзи қўйшиб келарди. Ў. Ҳошимов, Баҳор қайтмайди.

ИЛДИЗ 1 Ўсимликтин ердан сув ва ўғит моддалар олиб берадиган ер ости қисми; томир. Илдиздан кўкарган дарахт. — Қайрагоч, терақларнинг илдизи ер бағрига қаттық сингган. Ойбек, Танланган асарлар. Дарахтнинг бўйи қанча چўзилса, илдизи ҳам шунчаги чўкур кетиши керак. Э. Усмонов, Ёлқин.

2 Тиш, соч, тирноқ кабиларнинг тери ёки эт орасида жойлашган қисми, томири. Тишнинг илдизи. — Кампирнинг бир тутам оптоқ сочи илдизи билан юлиб олинган. «Фан ва турмуш».

3 кўчма Асос, негиз, манба. ..қадимий меросимиз илдизларига қайтиб, ўтмишишимиздаги бой анъаналарни янги жамият қурили-

шига татбиқ эттогимиз керак. Газетадан. ..шубҳа-хавотирларнинг илдизларини қидиришга мажбур этади. Газетадан.

Илдиз отмоқ (ёки олмоқ, ёймоқ) 1) илдизи ҳар томонга ўсиб, бақувват тортмоқ (ўсимлик ҳақида); 2) кўчма авж олмоқ, ривожланмоқ; кенг тарқалмоқ, одатга айланмоқ. *Бу ҳол ҳамма ёққа илдиз ёйган.* ■ *Олий ўқув юртларида эса ота-онанинг мансабига, ҳамёнига қараб ўқишига қабул қилиши ҳоллари илдиз отиб кетган эди. «Муштум». Энди билсам, эҳ-ҳа, бошимиздаги шўр жуда чуқур илдиз отиб кетган экан. М. Исмоилий, Фарғона т. о.; 3) муайян масканга жойлашиб, ўрганиб, шу ерда уй-жойли, бола-чақали бўлиб яшаб кетмоқ. *Бу қишлоқ сувини бир ичган одам, тамом, шу ерда. илдиз отиб кетмай иложи ўйқ.* Ф. Насридинов, Олтин одамлар. **Илдиз қувмоқ** 1) томирини, келиб чиқиш манбанинги ахтармоқ; 2) наслдан наслга ўтмоқ, сувқ сурмоқ (одат-қилиқ, касаллик ҳақида). **Илдизи бақувват** (ёки маҳкам) 1) илдизи яхши ривожланган; 2) кўчма кучли кўллаб-қувватловчиларга эга, мавқеи зўр. *Пошишон савдо соҳасида ишлайдиган айрим илдизи маҳкам кишилардан таниш-билиш орттириди.* Д. Нурий, Осмон устуни. **Илдизига болта урмоқ** Ҳаёт асосини ўйқ қилмоқ. *У [Йўлчи] зулм илдизига болта урди. Ишоолло, зулм дарахти қурийди.* Ойбек, Танланган асрлар. Эскича тўйлар, исрофгарчилек айрим пайтларда оила илдизига болта урувчи сарқит экан.. Газетадан. **Илдизини қуритмоқ** (ёки қирқмоқ) Таг-туби билан ўйқ қилмоқ. *Мажедиддин разолатининг фоши этилиши, шубҳасиз, каттта иш бўлди. Лекин унинг илдизлари ҳали қирқилган эмас.* Ойбек, Навоий. *Лаънати жаҳолатнинг қон томирларимизда, юрак-багримизда заҳар сочиб ётган манфур илдизлари қирқиладиган ёруғ кунлар ҳам келармикин?* М. Исмоилий, Фарғона т.о. **Ўқ илдиз, ўқилдиз** Ерга тўғри (тиқ) ўйналавчи ўйғон (бакувват) илдиз.*

4 мат. Маълум бир даражага кўтарилиганда, ўз-ўзига кўпайтирилганда, берилган сонни ҳосил қиласидиган сон; радикал. *Тўққизнинг квадрат илдизи – уч.* **Илдизини топмоқ.**

ИЛДИЗЛАМОҚ Томир ёймоқ, томир (илдиз) кўйиб ўсмоқ.

ИЛДИЗМЕВА Баъзи ўсимликларнинг озиқ-овқат ёки ем-ҳашак сифатида ишлаладиган ўйғон, гўштдор илдизи.

ИЛДИЗМЕВАЛИ Илдизмева берадиган. *Илдизмевали ўсимликлар.*

ИЛДИМ-ЖИЛДИМ с.т. кам қўлл. айн. илдам-жилдам. Ҳасанча ёмон ўигит эмас, илдим-жилдим, биладим, нима сабабдан ўртоқ Қобиловга ёқмаётган экан. С. Маҳкамов. Дала тонги.

ИЛЖАЙМОҚ Овоз чиқармай, лаб ва юз-кўз ҳаракати билан кулги ифода қилмоқ, мийифида кулмоқ, култига ўхшаш ҳолат ифода қилмоқ. *Обиджон акасининг ёнида ўтириб, нима қилишини, нима дейишини билмас, дам-бадам унинг елкасини ушлар ва илжаяр эди.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. *Гулсум номус қилгандек илжайиб, пастга қаради.* П. Турсун, Ўқитувчи. -Ҳай, майли, олам кезган нозикфаҳм шоирсиз. *Кулагим сизда, гапираверинг, – деди хунук илжайиб.* К. Яшин, Ҳамза.

ИЛЖИРАМОҚ Қовжираб сўлмоқ, ранг-туси ўзгариб сўлжаймоқ. Ҳовлилардаги совуқ урганидан қорайиб, илжираб кетган бултурги гуллар қор тагидан шумшайиб бош чиқарди. С. Анорбоев, Оқсой.

ИЛИГУЗИЛДИ Эрта кўкламда қўр-қут тугаган, ҳали ҳеч нарса пишмаган, киши организми дармондориларга эҳтиёж сезадиган давр. *Айёр бой [Солибой] қиши ва илигузилди – баҳор кезларда ўн бордон галлани дехқонларга бўлиб бериб, кузда яна ўигирма бордон қилиб ўигиб олар эди.* Ё. Шукуров, Қасос.

ИЛИК 1 эск. айн. қўл 1 (асосан эгалик кўшимишчалари билан кўлланади). *Сабр айласанг, муродингга етарсан, Насиб бўлса, ёр илкидан тутарсан. «Тоҳир ва Зуҳра»..Хитой қизлари мўғул ўигитлари илкига тушмаслик учун ёниб турган ўйлар ичига ўзларини урганларини ўз кўзим билан кўрдим.* М. Осим, Карвон йўлларида. *Сизга менинг маслаҳатим – Андижонда кўп турманг.* **Иликка тушиб қолурсиз.** П. Қодиров. Юлдузли тунлар.

2 Болдир суюги, оёқнинг тиззадан тўпик-кача бўлган қисми. *Яна бу оёқ ё ишигидан, ё тиззасидан қирқилган бўлса ҳам майли эди.* С. Зунунова, Кўк чироқлар. *Ҳа, кўчага чиқмайсан, эшийтдингми? Ҳой бола!* Илигинги синдираман-у, касалингни боқиб ўтиравераман. Н. Сафаров, Саодатнинг қиссаси.

3 Одамлар ҳамда қўй, мол ва ш. к. ҳайвонлар оёқларининг ичидаги мойсизмон модда бўлувчи қисми; ана шу қисмнинг (гўшти билан) пиширилгани. -Қани, баррадан олинг,

ўғлим, — деди у илик узатиб. — Қўрқманг, бу парранда этидай енгил ҳазм бўлади. А. Мираҳмедов, Қўйлар қўзилади. Махсум еб то-заланган иликни аста дастурхонга қўйида, ҳаяжон ичидаги бақрайиб ўтирган Бобоқулга тикилди. С. Анорбоев, Оқсой.

4 Шу суяк ичидаги мойсимон модда, тўқима (истеъмол этилади ва ниҳоятда қувват-мадор бўлувчи таом сифатида қаралади). Яна бундай тўқималар пайсимон суяклар ичидаги илик, яталоқ суяклар орасидаги мижик ва кемик деб аталаувчи ёғлардан ҳам иборат бўлади. К. Маҳмудов, Ўзбек тансиқ таомлари. -Бўлмаса, илигини сиз қоқиб енг, дада.. — деди ўғил. Р. Файзий. Сен етим эмассан.

Илиги бақувват (ёки тўқ) Куч-мадори яҳши, куч-қувватга тўла; бўлиқ. ..қопни бир ҳамла билан орқага олиб, дадил кўтарилди-ю, гизилаб юриб кетди. Саксон ота орқадан қараб қолди ва ичидаги деди: «Илиги бақувват экан!». Ойбек, О.в. шабадалар. Ҳаким ака ҳар ўйлигидек бу ўил ҳам фўзани ёшлигидан «илиги тўқ», бақувват қилиб ўстириши учун ҳаракат қўлимоқда. Н. Рихсиев, Миришкор. **Илиги пуч** (ёки пучаймоқ) Тинка-мадори қуриган; нимжон бўлиб қолмоқ. Ахир бечораларнинг ишлари учун ҳам куч-қувват, мадор керакку. **Илиги пучайиб** қолган одам нима шига ярайди? М. Ҳазраткулов, Журъат. **Илиги тўла** (ёки тўлмоқ) Етарли куч-қувватга эга, етарли куч-қувватга эга бўлмоқ. Ўтга яҳши ўрганиб, илиги тўлгандан сўнг ажратдим. С. Анорбоев, Оқсой. **Темиртош** эса ҳокимнинг кийими остидан билиниб турган мушакларига қараб, «Мой билан гўштни кўп еб, илиги тўлган», деб ўйлади. М. Осим, Карвон йўлларида. **Илик узилди қ. илигузилди.** Кўклам чоғи, илик узилди палла, одамнинг сипласи қуриб, лоҳас бўлаверадиган кунларнинг бири. Х. Султонов, Онамнинг юрти. **Илик ювмоқ** эск. Кўл ювмоқ, алоқани узмоқ; кечмоқ. Қолмади ҳурмат аҳли оламда Оламу олам аҳлидин юв илик. Бобур.

ИЛИ-МИЛИҚ айн. илиқ-милиқ. Бирданига чўлнинг ҳавоси ўзгарди, эрта куз бўлишига қарамай, эсиб турган или-милиқ шабада ўрнига қандайдир димоққа хуш ёқадиган, боғлардан эсаётган ёқимли шамол кела бошлиди. С. Аҳмад, Чўл бургути.

ИЛИМОҚ Бир оз исимоқ. Сув илиди. — Осмонимиздаги булутлар тарқалиши билан,

танамиз илийди, жонимиз тинчийди. Х. Фулом, Машъал.

Ичи илимаслик Кўнгли тўлмаслик; хотири жам бўлмаслик. Сира кўнглим чопмас бу юришингга. Сира ичим илимайди қилган ишингга. «Ёдгор». **Кўнгли** (ёки меҳри, юраги) илимоқ Меҳри товланмоқ, меҳр ҳисси уйғонмоқ. Кечқурун дастурхон.. устиди бола ўиғлаб берди. -Ол, эмиз.. — деди Ориғжон. Кўнгли илиб кетди. А. Мухтор, Чинор. Ўгай онам уч фарзандли бўлди. Болаларни қийналаб түққан бўлса ҳам, бизларга меҳри илимади. Газетадан. **Она..** совуқ гапдан ўзини бир зум ўйқотиб қўйди. Кейин, она экан, юраги илиб, боласини қучоқлагани югурди. М. Исмоилий, Одамийлик қиссаси.

ИЛИНАРЛИ: кўлга илинарли Ишлатиш (яриши) учун арзигудек; яроқли. Сотиш учун қўлга илинарли ҳеч нима ўйқ. Ойбек, Навоий.

ИЛИНЖ Етишиш умиди, кўзланган дард-мақсад; умидворлик. Муҳаббатни биларниди? Илинжи тул. Ойбек, Танланган асарлар. Кунлардан бир куни Зокирхўжа қасоб Абдурасулдан от сўрайди. Абдурасул ундан гўшт қарз олиш илинжи бўлганидан, «йўқ» дёёлмайди. П. Турсун, Ўқитувчи. Асар қаҳрамонлари бир-бирларидан жудо бўлган бўлсалар-да, қандайдир илинж билан яшайдилар. Газетадан. У Чарос ҳақида тогасидан бирон гап эшишиш илинжисида эди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга кулоқ сол. Менинг бу ўйда шу боладан бўлак илинжим ўйқ. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

ИЛИНМОҚ 1 Илмоқ I фл. ўзл. ва мажҳ. н. Кўчада кетаётган бир хотиннинг юпқа хитояни зонти қўлидан учиб кетиб, парашютдай лапанглаб борди-да, бир дараҳтга илинди. Х. Назир, Сўнмас чақмоқлар. Деворий газеталарнинг имтиҳонга бағишиланган янги сонлари илинди. С. Зуннунова, Янги директор.

2 Тушмоқ, тутилмоқ (тузоқ, қопқон ва ш.к. га). Қармоқларга битта ҳам балиқ илинмади. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. Овчи аста-секин тўрнинг ишини тортибди, ҳамма кантар тузоқка илинибди. «Чалпак ёққан кун».

3 кўчма (ўзи бирикиб келган сўз билдириган нарсага) Дучор бўлмоқ, йўлиқмоқ. У кун Нуринсонинг ҳийласига илинниб.. сўнг қочаркан.. Ойбек, Танланган асарлар. Ҳа, бу Mastura яллалар тузогига илинган пок, бегуноҳ қизларнинг тақдиди ҳақида ўиғлаб-йиғ-

лаб китоб ёэса бўлади. К. Яшин, Ҳамза. [Тўғонбек] Баъзи қассоблардан, ошпазлардан бир неча динор қарзга ҳам ишинади. Ойбек, Навоий.

4 (ўзи бирикиб келган сўз билдирган нарсага) Улгурмоқ, эришмоқ, олмоқ. Ўзинг-ку, зўрга учга илиниб юрибсан. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. Ҳа.. пича рўмол олувдик, эпчиллар илиниб, эпсизлар қуруқ қолди. Н. Сафаров, Танланган асарлар. Медалга илингандар, ҳар қалай, [ўқишига] жойлашиб кетади. С. Зуннунова, Янги директор. У Бухорода жой топиб, тузуккина маошга илингандан хурсанд бўлди. М. Осим, Ибн Сино қиссаси.

5 кўчма йўз ҳолати, мансаби ва ш.к. да зўрга турмоқ; кетай-кетай деб турмоқ. Илиниб турганингни биласанми, раис.. энди сен ҳақиқи ёаис эмас, сабиқ раиссан. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. Ақраб, қора совуқ ойида Бухорода ўлим кўп бўлди – баъзи илиниб юрган кексалар куз ятробидек чирс-чирс кета бошлади. Мирмуҳсин, Меъмор.

6 Ушлаш, кийиш ва ш.к. даражасига етмоқ, ярамоқ. Соқолингиз устарага илинмайди. С. Аҳмад, Ҳукм. Ўроққа илинмаган майсаларни қўй чиллигандай битталаб юлиб оламан. С. Сиёев, Ёруғлик. Мен пул берай, шу атрофдан оз-моз дуруст, оёққа ишинадиган бир нарса топиб беринг. Ойбек, Танланган асарлар.

7 Ўзи ишлатмай, ўзгага бермоқ ёки атаб сақлаб қўймоқ (асосан таом ҳақида). Шеркосасидаги иликни бобосига илиниб олиб кирса, у киши бош чайқайди. С. Анорбоев, Ҳамсұхбатлар. Ўйидан посилка олган экан, менга ҳам ишиниди: озгина ширин толқон, майиз. Ҳ. Ғулом, Тошкентликлар.

Кўзга илинмоқ 1) кўзга ташланмоқ, кўринмоқ. Ёмғир бетиним ёғар, лекин унинг томчилари чанг зарралариdek кўзга илинмас эди. П. Турсун, Ўқитувчи; 2) кўтарилиб, обрў орттириб, мальум-машхур бўлмоқ; кўзга кўринмоқ. Ишда ҳам Назаров тез кўтарилиди. Саидгози бўлса чеккада, кўзга илинмай қолиб кетаверди. С. Анорбоев, Оқсои; 3) эътиборни ўзига тортмоқ. Қизалоқ кўзга ишинадиган бўлиб қолибди. **Кўзи илинмоқ** Кўзи уйқуга кетмоқ. Кўзи энди илингандар, сапчиб ўрнидан туриб кетар, болалари устини ёпиб қўяр, кейин девордаги соатга қарарди. С. Абдуқаҳдор, Кўзлар. **Пичоққа**

илинадиган Бирор нарса учун маъқул бўладиган, ярайдиган, яроқли. Умуман.. молларнинг пичоққа ишинадигани ўйқ ҳисоб. «Муштум». Ҳуллас, ўйлаб турсам, зикр қилингандан Шариповлар ичидаги пичоққа ишинадигани темир-терсак мудири. Тожибий Шарипов экан. Газетадан. **Тилидан** (ёки гапидан, оғзидан, сўзидан) **илинмоқ** йўз гапи (сўзи) билан ўзини фош қилиб қўймоқ. Бой ота.. мен Суярни терговчи тўранинг олдига олиб борай. Бир умрида терговчига сўров бермай юрган одам ўз тилидан илиниб ўтиргасин. Н. Сафаров, Уйғониш. **Тумшуғидан илинмоқ** Кўлга тушмоқ. Муғамбир тумшуғидан илинар. Мақол.

ИЛИНЧОҚ с.т. Кишини тутиб, боғлаб турадиган нарса ёки кимса. Менинг бу жойда ҳеч илинчогим ўйқ. — Саодатим.. дунёда фақат сизни деб юрибман. Сиздан ўзга илинчогим ўйқ. И. Раҳим. Ихлос.

ИЛИҚ 1 Бир оз, сал-пал иссиқ. Илиқ сув. Илиқ шабада. — У илиқ чойдан шошилмай ҳўяллар экан, ўйларди.. М. Ҳазратқулов, Журъат. Тантиана куни ҳам етиб келди. Бу кузнинг очиқ ва илиқ бир куни эди. П. Турсун, Ўқитувчи.

2 кўчма Ёқимли, куш келадиган. Илиқ сўз. Илиқ сұхбат. Илиқ муомала. — [Майна] Ошиқ ўйгитларнинг кўзлари ва илиқ табассумлари ҳақида зиддан ўйлаб, яна ўзидан- ўзи уялиб кетарди. Ш. Тошматов, Эрк қуши. Мұхаммаджонга доим илиқ муомала қиласидиган Зуфар Ҳакимович буғун нега қўл бериб кўришмагани мана шу истеҳзоли саволдан билиниб турарди. П. Қодиров, Уч илдиз.

ИЛИҚ-ИССИҚ 1 Үнча иссиқ ҳам эмас, совуқ ҳам эмас, бир оз иссиқ. Эрта баҳорнинг илиқ-иссиқ кунлари бошланди. С. Аҳмад, Ҳукм.

2 кўчма айн. Илиқ 2. Ҳаяжондан, бедорликдан мадори қуриган аёлни юнатаидиган юмишоқ муомала, илиқ-иссиқ сўз керак эди. А. Мухтор, Опа сингиллар.

Илиқ-иссиғида Вақти ганиматда; ўз вақтидан ўтказмай, фурсатни қўлдан бермай.

ИЛИҚЛИК Илиқ ҳолат, илиқ ифода. Чолнинг қиёғасида кишини ўзига тортувчи аллақандай илиқлик бор эди. Ф. Мусажонов, Пушаймон. Пошиша холадан бунчалик илиқликни кутмаган Дороббекнинг ранги қочган юзлари ёришиб кетди. Д. Нурий, Осмон устуни.

ИЛИҚ-МИЛИҚ с. т. Бир оз илиқ, ..ичкари кирди, илиқ-милиқ шавлани косага сузди. А. Мухтор, Чинор.

ИЛИҚМОҚ 1 Шаҳвоний нафсни қондириш иштиёқида эргашмоқ; куюккан қанжиққа (итга) илашмоқ.

2 **дағы.** Бирор аёлга ҳирс қўймоқ, шу мақсадда интилмоқ, илашмоқ. *Бойнинг бошқарувчилари орасида оймисан ой, кунмисан кундай Бибиқатча деган қиз бўлар эди. Аллонбийнинг шунга илиққан ўйлари икки хотини бирдан ўйди.* А. Мухтор, Қорақалпоқ қиссаси.

ИЛИФЛИК Илиб қўйилган, илинган ҳолатда. *Сураткашнинг дўкони деразасида фотосиям илифлик турарди..* М. М. Дўст, Лопазор. *Мақсадда лампани кўтариб, уйга кирди-да, қозиқда илифлик турган камзули ўйнагидан буқлоғлик хатни олиб, бир қўллаб силтади.* С. Зуннунова, Олов.

ИЛК кт. 1 Дастрлабки, биринчи; бошлангич. *Қуёшининг илк нурлари. Шоирнинг илк шеърлари. Кишилик тарихининг илк даври.* — *Шербек студентлик ҳаётининг илк дамларида ўзини худди қафасдаги қушга ўхшаш ҳис этди.* С. Аноरбоев, Оқсой. *Бу жараён танловнинг илк босқичида туман ва вилоятларнинг ўзида амалга оширилади.* «Тафаккур».

2 Эрта. **Илк баҳор.** — *Илк саҳардан тоқора кечгача одамлар тиним билмаган ана шу кунларнинг бирида, қуёш энди тиғ ёя бошлиғаган салқин сабоҳда Қорабулоқ қишилогоидан бири кекса, бири ёш — икки отлиқ чиқиб келаверди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

ИЛКИС шв. 1 Бирдан, шартта. —*Яхши боринг, — деди қиз унга илкис қараб.* М. Мансуров, Ёмби. —*Келдингми, ўғлим? — деб бошлиғимиз илкис ўрнидан туриб, икки қўлини баравар узатди.* Х. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлакати.

2 *Кутилмаганда, тўсатдан, бехосдан. Чол илкис эшиштаган товушдан чўчиб тушди.* М. Хазраткулов, Журъат.

ИЛКИСДАН шв. Кутилмаганда, тўсатдан, бехосдан. *Хотиржам, беваҳим ётган одамлар Жаллодларга илкисдан дучор бўлдилар.* Эргаш Жуманбулбул ўғли.

ИЛЛА шв. Аранг, зўрга. *Илла қутулиб қолдим Мен уларнинг қўлидан.* «Ойсулув».

ИЛЛАТ [а. عَلَت — касаллик, дард; камчилик, нуқсон; сабаб] 1 Тандаги дард, камаллик, хасталик. *Дала ҳавоси.. бутун иллатни хамирдан қил сугургандай тортшиб олади.* Ойбек, Танланган асарлар. *Докторга ҳам қаратдик, қизим, дори-дармон ҳам қилдик.* *Иллат — суюқда.* П. Қодиров, Қадрим.

2 **Жисмоний ёки руҳий камчилик, нуқсон, айб.** *Қизнинг оёғида бир иллати бор.*

3 **кўчма.** Гуноҳ, айб; жиноят. *Бўйнида иллати борнинг оёғи қалтирайди.* Мақол.

4 **кўчма** Нарсалардаги носозлик, бузуклик; «касал». *Ҳамма иллат ўша янги қўшилган запас қисмда экан.* «Муштум». Механик излаб, идорага чопмасдан, машинанинг иллатини топиб, ўзи тузатади. М. Ниёзов, Кампирравот юлдузлари.

5 **кўчма** Меъёрийликни бузувчи (салбий) нарса; қусур, камчилик. *Мана, иллат қаерда: айб обу ҳавода эмас, айб меҳнат интизомининг ўйқлигиди!* Уйгун, Навбаҳор. *Унинг ҳамма юксак нарсалардан иллат қидириши, обрўси ортган ҳар бир ҳамкасбига танқид кўзи билан қараши шундан эди.* П. Қодиров, Уч илдиз. *Ҳафсаланинг ўйқлиги, соvuққонлик, ўзибўларчилик қурсин.* Ҳудди шу иллатлар туфайли ажойиб боғ ҳаробазорга айланди. Газетадан.

ИЛЛО [а. یللو — магар, -дан ташқари, -дан бошқа] кт. Бироқ, лекин, аммо. [Махдум]: *Келганингиз маъқул, илло ўзи жуда чарчаб қолган-да, четдан дуо қилиб турсангиз ҳам кифоя, ука.* А. Қодирий Мехробдан чаён. *Шаҳарлар олар-у, илло ҳалқни енга олмайди, ҳалқ газаби ёмон.* Р. Файзий, Сен етим эмассан.

ИЛЛО-БИЛЛО [а. ۋەللىو] Асло; ҳеч, сира; худо ҳаққи. *Илло-билло бу гапни гапирганим ўйқ.* — *Фотихани бузадиган бўлсаларинг, илло-билло эшикларингга қайтиб қадам босмаганимиз бўлсин, деб писанди қилиб кетишиди.* М. Мансуров, Ёмби. *Мен сизга айтсан.. бу пул тушмагур бўлмаса, одам илло-билло гапдан ҳам адашиб қолади.* С. Караматов, Бир томчи қон.

ИЛЛЮЗИОНИЗМ [фр. illusionisme < лот. illusio — алдаш, адаштириш, чалкаштириш]

1 Цирк ва эстрадада: маҳсус аппаратлар, қурилмалар ёрдамида томошабин кўзини ҷалғитиб, фокулар, найранглар кўрсатиш.

2 Тасвирий санъатда: борлиқни худди ўзига ўхшаб кўринадиган даражада тасвиrlаш.

ИЛЛЮЗИЯ [лот. illusion — хато; алдаш, алдамчи тасаввур] 1 флс. Сезгиларнинг номукаммаллиги, алданиши натижасида борлиқни, воқеликни нотўғри идрок қилиш; ҳақиқий бўлмаган, ўхшаб кўринган нарса-ходисани тўғри деб қабул қилиш.

2 Амалга ошириб бўлмайдиган пучрежа, хомхаёл.

ИЛЛЮМИНАТОР [лот. illuminator – ёритувчи, ёриткич] Кемалар, самолётлар ва космик кемаларнинг маҳкам бекиладиган (ёки очиладиган), сув ўтказмайдиган тӯгарак (доира) ёки тўртбурчак шаклли дарчаси. Севаргул беихтиёр юз буриб, пешонасини муздек иллюминаторга босди, денгизга тикилиб қаради. Н. Қиличев, Чифириқ. Узоқларда – денгиз сатҳида кезиб юрган соқчи катер иллюминаторларида чироқлар ёнди. Х. Фулом, Замин юлдузлари.

ИЛЛЮМИНАЦИЯ [лот. illuminatio – ёритиш] Катта байрам ва тантаналар муносабати билан бино ва кўчаларни, парк ва майдонларни ранг-баранг чироқлар, ёниб турдиган ёзувлар билан безатиш.

ИЛЛЮСТРАТИВ Иллюстрация учун хизмат қиладиган. *Иллюстратив мисоллар*.

ИЛЛЮСТРАТОР [лот. illustrator – тушунтирувчи, тасвирловчи] Китоб, журнал ва ш. к. матнига мослаб расм чизувчи рассом.

ИЛЛЮСТРАЦИЯ [лот. illustratio – кўргазмали тасвир, жонли ифода] 1 Китоб, журнал, газета ва ш. к. даги матнни, асар мазмунини тушуниши хизмат қиладиган расм, сурат. *Китоб иллюстрациялар билан безатилган*. Э. Охунова, Икки денгиз оша. *Наширёттимизнинг цинкография цехи республикамиздаги энг ўрик иллюстрация устахонаси ҳисобланади*. Газетадан.

2 Намунавий мисол, далил.

ИЛМ [а. علم – билим; фан; назария] 1 Ўқиш-ўрганиш ва тадқиқот, таҳлил этиш билан эришиладиган билим; кўникма, маълумот. *Илм даражаси. Илм олии ҳуқуқи. Илм даргоҳи. Шариат илми. Дунёвий илмлар*. – *Жамолбой ака, дини исломни қўлдан бермасдан.. замон илмларини ўқилса, зарар қўлмайди*. Ойбек, Танланган асарлар. *Домламиз бизга бундай илмларни ўқитмаганлар*. М. Осим, Ибн Сино қиссаси. *Кашфиётсиз илм бўлмаганидек, илм ҳам кашфиётсиз нафас ололмайди*. «Саодат». *Олим илми билан ҳурмат топур, ҳофиз хуш овози билан одамларнинг дилини хуш қулур..* И. Раҳим, Чин муҳаббат.

2 Иш-фаолиятнинг илм билан боғлиқ соҳаси; табиат ва жамият ҳақидаги билимлар тизими; фан. *Илм ва ҳунар. Илм ва маърифат. Илм ва санъат*. – Янги мактаблар очиб, Қуръони карим ва бошқа дарслар билан бирга жустрофия, тарих, ҳисоб каби илмларни ҳам таълим берайлик. Ойбек, Танланган асарлар.

3 Иш-фаолиятнинг маълум бир соҳаси – оид билим, таълимот, малака. *Ислим барлос – содда, диловар, ов ва қуш илмининг пири*. Ойбек, Навоий. *Боғдорчилик илмини билар экан*. С. Зуннунова, Янги директор. Ҳарб илмида ҳамма йўл бекилганда, жангчи учун ўлимдан бошқа чора қолмагандагина ўзини ўзи ҳалок қиласди, дейилади. С. Аҳмад, Ҳукм.

ИЛМИ ГАЙБ (с.т. илми ғойиб) Яширин, сирли нарсаларни билиш илми. ..йўқса илми гайбни ким билибдур. А. Қодирий, Мехробдан чаён. [Хон эшон] ..дами ўткир, ҳар қандай балони ҳам даф қила оладиган, илми ғойибдан хабардор деб овозаси кетган. Х. Тўхтабоев, Йиллар ва йўллар.

ИЛМА 1 Ип-ипакни илиб олишга мосланган тикиш асбоби билан қўлда тикишнинг бир усули. *Илма чок. – Илма тикдим илиб-илиб, Томошани ҳамма қилиб. «Қўшиқлар»*.

2 шв. Рўмолнинг бир тури.

3 Илиб оладиган, илишга мосланган. *Йўрма – материални гардишга тортуб, илма бигиз ёрдамида тикиладиган чокнинг бир тури. «ЎТА»*.

ИЛМ-АМАЛ с. т. этн. Кишини бирордан «совитиши» ёки бирорга «иситиш» учун қилинадиган амал. Э, энди билдим: [Сидикжоннинг] Онаси ўлгур ҳам бир илм-амал қилган, уни мендан советган. А. Қаҳҳор, Кўшчи-нор чироқлари. *Илм-амал билан тил-жаги-ни боғлаб қўйгансанки, яхши қўради-да, ха-зон бўлгур!* Ҳамза, Бой ила хизматчи.

ИЛМА-ТЕШИК Тешик-ёриғи кўп, ҳамма ёғи тешик-ёриқ; эскириб титилиб кетган. *Илма-тешик чекак*. – Эгнида бир бари тирсагидан, бир бари тамоман ўйқ, илма-тешик бўз яктақ. М. Исмоилий. *Фар-ғона т.о. Унинг бисоти – чурук кўрпа-ёс-тиғиу илма-тешик намати..* С. Кароматов, Бир томчи қон.

ИЛМГОҲ Умуман, илм бериладиган, илм олинадиган, илм билан шуғулланиладиган жой. Ҳозирги кунда шу учта тизим – институт, корхона ва илмгоҳлар бир мақсад ва бир йўналиши – келажаги буюк давлат яратиш иштиёқи билан ишлайди. Газетадан.

ИЛМИЙ 1 Илмга оид, илмга қаратилган. *Илмий асар. Илмий кузатиши. Илмий журнал. Илмий нашриёт. Илмий фаразлар*. – *Имом ал-Бухорий, Аҳмад ал-Фарғоний*

каби буюк боболаримизнинг маънавий ва илмий меросини тераан ўргана бошлаганимиз боиси ҳам шунда. Газетадан.

2 Ўқишиш-ўқитиши, илмий-ташкилий ишлар билан шуғулланувчи. *Илмий кенгаш. Илмий бўлим.* — Шу орада нима бўлди-ю, мактабнинг илмий мудири пенсияга чиқиб, ўрнига Аҳмадхонов маъқули кўриди. «Гулдаста».

3 Илм-фан билан боғлиқ муаммоларни ўрганувчи, илмий-тадқиқот ишлари билан шуғулланувчи. *IX-Хасларда Курдоба дорил-фунуни ўирик илмий марказга айланди.* «Фан ва турмуш». *Илмий маскандада самарали тадқиқотлар олиб борилмоқда.* Газетадан. *Республикамизда илмий муассасалар тармоғи тобора кенгаймоқда.* «Фан ва турмуш».

ИЛМЛИ Илми бор, ўқиган, маълумотли. *Илмисиз бир яшар, илмли минг яшар.* Мақол.

ИЛМОҚ I 1 Мих, қозик, илгак ва ш. к. га осмоқ, осиб қўймоқ. *Ҳўл, оғир шинелини ва гимнастёркасини дарахтга илди.* Ойбек, Кўёш қораймас. *Йигит.. бошидан қалпогини олиб, қозиқка илди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Турсунбой ота отнинг бўйнига емтўр-васини илиб.. шошиб-пишиб, намози шомни ўқиб чиқди.* С. Аҳмад, Уфқ.

2 Илмоқ ва ш.к. га олмоқ, тушириб тортмоқ. *Сувдаги ҳас-ҳашакларни илиб тортмоқ.* — ..учта эски кўрпани сўқдик. *Қовуғидан ишларни иғнанинг орқаси билан илиб олдик.* А. Ҳамдам, Дўстингдан.

3 Отилган ёки юқоридан тушаётган нарсани ерга туширмай тутмоқ, тутиб олмоқ. *Болалар қўлларини чўзиб, сапчиб, сочқиларни илиб олдилар.* Т. Мурод, Юлдузлар мангу ёнали. *Ит жон-жаҳди билан икки сакрашдаёқ пириллаб кетаётган конвертни лунжига «ҳан» этиб илиб олди.* Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.

4 Киймоқ (одатда, енгил-елпи, расман бўлмаган кийиш ҳақида). *У қавушини маҳисининг учига илиб, ҳөвлига тушар экан, хотинига қайта таъкидлади..* Ҳ. Фулом, Машъъал.

Гапни (ёки сўзни ва ш.к.ни) илиб кетмоқ. Бироннинг оғзидан гапни олиб, давом этириб кетмоқ. *-Ҳа, боятдан бери сенга тикилиб ўтирибман, айланай, — камтири гапни илиб кетди, — ундоқ қарайман, мундоқ қарайман, кўзларимга ишонмайман.* А. Мухтор, Опа-сингиллар. *Тўғонбек бир ҳикояни битириб, бошқасини ўйларкан, Биноий сўзни илиб кетди.* Ойбек, Навоий. ..хуш查қчақ сухбат бошланишига илҳақ бўлиб турган Акрамжон

Мастура бошлаган асқияни илиб кетди. А. Қаҳхор, Минг бир жон. *Илиб кетмоқ* Эга чиқмоқ (бошқалардан олдин), ўзиники қилиб олмоқ. *Қизи товуқ фермасида ишлайди.* Бир тракторчимиз илиб кетди. Ш. Тошматов, Тонгдаги кўланка. *Иннайкейин, ҳозир бўлинглар, қақирип ерларга жон киргандан, тагин Тешабой илиб кетмасин.* М. Исломий, Фарғона т. о. *Илиб олмоқ* Тушуниб етмоқ (олмоқ), билиб олмоқ. *Ишдан ҳориб-толиб чиққан Шоқосим чала-чулла эшишса-да, маънони тез илиб олди.* Ойбек, Танланган асарлар. ..жуда шўх, сергап, ҳар нарсани дарров илиб олади. Р. Файзий, Ҳазрати инсон. *У [Турсуной] ..устахонага ўтадиган аравакашининг ялаларини ҳам илиб олган эди.* А. Мухтор, Опа-сингиллар. **Кўзга** (ёки на-зарга) **илмаслик** Назар-писанд қилмаслик, менсимаслик. ..баъзи бирорвлар «Хотин кишининг қўлидан нима иш келарди?» деб на-зарига илмаган эди. П. Турсун, Ўқитувчи. **Оёқ илмоқ** шв. Тўхтамоқ (йўлдан). *Сурнай навоси чиқаётган, қуюқ тутун ўрлаётган тўйхона останасида оёқ илдик.* Т. Мурод, От кишинаган оқшом. Яхшиси, бундай қилсак. *Йўлда оёқ илсак: қишлоққа қоронги-латиб кириб борсак.* Т. Мурод, От кишинаган оқшом. **Қулоққа илмоқ** Сўз(гап)ни эътиборга олмоқ; тингламоқ. *Гапимни уч бора қулоққа илгил.* Воқиф.

ИЛМОҚ II 1 Илиб олиш, илиб кўта-риш учун ишлатиладиган, темирдан ёки дарахтнинг бутоғидан ясалган хонаки айри асбоб; илгак. *Шерали илмоқни яхшилаб ўрнаштиргач, шериклари турган томонга қаради.* С. Кароматов, Олтин қум. *Икки аз-мат ўйгит темир илмоқлар билан занжирни кўтариб, кема бурнига қўйди.* М. Осим, Карвон йўлларида. *Файзулла темирнинг ик-кинчи учини илмоқ қилиб қайиради.* С. Сиёев, Ёруғлик.

2 *кам қўлл.* Эшикнинг беркитиши (очил-майдиган қилиш) мосламасидаги илиб қўйиладиган қисм; илгак. *Кейин чуқур тин олиб, орқасига ўғирилди-да, қўлни солиб, панжара эшик илмогини туширди.* С. Зунну-нова, Олов.

3 *кўчма* Гапнинг замиридаги киноя, шама ёки гараз. *-Мингбоси бу қочиримдан ҳеч бир илмоқ сезмади, балки бу қочириқ уни яна ҳам очиб юборди, — деди Шокиржон.* Ш. Ризо, Қор ёғди, излар босилди. *У [Гулноз]*

Зулунбекнинг яқинлашиш учун илмоқ ташлаганига ақли етиб, савони жавобсиз қолдирди-да, кабинетдан чиқа бошлади. Ҳ. Фулом, Тошкентликлар.

ИЛМОҚДОР айн. **илмоқли 2.** Унинг илмоқдор шўйх сўзлари юракларни тўлқинлантирап, гур-гур кулги кўтапар эди. С. Анорбоев, Оқсой.

ИЛМОҚЛИ 1 Илмоги, илгаги бор. Илмоқли занжиср. — ..ундан уни илмоқли арқонни олиб, қояга яқинлаши. С. Кароматов, Олтин кум.

2 кўчма Замирида киноя, шама ёки гараз бўлган. **Илмоқли гап.** — У, ҳар қалай, ўз фикрини айтib қўйишни лозим топиб, ҳамроҳига илмоқли савол ташлади. Ҳ. Фулом, Машъал. -Илмоқли гапни ёқтиришмайди, кейин нима қилишишни билмай қоламан, — деди Мурод. А. Убайдуллаев, Ҳаёт оқими.

ИЛМОҚСИЗ 1 Илмоги, илгаги йўқ.

2 кўчма Бегараз, тўғри. **Уйигитнинг илмоқсиз гапи** йўқ. Н. Сафаров, Хадича Ахророва.

ИЛМПАРВАР [а.+ф. علم پرورد - илм тарафдори, илмни парваришловчи] Илмни севадиган, илм-фанинг ривожи учун курашувчи. Ҳусайн Бойқаро ҳазратлари ҳам шоир, ҳам илмпарвар эмишлар. Ойбек, На-войй.

ИЛМСИЗ 1 Илми, маълумоти йўқ; ўқимаган, нодон. **Илмсизга иш** йўқ, билимсизга — ош. Мақол. — Гарчи Анварга холис қўймат бермоқчи бўлганида ҳам, буни Сафар каби илмсиз, нодон бир кишига тушунтиromoқ учун қандай ҳожат бор эди?! А. Қодирий, Мехробдан чайён.

2 Илм-фан ёрдаминосиз, илмга асосланмаган (таянмаган) ҳолда. **Илмсиз тажриба** — боши берк кўча. Мақол. — **Илмсиз, маърифатсиз янги турмуши** қуриб бўлмайди, албатта. Ҳ. Фулом, Машъал.

ИЛМСИЗЛИК Илмга эга эмаслик, илмсиз ҳолат. **Илмсизлик** қоронғилик эканини билсангиз, ўқинг деганда, менинг олдимга ёғоч от миниб келармидингиз. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

ИЛОВА [а. اَلْوَعَ - кўшилган, тиркалган нарса] 1 Айтилган гапга, изҳор қилинган фикрга ёки бирор асарга кўшимча тарзда айтилган ёки берилган нарса, кўшимча изоҳ. Қарорнинг иловаси. Китобнинг иловаси. Асарнинг охрида иловаси бор. — **Вилоятлар, шаҳарлар ва туманларнинг мактаб-**

ларни бир сменали машгулотга ўтказши ҳақидаги иловада кўрсатилган тақлифлари қабул қилинсин. Газетадан.

2 Китоб, газета ёки журналга қўшиб чиқарил(ади)ган алоҳида нашр. «Афанди» газетаси «Муштум» журналининг иловасидир.

Илова қилмоқ Қўшимча (тиркалган) тарздаги фикр билдиримоқ; гап, маълумот кўшимча қилмоқ. [Латофат] Директорнинг ҳамон индамай турганини кўриб: -Уч ўйл қишлоғимиздаги мактабда ўқитувчилик ҳам қилдим, — деб илова қилди. С. Кароматов, Ҳижрон. Селекция илмий-тадқиқот институти ҳаётига доир ниҳоятда муҳим бир ҳужжатни илова қилиш жоизидир. Мирмуҳсин, Умид.

ИЛОВАЛИ Иловаси, кўшимчаси бор. Иловали журнал.

ИЛОЁ [а. اَلْوَءَ - эй худойим] унд. с., с. т. Истакни кучайтириш учун ишлатилади. -Илоё, айтганингиз келсин, — деди меҳмон хурсанд бўлиб. М. Осим, Ибн Сино қиссаси. Илоё, дунё тургунча туринг, бир мўйингиз тўкилмасин.. С. Сиёев, Ёруғлик.

ИЛОЖ [а. اَلْوَجَ - даволаш; дори; тўғрилаш] Амалга ошириш, бажариш, қилиш имкони; чора. Бунинг иложи борми? Келмасанг, иложи йўқ. Бир илож топмоқ. Илож борича ҳаракат қилмоқ. — -Ойимни бориб кўриб, иложи бўлса, ўзимиз билан бирга бу ерга олиб келамиз, — деди Ботирали. Ҳ. Фулом, Машъал. Элмурод Гулсум билан жуда кўн гаплашгиси келар, лекин ҳеч иложини тополмас эди. П. Турсун, Ўқитувчи. Бунинг иложи осон-ку.. А. Қаҳҳор, Оғриқ типлар.

Илож (-им, -инг, -и) қанча? Бошқа илож йўқ, нима ҳам қила олар эдим; на чора. **Илож қанча?** Бечора инқиллаб-синқиллаб, чўнтақларидан картошка билан гўши бўлакларини мис косага сола бошлади. О. Ёқубов, Иzlайман. Бизни сотиб олгани йўқ, биз мерос қулмиз. **Иложимиз қанча,** болам. Ж. Шарипов, Хоразм. **Илож** (ёки иложини) қилмоқ Йўлини топмоқ, амалламоқ. Онажон.. [укамни] бир илож қилиб, бирорга бериб ўқитинг. Ҳамза, Бой или хизматчи. Юринг, Гўрўғлига бориб хабар берсак, иложини шу қилмаса, биз қилолмасмиз. «Гулнорпари».

ИЛОЖСИЗ Илож-имкони йўқ; чора, тадбир топиб бўлмайдиган; ночор. **Иложисиз аҳвол.** Иложисиз қолмоқ. — **Инсон иложисиз бир қийинчиликка дуч келганда, ҳар то-**

мондан ўзини юпатиш ўйлани ахтаради. С. Айний, Эсдаликлар. У ахоли яшайдиган қай бир пунктни, қай бир шаҳарчани мўлжаллаб, унга тўғри ўйл бошламасин, бир оздан кейин иложесиз тўхтарди. Ойбек, Кўёш қораймас. Чунки оила масалаларини тўл-тўйис қамраб олишининг ўзи иложесиз. «Тафаккур».

ИЛОЖСИЗЛАНМОҚ Иложсиз ҳолатга тушмоқ, ноиложлик ҳис этмоқ. *Маҳкам кечагина мана шу чорраҳага ўйл тополмай, бўй етмас девор қаршисидан чиқиб қолгандай, иложсизланган эди.* П. Қодиров, Уч илдиз.

ИЛОЖСИЗЛИК Иложсиз ҳолат. *-Иложсизликдан қошингизга келдим, — деди ялинқурган товуш билан Тўғонбек.* Ойбек, Навоий.

ИЛОЙИМ унд. с., с. т. Илоё, илоҳим. Эшон кўзларини пириллатиб, тасдиқлади: *-Ҳа, ҳа, бор эди.. Кейин.. қочиб кетди. Кўр бўлсин, илойим!* П. Турсун, Ўқитувчи. [Холисхон:] *Илойим, паранжи қурсин, мени шундай қора кунларга солди.* Ҳамза, Паранжи сирлари. *Кетган ёринг ўйлиқсин-да, илоим.* «Муродхон».

ИЛОН 1 Судралиб юрувчи, оёқсиз, танаси ингичка ва узун, кўзлари шафоғи қовоқлар билан қопланган жонивор. *Бўғма илон.* Заҳарли илон. Заҳарсиз илон. *Кўзойнакли илон.* Оқ илон. *Сув илон(и).* Қора илон. *Илон чаққан ола арқондан қўрқар.* Мақол.

2 Мучал йил ҳисобида олтинчи йил номи; мор.

Илон йили Мучал йил ҳисобида олтинчи йил (қ. мучал).

Ер тагида (ёки остида) илон қимирласа, билмоқ Жуда ҳам зийрак, сезгир; устомон киши ҳақида. *Ер тагида илон қимирласа, биладиган бazzоз шаҳардаги ҳамма воқеалардан хабардор эди.* М. Осим, Ўтрор. *Бегойим ер остида илон қимирласа, биладиган қув хотин.* М. Исмоилий, Фаргона т.о. *Ётган илонни (бошини) қўзғамоқ* Зарар етказадиган, лекин тинч ётган шахс ёки нарсани қўзғатиш, «ишга тушириш» маъносида. *Илон изи Эгри-бугри, иланг-билинг.* Илон изи ўйлар. *Илон изи чизиқ.* *Қизлар ичидаги ҳали тўғри чокни илон изи қилиб тикувчилар ийӯқ эмасди.* У. Назаров, Замон. *Илон изи бўлиб кетган ёлғизоқ ўйлани бўрён оқибатидаги қум босиб қолган эди.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. *Илон пўст ташлайди(ган)* Чидаб бўлмайдиган ҳақорат ҳақида. *Гапларига илон*

пўст ташлайди. — *-Ўзингиз ҳам илон пўст ташлайдиган гап қилдингиз-да, — деди у хушомадгўйлик қилиб.* И. Раҳим, Ихлос. *Илон чиққан Ҳеч ким кирмайдиган, ташриф буюрмайдиган хона, хонадон ва ш.к. ҳақида.* *Оҳ, онагинанг айлансин, уйимдан илон чиққан!* *Муштумга ёзадиган гап бор.. «Муштум»..* ..ӯша воқеадан сўнг, оналар таъбирича, «ilon чиққан» бу кўчага [*Отабекнинг*] биринчи кириши, биринчи жасорати эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Илоннинг ёгини ялаган Ўта айёр, устомон.* *Мирзакаримбой илоннинг ёгини ялаган одам* эди: ҳамма бойлар каби айёр, муғамбири, пухта-пишиқ.. Ойбек, Танланган асарлар.

ИЛОНБАЛИҚ 1 Танаси илонга ўхшаш узун балиқ. Бу сувларда сом, илонбалиқ, сазан, маринка каби балиқлар сероб. Газетадан.

2 Шу балиққа ўхшаш, умуртқали денигиз жонивори.

ИЛОНБОШ зоол. Олабугасимонлар туркумига мансуб, танаси чўзиқ, боши ясси, кўриниши илонга ўхшаб кетадиган балиқ.

ИЛОҚ Чўлда баҳорда ўсадиган, қўйлар учун энг яхши озуқа ҳисобланган кўп йиллик ўт ўсимлик. *Баҳорда қумда эфемер ўсимликлар: илоқ, қўнғирбош, ялтирибош ва бошқа ўтлар яхши ўсади.* П. Фуломов, Зарафшон этакларида.

ИЛОҲ [а. اُلُوهُ — оллоҳ, тангри] Худо. Ишондим: дунёга келган кунидан *Башар изламабди бесабаб илоҳ.* Э. Воҳидов, Мухаббат.

ИЛОҲА [а. اُلُوهَ — маъбуда] Хотин қиёфасидаги худо, санам; маъбуда. *Диана — қадимги Рим мифологиясида ов ва ой илоҳаси.* — *Мен уни қадимги дунёнинг машҳур раққосаси, санъат илоҳаси Фаринага ўхшатар эдим.* К. Яшин, Ҳамза.

ИЛОҲИ [а. اُلَاهِی — э худойим] унд. с. Илоё, худоё. *Ўғлим бўлса шундог бўлар эдида, мендан кейин ҳам давлатим шуники, илоҳи, омон бўлсин!* А. Қодирий, Ўтган кунлар. Илоҳи, бизни бирордар этгин. Газетадан.

ИЛОҲИЁТ [а. اُلَاهِیَّت — теология] Худо ва дин ақидалари ҳақидаги диний таълиматлар мажмуси; теология. Улуғбек коинот ва юлдузлар оламини ўрганишда илоҳиётга эмас, илмга, фанга асосланган янги мунахжисмлик фанига асос солди. Н. Сафаров, Оловли излар.

ИЛОҲИЙ [а. اُلَاهِیَّت — оллоҳга, худога оид] Худога, илоҳиётга оид, худонинг қудрати-

га боғлиқ, деб тасаввур қилинадиган. *Илоҳий куч*. — Аёл — яратувчи она. *Худо унга шундай илоҳий бир қудрат ато этган*. «Мехнат». Сиз билан биз дину шариатнинг илоҳий қувватига ҳеч шак келтирмайлик, бу гапни қўйинг, тақсир. П. Турсун, Ўқитувчи.

ИЛОҲИЙЛАШТИРМОҚ Илоҳга, илоҳиётга боғламоқ, илоҳий тус бермоқ. *Деҳқонлар ерни, сувни, оловни илоҳийлаштириб, уларга сигинганлар*. Р. Гуломова, Топилмалар ҳикоя қилади. *Шайх*, ўз эътиқодини илоҳийлаштириши учун бўлса керак, қўлидаги китобини пичирлаб ўқий бошлади. Н. Сафаров, Оловли излар.

ИЛОҲИМ унд. с., с. т. Илоё, илоҳи, худоё. *Қон-қон олтин, кумуш тўйиб олса арзидиган қизсан*. Илоҳим, баҳтили бўл. Ойбек, Танланган асарлар.

ИЛОҲО айн. **илюё**, худоё. -Илоҳо, менинг куним сенинг ҳам бошингга түсисин — деди *Баширжон*. Н. Аминов, Қаҳқаҳа.

ИЛТИЖО [а. التجاء — ҳимоя, паноҳ сўраш; ялиниш, ёлвориш] Худога, илоҳий кучга сифиниб паноҳ тилаш; умуман, ялиниб-ёлвориб, ўтиниб сўраш; ўтинчли илтимос. *Назру ниёзларини оёғи остига тўйиб, дуо қилишни илтижо билан сўради*. К. Яшин, Ҳамза. *Замиранинг бу илтижоси, темир тобутни қуҷоқлаганча парчин бўлиб ётиши ҳар қандай бемехр одамнинг ҳам юрагини эзиб юборарди*. Э. Усмонов, Ёлқин.

Илтижо қилмоқ Ёлвориб (сигиниб) сўрамоқ. *Ахир худонинг раҳми келар, деб унга илтижо қилишдан тўхтамадим..* С. Зуннунова, Гулхан. *Абдубилол эса, ҳеч кимнинг гапини эшиштмай, дуга қўл очишиларини илтижо қила бошлади*. С. Юнусов, Кутилмаган хазина.

ИЛТИЖОЛИ Умид-илтижо, ёлвориш ифодаловчи (асосан, сўзсиз, кўз қараши билан). *Кампир қизининг.. кўзларига илтижоли термулади, жавоб кутади*. У. Назаров, Одамлар. *Раиснинг тилига калтак келиб, бир нималар деб дудукланди. Охри ҳимоя сўраб, Сардоровга илтижоли кўз тикди*. Ҳ. Назир, Кўктерак шабадаси.

ИЛТИМОС [а. إلتماس — ўтинч, илтимос; афв, кечириш] 1 Муддаони (мақсад, истакни) қондириш ҳақида қилинган мурожаат, сўраш. *Меъмор шогирдларининг илтимоси билан атай иккى қатор гиштни айлантириб терди*. Мирмуҳсин, Меъмор. Амирзодам ҳозир беҳад бандлар, мавлоно, балки

илтимосингизни менга айтурсиз? П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

2 Шундай сўраш, талабни қайд этувчи мурожаат шакли. *Илтимос, коридорга тупуррилмасин*. С. Сиёев, Ёрглиқ. -Илтимос, сиз қолинг, — деди *Гавҳар яна ялиниб*. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

ИЛТИМОС қилмоқ Сўрамоқ, илтимос билан мурожаат этмоқ. ..қиши чиққанича мадраса қурилишида хизмат қилсан.. — деб илтимос қилди. Мирмуҳсин, Меъмор.

ИЛТИМОСКОРОНА Илтимос ифодаловчи (бидириувчи). -Аброр ака, қўлимни қайтарманг, — деди *Чиннихон илтимоскорона товуш билан*. П. Қодиров, Юракдаги қўёш.

ИЛТИМОСНОМА [а. + ф. إلتماس تامہ] Илтимос хати. *Франция ва бошқа мамлакатлардан.. юз минглаб ампула дори сўралган илтимосномалар келиб турибди*. М. Яҳёев, Оламга машҳур кимёгар.

ИЛТИМОСЧИ Илтимос билан мурожаат қилувчи, илтимоси бор шахс; арзачи. *Анвар бу кейинги илтимосчилардан гоҳ ачиғланиб, гоҳ кулар, ҳар ҳолда, бир неча даққиқалар вайдалар билан уларни жўнатгунча эси кетар эди*. А. Қодирий, Мехробдан чаён.

ИЛТИФОТ [а. التفات — ўғириш, буриш; лутф қилиш, эътибор, марҳамат] Кишига қилинган марҳамат, ҳиммат, диққат-эътибор, яхши муносабат. -Бўлмаса, сиз бир оз дам олинг, — деди *у илтифот билан*. Н. Аминов, Қалтис хато. *Шунча эътибор, шунча илтифотга қарамай, Нури зериккан каби хомуш ўтиреди*. Ойбек, Танланган асарлар.

Илтифот қилмоқ (ёки кўрсатмоқ) Яхши эътибор, муносабат билдиримоқ. *Кумушбаби отасининг сўзига яхши илтифот қилмади*. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Ҳасан овчи илтифот қилиб, *Майна билан Абдуваҳобни еб-ичиб ўтиришга таклиф қилди*. Ш. Тошматов, Эрк қуши.

ИЛТИФОТЛИ Кишига илтифот этадиган, марҳаматли, ҳимматли. *Илтифот кўрсатган кишига илтифотли бўлсангиз*. Й. Муқимов, Илтифотли кишилар. ..камтарин ходим ўз адресига айтилган илтифотли сўзларни, мақтевларни тўғри қабул этади. Газетадан.

ИЛТИФОТСИЗ Кишига илтифот қилмайдиган, ҳиммати йўқ, ҳимматсиз. *Илтифотсиз одам*. — ..кейинги вақтларда Азиз-

бек Қўқоннинг ёрлиғ ва фармонларини илтифотсиз қолдира бошлади. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ИЛТИФОТСИЗЛИК Илтифотсиз муносабат, ҳолат. /Нодирнинг/ Келинойисига нисбатан илтифотсизлиги билиниб турса ҳам, айтганини бажарар, ҳатто дағдага, силтоловларига бутунлај үрганиб қолгандай эди. Ж. Абдуллахонов, Тўфон.

ИЛҒАМОҚ Ақл, кўз, қулоқ билан сезмоқ. Баширжон ҳат мазмунидан ҳеч нарса илғаб ололмаган бўлса-да, «Шоирлар зўр-да», деб қўйди. Н. Аминов, Суварак. Коронги кечада ҳатто ёнма-ён кетаётган кишилар ҳам бир-бirlарини илғай олмайдилар. Ё. Хаимов, М. Раҳмон, Ҳаёт-мамот. Бирор оҳангни илғаб қолган бўлсангиз, қайси бир соҳибкорнинг ногаҳон яласида.. Ф. Гулом.

ИЛГОВ шв. Машаққат, азоб. Бу кўрганим қандай бўлди, ёронлар, Бўрон, илғовларда бу жоним қолар. «Ойсулув».

ИЛГОВЛИ шв. Машаққатли, оғир. Тоғнинг нариёғига лашкар келибди, Кун туман, илғовли кунлар бўлибди. «Маликаи айёр».

ИЛГОР 1 тар. Қўшиннинг олдинги қисми, авангарди. Ярим кечада Бобурнинг илғорлари дарвозага секин яқинлашганларида, Абу Юсуф ва Мұхаммад Султоннинг навкарлари дарвозаҳона устидан уларга камон ўқ отиб, бир қанча кишини ярадор қилди. П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

2 кўчма Ишда, тараққиётда олдинда борувчи, пешқадам. *Пахтасилик илғорлари.* — Биз келажак тараққиётига, барча илғор мамлакатлардаги сингари, дунёвий давлат қуриш орқали борамиз. Э. Юсупов, Истиқлол йўлида. *Трестдаги илғор бинокорлар қатори Ёдгорни ҳам тантанали кечага тақлиф қилишиди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

З кўчма Тараққиёт, ривожланишга, олға силжишга хизмат қилувчи; янгиликка бошловчи. Сафохон тўра ўзининг одампарварлиги, илғор фикрлари билан.. қолган мударислардан ажralиб турар эди. К. Яшин, Ҳамза. Илғор иш усуллари, янги техника ва технологияни қўллаш тифайли яхши натижаларга эришилаётir. Газетадан.

ИЛГОРЛИК Илғор фаолиятли ҳолат. *Илғорлик, пешқадамлик боғбон — соҳибкорлар зиммасига катта масъулият юклайди.* Газетадан. *Илғорлик билан қолоқлик, самимишлик билан ҳасад.. гўзаллик билан дидсиз-*

лик тўқнашади. Шукрулло, Қор ҳам ёнар экан.

ИЛГОҚСИМОҚ шв. Алағда бўлмоқ. Бу ишни ҳеч ким билмасин-да, деб илғоқсига ётган эди. «Ойсулув».

ИЛҲАҚ [а. إِلْحَاق — қўшиш, боғлаш] Умидворлик билан кутувчи; муштоқ, мунтазир. Кутувчилар, ана комиссия келди, мана келди, деб илҳақ, лекин ҳеч гап ўйқ. Газетадан. Ҳамма бирдай муқаддас ғалабага илҳақ! С. Кароматов, Олтин қум. *Касаллик, ўлим тўғрисидаги гап тугаб, хушиқчақ сұхбат бошланишига илҳақ бўлиб турган Акрамжон Маствура бошлаган асқияни илиб кетди.* А. Қаҳдор, Минг бир жон.

ИЛҲОМ [а. إِلْهَام — ишонтириш, руҳлан(тири)иш] 1 Ижодий завқ жўш урган ҳолат, кўтаринки ижодий руҳ. *Табиатни яшнатиб, гўё ҳаммани янгидан тирилтирган баҳор унинг танига ҳам янги гайрат ва илҳом багишилади.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Оғир аҳволда қолган олимга илҳом ва қувват берувчи бир оғиз ширин сўз, холисона маслаҳатдан кўра катта мукофот бўлмайди.* Э. Юсупов. Истиқлол йўлида.

2 Илҳом (эркаклар исми).

ИЛҲОМБАХШ [илҳом + ф. بَخْش — бағишивчи, берувчи] Кўтаринки ижодий руҳ бағишивчи, илҳом берувчи. *Ойбекнинг илҳомбахши сўзлари ўзининг маънавий ва эстетик-тарбиявий аҳамиятини асло ўйқотгани ўйқ.* Газетадан. *Шу ёрқин, илҳомбахши туннинг тинчини Бузмоқ-чун қаўрайди қонли тишини.* Зулфия, Юрагимга яқин кишилар.

ИЛҲОМЛАНМОҚ Кўтаринки руҳланмоқ, илҳом олмоқ. *Табиат манзараларидан илҳомланмоқ.* — *Одамларнинг гўзаллиги, дилкашигидан илҳомланарди* [Ғафур Гулом]. *Шарқ юлдузи.* *Бизнинг ёзувчиларимиз ҳам қардош халқларнинг ҳаёти, ижодий меҳнатини ўз қўзлари билан кўрдилар, илҳомландилар.* Газетадан.

ИЛҲОМЧИ Илҳом бағишивчи, илҳом берувчи. Қўшиқ, яхши куй — инсоннинг умр бўйи энг азиз, энг қадрдан ҳамдами, орзу-интилишларнинг жўёшқин илҳомчиси ҳамдир. Газетадан.

ИМ Бош иргаб ёки юз, кўз, қош, қўл ҳаракати билан қилинган ишора, имо. «Алиф» ўтиб, «лом» ёзилар «мим» билан, Бирбирингга гап қотасан им билан. «Равшан».

Им қилмоқ айн. им қоқмоқ *Отасининг юзида аччиғланиш сезган Раъно Анварга «німа гап?» деган каби им қилған эди, Анвар кўз қисиб, арзимаганлик ишорасини берди. А. Қодирий, Мехробдан чаён. **Им қоқмоқ** Имо қилмоқ, имламоқ. *Навбатнинг олдидаги турган машина шоғёри кабинадан боши чиқардида.* Тургунбой Дадажоновга тарозибон йигитни кўрсатиб, им қоқди. С. Абдуқаҳор, Олтин водийларни кезганда.*

ИМ-ДИМ кам қўлл. Ирим-сирим. *[Шафоат хола]* Бир боғлам исирини очиб: -Ёмон кўздан асрасин, тезроқ ими-димини қиммасам бўлмайди, -деди. Файратий, Довдираш.

ИМДОД [а. امداد! – мадад, ёрдам] кт. Мадад, ёрдам, кўмак. *У [Отабек].* умрликка *Марғилон* билан видолашмоқчи эсада, бошка бир кимса унинг кўз ўнгига кўрингандек ва бегона, раҳмсиз бир йигитнинг қучогидан қутулиши учун ундан имдод сўрагандек бўлар эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Аммо шоғирднинг бурчи кинояли илжайиш эмас, мушкул аҳволда қолган устозга имдод бермоқ учун дарҳол ўйлга чиқиши эканлигини Аваз хаёлига келтирмас..* эди. С. Сиёев, Аваз.

ИМЗО [а. امضاء – қўл қўйиш; тасдиқлаш] Шахснинг ўз қўли билан маҳсус ёзувчиизув (шакл)да ифода этилган ва унинг ўзи эканини билдирувчи белги; қўл. *Хатдаги содда, ёқимли сўзлар, унинг таниш имзоси, дала почтасининг беш рақамли адреси – бу-ларнинг ҳаммаси Эралининг соғ-саломатлигидан далолат бериб турар эди.* И. Раҳим. Чин муҳаббат. *Мард одам имзосини очиқ қўяди, қўрбақадек кавакда бекиниб ётиб қўрилламайди.* С. Сиёев, Отлиқ аёл.

Имзо чекмоқ Имзосини қўймоқ; имзоламоқ. *Машинадан кейин дикқат ва қунт билан ўқиб чиқиб, кейин имзо чекиши керак.* Ф. Мусажонов, Ҳиммат. *Сергўшт юзлари ўтилтилаб турган раис аллақандай қоғозларга имзо чекиши билан овора эди.* Р. Файзий, Чўлга баҳор келди. **Имзо қўймоқ** айн. имзо чекмоқ.

ИМЗОЛАМОҚ Имзо қўймоқ, имзоси билан тасдиқламоқ. *Буйруқни имзоламоқ.* Шартноманинг имзоланиши дунёдаги жами хонадонларга зиёҳ баҳш этди. «Саодат». Рўйхатни имзолашда одамлар боши бармоқларини сиёҳ шимдирилган духоба ёстиқчага ишқалаб олиб, сўнгра қаттиқ босиб, из тушишлар эдилар. П. Турсун, Ўқитувчи.

ИМЗОСИЗ Имзоси йўқ, имзо қўйилмаган, муаллифи номаълум. *Буйруқнинг имзосиз нусхаси.* Сизнинг устингиздан бизга, бошқа идораларга имзосиз аризалар ёғилаёттиши А. Қаҳхор, Қўшчинор чироқлари.

Имзосиз хат Имзо қўйилмаган, муаллифи номаълум хат; аноним хат, юмалоқ хат.

ИМИ-ДИМИДА рвш. 1 Наридан-бери, бирор билиб, бирор билмаган тарзда. *Ими-димида иш қилмоқ.* Қонуний никоҳни бузмай туриб, ими-димида тўй бошлаган куёвнинг кўзлари олазарак бўлиб тура берди. Газетадан.

2 Илик-иссиғида, фурсатни кўлдан берсамай. *Иши ими-димида бажармоқ.* Командирровка муддати битгач, хайр-маъзурни ҳам насиа қилиб, ими-димида Тошкентга қўён бўлдим. «Муштум».

ИМИ-ЖИМИДА рвш. 1 айн. ими-димида. Ими-жимида кийиниб, ҳовлига чиқди-ю, полиз ичиди пиёз юлаётган дадасини кўрди. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

2 Довруқ солмасдан, ҳаммага кўз-кўз қилмасдан, енг ичиди. *Ҳар ҳолда, ҳамма иш ҳамирдан қил сугургандек, ими-жимида ҳал бўлди.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. Анави нодон қизил чопон қоровул чолни уриб, яхши иш қилмади. Ими-жимида бўладиган ишнинг ҳидини чиқариб қўйди. Мирмуҳсин, Меъмор.

ИМИЛЛАМОҚ Сустлик билан ҳаракат қилмоқ, иш-ҳаракатда суст бўлмоқ; судралмоқ. *Қўлига ручка олди-да, имиллаб бўлса ҳам, аввал ўзининг, сўнгра отасининг номини ёзди.* П. Турсун, Ўқитувчи. -Кўп имиллайвермасдан тезроқ бўл! – деди Қўчқор, – Ой чиқади сал ўтмай. О. Ёқубов, Эр бошига иш тушса.

ИМИРСИЛАМОҚ 1 айн. имилламоқ.

2 Асосий ишга ўтмай (ўтишга шошилмай), ўйлига, атайлаб бошка нарсалар билан машгул бўлмоқ. *Йигит ҳам кетгиси келмаганидан, уни-буни баҳона қилиб имирсилар, дам отнинг юганини тўғрилар, дам айлини тортуб қўяр, зорланар эди.* Ойбек, Улуф йўл.

ИМКОН [а. امکان! – мумкинлик; қодирлик; қудрат] 1 Бирор иш, мақсад, талаб ва ш.к. ни амалга ошириш, юзага чиқариш, бажариш учун зарур ёки қуляй шарт-шароит; имконият. Элмурод. *Эргашни қидирса, сўраб суринчирса топарди, аммо бунга имкон қани?* П. Турсун, Ўқитувчи. Ҳозир тўпта-тўғри жўнаш учун ҳеч қандай имкон

йўқ. Гулнор ҳориган, кийимий йўқ. Ойбек, Кутлув қон.

2 Чора-илож, мумкинчилик. Излаган имкон топади. Газетадан. ..ҳозир билай-чи, балки телефонни тузатиш имкони бордир. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

Имкон бермоқ Имкон, шарт-шароит яратмоқ, имкон, шароит бўлмоқ. Зиёлиларнинг тўғри фикри ва маслаҳатлари ҳукмдорлар, раҳбарларга баландга парвоз қилиш имконини берадиган қанот бўлган. Э. Юсупов, Истиқлол йўлида. *Табиат-иқлим шароитлари қишин-ёзин қабул қилиш имконини беради*. Газетадан.

ИМКОНИЯТ [а. امکانیت – мумкинлик]

1 Зарур ёки қулай шарт-шароит; имкон. Оҳангарон қочиб кетмаяган бўлса ҳам, боришига имконият тополмаяти. С. Кароматов, Олтин қум. Ёш эканини кўрсатиш учун қулай келган ҳар бир имкониятни қўлдан бермас.. эди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

2 Юзага чиқиши, чиқариши учун мавжуд куч-қудрат, қобилият, восита. *Ички имкониятлар. Барча имкониятларни ишга солмоқ.* ■ С. Айний, аруз вазни аслида араб шебриятидан олинган, унинг имкониятлари ниҳоятда тор, деювчиларга нисбатан муросасиз бўлди. «ЎТА». ..учувшилар мамлакат авиация техникасининг ажойиб имкониятларини яна намоини қўлдилар. Газетадан. Заргар, қўлланаидиган материалнинг конструктив ва эгилуҷчанлик имкониятини, унга ишлов бериш технологиясини билиши зарур. Газетадан.

ИМКОНСИЗ Имкони йўқ; имкондан ташқари, амалга ошириб, юзага чиқариб бўлмайдиган. Янги командир – капитаннинг боши нодир бош экан. Бўлмаса, бу ерни эсесчилардан бир ҳафтада ҳам тозалаш имконсиз эди. Ойбек, Күёш қораймас.

ИМЛАМОҚ Имо қилмоқ, имо билан билдиримоқ; им, имо билан чақирмоқ; кўрсатмоқ. Бектемиров.. одамлар орасидан чолни топиб, кўз уришитириб олди, кейин имлаб, ёнидан жой кўрсатди. С. Аҳмад, Ҳукм. Олимов.. қўли билан болаларни имлади-да, ҷўққининг остида гор каби ўйилган бир ерни кўрсатди. Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар. Кампир жой солаётуб, Ҳайдар отага яна «айтинг, хатни берсин», деб имлади. А. Қаҳҳор, Асрор бобо.

ИМЛО [а. املا – ёзиш, айтиб ёздириш; тўғри ёзиш] **1** Ёзув. Эски имло. Янги имло.

Лотин алифбоси асосидаги имло. ■ Гапга чечан, эски имлода.. ҳар қандай хат ишларини бошқарадиган.. бу кишини одамлар анча ҳурмат билан «мулла Алимқўл» деб аташарди. П. Турсун, Ўқитувчи.

2 Тўғри ёзув. *Имло қоидалари.*

3 Ёзувга, тўғри ёзувга оид; имловий. *Имло хатолари.* ■ Редакцияга материал иўллашдан олдин, жуда бўлмаса, имло хатосиз ёзини ўрганиб олинг. Ф. Мусажонов, Ҳиммат.

ИМЛОВИЙ Имлога оид. *Имловий хато. Имловий тузатишлар.*

ИММАНЕНТ [лот. immanens, immanentis – ўзига хос; хусусий] Бирор ҳодисанинг ички хусусиятларига хос, ички табиатидан келиб чиқадиган. *Капиталистик ишлаб чиқаршининг имманент қонунлари.*

ИММИГРАНТ [лот. immigrantis – кўчиб келиб жойлашувчи] Бирон давлатнинг узоқ муддатга ёки доимий яшаш учун бошқа мамлакатга кўчиб келган фуқароси.

ИММИГРАЦИЯ [лот. immigrare – кўчиб келиб жойлашмоқ] Хорижий фуқароларнинг маълум бир мамлакатга доимий яшаш учун кўчиб келиши; шу тоифадаги кишилар.

ИММОБИЛИЗАЦИЯ [лот. immobilis – қимирламайдиган, ҳаракатсиз] **1** тиб. Синиш-чиқишида, бўғим касалликларида гавданинг шикастланган ёки касал қисми-ни қимирламайдиган қилиб қўйиш.

2 иқт. Кўчувчи (ҳаракатдаги) мол-мулкни кўчмас мулкка айлантириш.

ИММУНИТЕТ [лот. immunitas, immunitatis – кутулиш; халос, холи бўлиш] **1** биол., тиб. Организмнинг ўзидан ирсий жиҳатдан ёт хусусиятлари билан фарқ қиладиган, унинг бутунлигига ва биологик ўзига хослигига заарар етказадиган микроорганизмлар (касаллик кўзгатувчилар), заҳарли моддалар ва б. дан ҳимояланиш реакцияси.

2 ҳуқ. Хорижий давлатлар дипломатик ва-колатхоналари ва уларнинг ходимлари фойдаланадиган алоҳида ҳуқук ва имтиёзлар.

3 Қонун чиқарувчи давлат органлари аъзолари (депутатлар)нинг дахлсизлиги.

4 ҳуқ. Гувоҳ бўлмаслик дахлсизлиги.

ИММУНЛАШ [лот. immunis – дахлсиз] Юқумли касалликларнинг ўзига хос усуулларда олдини олиш учун муддати белгиланган кишиларга (ҳайвон ва б. га) эмдорилари қўллашга асосланган эпидемия-

га қарши чора-тадбирлар, уларнинг умумий атамаси.

ИММУНОЛОГИЯ [иммунитет – юн. logos – тушунча, таълимот] Организмнинг ҳимоявий хусусиятлари, унинг иммунитети ҳақидаги фан.

ИМО [а. إيماء – муайян ҳаракат билан ишора, шама қилиш] Бирор нарса билдириш, ундаш ва ш.к. учун бош иргатиб ёки юз, кўз, қош, қўл ҳаракати билан қилинган ишора, им. *Имо билан чақирмоқ*. *Имо билан билдиримоқ*. *Имо қилмоқ*. — ..унинг сўзларидағи ёки кўзларининг имосидаги ва қўзларининг ҳаракатидаги маъно ва оҳанг бойлигига гёй завқлангандек разм солар эди. Ойбек, О. в. шабадалар. *Гуломжон куттилмаган ташрифнинг маъносига тушунса ҳам, болаларни қўл имоси билан турғизди*. М. Исмоилий, Фарона т. о.

Имо қилмоқ айн. **имламоқ**. Гуландом «сиз биласиз» деган каби, қоши билан чироили имо қилди. Ойбек, Танланган асарлар.

ИМО-ИШОРА Имо ва ишора(лар). *Бақовуллар оёқ учida юради, сипоҳилар пичирилашиб ёки имо-ишора орқали сўзлашади*. С. Сиёев, Аваз.

Имо-ишора тили тлш. Нутқ товушларисиз, имо-ишора билан фикр англатишига асосланган тил.

ИМОЛАШМОҚ шв. Имо қилишмоқ, имо билан тиллашмоқ. *Оралаб бораётган чоғида бир ойдинда Эралининг етти гозга кўзи тушди, Шералини чақириб, қўл чайтаб имолашиб. «Эрали ва Шерали».*

ИМОЛИ Имо билан билдирилган. У [Эшонхон] тез-тез бойга термилади, унинг имоли қисқа буйруқларига мунтазир. Ойбек, Улуг йўл.

ИМОМ [а. إمام – бошлиқ, раҳбар; пешво, намозда олдинда турувчи] 1 Намозда жамоатнинг олдида туриб, намозни бошқарувчи, уларни ўзига иқтидо эттирувчи шахс. *Намоз шу ерда, меҳмонхонада ўқилди, Абдишужур имом бўлди*. Ойбек, Танланган асарлар.

2 Ислом пешволарининг унвони. Сизга ким айтди, мадрасадан чиққанларнинг ҳаммаси имом ёки қози бўлади деб. М. Исмоилий, Фарона т.о.

3 Имом (эркаклар исми).

ИМОМАТ [а. إمامت – имомлик] Имом иши, машғулоти; имомлик. *Солиҳ маҳдум оғирроқ касбни уҳда қилолмас, имоматга*

бўйса, соқоли чиқмаганликдан ярамас эди. А. Қодирий, Мехробдан чаён.

ИМОМАТЧИЛИК с. т. айн. **имомлик**.

- Сиз имом эмасмидингиз? – деб сўради у одамдан. - Мен, – деди у, – инқилобнинг бошидан бери имоматчиликни ташлаганман. С. Айний, Қуллар.

ИМОМГАРЧИЛИК айн. **имомлик**. Менинг бу гапим кўпларга маъқул тушди ва мени имомгарчиликдан озод қилдилар. М. Муҳаммаджонов, Турмуш уринишлари.

ИМОМЛИК Имом иши, имом ишини бажариш, адо этиш. У мадрасани тамом қилгач, «қори» деб ном олган бўлса ҳам, унга бирор жойда қорилик ёки имомлик қилиш насиб бўлмади. И. Раҳим, Чин муҳаббат. Бугун янги белгиланажак муфти имомлигида бунда биринчи бор намози пешин ўқилар экан. Мирмуҳсин, Меймур.

ИМОМЛИКА ўтмоқ Намоз ўқилишида имом вазифасини бажармоқ. Унинг муридлари ҳовуз олдига келиб, сафга тизилишиди. Оғажон эшон имомлика ўтди. Ж. Шарипов, Хоразм.

ИМОМЧА Мадрасада имомлика тайёрланаётган муллавачча.

ИМОН [а. إيمان – оллоҳга ишонч; диний эътиқод] 1 дин. Худога бўлган ишонч, эътиқод; кўнгилда ишониш ва тилда иқрор қилиш. *Имонига, динига мустаҳкам покиза одам бор жойдан ажина юз чақирим нарига қочармиш*. С. Аҳмад, Ҳукм. *Ватанинни севмоқ ҳам, имл ўрганиш ҳам, киттатарни ҳурмат қилиш ҳам, тозалик ҳам имондандир*. Газетадан. *Масалан, Пайғамбаримиздан ривоят қилинадику, «Имон олтмишидан зиёд шуббалардан – тушунчалардан ташкил топган, ҳаёэ эса ўшаларнинг биридир*». Газетадан.

2 Умуман, ишонч. *Муфти ўз ихтиёридаги турли воситалар орқали Мирзони текшириб кўрди*. Унинг «соғ миллатчи» муҳожжир эканига имон ҳосил қилди. А. Ҳакимов, Илон изидан.

ИМОН КЕЛТИРМОҚ «Ло илоҳа» оятини ўқиб, худога ишонч-эътиқод билдиримоқ. Эшон.. бўғилиброқ давом этди: - Йўқ, банданинг иши ҳақ таолога имон келтирмоқ! П. Турсун, Ўқитувчи. *Бу одамлар худога эртаю кеч ибодат қилас, ҳар бир сўзда унга имон келтирасар*. эдилар. П. Турсун, Ўқитувчи. **ИМОННИ КОМИЛ** Шак-шубҳаси йўқ, бутунлай ишонади. Бироқ Элчиевнинг имони комилки, шу

аснода ҳеч ким қизичалик қаттиқ куймасди унга. Э. Аззамов, Жавоб. **ИМОНИНИ ЙОТМОҚ** (ёки йўқотмоқ, сотмоқ) 1) худога ишончни йўқотмоқ, диндан қайтмоқ; 2) кўчма виждонини сотмоқ, виждонсизлик қилмоқ.

ИМОНЛИ 1 дин. Имони бор, худога, динга ишонувчи; эътиқодли, художўй. ..тилга олинган ҳалоллик тушунчасига тўлиқ риоя этишилик имонли инсонлардагина зуҳур бўлади. Газетадан.

2 Хиёнат қилмайдиган; ҳалол, виждонли. Ҳозирда партияни чин имонли ва сиёсий тарбияга эга бўлган мустақил фикрли кишилар билан мустаҳкамлаш.. керак. Газетадан.

ИМОНСИЗ 1 дин. Худога ишонч-эътиқоди йўқ, худодан, диндан қайтган; даҳрий.

2 Виждони йўқ, нопок. Мен бу имонсиз чоннинг ўддабуронлигидан ҳайронман. А. Ҳакимов, Илон изидан. Бунинг отаси Маҳмуд Мирзо бағоят имонсиз, бузук одам эди. П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

3 Шундай одамга нисбатли ҳақоратни билдиради; виждонсиз, диёнатсиз. -Ҳой, имонсиз чол, Мирзахайдар акани нега қўшасан? – деди кимдир орқадан. А. Қаҳхор, Кўшчинор чироқлари.

ИМОРАТ [а. سمارت – аҳоли зичлиги; бино қуриш; бино, хона] Яшаш ёки бошқа мақсад учун маҳсус қурилган уй, бино. *Иморат солмоқ. Гишт иморат. Темир-бетон иморат.* ■ Зебихон Адолатни айлана қилиб солинган катта оқ иморатнинг бир хонасига бошлаб кирди. С. Зуннунова, Гулхан. *Биронта иморат йўқ. Станциянинг идораси, почта ва телеграф иккита кўjk вагонга жойлашган.* А. Қаҳхор, Олтин юлдуз. Кўч бойнинг қўргонидан нарироқда, пастгина девор билан айлантирилган, бутун иморати биргина айвончадан иборат бўлган қўргончага тушурилди. Ойбек, Танланган асарлар. Уларда *[туркманларда] иморат-бино* ўйқ эди, ҳаммаси ўтов тикиб ўтиришар эди. Усмон баҳши Мамат ўғли, Бўтакўз.

ИМОРАТСОЗ [иморат + ф. ساز – қурувчи, яратувчи] Иморат қурувчи уста. *Сатторнинг иморатсоз уста акаси районга кўчиб кетган, синглиси қўшни қишлоққа тушган.* П. Қодиров, Эрк.

ИМОРАТЧИ с.т. айн. иморатсоз.

ИМОК шв. Қалин (қуюқ) туман.

ИМПЕРАТОР [лот. imperator – ҳукмдор, қўмондон] 1 *тар.* Рим республикаси

ва империясида подшо, саркарда, қўмондоннинг фахрий унвони.

2 Айрим йирик, кўп миллатли давлатларда подшоҳларга берилган унвон ва шу унвонга эга бўлган шахс. *Хитой императорлари. Россия императори.* ■ *Бу тўғрида императори аззамнинг катта амалдорларидан бўлиб.. жаноби олийнинг хизматларига кирган бу меҳмонлар: Петров тўра ва Искандар тўра гапириб берадилар.* С. Айний, Қуллар.

ИМПЕРИАЛИЗМ [фр. imperialisme < лот. imperium – буюриш; бошқариш; ҳокимият] Худудларни кенгайтиришга, мустамлакалар босиб олишга, бошқа давлатлар устидан сиёсий ёки иқтисодий назорат ўрнатишга қаратилган давлат сиёсати; марксизмда: капитализм тараққиётининг энг юқори ва сўнгги босқичи, монополистик капитализм.

ИМПЕРИАЛИСТ Империализм сиёсатни юргизадиган йирик капиталист. ..империалистлар уруши оловини ёқиб, ҳалқларни қон ва ўлимга гарк қилмоқчилар. Ойбек, Нур қидириб.

ИМПЕРИАЛИСТИК Империализмга оид; империализмга асосланган. *Империалистик давлатлар. Империалистик урушлар.*

ИМПЕРИЯ [лот. imperium – юқори ҳокимият] 1 Подшоҳ, қирол, император бошқарадиган йирик, кўп миллатли давлат.

2 Бир қанча мустамлака ерлари бўлган, тоталитар тузумга асосланган йирик давлат.

ИМПИЧМЕНТ [ингл. impeachment – танбех бериш, айблаш; судга бериш] Баъзи бир мамлакатларда олий мансабдор шахслар (президент, ҳукумат бошлиғи ва ш.к.) ни қилган жиноятлари, қонунбузарликлари учун жавобгарликка тортиш ҳамда уларнинг ишларини судда кўриб чиқиш, ваколатларидан маҳрум қилишнинг алоҳида тартиби.

ИМПОРТ [ингл. import < лот. importare – киритмоқ; олиб кирмоқ] 1 Ички бозорда сотиш ёки учинчи бир давлатга транзит қилиш учун мамлакатга чет эллардан товарлар, хизматлар, қимматли қоғозлар ва б. олиб кириш; зид. экспорт. *Машиналар ҳамда бошқа мураккаб асбоб-ускуналарга бўлган бир оз эҳтиёжининг ҳам қарийб ярмиси импорт ҳисобига қондирилар* эди. «Иқтисодий география» (дарслик).

2 Шундай тарзда ва мақсадда олиб кирилган товар ва б. Тўйим бўлиб қолди деган

эдингиз, импорт гарнитура таҳт. Шукрулло, Жавоҳирлар сандиги. Магазинга келган импорт – сўнгги модадаги жинси шимдан шу магазин мудирининг ўғли Тойлоқжон қуруқ қолди. Газетадан. Мақсадимиз ички бозорни маҳаллий ишлаб чиқарувчиларнинг импорт ўрнини босувчи рақобатбардош маҳсулотлари билан тўлдиришдан иборат. Газетадан.

ИМПОРТЁР [ингл. importer < лот. importare – олиб кирмоқ] Импорт билан шуғулланувчи шахс ёки ташкилот.

ИМПОТЕНЦИЯ [лот. impotentis – заифлик, кучсизлик] Эркакнинг жинсий ожизлиги, қониқарли жинсий алоқа қила олмаслиги.

ИМПРОВИЗАТОР Олдиндан тайёрланмасдан, лозим келган вақтнинг ўзида шеър айтиб юборувчи, куй яратувчи ёки нутқ сўзловчи шахс.

ИМПРОВИЗАЦИЯ [итал. improvvisazione < лот. improvisus – олдиндан кутилмаган, кўрилмаган; тўсатдан, бирдан] 1 Олдиндан тайёрланмасдан, лозим бўлган пайтнинг ўзида шеър, куй, мусиқий пьеса ижод этиш.

2 Ижро жараёнининг ўзида яратилган бадиий асар (шеър, мусиқий пьеса ва ш.к.).

ИМПУЛЬС [лот. impulsus – зарба, туртки; тўқнашиш] 1 Нерв қўзғатувчилари фаолияти туфайли нерв толалари бўйлаб тарқаладиган қўзғалиш; ички интилиш, туртки. Минерал сув таркибida бўлган турли қўзғатувчиларнинг терига таъсири марказий нерв системасига борувчи импульсларни пайдо қилади. «Фан ва турмуш».

2 физ. Ҳаракат миқдори (жисм массаси ва тезлиги кўпайтмасига тенг бўлган миқдор).

ИМРАНМОҚ шв. Оғриқ-азоб чекмоқ, оғриқ-азоб билан қийналмоқ. Айта берсам, адо бўлмас армоним, Қайтайн, имранди тандаги жоним. «Ҳасанхон». Боғбон бўлса, боғнинг гули терилиди, Устухон имраниб, бағри тилинди. «Ширин билан Шакар».

ИМСИЗ-ДИМСИЗ Гап-сўёзсиз, ҳеч нарса демай. Орқамга қиё боқсам, юлдузи иссиқина бир аёл ишхонам остонасини боса, ичкари кирмоқда. Ажаб.. имсиз-димсиз сўрашдик. С. Азимов, Икки дил, икки олам.

ИМТИЁЗ [а. امتیاز – ортиқча хуқуқ; енгиллик; тафовут; фарқ(лаш)] Муайян сабабларга кўра айрим шахслар ёки ташкилотларга бериладиган алоҳида, ортиқча ҳақ-

хуқуқ, шароит, енгиллик. Қишлоқ ўқитувчилари учун белгиланган имтиёзлар. ■ Энг муҳими, Марказ ўзининг фаолияти давомида ҳар қандай солиқлардан озод этилиши ёки маълум имтиёзларга эга бўлиши лозим. Газетадан. Хулас, унга бериб қўйилган чексиз имтиёз салтанатнинг бошига бир кун бориб бало бўлишини сарой аҳли тилида бўлмаса ҳам, дилида мулоҳаза қиласа эди. Мирмуҳсин, Меъмор.

ИМТИЁЗЛИ Имтиёзга эга, имтиёз берилган. Улар Камолиддин Беҳзод номидаги Рассомлик ва дизайн институтига имтиёзли тарзда, имтиҳонсиз қабул қилинадилар. Газетадан.

ИМТИЁЗЛИ ДИПЛОМ Ўқув юртини аъло баҳолар билан битирғанларга бериладиган диплом. Элмурод институтни имтиёзли диплом билан таомомлади. Шуҳрат, Шинелли йиллар.

ИМТИҲОН [а. امتحان – синов; тажриба] 1 Ўқув муассасаларида талабаларнинг ўқув дастурларида белгиланган билимни қанчалик ўзлаштирганинги текшириш, сўраб, синааб кўриш ва баҳолаш. Институтга кириш имтиҳони. Имтиҳон комиссияси. Имтиҳон бермоқ (топширмоқ). Имтиҳон олмоқ. ■ Бир томонда ёзги имтиҳонлар ҳам яқинлашиб қолибди. С. Зуннунова, Янги директор. Азиза қиши имтиҳонларни топшириб, районга қайтиши билан ишга тушиб кетди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

2 Умуман, синов, текшириш. Бу савол ўзига ишонарли жавоб талаб қилиш билан бирга, асрлар бўйи тарғиб ва татбиқ қилиб келинаётган бир асос мантиқига имтиҳон ҳам эди. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Зўр жасорат билан ҳужум бошлаган азаматлар табиатнинг даҳшатли кучи – бўрон устидан голиб келдилар ва қийин имтиҳондан шараф билан ўтдишлар. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

Давлат имтиҳони Ўқув муассасасини битиришда ўтказиладиган расмий имтиҳон. Набижон биринчи давлат имтиҳонини топширган куни Муборак уни катта гулдаста олиб келиб табриклиди. С. Зуннунова, Кўк чироқлар. Имтиҳон қўрмоқ Синаб кўрмоқ, синовдан ўтказмоқ. Сергей Қобилни яна бир бор синаб кўришига, унинг вижданини, иззат-нафсини сўнгги марта имтиҳон қилишга қарор берди. Ҳ. Фулом, Машъал. ..журналнинг сўнгги сонларидан

бирида босилган фалсафиј бир мақола тұғрисида сұз очиб, зидан уни имтиҳон қилди. А. Қаҳжор, Құшчинор чироқлари.

ИМТИҲОНСИЗ Имтиҳон олмай ёки топширмай; беимтиҳон. **Институтга имтиҳонсиз кирмоқ.** Имтиҳонсиз қабул қылымоқ.

ИН 1 Қашшарот ва ҳайвонларнинг яшаш, бола очиш учун құрған жойи; уя. Қарқуноқ ини. Арининг ини. Тулкининг ини. Яхши сұз билан илон инидан чиқар. Мақол.

2 күмба Инсоннинг яшаш жойи; уй. Бу – иссик иинни ташлаб, совуқда қалтираб, иссик иинни құмсаң, деган сұз эди. М. Исмоилий, Фарғона т.о. [Одамзод] Киндик қони тұқылған жойни тарқ этса, құшмижоз бұлғып қоларкан. Қаерда яшаш құлай бұлса, ўша ерга ин құраверар экан. «Ёшлик».

3 күмба Бирор нарса, одамлар әгаллаған жой; макон. Айштбай жаңғовар учувчи бұлған экан. У фашистлар инига неча марталаб қыргын солибди. Ш. Ғуломов, Қалб ундаиди. Бағыз ташвиқтчилар хурофотга, әсқиликка қарши мажисларда ўт очадилар.. бироқ ўз үйлари хурофотнинг чирик ини эканни билмайдилар. Ойбек, О.в. шабадалар. Улар очлик, қашшоқлик ва касаллуклар ини бұлған хароб күлбалар олдида тұп-тұп ғигириб, нималардир тұғрисида сұхбатлашардилар. Ойбек, Нур қидириб.

Ари(нинг) ини Гавжум ва серҳаракат (тимисиз) жойға нисбатан құлланади. Гузар бир зумда ари инига айланди. М. Исмоилий. Фарғона т.о. **Инига (ёки ин-инига) уриб (ёки кириб)** кетмоқ Үзини панага (хеч ким күрмайдиган, топмайдиган жойға) олмоқ; яширинмоқ. ..карвонсарой күпдан бери ногигана карвонсарой бұлғыб.. илгариги чирвон санайдыған маст-аласт бойвачалар ин-инига уриб кетган эди. Ҳ. Ғулом, Машъал. Полиция маҳкамасынинг миразаси Тожихон Тұрсунхұјжа үглиниң.. келиши билан одамлар ин-инига кириб кетар эди. М. Мұхаммаджонов, Турмуш уринишлари. **Сичқоннинг ини мінг танға қ. сичқон.** Сичқон сиғмас инига, галвир боғлар думига қ. сичқон.

ИНАУГУРАЦИЯ [лот. inaugurate – бағишиламоқ; атамоқ, ном (унвон) бермоқ] Давлат бошлигининг шу олий лавозимни бажаришга киришиши ва шу муносабат билан ўтказыладын тантанали маросим (Рим папасининг шу лавозимни бажаришга киришишидаги маросим ҳам шундай аталади).

Колумбияда мамлакатнинг янги президенти қасамәд қабул қылди. **Инаугурация маросими хавфсизлик чоралари кучайтирилған ҳолда ўтди.** Газетадан.

ИНВАЛИД [лот. invalidus – күчсиз, қувватсиз; яроқсиз] қ. **ногирон.** Уруш инвалид.

— ..жахал чиқса, ақл кетади деганларидек, Кори кечагина фронтдан келған инвалид ўғлини ҳам тепиб юбордин. И. Раҳим, Чин мұхаббат. - Зұхра, ойнға нима ши қылади? - Ишламайди, инвалид. С. Зұннунова, Янги директор.

ИНВАЛИДЛІК қ. **ногиронлик.**

ИНВЕНТАРИЗАЦИЯ [нем. Inventarization < лот. inventarium – рүйхат, рүйхатта олиш] Корхона, муассаса, хұжалик ва ш. қ. нинг балансыда тұрган ашёларнинг мавжудлигини, қандай сақланытганигини, шунингдек, омбор хұжалиғи бүйи-ча маълумотларни даврий равишида текширишдан ўтказиш, йүқлама қилиш.

ИНВЕНТАРЛАШ айн. **инвентаризация.**

Марғилон шаҳар техник инвентарлаши блюросидан ўртоқ Faуров келиб, үйлак лойиҳасыни чизиб кетди. Газетадан.

ИНВЕНТАРЬ [фр. inventaire < лот. inventarium – рүйхат, рүйхатта олиш] 1 Хұжалик юритиш ва ишлаб чиқаришга оид турли ашёлар мажмуй. Қишлоқ хұжалик инвентари. Тиббиёт инвентарлари. — Санаоторий-профилакторий зарур инвентарлар, тиббиёт аппаратлари билан тұла тағынланған. Газетадан.

2 Шу хилдаги мол-мұлкнинг тұла рүйхати. **Инвентарь тұзмоқ.** Инвентарға олмоқ.

Жонли инвентарь Хұжаликка, ишлаб чиқаришга мансуб от-улов, ҳайвон, парранда ва ш.к.

ИНВЕРСИЯ [лот. inversio – ўрин алмаштириш] тлш. Нұтқ таъсирчанлигини ошириш мақсадыда гапда сұзларнинг одатдаги (тұғри) тартибини ўзгартыриш; тескари тартиб (сени күрдим – күрдим сени).

ИНВЕСТИЦИЯ [нем. Investition < лот. investire – кийинтироқ, сарпо бермоқ] Мамлакат ичкарисида ёки чет элда, фойда күриш мақсадыда, бирор корхонаға, иқтисодиёттің мұайян тармоғына капитал күйиши, киритиш ва шундай капиталнинг ўзи. Вилояттарда хорижий инвестициялар билан қурилаёттеган корхоналар яқын орада, ал-батта, ўз натижасыни беради. Газетадан. Бұгунғы кунда инвестицияларни жалб қилиш иқтисодиёттімизнинг улугвор вазифаларидан биридир. Газетадан.

ИНВЕСТОР [ингл. *investor* < лат. *investire* – кийинтирмоқ] Инвестиция фаолиятини амалга оширувчи шахс, ташкилот ёки давлат. Ушбу Қонун Ўзбекистон Республикаси ҳудудида чет эл инвестиция фаолиятини амалга ошираётган чет эллик инвесторлар ҳуқуқларининг кафолатларини ва уларни ҳимоя қилиш чораларини белгилайди. Газетадан.

ИНГ тақл. с. Чақалоқнинг йигисига ўхшаш овоз ҳақида. Инг демоқ. Инг деган овози чиқмади.

Инг йўқ, жинг йўқ. Индамасдан, жимгина, сўзсиз. [Нури:] Дадамда бир малай бор.. Қорни тўқ, эгни бутун бўлса бас. Инг йўқ, жинг йўқ ишлайверади Ойбек, Танланган асарлар.

ИНГА тақл. с. Чақалоқ йигисига тақлидни билдиради. Темир ўйл ишчилари турдиган тунука томли умумий ётмоқхонанинг чеккадаги хонасидан гўдак ингаси, Ҳадянинг алласи эшишиларди. Ш. Тошматов, Эрк куши.

ИНГАЛАМОҚ «Инга-инга» деган овоз чиқармоқ, шундай овоз билан йиғламоқ. Бирдан бошқа бир овоз эшишилди: кимдир тез-тез гапиради; дам эркакча, дам хотинча сўзлайди, дам чақалоқ бўлиб ингалайди. Ойбек, Танланган асарлар.

ИНГАЛЯТОР 1 Ингаляция учун қўлланадиган асбоб, курилма.

2 Ингаляция йўли билан даволаш хонаси, кабинети.

ИНГАЛЯЦИЯ [лот. *inhalare* – нафас олмоқ] Буғ ёки газга айлантирилган дорилардан, шифобаҳаш дengiz ҳавосидан нафас олиб даволаниш усули.

ИНГИЛЛАМОҚ «Инг-инг» деган товуш чиқармоқ (асосан, гўдакнинг йигиси ҳақида). Кенжамизни тиззамга олдим. У дастурхонни олиб кетаётган онасига қўлни чўзиди ингилади. Т. Мурод, От кишинаган оқшом.

ИНГИЧКА 1 Кўндаланг кесими мөъердан кичик; зид. **йўғон**. Ингичка ип. Ингичка сим. Ингичка толали пахта. Ингичка толали жун. Секретарнинг чўзиқ ва қотма юзи ҳам, ингичка сариқ қоши ҳам нам эди. Х. Тўхтабоев, Шонли авлод.

2 Чийилдоқ, ўтқир (товуш ҳақида). Унинг ингичка товуши менга танишдай туюлди. Кизиқчи ингичка, қулоқни тешадиган дара жада қаттиқ додлаганидан ҳамма кулиб юборди. Т. Обидов, Юсуфхон қизиқ.

З кўчма Нозик ифодали, нозик. [Ёрмат] Қўлни аллақандай чуқур, ингичка маъно би-

лан бўшанг силкиди. Ойбек, Танланган асарлар. Бу чучмал адоват билан ингичка табиатли Анварнинг не кайфиятга тушишини тасаввур қилолмас эди. А. Қодирий, Мехробдан чаён.

Ингичка ичак қ. ичак.

ИНГИЧКАЛАМОҚ Йўниб ёки чўзиди ингичка қилмоқ. Қаламнинг учини ингичка-ламоқ. Чол дукнинг учини ингичкалар экан, кулиб кўйди. Ойбек, Улуг йўл.

ИНГИЧКАЛАШМОҚ Ингичка ҳолга келмоқ, ингичка тортмоқ. Болаларча куулумсираган ва юқоридан пастга майин ингичка-лашган оқ, тиниқ юзи, қалам билан чизилгандек ингичка, маънодор қошлари.. бор эди. Ойбек, Танланган асарлар. Кўкда бир тилим қовундек ингичкалашган ой атрофни хира ёрттарди. С. Кароматов, Олтин кум.

ИНГЛИЗ 1 Англия туб аҳолисининг номи.

2 Шу аҳолига (халққа) мансуб. Инглиз тили. Инглиз олими.

ИНГЛИЗЛАР Англиянинг туб аҳолиси, асосий халқи.

ИНГЛИЗЧА 1 Инглиз халқига, унинг алифбоси, тили, адабиёти ва маданиятига оид. Инглизча ёзув. Инглизча кийим.

2 Инглиз тили. Сен инглизчани биласанми? Инглизча гапирмоқ. Мен ўзбек эканимни, инглизчани қаерда ўрганганимни сўради. «Гулдаста».

ИНГРАМОҚ 1 Оғриқ-алам таъсирида мунгли, ингроқ товуш чиқармоқ. Бир кечаси бемор жуда азоб тортди. У ҳар инграганда, Сотиболди, чаккасига буров солинган кишидай, таъласага тушар эди. А. Қаҳҳор, Бемор. Бу дард ўқтин- ўқтин юрагида шундай тўлғанардеки, қиз беихтиёр инграб юборар эди. Ойбек, О.в. шабадалар.

2 кўчма Шундай азоб-аламли ҳолатда бўлмоқ. Мустамлака ҳалқлари империализм зулми остида асрлар бўйи инграр эди. Тўрт ўғлим, хотиним Иванов отли бир бойнинг отхонаси ёнидаги кичкина, қоронги заҳ уйда инграб кун кечирадик. М. Жўрабоев, М. Б. мартбаси.

ИНГРАНМОҚ қ. инграмоқ. Етти хуфтонга бориб ухлаб қолди. Бироқ тушисда ҳам тинчимади: ингранади, гудранади, Тўлғонойни қақиради. С. Сиёев, Аваз.

ИНГРОҚ Инграган товуш. Ингроқларга тўлиб кетган тун: Fамгин қўшиқ айтади

кимдир. Ш. Раҳмон, Юрак қирралари. *Раиса типиричилаб ийглайди, аммо чап томондан эшишилаётган ярадорлар ингроги гўдак ийгисини босиб кетади.* А. Абдуазимов, Ногиронлик сезмасин қадрдонларим.

ИНДАЛЛО [а. әнда – оллоҳ ёнида, яқинида; оллоҳга яқин]: **гапнинг индаллоси** Гапнинг бўлгани, очиғи. Сайдаз бирдан тутақиб: *-Ахир, ўзинг гапнинг индаллосини айт: Зариф Усмонов қаёқда-ю, сен қаёқда?!* – деди. Х. Султонов, Бир оқшом эртаги. *Гапнинг индаллосини айтадиган бўлсак, уст-бонишмиз бутлиги, дастурхонимиз тўкин-сочинлиги.. ҳамжиҳатлигимизга боғлиқ.* Газетадан.

ИНДАМАС 1 *Индамоқ* фл. бўлишисизлик ва кел. зам. гум. шакли. *Томга чиқсак, ҳеч ким индамасмикин?*

2 Жуда кам гапирадиган; камгап, дамдуз. *Индамас одам.* — *Ҳамма гап пулда экан, Охун, – тошкентлик бир индамас мардикор сўзга аралашиб, – мен ўттиз қироннинг юртини кўрмадим, лекин оқподишонинг ўттиз шаҳрини кездим.* Ойбек, Танланган асарлар.

ИНДАМОҚ (фақат бўлишисиз шаклда) Бирор нарса демоқ; гап, сўз айтмоқ; гапирмоқ. *Индамай иш қўлмоқ.* Уиндамай ўтиб кетаверди.. — *Мастура эса менга бир қарди-ю, танимади шекилли, индамади.* А. Қаҳҳор, Минг бир жон.

ИНДЕЙС Индейсларга мансуб. *Индейсларнинг тиллари.* Индейс аёл.

ИНДЕЙСЛАР Америка қитъасида европаликлар пайдо бўлмасдан, у ерда яшаган, ҳозир фақат Шимолий ва Жанубий Американинг айрим ҳудудларида сақланиб қолган қадимги ерли қабила ва элатларнинг умумий номи.

ИНДЕКС [лот. index – кўрсаткич; сарлавҳа] 1 Бирор нарсанинг ном, баҳо ва ш. к. кўрсаткичи, рўйхати. *Чиқарлаётган китоблар индекси. Товарлар индекси.*

2 икм. Иқтисодий ҳодисаларнинг тадрижий ўзгаришларини фоизлар ҳисобида ифодаловчи рақам кўрсаткичлари. *Мехнат унумдорлиги индекси.*

3 мат. ким. Асосан, математик ифода, кимёвий элемент рамзи остига қўйиладиган ҳарфий ёки сон кўрсаткич.

ИНДЕКСАЦИЯ [< лот. index – кўрсаткич; рўйхат] Инфляция шароитида пулнинг ва турли даромадларнинг ҳақиқий қийматини (маошни ошириш, товон тўлаш ва б. йўллар

билин) сақлаб қолиш; истеъмолчиларни инфляциядан ҳимоя қилиш усусларидан бири.

ИНДИВИД айн. индивидуум. Лутфдан мароқланиш, лаззат олишда индивиднинг характеристери, таъби, фаҳм-фаросати катта аҳамиятга эга. «ЎТА».

ИНДИВИДУАЛ [лот. individuus – ажралмас, ажралмаган, парчаланмаган] Ҳар бир шахс ёки нарса-ҳодисага оид. Индивидуал хусусиятлар. — Шу билан бирга, минтақада ижтимоий ва индивидуал психология, аҳволи ва келиб чиқиши у ёки бу даврда юзага келган кўплаб ижтимоий ва ижтимоий-психологик ҳодисаларни тушунишга имкон беради. «Фан ва турмуш». «Саодатнинг қиссаси» очеркидаги бошқа персонажлар ҳам ўзига хос индивидуал хусусиятларга эгадир. «ЎТА».

ИНДИВИДУАЛИЗМ [фр. individualisme < лот. individuum, individuus – бўлинмас, ажралмас] 1 Шахсий манфаатларни жамият, жамоа манфаатларидан юқори қўювчи ёки айрим шахсни жамиятга қараша-қарши қўювчи нуқтаи назар. *Маълумки, Farb на мунаси кўп ҳолларда индивидуализм фалсафасига таянади ва оммани ҳаддан ташқари сиёсийлаштиришга олиб келади.* Газетадан.

2 Ўз шахсини жамоага қарши, ундан юқори қўйишга интилиш ва шундай хатти-ҳаракат ифодаси. Индивидуализмга қарши кураш.

ИНДИВИДУАЛИСТ Ўз қарашлари, хатти-ҳаракатида индивидуализм белгиларини намоён қиливчи шахс; худбин. *Киши қайси даражаларда индивидуалист бўлмасин, на даражаларда ўзини кўпчиликдан четга олмасин, баҳарҳол кўпчиликнинг.. тарбияси ҳазил гапга ўшамайди.* А. Қодирий, Обид кетмон.

ИНДИВИДУАЛИСТИК 1 Индивидуализмга, индивидуалистга хос. Индивидуалистик йўналиши.

2 Индивидуализм билан суғорилган.

ИНДИВИДУАЛЛАШТИРМОҚ Индивидуал белги-хусусиятларни эътиборга олиб, шу асосда алоҳида ажратмоқ. Драматург *Ҳамробуви ва Холнисолар нутқини индивидуаллаштирас* экан, ундовлардан кенг фойдаланади ва қаҳрамонлар нутқининг жонли ва ҳаяжонли чиқишини таъминлайди. «ЎТА».

ИНДИВИДУАЛЛИК Индивидга хослик, индивидга оид хатти-ҳаракат. Инди-

видуаллик тушунчаси инсон ўз фаолиятини ўзи бошқара олиш қобилиягини ифодалайди. «Мулоқот».

ИНДИВИДУУМ [лат. *individuum* – бўлинмас, ажралмас; алоҳида] Ўзига мустақил яшовчи ҳар бир тирик нарса (шахс, жонивор ёки ўсимлик); якка шахс. *Тиллинг индивидуумлар воситаси билан ижтимоий функция бажариии коллектив ишида намоён бўлади. «ЎТА».*

ИНДИГО [исп. *indigo* < лат. *indicus* – ҳиндий; ҳиндийларга мансуб] Айрим ўсимликлардан ёки синтетик тарзда олинадиган кўк рангли бўёқ; нил бўёғи.

ИНДИЙ [лат. *indium* < исп. *indigo*] Менделеев даврий системасининг III турұхига мансуб, кумушсимон-оқ, осон суюқланувчи, жуда юмшоқ кимёвий элемент; нодир металл.

ИНДИКАТОР [лат. *indicator* – кўрсаткич] 1 *тех.* Текшириш (кузатиш) обьекти бўлган нарсани ёки бирор жараённинг боришини назорат қилувчи, кузатиб (қараб) борувчи асбоб, мослама. *Айни пайтда ёзиб олинадиган овознинг паст-баландиги индикатор орқали кузатилади.* Ф. Саломов, Таржима назариясига кириш.

2 *ким.* Кимёвий жараёнларнинг хусусиятларини, боришини, тугалланишини кўрсатувчи модда; реактив (ишқор ва кислоталар таъсиридан ўзгарадиган модда).

3 Берилган китобларни ҳисобга олувчи картотека (кутубхона ва ўқув залларида).

ИНДИН 1 *от* Эртадан кейинги кун. *Директоримиз эрта бор, индин бор, деб ишини кейинга сурib юбордилар.* «Муштум». [Сутчи ота] Сут топширгани шаҳарга кетишларини айтиб, индинни тайин қилдилар. А. Мироҳмедов, Кулган чечаклар.

2 *рвш.* Эртадан кейинги кун; индин(и)га. *Эрта ўтиб, индин яна тўпланаадиган бўлдик.*

ИНДИН(И)ГА Эртадан кейинги куни. *Қоғозингни нима қиламан!.. Индинга саёҳат бўлса-ю, ҳали кўпчилик билмаса!* Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар. *Эртасига ҳам, индинига ҳам сўроқ давом этди.* Э. Раимов, Ажаб қишлоқ.

ИНДОВ Крестгуллилар (бутгуллилар) оиласига мансуб бир йиллик ўсимлик (Ургифидан ҳалқ табобатида, мойидан эса қўнчилик, тўқимачилик ва бўёқ саноатида фойдаланилади). *Борди-ю, ўша ерларга чигит*

эмас, индов-рапс, кузги сули, қора буғдои сепилганда, ҳар гектаридан камида тўқсон центнердан ҳосил ўрдирган бўлардингиз. Ж. Абдуллахонов, Хонадон.

ИНДОВЧИ с.т. Ундовчи, сўзловчи, гапиравчи.

ИНДОНЕЗ 1 Индонезия туб аҳолиси (халқи)нинг номи.

2 Индонез ҳалқи (миллати)га мансуб. *Индонез тили. Индонез аёл.*

ИНДОНЕЗЛАР Индонезиянинг туб аҳолиси, ҳалқи.

ИНДУКТИВ 1 *мнт.* Индукцияга оид; индукцияга асосланган. *Индуктив метод.*

2 *физ.* Индукцияга оид, индукция орқали содир бўладиган, вужудга келадиган. *Индуктив алоқа.*

ИНДУКТОР [лат. *inductor* – киритувчи, тўғриловчи; қўзғатувчи] 1 Қўл билан ҳаракатга келтириладиган, юқори кучланнишили электр токи ҳосил қиласидиган асбоб.

2 Электрогенератор ёки динамомашиналарда магнит майдони ҳосил қиласидиган магнит ёки электромагнит.

ИНДУКЦИОН *физ.* Индукцияга оид; индукция натижасида пайдо бўлган. *Индукцион ток. Индукцион галтак.*

ИНДУКЦИЯ [лат. *inductio* – буриш, тўғрилаш; қўзғатиш] 1 *мнт.* Жузъий ҳодисалардан умумий натижага чиқариш, айрим фактлардан умумий холосага келиш; зид. *дедукция.*

2 *физ.* Электр ўтказгичнинг магнит майдонидаги ҳаракати натижасида ёки ўтказгич атрофидаги магнит майдонининг ўзгариши натижасида ўтказгичда электр токи ҳосил бўлиши.

ИНДУСТРИАЛ Оғир ва енгил саноатга оид; индустряга ва унинг тараққиётига бοғлиқ бўлган. *Индустрял ва аграр мамлакатлар. Қишлоқ хўжалигининг индустрял базаси.*

ИНДУСТРИЯ [лат. *industria* – меҳнатсеварлик, тиришқоқлик] Саноат; ҳалқ хўжалигининг жамият иқтисодий ривожланишига ҳал қилувчи таъсир кўрсатадиган муҳим тармоғи.

Оғир индустря Оғир саноат – ишлаб чиқариш қуроллари ва воситалари ишлаб чиқарадиган саноат тармоғи (мас., машинасозлик, металлургия). **Енгил индустряя** Енгил саноат – кенг истеъмол моллари ишлаб чиқарадиган саноат тармоғи.

ИНДУСТР(ИЯ)ЛАШ Халқ хўжалиги-нинг барча соҳаларида йирик машина ишлаб чиқариш жарабини юзага келтириш; ишлаб чиқариш тармоқларини машина техникаси асосига ўтказиш. Қишлоқ хўжалиги-ни индустрялаш. — Ҳозир биз мамлакатни индустрлаш планини амалга ошираётимиз. П. Турсун, Ўқитувчи.

ИНДУСТР(ИЯ)ЛАШМОҚ Машина техникасига асосланмоқ. Индустр(ия)лашган қишлоқ хўжалиги. Индустр(ия)лашган мамлакат.

ИНЕРТ [лот. *iners, inertis* – ҳаракатсиз]: инерт газлар Менделеев даврий системасининг нолинчи гуруҳидаги элементларнинг умумий номи.

ИНЕРЦИЯ [лот. *inertia* – фаолиятсизлик, қўзғалмаслик] 1 физ. Жисмларнинг, бирор ташқи куч мажбур этмагунча, тинч ҳолатини ёки изчил, бир маромли ҳаракатини сақлаш хусусияти. ..гелиоцентризм гояси билан механиканинг инерция қонунини биринчи марта бир-бира га боғлаган олим Берунийдир. Газетадан.

2 кўчма Аввалда бўлган таъсир этувчи сабаб, куч ва ш.к. нинг давом этиши.

ИНЕРЦИЯЛИ Инерцияга асосланган. Инерцияли ҳаракат. Инерцияли аккумулятор.

ИНЖА Нозик (янгилик, ёқимлилик ва ш.к. белгилари билан). Ҳар гул алоҳида айласин баён Инжа муҳаббатим, тошқин севгимни. Миртемир. Узун бўйли, инжа бelli бир малак эди. Ҳ. Олимжон. Барча ҳалимлик, зарифлик, майинлик, энг нодир ва инжа фазилатлар она тилимизнинг турли товлашиларидан. Газетадан.

ИНЖАЛАШМОҚ кам қўлл. Инжа ҳолга келмоқ. Дағаллашдим – салга жаҳлим чиқади, Инжалашдим – салга қувончим дунё. Рауф Парфи.

ИНЖЕНЕР [фр. *ingenieur* < лот. *ingenium* – туғма хислат, ақл, ижодкорлик] Техниканинг бирор соҳаси бўйича олий маълумотга эга бўлган мутахассис; мұхандис. Тоғ инженери. Ҳарбий инженер. — «Электрстанцияни тезроқ битириш учун ўртоқ Мавлонбеков катта инженер олиб келибдилар», деган хабар бутун қишлоққа тарқалди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

ИНЖЕНЕРЛИК Инженер касби. Инженерликка ўқимоқ. — Сайджон, ўқишини боп-

лайвер.. Ўзим инженерлик ўқишига киришингга ёрдам бераман. Э. Раимов, Ажаб қишлоқ.

ИНЖИЛ [а. *إنجيل* < юн. *euangelion* – хуш, яхши хабар] Библиянинг бир қисми бўлиб, христиан динининг афсонавий асосчиси Исонинг «ердаги ҳаёти» ҳақидаги ҳикоялардан тузилган тўрт диний китоб. Ўруснинг «Инжил»ини ўқияпсанми, деб сўраган эдим, бунга ҳам жавоб бергуси келмади. А. Қодирий, Кичик асарлар.

ИНЖИМОҚ шв. Ранжимоқ. Инжимасангиз, шу болангизни бир ера юборсангиз. С. Сиёев, Ёрглил.

ИНЖИРФА: инжирғаси чиқмоқ. Жуда эзилмоқ.

ИНЖИҚ 1 Унча-мунчани ёқтирамайдиган, айтганга кўнавермайдиган (юравермайдиган). Аваз ўз феолини билади: у инжиқ, юраги тор, қўрс. С. Сиёев, Ёрглил. Бу воқеадан сўнг у тўнини тескари кийиб, ўта инжиқ бўлиб қолди. «Ёшлик».

2 Серхархаша. Бола йиглоқи, инжиқ, салдан-салга ётқоҳонани бошига кўтапар.. Ж. Абдуллахонов, Хонадон.

3 кўчма Ташибиш-хархашаси кўп; машақатли; ўзгарувчан, бир хилда турмайдиган. Кузнинг биринчи ойи тугаб, октябрнинг ёғинсонини инжиқ кунлари бошланди. Д. Нурий, Осмон устунни. Ҳеч қайси экин пахтадек мурракаб, талабчан, инжиқ ва машақатли эмас. Газетадан.

ИНЖИКЛАНМОҚ 1 Инжиқлик (хархаша) қилмоқ (қ. **инжиқ 2**). -Керак бўлса, ёзамиз! – деди Қамариiddин ва Икромага қараб олгач, инжиқлананаётган ўғлини туртди. Ш. Холмирзаев, Йўллар, йўлдошлар.

2 Инжиқлик қилмоқ (қ. **инжиқ 3**). Шивалаб ёғиб турган ёмғир ҳам тўхтагандек бўлди-ю, лекин баъзан-баъзан инжиқланиб, яна шамол аралаш тақилаб қўярди. Мирмуҳсин, Умид.

ИНЖИКЛАШМОҚ Инжиқ ҳолатли (хусусиятли) бўлмоқ. Муқимий кейинги ҳафталаарда ортиқ инжиқлашиб, одам ёқтирамайдиган.. бўлиб қолган эди. С. Абдулла, Мавлоно Муқимий.

ИНЖИҚЛИК 1 Инжиқ хатти-ҳаракат, хусусият. Нигора ўзининг инжиқлиги билан онасини ноқулаӣ аҳволда қолдирганини пайқаб, шартта орқасига ўғирилди. С. Анорбобеев, Оқсой.

2 кўчма Акс (терс) хатти-ҳаракат, «қилиқ» (қ. инжиқ 3). *Табиатнинг йил давомида кўрсатувчи инжиқликларидан ҳеч ким башорат қила олмайди.* «Саодат».

ИНЖУ I 1 Марварид, дур. *Тўй оқишини инжу таққан етим қиз, Мажнунтолининг маржонида булдуриқ.* Ф. Фулом. *Кўзларидан оққан томчилар қуёшда инжудай ёнади.* Ойбек, Танланган асарлар.

2 кўчма Инжуга нисбатланган нарса. *Дўстимдир ложувард, шалдироқ сувлар – менинг юрагимга оққан инжулар.* Ж. Камол. *Жавоҳирга, инжуга тўлмиш Олтин чаноқ – олтин кўзалар.* Уйғун.

ИНЖУ II тар. Чингизхон хонадони аъзоларига тегишли ер-сув; кейинчалик шоҳлар, амирлар, хонлар хонадони аъзоларига тегишли ер-сув.

ИНИ 1 айн. ука. *Йигим-терим вақтида бир фалокат юз бериб, Ҳасан ўз ишилари ва уларнинг болаларидан ажралди.* С. Айний, Куллар.

2 (1-ш. бирл. эгалик шаклида – *иним*). *Ўзидан ёш эр кишига, уни ўзига яқин тутиб мурожаат этиш шакли.* *Иним Содиқбой, ишимиз жуда хом ҳали!* А. Қодирий, Ўтган кунлар. Мулла Фулом, *бу тўғрида сиз нима дейсиз, иним?* М. Исмоилий, Фарфона т.о.

ИНКАССАТОР [итал. incassare – қутига солмоқ; кассага пул қабул қилмоқ] Асосан муассасалар ва ташкилотлардан бирма-бир юриб пул йигиш ҳамда уларни банкка топширишга вакил қилинган мансабдор шахс.

ИНКАССО [итал. incasso – кассадаги нақд пул] Банк операциясининг тури, бунда банк ўз мижозлари топшириғига кўра улар ўрнига турли ҳужжат (вексель, чек ва б.)ларга асосан, мижозга тегишли пулларни қабул қиласи ва унинг ҳисобига киритиб (ёзиб) қўяди.

ИНКВИЗИТОР [лот. inquisitor – изловчи, қидирувчи; айгоқчи] Инквизиция судининг аъзоси.

ИНКВИЗИЦИЯ [лот. inquisitio – қидирув; тергов] тар. Эркин Фикрловчи, даҳрий, мавжуд черков тартиб-қоидаларига қарши чиққан кишиларни, шунингдек, яхудийларни таъқиб ва суд қилиш учун 13-аср бошларида католик черкови томонидан тузилган, бевосита Рим папасига бўйсунган суд-полиция ташкилоти.

ИНКИШОФ [а. !نڪـفـ – очиш, топиш] кт. Кашф этилиш; очилиш, очиш. *Дўстим,*

орқадошим *Ғафур!* *Олтмиш ёш – шоирларнинг авжи етуклик ёши.* Бу сенинг ижодининг ва талантингнинг инкишофи дир. Ойбек, Ижод булоғинг ҳамиши қайнасин.

ИНКИШОФ этмоқ Кашф этмоқ, топмоқ. Серноз экан, дегин, гулбадан, *Минг хил ҳийла инкишоф этдим, Кўндирганда.. уйғониб кетдим!* А. Мухтор.

ИНКОР [а. !نڪـرـ – рад этиш, тан олмаслик, қабул қиласлик] Тан олмаслик, қабул ёки тасдиқ этмаслик; рад. *Бунда инкорни инкор қилиши янги тажрибавий далиллар асосида бўлади ва у баъзан катта даврни талаб қиласи.* Газетадан.

ИНКОР гап тлиш. Инкор мазмунли гап. **ИНКОР этмоқ** (ёки қилмоқ) Тан олмаслик, бўйинга олмаслик; рад этмоқ. *Келинингиз мендан яхшилик кўрмас, демаганим эдим?* Сиз билан отам бунга кўнмаган эдингиз, сиз буни инкор қиласизми? А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ИНКОРПОРАЦИЯ [лот. incorporatio – бутунга қўшиш; бирга қўшиш] Амалдаги тарқоқ қонун ва меъёрий ҳужжатларни, уларнинг мазмунини ўзгартмаган ҳолда, хронологик ёки алифбо тартибида, мавзулар бўйича тартибга солиш (системалаштириш).

ИНКУБАТОР [лот. incubare – тухум бостириб жўжа очирмоқ] 1 Тухумдан сунъий йўл билан [тухум бос(тири)май] жўжа очириладиган аппарат. *Айниқса, инкубаторларни ремонт қилиши.. ишлари ниҳоясига етказилмади.* Газетадан.

2 с.т. айн. **инкубатория.** *Инкубатордан уруғ келтирилган дастлабки кунларни эслади Баҳри опа..* М. Кўшоқов, Катта хирмон жиласи.

ИНКУБАТОРИЯ Тухумдан сунъий йўл билан жўжа ёки пилла қурти очириладиган махсус жой. *Курт уруғини инкубаторияда очириш.* ■..*бир вақт Икрома буви қатнаб юрган инкубатория ёнида заводнинг кутубхонаси бор..* А. Мухтор, Кумуш тола. *Иккни ҳафтадан кейин Дармонжон инкубаториядан қурт келтириб берди.* А. Мираҳмедов, Ўт юраклар.

ИНКУБАТОРХОНА с.т. айн. **инкубатория.** *Инкубаторхонада очирилган жўжса.*

ИНКУБАЦИЯ [лот. incubatio – тухум бостириб жўжа очириш] махс. Тухумдан жўжа ёки пилла қурти очириш. *Йил охирин*

гача фабриканинг инкубация хўжалиги ҳар тарафлама кенгаяди. Газетадан.

Инкубация даври 1) тухумдан жўжанинг очилиши даври; 2) тиб. касал юққандан унинг биринчи белгилари пайдо бўлгунча ўтадиган давр, касалликнинг яширин даври.

ИНКУБИСТ Инкубаторияда ишловчи киши. *Инкубист ва звено бошликлари билан бир ҳафталик курс ва семинар ўтказилиб, қурт боқиши агротехникаси ва илгор тажрибалар ўрганилди.* Газетадан.

ИНЛАМОҚ кам қўлл. Инига кирмоқ.

ИНЛАТМОҚ 1 Инламоқ фл. орт. н.

2 Овлаш, тутиш учун инига киритмоқ, инига қўндиримоқ. *Беклигимда суруб қилдим миннатим, Бир тулкини қувиб келиб инлатдим.* «Маликаи айёр».

ИНМОҚ 1 Ўтироқ, қўнмоқ. *Ойпарча, ҳазратнинг сўзлари таъсиридан кўзларига ёш инганча, мерганга қаради.* Ш. Холмираев, Қил кўприк. *Баргларга шудринг инган, Ҳаво қимиздай тинган.* С. Акбарий.

2 шв. Юқоридан пастга тушмоқ. *Пода қирдан инди.* — Ўйнар бўрон, чир айланиб қор, тинмай инар кўқдан ер сари. Уйғун.

3 кўчма Кирмоқ, пайдо бўлмоқ. Суҳроб тоғасининг ушбу сўзларини эсларкан, титроқ вужудига қувват ингандай бўлди. Газетадан. *Туни билан чўмдим хаёлга, кўзларимга инмади уйқу.* Н. Нарзуллаев.

ИННАЙКЕЙИН с.т. 1 Ундан кейин; сўнгра. Аччиққина мастава қилганман. Шундан бир қошиқ ичасиз, иннайкейин сизга жавоб. К. Яшин, Ҳамза.

2 крш. с. взф. Бундан ташқари; шу билан бирга. *Шаҳар ҳам, қишлоқ ҳам бир гўру, лекин шаҳарда унча-мунча иш топилиб туради.* Иннайкейин, шаҳарда турсанг, одамнинг кўзи ҳам очилар экан. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

ИННАНА бол. Узун ёғоч ёки таҳтани бирор фўла устига мувозанатли ўрнатиб, икки бошига икки киши ўтириб олиб, навбат билан кўтарилиб-тушиб ўйналадиган болалар ўйини ва шундай мосламанинг ўзи. Уни бир чеккага қўйиб, ўзи узала тушиб ётган терақ устида кўндаланг турган узун ходанинг бошига миниб, «иннана» ўйнай бошлади. Ойдин, Ямоқчи кўчди.

ИННОВАЦИЯ [ингл. innovation – кири-тилган янгилик, ихтиро] 1 иқт. Техника ва технологиянинг янги турлари (авлодлари)-

ни жорий этиш мақсадида иқтисодиётга сарфланган маблағлар.

2 Илгор техника ва технология, бошқариш ва б. соҳалардаги янгиликлар ва уларнинг турли соҳаларда қўлланиши.

3 тлш. Муайян тилда, асосан унинг морфология соҳасида энг сўнгги давларда пайдо бўлган янги ҳодисалар (тил бирликлари).

ИНОБАТ {a. ښوږ} – вакил қилиш, ваколат бериш; тавба қилиш, гуноҳдан қўл тортиш; кўз очилиши] 1 Ишонч; ишониш; ҳисоблаш, тушуниш. Унинг ўзига ҳам, сўзига ҳам энди инобат қолмаганди. А. Ҳакимов, Илон изидан.

2 Назар-эътибор.

ИНОБАТ ҚИЛМОҚ Тан олмоқ, ҳисоблашоқ. *Мажлисга ўтиғилганлардан Юсуфбек ҳожи ва домла Солиҳбек охунлар, қушибегининг пир деб инобат қилган одамлари бўлганилиги учун.. бу таклифни бўйнига олди [Нормуҳаммад қушбеги].* А. Қодирий, Ўтган кунлар. **ИНОБАТГА ОЛМОҚ** Эътиборга, назарга олмоқ, назарда тутмоқ; ҳисобга олмоқ; ҳисобда қайд этмоқ. *Ўйлаб иш қилинг.* ҳукуматимиз ҳам ўша норасидаларнинг кўз ёшини инобатга олади. С. Анорбоеv, Оқсой. *-Сиз тузган планда Ботировнинг картаси инобатга олинмаган, – деди Николаев Каримовга.* Б. Раҳмонов, Олтин одамлар. Энди ўша одамлар унинг гапини, хоҳласа – инобатга олади, хоҳламаса – ўйк. О. Ёкубов, Ларза. **ИНОБАТГА ЎТМОҚ** Ҳисобга ўтмоқ; маъқулланмоқ. «Усмонхўжанинг ўғли бинойидек мирза бўлиб қолибди, ёзган аризаси ҳар ерда инобатга ўтатоған эмиш», деган гаплар юриб қолди. Н. Сафаров, Оловли излар.

3 Инобат (хотин-қизлар исми).

ИНОБАТЛИ 1 Ишонч-эътиборга эга, ишончли. Ҳожи бўлса ишнинг кўзини билади. Ундан кейин амалдорларга инобатли. А. Қаҳҳор, Сароб. *Ўринбой қалъачининг.. миrzаси, унинг инобатли гумаштаси..* С. Айний, Куллар.

2 Эътиборга олса, ишонса бўладиган; мўътабар. *Инобатли гап.*

ИНОБАТСИЗ 1 Ишонч-эътиборга эга эмас.

2 Назар-эътиборга олинмаган; эътиборсиз. *Аризани инобатсиз қолдирмоқ.* — Хон табобат, муолажа масалаларида ўтар бобоға тез-тез маслаҳат солар, унинг гапини инобатсиз қолдирмас эди. С. Сиёев, Ёруглик.

ИНОД [а. عَنْد – ўжарлик, бўйин товлаш] Бўйин товлаш; ўжарлик, қийиқлик.

Ҳозир иноднинг ўрни эмаслигини ҳарчанд уқтироқчи бўлдим – кўнмади. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Кўлларида миттиқни маҳкам тутган Умарали инод билан, тинмасдан душман жабҳасига ўт очади. Ойбек, Улуг йўл.

ИНОН [а. عنان – жилов, тизгин] Идора, бошқариш, бошқарув.

ИНОН-ИХТИЁР, инони ихтиёр Ҳоҳиш, ихтиёр. Ҳотинимнинг инон-ихтиёри ўзида. Бойга тегмоқчи экан, тегаверади. Ҳамза, Бой ила хизматчи. ..бу қандай ҳақсизликки, сенинг инон-ихтиёрингга ҳам чанг солиб, сенинг номингдан бошқаларнинг никоҳига ро зилик бераверишиади. К. Яшин, Ҳамза.

ИНОНМОҚ 1 Ишонч ҳосил этмоқ, ишонмоқ. Биринчи қарашдаёт кутган ишнинг тўғрилигига инонди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 Ишонч билан қарамоқ, ишончли муносабатда бўлмоқ. Нима, сен шу улуг зотларга инонмайсанми? М. Осим, Карвон йўларида. Жамила, қўй.. ийғлама, хато қилдим, юпатши ўрнига сени хафа қилдим. Сенга инонаман. Ҳамза, Бой ила хизматчи. Ўртаҳолларга инонган одам панд ейди. Х. Ўлом, Машъал.

ИНОЯТ [а. عنایت – илтифот, меҳрибонлик; фамхўрлик, парвариш] 1 Марҳамат, лутф, илтифот. Туркистондан дарҳол қочиш каби фасод хаёлларга бормайлик. Ҳудонинг инояти, марҳамати катта. К. Яшин, Ҳамза.

Иноят қилмоқ Марҳамат (илтифот) қилмоқ. Майли, деди, бунда қолинг, Қилдим сизга иноят. Бошингизни шарт узаман, Гар қилсангиз хиёнат! Шуҳрат. Пирим, менга шундай иноятлар қиласизким, мен бир умр бу мурувватларингиздан бирини ҳам қайтариомайман. Ш. Ҳолмирзаев, Қил кўприк.

2 Иноят (эркаклар ва хотин-қизлар исми).

ИНОЯТНОМА [иноят + нома] 1 Ўтмишда подшоҳ, хон, амир ва ш. к. ҳукмдорлардан келган ва ўзида маълум илтифот, имтиёзни ифодалаган мактуб.

2 тар. 15–18-асрларда бирор солиқ ва жаримадан озод қилинганлик ёки бирор имтиёз олганликни кўрсатувчи расмий ҳужжат.

ИНОҚ 1 Ўзаро дўйстона муносабатда; аҳил. Биз у билан тугишиган опа-сингиллар-дек инокмиз. Иноқ бўлмоқ. Иноқ яшамоқ. ■ Маза қилиб куламан мен ҳам, Элим иноқ бит-

та аймоқдай. Тўрмуш тотли ширин қаймоқдай. С. Акбарий.

2 тар. Бухоро амирлигига: амир буйругини етказиш, амир номига келган хатларни ўқиб эшилтириш билан шуғулланган, ҳукмдорнинг ишончли кишиси бўлган лавозимли шахс. ..амирнинг иноғи бўлган Нуридинхўжа оғалиқ Қаршидан саіланган номаълум бир дехқон эмас, уни кўччилик танийди. С. Айний, Куллар.

3 Иноқ (эркаклар исми).

ИНОҚЛАШМОҚ Бир-бiri билан яқин, дўйстона муносабат боғламоқ, аҳиллашмоқ. Полвон бу ерда бошқа шаҳар-қишлоқлардан келган кишилар билан танишиди ва улар билан иноқлашиб кетди. Ж. Шарипов, Хоразм.

ИНОҚЛИК Иноқ-аҳил ҳолат, муносабат. Қайнана-келин ўртасидаги кишининг ҳавасини келтирадиган иноқлик, меҳр-муҳаббат Рисолат ҳоланинг қалбини жиззилатиб ўтди. Р. Файзий, Қайнана.

ИНС-ЖИНС, инсу жинс [а. نس – инсон; одамлар + جن – жинлар: барча жонлилар (инсон ва жинлар)] Жин(лар), жин-ажиналар. Зардушт динига биноан.. ўтга сиғиниш турли фалокат ва инс-жинслардан сақлар, турмушда баҳт келтирадар эмиш. И. Жабборов, Кўхна ҳаробалар сири. [Бувим:] -Бисмилодан инс-жинслар, ажинаю алвастилар қўрқади, – дер эдилар. Э. Раимов, Ажаб қишлоқ.

ИНСОН [а. إنسان – одам] 1 Одамзод, башар. Инсон – бу дунёнинг азизу мукаррам хилқати, мавжудотлар ичидаги сарваридир. Газетадан.. ақллилик, маънавият инсонга хос энг муҳим ҳусусиятлар бўлиб, улар инсоннинг тарихий моҳиятидан келиб чиқади. «Сирли олам».

2 Ҳар бир якка шахс; одам. Башарти Мусулмонқул чин инсон бўлса, инсондан ваҳший тугилганини ҳеч ким эшишган чиқмас. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

3 Кимсага (одатда, салбий муносабатли) мурожаат шакли. Ҳў, инсон, бу нима номақулчилик, тилсиз жонинорда нима қасдингиз бор?! «Муштум».

Инсон эмасман Фикрининг чинлигини, ўзининг ҳақлигини қайд этиш шакли. Үринг, Үрмонжон ака! Сўйинг!. Вой, десам, инсон эмасман! А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

ИНСОНГАРЧИЛИК Инсонга хос муносабат; одамгарчилик. ..босқинчиларга ўшиқирад, «Бу ишларнинг инсонгарчиликдан

эмас, бизларни тўхтатишга ҳақларинг йўқ», деб бақирап эди. Ё. Хаимов, М. Раҳмон, Ҳаётмамот.

ИНСОНИЙ 1 Инсонга, одамга хос. *Юксак инсоний фазилатлар. Инсоний бурч.*

— Сизнинг молларингизга қараган, ҳеч қачон инсоний ҳурмат кўрмаган, балки сўкингизни эшишиб, калтагингизни еган, чексиз ҳўрланган бир инсонни биламан. П. Турсун, Ўқитувчи. ...Ўзбекистонда истиқомат қилаётган барча миллат вакилларининг нияти буюк боболаримиздан қолган улуғвор инсоний гоялар ва маънавий қадриялар атрофида бирлашиб, буюк келажакни яратишга ўз улувини қўшишидир. Газетадан.

2 Инсонпарвар, одампарвар. *Бизнинг қонунларимиз жаҳонда энг одил ва инсонийдир.*

ИНСОНИЙЛАШТИРМОҚ Инсонга хос хусусиятларга эга қилмоқ. *Олий таълимни инсонийлаштиришдан кўзда тутмилган мақсад — ёш мутахассисга билим ва техника малақасини беришдан ташқари, уларга оққўнгилликни, ҳалқа яхшилик қилишини ўргатишдан иборатдир. «Мулоқот».*

ИНСОНИЙЛИК Инсонга хос фазилат, хусусият, тариқат. *Бас, нечун инсон фарзанди инсонийликни ихтиёр этмас? Нечун бир-бирининг кўзига чўп солур, бир-бирининг оёғидан тортур..* С. Сиёев, Аваз. *Буюксак инсонийлик барқарор экан, бизни ҳеч қандай душман енголмайди.* Р. Файзий, Сен етим эмассан.

ИНСОНИЯТ [а. !شانیت — кишилик; одамийлик; хушмуомалик] Инсон насли, инсонлар. *Лекин Имом ал-Бухорий каби аломалар билан нафақат бир қавм, миллат, балки жамики инсоният фахр этади.* Газетадан.

ИНСОНЛИК 1 Инсон наслига мансублилк; одамлик. *«Паранжи ичиди қул бўлиб келган аёлларни жамоат ишига кўплаб тортинглар. Уларда инсонлик ҳуқуқи, инсонлик тушунчасини ўйғотинглар!!!»* — деб ёзибди улар. П. Турсун, Ўқитувчи. *Умидсизлик сени инсонликдан чиқармоқчи. Кимга керак сенинг ўлиминг?* И. Раҳим, Чин муҳаббат.

2 Инсонга хос юксак фазилатга эгалик. *Кўп оғарин! Инсонликни кўрсатдинг, Ёвни янчди нафратинг.* Ё. Мирзо.

ИНСОНПАРВАР Одамларга ғамхўр, одамларни севувчи; инсон мақсадларини кўзловчи. *Мактаб ислоҳотининг мақсадлари олижсаноб, юксак маънавий инсонпарвар мақсадлардир.* Газетадан. Ҳар бир улуғ санъ-

аткор каби Чехов ҳам улуғ инсонпарвар эди. Газетадан.

ИНСОНПАРВАРЛИК Инсонпарвар шахсга хос хусусият, хатти-ҳаракат.. *Юртига, ватанига муҳаббат, инсонпарварлик туйғулари ҳалқимизнинг қон-қонига сингиб кетган азалий хусусиятидир.* Газетадан. *Илғор фикрли кишилар қадим замонлардан бери инсонпарварликни кўялаб келдилар.* Газетадан.

ИНСОФ [а. انسف! — адолат, одиллик, бефаразлик] Адолат ва виждан билан иш тутиш туйғуси, ишда, кишиларга муносабатда ҳалоллик, тўғрилик. *Ман кучимни, теримни тўқай, фойдасини сояпарвар бойлар кўрсин, ман иккى қўйлимни бурнимга тиқиб қолаверай!* Қани инсоф! Ойбек, Танланган асарлар. ..кекса Қосимбекни камарга жойлаб, ўзи [Бобур] кўпчилик навкарлар қатори ялангликда, қор бўрони тагида ўлтиргани Султоннинг инсоф ва диёнат туйғусини ўйғота бошлади. «Тафаккур».

Инсоф бермоқ Инсофга келтирмоқ, инсофли қилмоқ. *-Мўмин амакимнинг гапи рост бўлса, [дадам ароқни] «худо инсоф берган куни ташлайди», — деди Саид. Э. Раймов, Ажаб қишлоқ. ..Яхшики, калтакламади. Худо ўзи инсоф берди. П. Турсун Ўқитувчи. **Инсоф билан айтганда** Нарса-ходиса, фикр ва ш.к. нинг чинлигини, ҳақиқатга мослигини қайд этади; тўғриси. **Инсоф билан айтганда, ишлар ёмон** эмас. О. Ёкубов, Эр бошига иш тушса. **Инсоф билан айтганда, Ёрмат ака, бизга ўшаш хизматкорларнинг шўри қуриди.** Ойбек, Танланган асарлар. **Инсоф кирмоқ** Инсоф билан, инсоф доирасида иш тутадиган бўлмоқ. **Хайрият, инсоф кириб қопти.** С. Аҳмад, Уфқ. **Инсоф қилмоқ** Инсоф билан иш тутмоқ. *-Саксонта қовунга-я? Уч сўм? — дехқон тескари буриди.* — Инсоф қилинг, баққол ака! Ойбек, Танланган асарлар. **Инсофга келмоқ** Инсоф ҳисси юзага келмоқ, инсофан иш тутишга ўтмоқ. **Жонғигон охирин инсофга келиб, шу бу йил қишида нон заводига ишига кирибди.** А. Қаҳдор, Жонғигон. **Инсофдан** эмас Инсоф талабларига зидликни билдиради. *Сизнинг отангиз сарбоз эмас, меъмор, кишини қариган чоғларида ташвишга солиш инсофдан эмас.* Мирмуҳсин, Меъмор. **ИНСОФАН** кам қўлл. Адолат ва инсоф юзасидан, виждан амри билан; вижданан. **Инсофан иш қилмоқ.***

ИНСОФЛИ Инсоф эгаси, адолат ва инсоф билан иш қилувчи, ҳалол, виждонли. *Инсофли одам.* ■ *Боёқиши кўп яхши одам эди; инсофли, ҳамиятли эди.* Ойбек, Танланган асарлар.

ИНСОФСИЗ Инсофи йўқ, инсоф юзасидан иш тутмайдиган. *Инсофсизга эрк берсанг, элни талар.* Мақол. ■ *-У жуда инсофсиз бой, – деди темирчи, – аммо суринштирсанг, ҳамма бой бир текисда инсофсиз.* Ойбек, Танланган асарлар.

ИНСОФСИЗЛИК Инсофсиз кишиларга хос иш, ҳатти-ҳаракат. *-Бу қандай инсофсизлик? – деб Эргаш бақириб югурди, от устидаги қаламни қоғозга чизаман деб турган миранг нинг қўлидан тутди.* С. Айний, Куллар.

ИНСПЕКТОР [лот. *inspector* – кузатувчи, текширувчи; назоратчи] Муайян соҳага қарашли орган ва шахслар фаолиятининг тўғрилигини ёки мавжуд қонунларнинг амалга оширилишини назорат қилувчи мансабдор шахс. *Маориф инспектори.* Соғлиқни сақлаш бўлими инспектори. Солиқ инспектори. *Савдо инспектори.* ■ *Инспектор – давлат назоратчisi.* Унинг зиммасига катта ва масъулияти вазифалар юкланган. Газетадан. *Инспектор ҳужжатларимни синчилаб текшира бошлади.* С. Сиёев, Ёргулик.

ИНСПЕКТОРЛИК Инспектор иши, лавозими. *Мактаб директори Ҳўжахонов район маориф бўлимига инспекторликка кўтарилиб кетувди, ўрнига Аҳмадхонов тайинланди.* «Гулдаста».

ИНСПЕКЦИЯ [лот. *inspectio* – кузатиш, назорат] 1 Муайян соҳа қаромогидаги органлар ва шахслар фаолиятининг тўғрилигини назорат қилувчи ва текширувчи тизим. *Қишлоқ ҳўжалик инспекцияси.*

2 Назорат органлари.

ИНСТАНЦИЯ [лот. *instantia* – айни шу вақт; бевосита яқинлик; тиришқоқлик] Бир-бирига тобе давлат органлари (суд ва маъмурий ишларни кўриб чиқишида), шунингдек, партия ва касаба уюшмаси органлари тизимидаги босқич, звено.

ИНСТИНКТ [лот. *instinctus* – қўзфатиш; ишонтириш; илҳом] 1 биол. Тирик органнинг ташқи ва ички муҳит таъсирига нисбатан онгсиз равишида, аммо тутма, мақсадли ҳаракатлари йигиндиси; бир-бирига боғлиқ бўлган тутма рефлекслар. *Менга қарши гапириши инстинкт бўлиб қолибди Сизга.* А. Мухтор, Туғилиш.

2 Ҳис-туйғу; табиий майл, интилиш.

ИНСТИНКТИВ Инстинктга хос, инстинкт тарзида юз берадиган; ғайришуурый. *Гавҳар болаларга хос инстинктив бир туйғу билан Ҳакимовни ёмон кўрар..* эди. П. Қодиров, Уч илдиз. *Баъзан ҳайвонлар организмида озиқ моддалари етишмаётганингини сезади ва инстинктив равишда унинг ўрнини тўлдиришига интилади.* Ф. Маҳкамов, Саломатлик гарови.

ИНСТИТУТ [лот. *institutum* – ўрнатиш, тузиш, таъсис этиш] 1 Баъзи олий ўқув юрти ва илмий-текшириш муассасаларининг номи. *Илмий-текшириш институти.* Педагогика институти.

2 Муайян доирадаги ижтимоий муносабатлар, ҳуқуқ нормалари мажмуюи. *Шахс уруғ-қабилачилик ва феодал ижтимоий институтлар: оила, давлат, ҳуқуқ, дин, мактаб ва ҳоказолар таъсирида шаклланади.* «Фан ва турмуш».

ИНСТРУКТАЖ [лот. *instructio* – насиҳат; йўл-йўриқ] 1 Йўл-йўриқлар, кўрсатмалар бериш ва йўл-йўриқ кўрсатиш. *Ғуломов агитаторларнинг наъбатдаги сұхбати юзасидан инструктаж ўтказишига тайёрланиб ўтирган эди.* И. Раҳим, Ҳаёт булоқлари.

2 Бош (раҳбарий) қўлланма, инструкция.

ИНСТРУКТИВ Йўл-йуриқ берадиган, қўлланма бўладиган. *Инструктив кенгаш. Инструктив сұхбат.*

ИНСТРУКТОР [лот. *instructor* – ташкилотчи, ташкил қилувчи] 1 Қўл остидаги муассаса, ижтимоий ташкилот ва шахсларга йўл-йўриқ кўрсатувчи, бирон-бир ишни тўғри йўлга қўйишини ўргатувчи шахс. *Инструктор йигит наъбатдаги аёлни бошлаб кирди.* Ў. Усмонов, Сирли соҳил.

2 Маълум бир мутахассисликка ўргатувчи, малака берувчи шахс. *Бу шаҳарда [Навоий шаҳрида] кўпгина спорт ишларини жамоатчи тренер ва инструкторлар олиб бормоқда.* Газетадан.

ИНСТРУКТОРЛИК Инструктор иши, лавозими (қ. инструктор 2).

ИНСТРУКЦИЯ [лот. *instructio* – насиҳат; йўл-йўриқ; қўлланма] 1 Бирор ишни амалга ошириш, асбоб-ускунадан фойдаланиш тартиби ва усуллари ҳақидаги кўрсатма; йўриқнома. *Газдан фойдаланиши*

ҳақидаги инструкция. Сайловларни ўтказиши тартиби ҳақидаги инструкция. Лугат тузувчилар учун инструкция.

2 Муайян фаолиятни бажариш, амалга ошириш қоидаларини белгилаб берувчи қонуний ҳужжат; ўриқнома.

ИНСТРУМЕНТАЛ [лат. instrumentum – қурол, асбоб, восита] Мусиқа асбоблари воситасида ижро этиладиган ёки мусиқа асбоблари билан ижро этиш учун белгиланган. Инструментал мусиқа.

ИНСУЛИН [лат. insulinum < insula – орол] Организмда углевод алмашунувини тартибга солишда иштирок этадиган мөнда ости бези гормони ва ундан тайёрланадиган дори. Қанди диабетда ошқозон ости бези етарили миқдорда инсулин ишлаб чиқара олмайди. Н. Исмоилов, Касалларни парвариш қилиш.

ИНСУЛЬТ [лат. insultare – сакрамоқ, чопмоқ] Мияда қон айланишининг тўсатдан бузилиб, мия тўқимасининг заарланиши ва вазифаларининг издан чиқиши. Инсульт билан касалланмоқ. — Инсульт билан оғрши куннинг қайсиadir палласида энг кучли бўлади, деб қабул қилиши унчалик ҳам тўғри эмас, — дейди бельгиялик кардиолог Жо Корнер. Газетадан.

ИНСЦЕНИРОВКА [лат. in- – га + sce-на – саҳна] Бирор асарни саҳнабоп қилиб ўзгартириш, саҳнада кўйиш ва саҳналаштирилган асарнинг ўзи. Сўнгра якка ашуалар, мусиқа ва декламациялар ижро этилгач, концертнинг иккинчи бўлимида эса бир пардали мусиқали инсценировкалар кўрсатиларди. «ЎТА». Инсценировка ва спектакларда киядиган маҳсус кийимларимиз йўқ эди. Х. Носирова, Мен ўзбек қизиман.

ИНТЕГРАЛ [лат. integer – бир бутун, бузилмаган; қайта тикланган] мат. Олий математикада: чексиз кичик сонлар йигинидиси сифатида қараладиган бутун миқдор.

ИНТЕГРАЛЛАШ мат. Берилган функциянинг, математик ифоданинг интегрални топиш, аниқлаш.

ИНТЕГРАЦИЯ [лат. integratio – тиклаш, қайтадан бошлаш, тўлдириш] 1 Айрим қисмларнинг, элементларнинг боғлиқлик ҳолатини, уларни қўшиб бирлаштиришни ифодаловчи тушунча.

2 Фанларнинг яқинлашиши ва ўзаро боғланиш жараёни.

3 Икки ва ундан ортиқ давлатларнинг иқтисодиётини ўзаро мувофиқлаштириш ва бирлаштириш.

ИНТЕЛЛЕКТ [лат. intellectus – ақл, идрор, тасаввур] 1 Кишининг фикрлаш қобилияти, ақлий ривожланганлик даражаси; зеҳн. Кишилар борки, ўз онги, интеллекти билан бутун ҳаётни қамраб олади. «ЎТА».

2 Шундай ақл-идрок, зеҳн-фаросат эгаси. ..барча бойликларимизнинг асоси бўлган ҳозирги замон интеллектини қарор топтириш бўйича жаҳон андоузаларига мос чоратадибirlарни кўрмоқдамиз. Газетадан.

ИНТЕЛЛЕКТУАЛ [лат. intellectus – ақл-идрок, билиш; тушуниш] 1 от Маънавий эҳтиёжлар билан яшовчи ёки ақлий фаолиятнинг энг юксак ва мураккаб турлари билан шуғулланувчи (шахс). ..аъниқса илмий, яъни интеллектуал кишилар фикрни ўзгартиришда маъмурий ёндашиш ёмон оқибатларга олиб келади. Мирмуҳсин, Умид.

2 сфт. Интеллектга оид; ақлий, маънавий. Интеллектуал мулк. — Ушибу қонун энг аввало ўшларнинг интеллектуал қобилияtlарини ҳисобга олади. Газетадан. Бизнингча, энди мамлакатимизнинг интеллектуал салоҳиятини юксалтириш ҳамда ҳалқ хўжалигининг турли соҳаларида малакали мутахассислар тайёрлаб бориши мақсадида истебдодли ўшларни аниқлаши. «Тафаккур».

ИНТЕЛЛИГЕНТ [лат. intelligens, intelligentis – тушунувчи, билувчи] Интеллигентияга мансуб шахс; зиёли.

ИНТЕЛЛИГЕНЦИЯ 1 Фан, техника, маданият соҳасида маҳсус билимга эга бўлган, маълумотли, бирор қасб бўйича ақлий меҳнат билан машғул кишилардан иборат ижтимоий гурӯҳ, ижтимоий қатлам.

2 Шу гурӯҳ (қатлам)га мансуб кишилар; зиёлилар.

ИНТЕНДАНТ {фр. intendant – бошқарувчи, мудир} Армияда таъминот ишлари билан шуғулланувчи ҳарбий хизматчи.

ИНТЕНСИВ {фр. intensif < лат. intensio – гайрат қилиш; кучайиш} 1 Ортиқ даражада жадал, тез, қизғин. Интенсив ҳаракат. Интенсив тебранишлар. Ўзбек тилини хорижликларга интенсив ўргатиш курслари. — Кўпгина хўжаликлар чорвачиликни интенсив ривожлантириш йўлига ўтиб, яхши натижаларга эришишмоқдалар. Газетадан.

2 Энг кўп маҳсул берадиган, серунум. *Деҳқончиликнинг интенсив тизими.*

ИНТЕНСИВЛАШ Интенсив ҳолатли қилиш, маҳсулдорликни, ҳосилдорликни ошириш. *Меҳнатни интенсивлаш. Қишлоқ ҳўжалигини интенсивлаш.*

ИНТЕР- [лат. *inter* – орада, ўртада] Байналмилал ўзлашма сўзларнинг таркибий қисми: 1) оралиқ ҳолат, оралиқда жойлашганлик, ўртада; 2) умумийлик, умуммақбуллик, ўзаро боғлиқлик; 3) байналмилал, халқаро маъноларини ифодалайди.

ИНТЕРАКТИВ [ингл. *interactive*] – қ. **интерфаол.**

ИНТЕРВАЛ [лат. *intervallum* – оралиқ, масофа; вақт оралиғи] 1 Бир нарса билан иккинчи бир нарса оралиғидаги масофа, оралиқ. *Колоннада машиналар 50 метр интервал билан борар эди.*

2 Бир ҳодиса билан иккинчи ҳодиса ўртасидаги оралиқ, ўтган ёки ўтадиган вақт, танаффус. *Артиллерия заллари орасидаги интервал бир неча секунддан ошмас эди.*

ИНТЕРВЕНТ Интервенция уюштирувчи ёки унда қатнашувчи. *Ражабов инглиз интервентларига қарши жанг қилди.* Н. Сафаров, Оловли излар.

ИНТЕРВЕНЦИЯ [лат. *interventio* – аралашув] Бир ёки бир неча давлатнинг бошқа давлат ишига ҳарбий, иқтисодий, дипломатик йўл билан зўравонларча (очиқ ёки яширин) аралашуви.

ИНТЕРВЕНЦИЯЧИ айн. **интервент.**

ИНТЕРВИДЕНИЕ [интер.. + лат. *video* – қарайман, назар соламан] Иштирокчи мамлакатлар ўртасида дастурлар айирбашлаш мақсадида 1960 йилда тузилган халқаро телевидение ташкилоти.

ИНТЕРВОКАЛ [интер.. + лат. *vocalis* – унли товуш]: **интервокал товуш тлиш.** Икки унли товуш ўртасида келадиган товуш.

ИНТЕРВЬЮ [ингл. *interview* – учрашув, юзма-юз сұхбат] Журналистика жанри; матбуот, радио ёки телевидениеда бериш учун мұхбирнинг бирор шахс билан ўтказган сұхбати ва шу сұхбатнинг матни. *Конференция қатнашчиларидан олинган интервью. ...газеталаримизда олимлар лабораториясидан репортажлар, илмий очерклар, ихтирочилардан олинган интервьюлар ахён-аҳёндагина кўриниб қолади. «Фан ва турмуш».*

ИНТЕРЛИНГВА [интер.. + лат. *lingua* – тил, лисон] Халқаро ёрдамчи тиллардан бири (1950 йили Нью-Йоркда Халқаро ёрдамчи тиллар ассоциацияси томонидан яратилган).

ИНТЕРЛИНГВИСТИКА [интер.. + лингвистика] Тилшуносликнинг халқаро мумомалага мўлжалланган сунъий тиллар (волапюқ, эсперанто ва б.), математик ва информацион тиллар қурилишини ўрганивчи соҳаси.

ИНТЕРМЕДИЯ [итал. *intermedio* – оралиқда; ўртада жойлашган; ора-орада] Драма ёки опера асари орасига киритиладиган (орасида бажариладиган), одатда ҳажвий мазмундаги, қўшимча кичик саҳна асари ёки пьеса. *Сатира-юморнинг жанрлари жуда кўп: фельетон, ҳажвий ҳикоя.. интермедија, асқия, баҳрибайт ва ҳоказолар. «Муштум».*

ИНТЕРНАТ [лат. *internus* – ички] 1 Ўқувчилари давлат томонидан овқат ва кийим-кечак билан таъминланадиган ўқув юрти. *Интернатга берилди Етим қиз Қумри. Ўтди унинг шу ерда Уч-тўрт ўйлумри. Файратий.*

2 Ногиронлар ва нуроний кексалар уйи.

3 Ўқув юрти қошидаги ўқувчилар ётоги. *Шаҳар чеккасидағи яңғы тиғовий мактаб, унинг ёнига қурилган.. ётот-интернат биноларининг қизғиши гиштлари кун тигида жи-мирлайди.* Ш. Гуломов, Ёрқин йўллар.

ИНТЕРНАТУРА [лат. *interna* – ич, ички томон] Врачларнинг диплом олгандан кейин клиникалар ва касалхоналарда малака ортириши.

ИНТЕРНАЦИОНАЛ [фр. *internationale* < интер.. + лат. *natio*, *nations* – халқ] 1 от Баъзи бирикма номлар таркибида «халқаро бирлашма» маъносини билдиради.

Биринчи Интернационал тар. 1864 йил 28 сентябрда Лондонда таъсис этилган биринчи халқаро пролетариат ташкилоти. **Коммунистик Интернационал, Коминтерн тар.** 1919 йилдан 1943 йилга қадар жаҳон коммунистларини бирлаштирган халқаро ташкилот.

2 (И – катта) от эк. Халқаро пролетариат гимни; коммунистик партиялар гимни.

3 сфт. қ. **байналмилал.**

ИНТЕРНАЦИОНАЛИЗМ [фр. *internationalisme*] Халқлар ва ижтимоий турух-

ларнинг халқлар, миллатлар озодлиги, мустақиллиги, ҳуқуқий тенглигига асосланган бирдамлик ва ўзаро ҳамкорлик принципи; байналмилалчилик.

ИНТЕРНАЦИОНАЛИСТ қ. байналмилалчи.

ИНТЕРНЕТ [ингл. Internet < интер.. + ингл. net – түр, ўргимчак түри: умумжаҳон тармоғи] Умумжаҳон компьютер тармоғи; бутун жаҳон бўйича тарқалган ва телефон ҳамда оптик-толали линиялар, модемлар ва б. билан ўзаро боғланган, ҳар қандай ахборотни ўзаро алмаша оладиган катта миқдордаги компьютерлар мажмуси.

ИНТЕРНЕТЛАШУВ Умумжаҳон компьютер тармоғи – Интернетга қўшилиш, уланиш; Интернет тизимидан фойдаланишга ўтиш.

ИНТЕРПОЛ [ингл. Interpol < International criminal police organisation] Халқаро жиноят полицияси ташкилоти.

ИНТЕРФАОЛ Информацияни, ахборотларни компьютер тармоғи орқали қабул қилиш ёки узатишга асосланган. Ўқитувчи ҳар қандай шароитда муаммоли, интерфаол усулда дарс ўтишга тайёр бўлиши керак. Газетадан.

ИНТЕРЬЕР [фр. interieur – ички] архит. Туаржойлар, жамоат ва саноат бинолари ва иншоотларининг меъморий ва бадиий жиҳатдан bezatilgan ичкари қисми.

ИНТИБОХ [а. انتبه! – огоҳлик, фафлатдан уйғониш; диққат-эътибор] Қалбдаги фафлатнинг барҳам топиши, руҳий уйғониш, бедорлик.

ИНТИЗОМ [а. انتظار! – тартиб, тартибли тузилиш; изчилик] Жамиятнинг ёки маълум жамоа аъзоларининг амал қилиши, бўйсуниши лозим бўлган қатъий тартиб, қоида. Ҳарбий интизом. Мехнат интизоми. ■ Қаердаки интизом маҳкам, у ерда иш йирик. Қаердаки интизом бузилди, у ерда иш расво. Уйғун, Навбаҳор.

ИНТИЗОМИЙ Интизомга оид, интизом билан боғлиқ. Юқорида кўрсатиб ўтилган ҳуқуқ бузувчилик ҳолларини содир этган шахсларга нисбатан маъмурий жазо билан бир қаторда, интизомий жазо чораси ҳам кўлланиши мумкин. Газетадан.

ИНТИЗОМЛИ Интизомни маҳкам тутувчи, унга амал қилувчи, бўйсунувчи, тартибли. Интизомли лашкар енгилмас. Мақол.

■ Мактабдошлар орасида Бегижон интизомли ва сергак бўлганидан, ўқитувчилари бошқа болаларни у билан тенглашишга чақирап эди. Н. Сафаров, Жанговар саҳифалар.

ИНТИЗОМСИЗ Интизоми йўқ, интизомга амал қилмайдиган, бўйсунмайдиган; тартибсиз. Интизомсиз жангчи интизомни бузгани учун унга навбатдан ташқари иккни наряд бериш керак бўлади. Н. Сафаров, Оловли излар.

ИНТИЗОМСИЗЛИК Интизоми йўқ ҳолат, интизомни бузиш. -Мен бундай интизомсизликка чида буролмайман, – бошлиқ тиқмачоқдай мушти билан столни урди, – мен ҳалоллик билан, виждан билан ишлайдиган одамни яхши кўраман. Ойбек, Нур қидириб.

ИНТИЗОР [а. انتظار – кутиш, кўз тутиш] Кўришга муштоқ, йўлига мунтазир. Балки интизордир онаси, ёри, Балки соғингандир экинзор қирлар. Уйғун. Ғақат она, дард ва жағоға тўлган она, тиқ этса эшикка қараб, йўлига интизор ўтирап эди. Ойбек, Нур қидириб. Булардан эллик қадамча нарида, ўқариқ ичиди, юзини ўсиқ гўзалар билан тўсисб турарди интизор этган қиз. М. Исмоилий, Фаргона т. о.

ИНТИЗОРЛИК Интизор ҳолат, кутиш. Севгилисини соғиниб сарғаяди, интизорлик юрагини ҳар дам тирнайди. М. Исмоилий, Фаргона т.о.

ИНТИЛИШ 1 Интилмоқ фл. ҳар. н. Ҳаётни билши ва ундан ўзининг лойиқ ўрнини топишга интилиш – ҳар бир кишининг умиди. Шуҳрат, Шинелли йиллар.

2 Мақсад, бирор нарсага эришиш йўлидаги ҳаракат. Миллаттарвар кишилар барча адоловатларни, мансаб учун бўлган интилишларни бир четга суруб қўйиб, янги раҳбар атрофига бирлашадилар.. Э. Юсупов, Истиклол йўлида. Биринчи мувваффақиятсизликдаёт ўз мақсади, интилишларидан воз кечган киши ҳақиқий зиёли эмас, у ҳеч вақт ҳақиқий одам бўла олмайди. Э. Юсупов, Истиклол йўлида.

3 Мойиллик сезгиси; майл (ишқ, севги ҳақида). Қиз Сирожни севадими, ўйқми – ўзи ҳам билмас эди. Аммо кўнглида Сирожга интилиш сезиб юрарди. Ф. Мусажонов, Ҳури. Адолат ўзига нариги маҳалладаги Султонхожи бойнинг совчи қўйдираётганини сезиб қолганди. Бу нарса Адолатнинг Усмонжонга

бўлган интилишини кучайтириб юборди. С. Зуннунова, Гулхан.

ИНТИЛМА: марказга интилма куч физ. Айлана бўйлаб ҳаракат қиласётган жисмни айланада тутиб турувчи, шу айлана марказига йўналган куч.

ИНТИЛМОҚ 1 Бирор нарсага, кимсага ёки томонга отилмоқ, ташланмоқ, ҳаракат қилмоқ. [Жувон] Шохни ушлагани икки-уч интилиб, ушлай олмади. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. Асқар ота кўзига ювошроқ кўринган бир отни синамоқчи бўлиб минган эди, от анҳорга интилди. А. Қаҳҳор, Хотинлар.

2 Мақсад йўлида, унга эришиш, амалга ошириш учун ҳаракат қилмоқ. *Илм-мабрифатга интилмоқ. Интилганга толе ёр.* — У худди сингелисининг қотилини энди топгандай, титраб-қақшаб, қососга интиларди. Шуҳрат, Шинелли йиллар. Шерали вазиятни юмшатишга интилди. С. Кароматов, Олтин қум.

ИНТИЛУВЧАН Интилиш (интилиб ишлаш) хусусияти кучли. Бир-биридан ишчан, бир-биридан интилувчан қизларнинг ишлари борган сари ривожланиб боряпти. Газетадан.

ИНТИМ [фр. intime < лот. intimus – энг чуқур, теран; ички, самими] Юракдаги сир, ҳис-туйғу ва ш. к. га оид; юракдаги, сирли. *Интим муносабатлар. Интим сухбат.* — ..муҳаббат – жуда нозик интим туйғу. Айниқса ҳаёси кучли ёшлар жўн гапларини ҳам кўпчиликдан четда.. гаплашишига интиладилар. П. Қодиров, Қанотимиз жуфт бўлсин.

ИНТИХОБ [а. انتخاب – сайлов; сайлаш, танлаш] эск. кт. Танлаш, сайлаб олиш.

Интихоб этмоқ (ёки қилмоқ) Танлаб, сайлаб олмоқ.

ИНТИҚ шв. Сабрсизлик билан кутувчи; интизор. *Мен зинданга арқон солаӣ, Белга боғла, тортиб олай, Бирга йўлга равон бўлай, Йўлингга интиқ Барчиной. «Алпомиши». Майсалар эндиғина ниш отаётганда, сиз гуллашини интиқ кутасиз.* Газетадан.

ИНТИҚМОҚ шв. Шошмоқ, ошиқмоқ. *Ниҳоят, бир замон у орқадан ўзи интиқиб кутган машина овозини эшишиб, йўл чеккасига чиқиб тўхтади.* М. Мансуров, Ёмби.

ИНТИҚОМ [а. انتقام – ўч, қасос; ўч олиш] Ўч, қасос. *Интиқом олмоқ.* — *Интиқом ҳисси-ла кўзга қон тўлган Довюрак эрларнинг намойиши бу.* Ф. Гулом. *Низомиддин*

учун ўч оламиз. *Интиқом кунлари яқин.* Мирмуҳсин, Мельмор.

ИНТИХО [а. انتھاء – охир, ниҳоя] Охир, ниҳоя; зид. **ибтидо.** *Ишни интиҳосига етказмоқ.* — *Қаҳрамонлардан ҳар бирининг ўй-фикрини, босган қадамини.. ҳамма-ҳаммасини ибтидосидан интиҳосигача яхши билади.* Ҳ. Фулом, Машъал. *Фазал интиҳосига етган сари Авазнинг чехраси ёришиб борарди.* С. Сиёев, Ёргулик.

ИНТИҲОСИЗ Охири, интиҳоси йўқ, туганмас, бепоён. *Мирзакамолиддиннинг узоқ, интиҳосиз гапидан шундай мазмун чиқар эди.* С. Аҳмад, Қадрдан далалар. *Очили китоб ўқишига ихлос қўйган эди, китоблар унинг интиҳосиз хәёлларига қанот боғлар.. эди.* П. Қодиров, Уч илдиз.

ИНТОКСИКАЦИЯ [лот. in – ички + юн. toxikон – заҳар] Организмнинг ташқаридан тушган ёки организмнинг ўзида ҳосил бўлган заҳарлар таъсирида зарарланиши.

ИНТОНАЦИОН Интонацияга оид. *Нутқнинг интонацион воситалари..*

ИНТОНАЦИЯ [лот. intonare – баланд овозда гапирмоқ, талаффуз қилмоқ] 1 Сўзловчининг нутқ мавзуига муносабатини, ҳисстуйғусини ифодаловчи талаффуз услуби; тон.

2 тлш. Товушнинг ўзгаришидан, паст-баланд бўлиб туришидан иборат бўлган ритмик-оҳангдор нутқ тузилиши; оҳанг. *Хитоб интонацияси. Сўроқ интонацияси.*

3 мус. Ашулада ёки мусиқада оҳангнинг тўғри олиниши.

ИНТРИГА [фр. intrigue < лот. intricare – адаштиримоқ, йўлдан урмоқ] 1 Фаразли мақсад йўлида қилинган яширин ҳаракат, фитна, ҳийла-найранг. *Интрига уюштиримоқ.*

2 ад. Эпик ёки драматик асарда иштирок этувчиларнинг ўзаро курашини очувчи воқеалар ривожи схемаси. *Комедиянинг интригаси кулагили бўлади, унда иштирок этувчи шахслар кулагили аҳволга тушиб қолади.* «Адабиёт хрестоматияси».

ИНТРИГАЧИ Интрига уюштирувчи; фитначи, фаламис.

ИНТУИЦИЯ [лот. intuitio < intueri – синчиллаб, дикқат билан қарамоқ] кт. 1 Тажрибага асосланган файриихтиёрий ҳис, фахм-фаросат, зийраклик. *Интуиция билан ўйл топмоқ.*

2 Ҳақиқатни тажриба ва асосларсиз бевосита англаш, тушуниш, пайқаш.

ИНФАРКТ [лот. infarctus – лиқ тұла, тиқилған] тиб. Таъминловчи томирлар тортишгандың ёки бекилиб (түсиліб) қолғанда, қон таъминотининг тұсатдан бузилиши нағијасыда муайян аъзонинг жонсизланған (үлгап) қисми (асосан, юрак мушаклари – миокард ҳамда үпка, жигар инфарктлари учрайди). *Инфаркт касаллары қон босими юқори бұлған кишиларда күп учрайди.* Н. Исмоилов, Касалларни парвариши қилиш.

ИНФЕКЦИОН Инфекцияга, юқумли касалларларға оид, инфекциядан келиб чиққан; юкумли, юқадиган. *Групп – инфекцион касаллар.* *Инфекцион касалхона.*

Инфекцион касалларлар 1) касаллар құзатуви микроорганизмларнинг одам, хайвон ва ўсиммек организмінде кириб, күпайып, зарарлы таъсир күрсатыши нағијасыда келиб чиқадиган касалларлар; 2) тибиеттің инфекцион касалларларнинг келиб чиқыш сабаблары, ривожланиш механизми, клиник күриниши, шунингдек, профилактикасы, давоси ва диагностикасы каби масалалар билан шуғуланувы махсус тармоғи.

ИНФЕКЦИЯ [лот. infectio – зараланиш < inficere – юқмоқ, юқтироқ; зарарланмоқ, захарланмоқ] тиб. Касаллар пайдо қыладиган микроорганизмлар туфайли касалларнинг юқиши; юқтиришлик. *Инфекция манбаи касал одам ҳисобланади.* *Инфекциянинг олдини олиши чоралары.* ■ *Бола организмінің инфекцияларға қарши чидамлилігін оширишида чиниқишинің моҳияты көттедір.* «Саодат».

ИНФИНИТИВ [лот. infinitivus – ноаник] тли. Феълининг ноаниқ шакли; масдар.

ИНФЛЯЦИЯ [лот. inflatio – шишиш, күтарилиш; шишиш, бўртиқ] Муомаладаги қоғоз пуллар массасининг таклиф қилинәттеган реал товарлар ҳажмига нисбатан ҳаддан ташқари ортиб кетиши ва пулнинг қадрсизланиши ва бунинг нағијасыда товар ва хизматлар баҳосининг күтарилиши, пулнинг харид қилиш қувватининг пасайиши. *Иқтисодиётимизни барқарорлаштириши, пул қадрсизланиши – инфляцияни камайтириши..* Газетадан. *Инфляция балоси МДХ мамлакатларининг бирортасини четтаб ўтгани йўқ.* Газетадан.

ИНФОРМАТИКА [лот. informatio – түшнитириш; огоҳ, хабардор қилиш] Информация (маълумот-аҳборотлар)нинг умумий

хоссалари, тузилиш қонуниятлари, уни излаш, узатиш, сақлаш, қайта ишлаш ва инсон фаолиятининг турли соҳаларида құллаш методлари ҳақидағы фан соҳаси. *Информатика оғирроқ, мураккаброқ фан бўлғанлиги туфайли машгуломларда ўйин воситаларидан фойдаланиши ҳам яхши нағија беради.* Газетадан.

ИНФОРМАЦИОН Информацияга, ахборотга оид. *Информацион билдириши. Информацион варақалар.*

ИНФОРМАЦИЯ [лот. informatio – түшнитириш, баён қилиш] қ. **ахборот.**

ИНФРАСТРУКТУРА [лот. infra – остида; паст; кучсиз + structura – тузилиш] қ. **инфратузилма.** Сўх ўзининг географик жойлашуви ва инфраструктураси жиҳатдан ўзига хос характерга эга. Газетадан.

ИНФРАТОУШЛАР физ. Инсон қулоги эшитмайдиган паст частотали товушлар.

ИНФРАТУЗИЛМА Ишлаб чиқариш ва товар муомаласига хизмат қилувчи ва инсон (жамият) ҳаёт фаолияти учун зарур бўлған меъёрий шароитни таъминлашга хизмат қиладиган турли-туман ёрдамчи хизмат кўрсатувчи соҳалар мажмуй. *Ўз навбатида, банкнинг инфратузилмаси ҳам жадал ривожланниб бормоқда.* Газетадан.

Ишлаб чиқариш инфратузилмаси Ишлаб чиқаришга хизмат кўрсатувчи соҳалар – транспорт, электр ва иссиқлик таъминоти, сув хўжалиги, алоқа-аҳборот хизмати ва б. **Ижтимоий-маиший инфратузилма** Аҳолига хизмат кўрсатувчи соҳалар – маориф, соғлиқни сақлаш, майший хизмат ва б.

ИНФРАҚИЗИЛ: инфрақизил нурлар физ. Спектрнинг қизил тусли қисмига ёндош, кўзга кўринмайдиган нурлар.

ИНФУЗОРИЯ [лот. infusus – бирор нарса ёки жойга қўйилған] Асосан сувда яшайдиган, юксак ривожланған бир ҳужайрали микроскопик жонивор.

ИНЧУНИН [ф. اینچونین – шундай; шунга ўхшаш] кт., кам қўлл. Шундай, худди шунинг каби; шунингдек. *Инчунин, Қулматқорани бир кун эмас бир кун шип-шийдам қилиб, гўлаххонада тиз қўқтириши орзуси қанчалик лаззатли!* А. Мухтор, Опасингиллар. *Савр келди – экинчига давр келди деганларидек, тақачининг устахонаси эски омоч, мертиқ кетмөн.. инчунин турли-туман темир-терсак билан тўлиб-тошган..* А. Мухтор, Чинор.

ИНШО [а. ئىشى] – ташкил этиш; яратиш, қуриш, барпо қилиш; ижод, баён; таҳрир] Ўқув юртларида она тили ёки аданында ёзма иш. *Иншо олмоқ.* ■ Гаевхар иккита имтиҳондан ағло олди.. иншоси тұрт бұлғып қолди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

Иншо құлмоқ эск. Барпо құлмоқ, курмоқ.

ИНШООЛЛО(Х) [а. اىشلەنەسلىق – худо хоҳласа] 1 Худо хоҳласа, худога хүш келса. Боя аччиққина хұрда қылғын құювдим, ишиб олди. *Иншооллох, әртага туриб кетар.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. У зулм илдизига болта урди. *Иншоолло, зулм дараҳти қурийди.* Ойбек, Танланган асарлар.

2 Яхши истак билдириш учун күллана-диган ва худоё, илоҳим каби маъноларда келадиган дуо ибораси. [Мунажжим:] *Самовий мавжудотлар шаҳаншоҳнинг баҳт ва саодатидан башорат бердилар.* [Хусайн:] *Иншоолло, айтганингиз келсин!* Ўйғун ва И. Султон, Алишер Навоий.

ИНШООТ [а. ئىشلىق – қурилишлар, бинолар] Түрли мақсадлар учун қурилган бинолар ва уларнинг ускуна-жиҳозлари. *Гидротехник иншоотлар.* ■ Сув ости кемалари ёрдамыда қуриши мұлжалланәттеган бу иншоот бүйілаб реактив двигателли вагон-снаряд қатнаши күзде тутылмоқда. «Фан ва турмуш». *Магистрал каналларнинг бош қисмларыда бир оз мұраккаб иншоотлар қуриларди.* И. Жабборов, Күхна харобалар сири.

ИНЬЕКЦИЯ [лат. *injectio* – юбориш] Тери орасига дори юбориш; укол. *Инъекция* усули билан құлланған дори организмға жуда тез таъсир қилади. Н. Исмоилов, Касалларни парвариш қилиши.

ИНЬИКОС [а. ئىنڪاس – акс этиш] 1 Ойнада, сувда ва умуман, ялтироқ нарса бетида акс этганды тасвир; акс. Лекин бу очи-лиш күнгилда пайдо бўлган қандайдир бирор шодликнинг аксланиши бўлмай, балки кўзида ёлқинлана бошлаган ғазаб ўтигининг инъикоси каби эди. С. Айний, Эсдаликлар.

2 флс. Объектив воқеликнинг, борлиқнинг киши онгига акс этиши, акси. *Драматургнинг ифода қилиб берган типлари турмушимизда ҳали ҳам учраб келаётгандык эсқилик сарқитларидан құтула олмаган кишиларнинг бадийи инъикосидир.* «Ўзбек аданында тарихи».

ИНЬОМ [а. ئىنعام – ҳадя, эхсон] 1 Тортиқ қилиб берилған нарса; ҳадя, совға. *Шомуродга мени таъриф қиласан.. қизини күндирасан, келиб менинг инъомларимни оласан.* «Ёдгор». *Бузунги хирмон-хирмон пахтала.. мева-чевалар халқимизнинг меҳнати әвазига келган чўл инъомидир.* Ш. Рашидов, Янги ер ҳақида сўз.

Инъом құлмоқ (ёки этмоқ) Тортиқ, совға ва ш.к. бермоқ. -Мавлонога биздан битта от, анжоми билан инъом қилинсин, – қўшимча қилди Бобур. П. Қодиров, Юлдузли тунлар. Амирзода инъом этгандан заррин тўнни ҳам кулов устига ёди. Мирмуҳсин, Меъмор.

2 Инъом (эркаклар исми)

ИНҚИЁД [а. ئىقىاد – риоя қилиш, эргашибиш; итоат, тобелиқ]: **инқиёд этмоқ** (ёки құлмоқ) эск., кт. Бўйсунмоқ, итоат құлмоқ, бўйин этмоқ. *Амрга инқиёд этишдан илгари шу тўғрида жавоб берсангиз.* А. Қодирий, Мехробдан чаён.. ушбу ёрлигимизни бердик хўқандлик мирзо Анварғаким, мазкур мулло мирзо Анвар.. устувор туриб, амримизга инқиёд этиб, девонбеги унвон дигар садри муншийлик [вазифасини] адо қилғай деб. А. Қодирий, Мехробдан чаён.

ИНҚИЛЛАМОҚ Касаллик ёки юк оғирлигидан гавдани зўриқкан ҳолда тутмоқ ва шу ҳолатга мос товуш («иҳ, иҳ» каби) чиқармоқ; зўриқиб (тиқилиб) нафас чиқармоқ. Кўзини очмайди, ўқчийди, инқиллайди. Бутун бадани ўт бўлғыб ёнади. С. Сиёев, Ёргулик. *Кампир инқиллаганча жойига бориб ўтириди, тиззаларининг кўзини уқалаб, оғир сўлиш олди.* Х. Султонов, Онамнинг юрти. *Шодмонхўжса эса туролмай инқиллар, оғизбурнидан оқаётгандан қонни.. тўнининг барига арттар эди.* К. Яшин, Ҳамза.

ИНҚИЛОБ [а. بىلەنلىق – ўзгариш; тўнтариш, исён] 1 Умуман, жамият ҳаёти ва унинг соҳаларида бўладиган ўзгариш, тубдан ўзгариш. Бу кунлар бошимизда бир саҳоб ўлса, ажаб эрмас, *Мунаввар сув юзинда бир офтоб ўлса, ажаб эрмас.. Қариган чоғда Завқий, инқилоб ўлса, ажаб эрмас.* Завқий.

2 Бир ижтимоий тузумни бошқаси билан алмаштириш орқали бўладиган ўзгариш; тўнтариш. *Февраль инқилоби.* ■ Инқилобни гарб олимлари ҳам «ижтимоий тараққиётнинг ибтидои» ва ёввойи шакли», деб атаганлар. Газетадан.

3 Инқилоб (эркаклар ва хотин-қизлар исми).

ИНҚИЛОБИЙ Инқилобга оид. *Инқилобий ҳаракат*. *Инқилобий шиор*. *Инқилобий ишлар*. *Инқилобий ўзгаришлар*. *Инқилобий варақалар*. *Инқилобий мавзу*.

ИНҚИЛОБЧИ Инқилоб тарафдори, инқилоб қатнашчиси.

ИНҚИРОЗ [а. إنقره – охир бўлиш, битиш, тугалиш] 1 Тараққиётда орқага кетиш, пасайиш; таназзул, тушкунлик. *Бинобарин, биз моддий таназзул билан маънавий инқироз мувозий* [тенг, баробар] тарзда юз берини бошимиздан кечирдик. Газетадан.

2 Тугаш, охир бўлиш, битиш. *Мўмин мирзонинг ўлими темурийлар хонадонининг инқирозидан нишонадир*. Ўйғун ва И. Султон, Алишер Навоий.

ИНҚИРОЗГА УЧРАМОҚ (ёки юз тутмоқ) 1 орқага кетмоқ, пасаймоқ, таназзулга, тушкунликка учрамоқ; 2) тугамоқ, битмоқ. *Кутимаганда Нормуҳамедовлар сулоласи инқирозга учраб, қонунинг шафқатсиз қамчисига ўйлиқди*. Д. Нурий, Осмон устуни.

ИОН [юн. ion – борувчи] физ. Атом ёки атомлар гурҳи бир ёки бир неча электрон қабул қилганда ёки йўқотганда ҳосил бўладиган зарядланган заррacha.

ИОНА [а. آناء! – ёрдам, кўмак] эск. 1 Моддий ёрдам, нафақа. -*Бу юртнинг бойлари қани? – дикқати ошиб қизиша бошлиди Валихон. – Қани савдогарлари? Қани амалдорлари? Сийлов қани? Иона қани?* Ш. Тошматов, Эрк қуши.

2 Бирор кори хайр учун тўплланган пул. *Паспортиими қўлимга осонгина тутқизиб қўя қолмади.. иона баҳонаси билан аллақандай бир қутига пул ташлаттириб, сўнгра қўй қўйдирив, паспортиими қўлимга тутқазди*. М. Муҳаммаджонов, Турмуш уринишлари. *Мен боёнларимиздан элликтасини «кўмак» рўйхатига олиб қўйдим. Улар бўгун-эрта иона тўплаб келтирадилар*. З. Сайд, Н. Сафаров, Тарих тилга кирди.

ИОНЛАШМОҚ физ. Ионларга айланмоқ, ион ҳосил қилмоқ. *Ионлашган ҳаво*.

ИОНЛАШУВ физ. Атом ёки молекуларнинг ионларга айланishi; ионларнинг ҳосил бўлиши.

ИОНОСФЕРА [ион + юн. sphaira – шар] физ. Атмосферанинг ион ёки эркин электронларга бой бўлган юқори қатлами. Учин-

чи ўйлдош ёрдами билан.. *радио тўлқинларининг ионосферада тарқалиши ҳақида ва бошқа муҳим маълумотлар олинди*. Газетадан.

ИП 1 Пахта, хом ипак, зигир, жун ва ш. к. толасидан ингичка қилиб йигирилган ёки йигирилмаган тикув, тўқув материали. *Пишиқ ип. Хом ип. Машинага ип солмоқ. Ип газлама*. ■ [Алиохун] Бир неча минутдан сўнг туриб.. *игнани олди, қаердандир ип топиб, эски, серямоқ кўйлагининг ўиртигини тикишига ўтириди*. Ойбек, Танланган асарлар. *Буни сотиб, чарм, ип, сирач, мум сингари косиб-чилик учун керакли ашёларни олади*. Ойбек, Танланган асарлар.

2 Умуман, боғлаш, ўраш ва ш. к. мақсадлар учун қўлланадиган нарса (мас., шнур, каноп, чилвир). *Ботинка ипни. Мард ўигит қўлида аждар ўлади, Номард одам ипни аждар билади*. Мақол. ■ *Togasi, сўйилган қўйнинг ипини олди-ю, шошиб, ташқарига чиқиб кетди*. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

3 Пай, ичак ва ш. к. дан чолғу асбоблари учун тайёрланган тор. *Мели полвон.. дуторга аччиқ қилиб сўзлади*: -*Сени ўйлаб топган Афлотунни кўп ақли одам ўтган дейдилару, фақат ипнинг узилмайдиган қилиб ясашга ақли етмабди-да*. П. Турсун, Ўқитувчи.

4 кўчма айн. **ришта** 3. **Дўстлик ипни. Муҳаббат ипни**. ■ *Доирачи, раққоса ва созандалар ўртасида томошабин сезмайдиган нозик алоқа ипни мавжуд*. Т. Обидов, Юсуфхон қизиқ. *Ҳаётнинг кўнгли чўкиб кетди, лекин жони чиқиб қолган умид ипини узгиси келмади. Фақат калласини қимирлатиб, «хўй» деб қўя қолди*. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

5 кўчма **Йўл**, чизик, хат. *Узоқда, кечанинг қора ҷодирига бурканган дарахтлар устидан.. ўқлар.. ҳавода олов ип чизиб учардилар*. Ойбек, Күёш қраймас.

Бурнидан ип ўтказмоқ Айтганига, айтган йўлига юрадиган қилмоқ. *Насиҳат қилманг менга. Бурнига ип ўтказаман, деб ўйламанг*. С. Зуннунова, Узилган ип. *Болагинамга эга чиқиб, бурнидан ип ўтказиб олди бу доголи*. С. Аҳмад, Чўл бургуги. *Ип эшолмайди* Тенг ёки бас кела олмайди. *Сизнинг сарноларингизни кийгандан кейин бирам очилиб кетдики.. жаннатдаги ҳуру ғимонлар ҳам унинг олдида ип эшолмайдиган бўлиб қолдилар*. Б. Раҳмонов, Мардлар қиссаси. **Ипидан иғнасиғача** Бутун тафсилоти билан, майдада-чўйдасигача; бататаси. *Сиз айтинг, ахир,*

сиёсатни итидан иғнасигача биласиз, мен нима қылсам бўлади энди? П. Турсун, Ўқитувчи. Кечқурун отам ишдан қайтгач, онам ишглаб-йиглаб, воқеани итидан иғнасигача айтib берди. X. Турсункулов, Ҳаётим қиссаси.

ИПАК 1 Пилла курти чиқарган жуда ингичка, пишиқ, ялтироқ, товланиб турадиган мулойим тола ва ундан йигирилган ип. Ҳом ипак. *Пишишлган ипак.* — Ипак толалари сифатини янада яхшилаш борасида олиб борилган изланишлар ижобий якунланди. Газетадан. Адолат қопчигини очди. Унда англишвонадан тортиб, ип, ипакларгача бор эди. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

2 Шундай иплардан тўқилган мато, шойи ва ундан тикилган кийим ёки буюм. *Ипак ғилам.* Ипак рўмол. — Зайнаб ҳам та мом ипакларга кўмилиб ясанган, кеча эрга теккан янги келинлар суратига кирган эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

3 кўчма Мулойим, нозик. Ботирали хотинининг қалин ипак сочини силаб гапирди. X. Фулом, Машъял.

ИПАКДАЙ, -дек 1 Ипак сингари мулойим, нозик. *Ипакдай майин пахта.*

2 кўчма Жуда ҳам хушмуомала, ширинсўз; мулойим. *Ипакдай аёл.* Танқиддан кейин ипакдай бўлиб қолди.

ИПАКЛИ Ипаги бор, ипакдан тўқилган. *Халтаканинг ипакли боғичи.*

ИПАКЛИК 1 Ипакли газламадан, шойидан қилинган, тикилган кийим. *Ипаклик киймоқ.*

2 Ипак мато. *Нигора чамадонини очди.. ичини тита бошлади.* Янги гулдор дастурхон, бир-икки жўра ипаклик, яна жилди, жилдиз китоблар. С. Анорбоев, Оқсой.

ИПАКФУРУШ Ипак ёки ипакли газлама сотовучи савдогар. *Поякилидан носвойни оламан-да, таниш ипакфуруш яхудийдан онам буюрган ипакни харид қилгани жўнайман.* Ойбек, Болалик.

ИПАКЧИ 1 айн. *ипакфуруш.*

2 Пилла ва ипак тайёрлаш билан шуфулланувчи.

ИПАКЧИЛИК 1 Қишлоқ хўжалигининг пилла етиштириш иши билан шуғулданадиган тармоғи. *Ипакчилик хўжалиги.* Ипакчилик бошқармаси.

2 Енгил саноатнинг асосан табиий ва сунъий ипак толаси ва б. турли толалар биримасидан ипак (шойи) газламалар тўқиб

чиқарадиган тармоғи. *Ипакчилик комбинати (фабрикаси).*

ИПИЛТИРИҚ Жуда ориқ, нимжон, қилитириқ. *Ипилтириқ бола.* — Ер ориқ-чун ипилтириқ бўлиб сабзи, Эл олдида Кўканнинг њеч қолмай лафзи. F. Фулом, Кўкан.

ИПИР-ИПИР Бурда-бурда, бўлак-бўлак ипга ўхшаш, паға-паға (сут, ис кабилар ҳақида). Сут чириб, ипир-ипир бўлиб қолди. — Корхонанинг деворлари, шиллари ўргимчак инлар, ипир-ипир қора ислар билан қопланган. Ойбек, Танланган асарлар.

ИПИРИСКИ 1 Кир-чир, исқирант. Тузукроқ кийиниб бор, манави ипириски нарсаларингни ташлаб. Ёки яхшироқ костюм-шиминг ўйқми.. Н. Аминов, Суварақ.

2 кўчма Ёқимсиз, бўлмагур (хатти-ҳаракат, гап-сўз ва ш. к. ҳақида) ..айрим ғаламис одамларинг, ахборот воситаларининг ул зот ҳақидаги маломатларига.. ипириски гапларига Президентимиз чек қўйдирдилар. Газетадан.

ИПОР [а. عفار — чанг, тўзон] 1 Баъзи ҳайвонларнинг, асосан Сибирида яшайдиган бир хил кийикнинг жинсий безидан олинадиган хушбўй модда; мушк.

2 Шу модданинг ва умуман хушбўй нарсаларнинг ҳиди. *Тарқатар шингилларинг раийҳон ипорнинг бўйини, Чорласа ширин чарослар, бормайин қолгайми мен!* F. Фулом.

ИПОРГУЛ Ипор каби хушбўй гул, атиргул.

ИПОТЕКА [юн. hypotheke — гаров] Кўчмас мулкни гаровга қўйиш асосида бериладиган узоқ муддатли қарз; ушбу қарзни таъминлашга хизмат қилувчи гаров.

Ипотека банки Ер-сув ва кўчмас мулкни гаровга қўйиш шарти билан узоқ муддатли қарз беришга ихтисослашган банк.

ИППОДРОМ [юн. hippodromos < hippo — от + dromos — югуриш жойи] Йўрға ва пойгачи отларни синааб кўриш ва от спорти бўйича мусобақалар (пойга, улоқ ва б.) ўтказиш учун маҳсус жиҳозланган иншоотлар мажмуи; отчопар. *Ипподромнинг томошабинлар учун солинган кенг ва баланд минбаридағи бўш ўринларга одамлар шошилиб жойлаша бошладилар.* Ё. Шукуров, Биринчи парвозд.

2 Шундай синовлар ва мусобақаларни ташкил этувчи муассаса. *Ипподром маъмурияти.*

ИПРИТ [фр. Ypres – Бельгиядаги Ипр дарёсининг номи] Молекуласида хлор ва олтингурут бўлган рангсиз органик суюқлик; заҳарловчи модда (дастлаб шу дарё бўйидаги жангда кўлланган).

ИПСИЗ Ипи йўқ, ип тақилмайдиган. Ҳали қиров тушганича йўқ-ку, эгнида пальто, оёғида қўнжли ипсиз ботинка. М. Мансуров, Ёмби.

Ипсиз боғламоқ (ёки боғланмоқ) Бўшай олмайдиган, қутула олмайдиган, банд ҳолатга солмоқ, шундай ҳолатга тушмоқ. –Ҳоким бизни Тешабойга ипсиз боғлаб бериб кетди, – деди Қудрат. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Мана, бўлимга ипсиз боғланаб ўтирибди. Ўй-жойига қаролмайди.. С. Нуров, Нарвон.

ИРВАЙМОҚ Эгри бўлиб қолмоқ, қийшаймоқ (ўй, девор, оғиз ҳақида). Деворнинг ирвайган ерлари. — Ирвайган оғизларида папрос.. «Муштум».

ИРГАМЧИК с. т. Кишини жиркантирадиган; йиргамчик, жирканч.

ИРГАНМОҚ с.т Йирганмоқ, жирканмоқ.

ИРГАНЧ с. т. Жирканч.

ИРЖАЙМОҚ Овоз чиқармай, лабларни ёйиб, ёқимсиз кулумсирамоқ; иршаймоқ, тиржаймоқ. Мунча иржаясан? — Фосиҳ афанди бўлса.. қора дулдул устида кўйдирган калладай иржайиб ўтирап эди. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

ИРИДИЙ [лот. iridium < юн. *iris*, *iridos* – камалак; тузлари турли рангда бўлгани учун шундай аталган] Менделеев даврий системасининг VIII гурӯҳига мансуб кумушранг-оқ, жуда қаттиқ, лекин мўрт metall; платина металлар туркумидаги кимёвий элемент.

ИРИЛЛАМОҚ 1 «Ир-р-р» деган овоз чиқариб ҳурмоқ (ит ҳақида). Узала пушиб, оғзи билан пашиша тутиб ётган каттакон сариқ им бошини кўтариб ириллади. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

2 кўчма салб. Uriшгандек гапирмоқ (итнинг шундай ҳаракатига нисбат берилади). Сиз бўлмасангиз, булар билан бир ерда ўтириб, гаплашиб бўладими. Ҳалфа билан Max-сумнинг дарров ириллаганини кўрдингизми?! П. Турсун, Ўқитувчи.

ИРИМ этн. Бирор мақсад, ният билан қилинган хурофий тадбир (мас., тўйдан

яҳши ният билан бирор нарса олиб кетиш; дард-балони қайтариш, зиён-заҳматдан, кўз тегишдан сақлаш учун бирор нарсани бошдан ўтириб ташлаш ва б.). Она-бала дарвозадан чиқаётганда эса, иримини қилиб, қўлидаги ойна устига обдастадан сув югуртириб, Латофат билан келини кўздан гойиб бўлгунча қараб қолди. С. Кароматов, Ҳижрон. Эски иримлардан қутулиб кетмаган бавзи бўлтаклар.. ходанинг устига исирик боғлаб қўядилар. А. Қодирий, Обид кетмон.

ИРИМ ҚИЛМОҚ Бирон-бир фалокат, зиён-заҳматга йўлиқмаслик ёки унинг олдини олиш чорасини қилмоқ, қидирмоқ; ирим тарзида бирор нарса қилмоқ. Икки камтирип ирим қилиб, Маликанинг дард тутаётганинги ҳеч кимга билдиримасликка тиришиб.. эшикни ҳам занжирлаб қўйишган эди. Мирмуҳсин, Чиниқиши. Охири у ирим қилиб, ҳужрасининг эшигини қулфламай, кўчага чиқди. С. Аҳмад, Ҳукм. Ҳадича хола бурунгидай унинг.. пешонасидан ўпди, дуо қилди, ирим қилиб, кузатгани чиқмади. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

ИРИМИГА рвн. Йўли учун, номига, хўя кўрсинга. Концертда биринчи рақсни жуда ёмон ўйнадим. Бир-икки одам иримига чапак чалгандай бўлди. С. Аҳмад, Зумрад. Муродова ҳамроҳлари билан уриштириди-ю, иримига бир ҳўплаб, рюмкасини шиша орқасига яшириб қўйди. И. Раҳим, Ихлос.

ИРИМКАШ Ҳар нарсага ирим қиласерадиган, иримчи; хурофтотга берилган. Мен иримкаш одамлар тоифасига кирмайман. «Шарқ юлдузи».

ИРИМОҚ Микроорганизмлар таъсирида бузилмоқ, сасиб-бижгиб, яроқсиз ҳолга келмоқ; айнмоқ, чиримоқ. Гўшт ирибди. — Лат еб ириган анорларнинг суви чиқиб, пулларга ўтиб кетибди. Х. Тўхтабоев, Сарқиевни миниб. Деконбой ота каттакон тўрлами қовун тумшуғидаги ириган ерини ўйиб ташлаб, карж қилиб сўйди. Мирмуҳсин, Юзида ниқоби бор.

ИРИМ-СИРИМ айн. ирим-чирим. Қилмадим куф-суф, ирим-сиримлар. С. Акбарий.

ИРИМЧИ Иримга ишонувчи; ирим-чиримга берилган, иримкаш. Иримчи одам.

— Унинг [сигирнинг] бўйнидаги бир парча эски чарм саланглаб, яғринига уриларди. Эгаси иримчи бўлса керак, кўз тегмасин, деб тақиб қўйган-да. С. Анорбоев, Оқсой.

ИРИМ-ЧИРИМ Ҳар хил иримлар. *Шу қорда домлага бориши нимаси!?* Ҳар бало ойимдан чиқади. *Ирим-чирим бўлса бас.* Ойбек, Танланган асарлар. 5–6 ёшларда эди шекилли. *Аъзам жуда қаттиқ оғриди.* *Кўрсатмалан табибу қиммаган ирим-чирим қолмади.* Шуҳрат, Жаннат қидирганлар.

ИРИН эск. Лаб, дудоқ. *Ярим очиқ иринглари ичидағи оқ тишилари билан тилини гарчча тишиллаган-да, гёй шу турмушда, шу замонда туғилгани учун «аттанд» ўқиёдир.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ИРИТ [юн. *iris* – рангдор парда, ёй парда] Кўз рангдор (ёй) пардасининг яллиғланиши (бунда кўз ёшланади, хиралашади, қаттиқ оғрийди, бемор ёруққа қарай олмайди).

ИРИШ тиб. Тери, мушак, сүяк ва б. тўқи-малардаги азотли органик моддалар, асосан, оқсилларнинг микроорганизмлар ҳаёт фаолияти оқибатида емирилиш жараёни.

ИРКИЛМОҚ шв. Сесканиш, чўчиш, ҳазар қилиш билан ўзини тортмоқ, тортилмоқ. Чол чорвоққа келиб юрадиган йўлга бурилди. Шунда Ёдгор иркилиб, отининг жиловини тортиб, бовага қараб, бир-икки оғиз сўз айтиб турибди. «Ёдгор». Мен кўриб, сесканиб, иркилиб қолдим. «Баҳром ва Гуландом». Дим иркилмай ўққа тутди буларни. Фозил Йўлдош ўғли.

ИРКИТ Киши ирганадиган даражада кир, ифлос. *Иркит бола.* *Иркит пиёла.* — Бир ёнда судралган қиши увадаси: иркит қоруюми. Р. Бобоҷон, Янги китобдан. ..тайёр жой турганди, иркит жойда ётиш нима ҳожат! Х. Шамс, Душман.

ИРМОҚ 1 Бирлашиб, катта дарё ҳосил қилувчи ҳар бир айрим кичик дарё. *Сирдарё ирмоқлари.* — Ёлиз оққан ирмоқ ҳам фойда келтиради, қизим, ахир, оқиб-оқиб, дарёга қўшилади-ку!

Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. *Fайратлар пахта тераётган ерларнинг охиррида Зарафшон дарёсининг бир ирмоғи – Қорадарё ўтади.* М. Ҳазраткулов, Журъат.

2 Умуман, дарёча, кичик дарё. *Бу во-дийнинг қўёши ҳам бизники, Баҳмал қири зум-рад ирмоқлари ҳам.* Ф. Фулом. ..Музликлар остидан чиқаётган сув кичик ирмоқ ҳосил этиб оқарди. С. Кароматов, Олтин кум.

ИРОД, ийрод [а. *إِرَاد*] — даромад, кирим; келтириш, баён қилиш] кт. Ишора қилиш, ҳавола қилиш; келтириш.

ИРОД ЭТМОҚ Келтирмоқ, баён қилмоқ; сўзламоқ. *[Искандар] Аскарларини ўтиб, қисқача бир нутқ ирод этгандан кейин, шу қалъага биринчи бўлиб чиққан кўнгилларга жуда кўп пул ва мартабалар ваъда қилди.* М. Осим, Аждодларимиз қиссаси.

ИРОДА [а. *إِرَاد* – қасд, ният, истак] 1 Макәдни юзага чиқариш учун кишида бўлган матонат ва қатъият. *Кучли ироди.* *Темир ирова.* *Иродаси ўйқади.* — Улар қуроллари синса – қўллари билан, қўллари синса – тишилари билан, тишилари синса – иродалари билан қазиш қасдида келган сув ташнагари эди. М. Исмоилий, Фарғона т. о. *[Турғунбойнинг] Кўнглини қандайдир шубҳа ва норозилик таталаб турган бўлса ҳам, бирон қарши фикр айтишга иродаси етмади.* П. Турсун, Ўқитувчи.

2 Ихтиёр, хоҳиш. *Ўз иродасига қарши иши қилмоқ.* — Ҳуқуқий давлатда озчилик, агар мард бўлса, кўнчиликнинг иродасига итоат қиласди. Э. Юсупов, Истиқлол йўлида.

3 Ирода (хотин-қизлар исми).

ИРОДАЛИ Иродаси кучли, бирор мақсад учун матонат ва қатъият билан курашадиган. *Муҳиддинқори Ёқубов иродали, ҳаракатчан, хушчакчақ, ажойиб овозли санъаткор* эди. Т. Обидов, Юсуфхон қизиқ. *Шу йўл эгилган қоматингизни кўтаради.* *Иродали бўлинг, фақат иродали бўлинг.* С. Аҳмад, Кадрдан далалар.

ИРОДАСИЗ Иродаси ўйқади, иродаси суст; бардошсиз. *Иродасиз одам.* — *Порахўр шахслар.. сиёсий жиҳатдан етук бўлмаган бекарор ва иродасиз шахсларни қўлга олмоқдалар.* Газетадан.

ИРОДАСИЗЛИК Иродасиз одамга хос хусусият, хатти-ҳаракат, ҳолат; қатъиятсизлик. *Гуломжон эса ҳеч кутимаганди иродасизликка берилиб, ҳамма нарсадан кўнгли совиди..* Ж. Абдуллахонов, Тўфон. *Иродасизлик қилдинг, десам, хафа бўлма.* *Бу қоқилиши ўтиб кетади, бир неча вақтдан сўнг ўзингга келасан.* Мирмуҳсин, Умид.

ИРОНИЯ [юн. *εἰρωπεῖα* – муғамбирлик, айёрлик; билиб билмаганга олиш] ад. Бадийи асарлардаги услубий восита – икки маънода қўлланиши мумкин бўлган сўз ёки гапларни қўллаш билан уларнинг асосий маънога тескари, ҳатто уни инкор этувчи маъноси орқали киноя, қочириқ, пичинг, кесатиқ, мазах маъноларини ифодалаш.

ИРОҚ I Узок, олис. Шаҳар бизга анча ироқ. Осмон ироқ — ер қаттиқ. Мақол. ■ *Йиги келди қулогига ироқлардан пайдар-пай..*

Т. Тўла.

ИРОҚ II [а. عراق — Ироқ мамлакатиномидан] (И — катта) Шашмақом тизими-даги олтинчи мақом номи (қ. **шашмақом**). «Ироқ»ни ироқдаги ёрига эшишилсин, деб куйлар эди. М. Исмоилий, Фаргона т. о.

ИРОҚИ I [а. عراقی — Ироққа мансуб, Ироқда тайёрланган] Каштадўзликда тўрга, канвага ип ёки ипакларни кесиштириб, крест шаклида гул тикиш усули ва шу усулда тикилган нарса. *Ироқи тикмоқ. Ироқи жияк.* ■ *Бошидаги ироқи дўпниси ҳуснига ҳусн қўшарди.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

ИРОҚИ II [а. عراقی — Ироққа мансуб, Ироқда тайёрланган]: *ироқи совун* с.т. Юз-қўл ювиш учун қўлланадиган хушбўй со-вун, атирсовун. *Темиртош ҳам кечакаллиги Менглиойининг янгасига иккита ироқи совун, упа-элик олиб, янги рўймолчага тугиб, қош қорайганда борган* эди. М. Осим, Ўтрор.

ИРРАЦИОНАЛ [лот. irrationalis — но-маъқул; ўйламасдан қилинган] 1 фсл. Кону-ниятга эга бўлмаган ва шу сабабли тушу-ниб, ақл билан билиб, мантикий йўл би-лан тушунтириб бўлмайдиган; ақлдан таш-қари. *Иррационал қараши.*

2 мат. Бутун сон билан ўлчаб, ифодалаб ёки ҳисоблаб бўлмайдиган; арифметик амалдан ташқари, илдиз топиш амалини ҳам талаб қиласидиган. *Иррационал тенглама. Иррационал сонлар.*

ИРРИГАТОР Ирригация, сув чиқариш ишлари мутахассиси. *Катта Намангандекалининг иккинчи наъбати ирригаторлар томонидан жуда қисқа муддат ичида қуриб битказилмоқда.* Газетадан.

ИРРИГАЦИОН Ирригацияга, суфориш ишларига оид. *Ирригацион ишишотлар.*

ИРРИГАЦИЯ [лот. irrigatio — сув қўиши; сунъий суфориш] Сувсиз ерларга сув чиқариш, далаларни, экин майдонларини суфориш ишлари. *Ирригация ишишотлари.* ■ *Республикамизда ирригация ва мелиорация ҳамда янги ерларни ўзлаштириши даражаси бениҳоя юқори.* «Фан ва турмуш».

ИРСИЙ [а. ارثی — наслдан наслга ўтган; меросга оид] биол. Наслга оид, наслдан наслга ўтадиган; наслий. *Фанда шу тушун-*

ча аввалдан маълум, ген ирсий белгини та-шувчи нарса, деб қабул қилинган. «Фан ва турмуш».

ИРСИЙ КАСАЛЛИКЛАР Наслдан наслга ўтадиган, суяқ сурадиган касалликлар. ..дунё-да ҳар хил ирсий касалликларнинг кўплиги ҳам ирсиятнинг ижтимоий муҳитга боғлиқ экан-лигидан далолат беради. Ю. Сатторов, Ир-сият ва тақдир.

ИРСИЯТ [а. ارثیت — ворисийлик, меро-сийлик, ирсийлик] биол. Тирик организмларнинг жисмоний ва руҳий хусусиятларни сақлаш ва наслдан наслга ўтказиш, ўзига ўхшаш наслларни бунёд этиш қобилияти, шундай хусусият. Янги түғилган бузоқчалар чуқур тек-шириб кўрилди ва уларда дастурлаштирилган барча ирсиятлар мавжуд эканлиги аниқланди. «Фан ва турмуш». ..ирсиятнинг маъноси — оқсил синтез қилиш қобилиятининг наслдан наслга ўтишидир. «Фан ва турмуш».

ИРШАЙМОҚ Овоз чиқармай, лабларни ёйиб, кўримсиз кулумсирамоқ; иржаймоқ, тиржаймоқ. *Иршайиб кулмоқ.* ■ *-Ер юткурлар, нима қилиб иршайиб турибсизлар, ҳув, кўзларинг тешисин!* — деди хотинлардан бери. М. Осим, Ўтрор. *Бир томонда ҳисобчи, бир томонда бригадир иршайиб, қуллук қилиб турибди.* М. Ҳазраткулов, Журъат.

ИРШОД [а. ارشاد — тўғри йўл кўрса-тиш] эск. кт. Тўғри йўл кўрсатиш, тўғри йўлга солмиш, таълим бериш. *Маорифу ҳаёт шахси-яси доим лисонидин, Жаҳолат аҳли иршодига бўлсун таржимон ёшлар.* С. Хондайлиқий.

Иршод айламоқ (ёки қилмоқ, этмоқ) 1) тўғри йўл кўрсатмоқ, тўғри йўлга солмоқ; 2) эътиқод қилмоқ. *«Ғинг дессанг, қум-қум талоқ» машқини бунёд айлади, Қайта бошдан рӯдапо илмоққа иршод айлади.* Ҳамза.

ИРҚ I [а. عرق — қон томирлари; илдиз, зот] 1 эск. Насл, зот.

2 Кишиларнинг кўз, соч ва тери ранги, юз-бош тузилиши ва ш. к. наслий белгилари бир хил бўлған, тарихан шаклланган ҳар бир гуруҳи. *Турли ирқларга мансуб кишилар.. ҳуқуқий тенглик асосида тез-тез учрашиб туриши ва ҳамкорлик қилиш имкониятига эга-дирлар.* Газетадан. Бунда бор қанча ирқ ва қанча миллат.. Э. Воҳидов.

ИРҚ II шв. Юз; ёноқ. *Аваз қараса, Оққиз дуруст қизга ўхшайди, ирқи олмадай пиш-ган, зулфлари белига тушган.* «Балогардон».

ИРҚИЙ [а. عرقى – ирққа оид, тегишли] Ирққа хос; ирққа оид (қ. **ирқ** I). *Ирқий белгилар. Ирқий назария.* ■ Мен ирқий ва миллий айрмалар ҳамда камситишлар одамларни энг заиф жонивордан күчсиз ва мутекилиб ташлаган ўлкаларни күрганман. Зулфия, Чүккілар.

ИРҚЧИ Ирқчилек тарафдори, ирқчилек сиёсатини юргизувчи. *У тошкентлик Собир – Сардор фашистларни қылди хароб, Гұрсиз ётған ирқчи – мурдор Осиёдан олди жавоб.* М. Шайхзода.

ИРҚЧИЛИК Ирқлар тенг әмас, шунинг учун гүё «олий», «сара» ирқларнинг «паст» ирқлар устидан ھукмрон бўлиши тарихий заруратдир, деб дъяво қилувчи назария ва сиёсат. *Мустамлакачилек билан ирқчилликка барҳам берилшиши шарт ва барҳам берилади ҳам.* Газетадан.

ИРҒАЙ Ёғочи қаттиқ, пўсти қизғиши бута. [Зоминда] *Арча дараҳтларидан ташқари, учқат, наъматак, иргай, зирк ва бошқа буталар бор.* «Фан ва турмуш».

ИРҒАЙЗОР Иргайлар ўсган ер, майдон. Агар бу қумлар, иргайзорлар орасида адашилса, умр бўйи юриб ҳам чиқиб кетиб бўлмайди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

ИРҒАЛМОҚ шв. У ёқ-бу ёққа чайқалмоқ, қалқимоқ; силкинмоқ. *Қараса, ўша ўзини алдаган паризод тўқмоқ ёlli тўрик отни миниб.. мункиб, қалқиб, минган оти.. бир-бир босиб, иргалиб бораётган экан.* «Муродхон».

ИРҒАМОҚ Тебратмоқ, чайқамоқ; силкитмоқ (бошни). *Машинкада алланарсани кўчираётган аёлга салом берди. Аёл машинкадан кўзини олмай, бос иргаб қўя қолди.* С. Анопбоев, Оқсой. *Абдураззок ота қўлидаги бўшаган пиёлани ерга қўйиб, бос иргаб, қудуқ томонни кўрсатди.* С. Абдуқаҳор, Олтин водийларни кезгандан.

ИРҒИМОҚ айн. **сакрамоқ.** *Ариқдан иргиб ўтмоқ.*

Иргиб (ўрнидан) турмоқ Чаконлик билан тез, қалқиб (ўрнидан) турмоқ, дик этиб (ўрнидан) турмоқ. *Худди босинқираган одамдек, иргиб ўрнимдан турдим.* Н. Сафаров, Оловли излар. **Иргиб тушмоқ** Бехосдан юқорига кўтарилиб тушмоқ, сапчиб кетмоқ. *Оёғимга бир нарса тегиб, иргиб тушдим.* ■ *Содиқжон бойвачча бу гапни эшишиб, бир иргиб тушди.* К. Яшин, Ҳамза. **Иргиб чиқ-**

моқ Ташқарига бўртиб, туртиб чиқмоқ (кўз соққаси, томир ва ш. к. ҳақида). *Иргиб чиқкан кўзлар. Иргиб чиқкан томирлар.* ■ *Унинг [Қўчқорнинг] офтобда қорайған ориқ пайлари иргиб чиқкан, оёғи.. тарашага ўхшарди.* А. Убайдуллаев, Ҳаёт оқими.

ИРҒИТМОҚ 1 **Иргимоқ** фл. орт. н. *Илон юрган қийин ўйлдан «Чу» деб отини иргитди. «Нигор ва Замон».*

2 Отмоқ, улоқтироқ. *Елкадаги юкни иргитмоқ. Қўлга тушган нарсани иргитмоқ.*

■ *Ғуломжон.. қамчини мингбошининг қўлидан юлиб олиб, сунага иргитди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. *Қўзибой ҳар тошини иргитганда, гимнастикачилардай енгил гавдаси билан бир иргиб тушар ва бу қилиғидан ўзи завғанниб куларди.* Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.

3 Юқорига томон силкимоқ, кўтариб ташламоқ. *Арава оҳиста ўйл босарди, қўтослар секин, ялқов қадам ташлар ва ўқтинг ўқтинг аравакаш «хўши-хўши!» деб, қуруқ сунак қўтосларга қамчи иргитиб қўярди.* Ойбек, Нур қидириб. *Ер, худди от олиб қочган аравадай, кишини иргитиб-иргитиб ташлар эди.* А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз.

ИРҒИШЛАМОҚ Бир неча бор ёки тинмисиз иргимоқ, сакрамоқ. *-Ака! – деди Диљбар ва суюнганидан ёш боладай иргишилай бошлади.* Ж. Абдуллахонов, Тонг ёришган соҳиlldа. *Яқинда борсам, қизчалар мени қуршаб олиб, иргишилаб чапак чалишиди:* «Суюнчи, суюнчи» деб. А. Мухтор, Туғилиш. *Бузоқ иргишилаб ўйнаб бориб, говмишининг елинига ёшиди.* Т. Мурод, Қўшиқ.

ИС 1 1 Нарсанинг сезги аъзоси (бурун)га таъсир этиш хусусияти ва шу таъсир натижасида юзага келувчи сезги; ҳид. *Иси бор. Иси йўқ.* ■ *Қимирлатишдан раҳҳонларнинг ўткир иси ўқтинг-ўқтинг димоққа келиб уринар эди.* А. Қодирий, Мехробдан чаён. *Боғма-боғ ошиб эсаётган шамол димоққа аллақандай хушбўй исларни олиб келади.* С. Аҳмад, Ҳукм. *Тонгда тандир қиздирилди. Ноn иси марқади.* Т. Малик, Ажаб дунё.

2 кўчма Дарак берувчи белги, ишора. *Низомулмулк мұхим бир нарсанинг исини пайқагандай, атрофга аланглаб, индамасдан унинг орқасидан юрди.* Ойбек, Навоий. *Чоғимда, тухматнинг иси келадиёв бу ишдан.* С. Аҳмад, Ҳукм. *Оёқ остидаги нам тупроқдан инсон учун жуда яқин қон-қариндошлик иси димоққа ури-*

ларди. С. Анорбоев, Оқсой. -Жуда соз, бироқ сиёсий, тарбиявий ишнинг иси ҳам йўқ, – деди Сайрамов. Ойбек, О.в. шабадалар.

Ис билади Жуда сезгир. Ўн чақиридан ис билади бу муттаҳам. **Ис олмоқ** Ҳуфиёна сезмоқ. Шўрванинг исини олиб, старший билан элликбоши, қоровул кириб келди. Ҳамза, Паранжи сирлари. **Исини чиқармаслик** Ошкор қилмаслик, ҳеч кимга билдирмаслик. Бизга нимани буюрган эдинглар? Қизни олиб қочиши ҳам бир қанча вақт исини чиқармай сақлаш, шундайми? -Шундай. Ойбек, Танланган асарлар. **Иккита хотинингиз борлигининг исини ҳам чиқармай**, бугун учинчи хотинга ўйланяпсиз.. А. Мухиддин. Чап чўнтақ.

ИС II 1 У қадар қуюқ бўлмаган, кўринар-кўринмас тарздаги тутун; дуд. **Самовар карнайидан кўтарилётган ис.**

2 Ёнишдан ҳосил бўлган заарли (захарли) газ, кўмир оксиди; ис гази. **Катта осма лампа тутаброқ ёнганидан, дўконхонадан ис ва қурум ҳиди билан тўлган ҳаводарров димоқса урар эди.** Ойбек, Танланган асарлар. **Овқатдан ис ҳиди келарди.** Шуҳрат, Шинелли Йиллар.

3 Тутун ва чангдан ёшил ва деворларда, нарсалар юзасида ҳосил бўладиган нозик ипсимон, ипир-ипир нарсалар. **Ҳизматкорхонанинг деворлари, шиллари ўргимчак инлари, ипир-ипир қора ислар билан қопланган.** Ойбек, Танланган асарлар. **У [Умид] тахмондаги, шифтлардаги исларни сутурги билан олиб, полни икки қайта юеди.** Мирмуҳсин, Умид.

Ис босиб (ўтирмоқ) Иш-фаолиятсиз, ҳеч кимга аралашмай, назар-эътибордан четда қолиб. **Бунақа, ўйларда ис босиб ўтираверса, юрагига зардоб тўпланади-да.** **Далани, боғ-роғни кўрмаса, бундай тўй-пўй қилиб, кўнглидаги чигилни ёзмаса..** С. Нуров, Нарвон. **Ис тегмоқ** Ислан заҳарланмоқ (қ. ис 2). **Насимбой ўзида ўйқ аҳволда, отаси узатган пулни қўлида чангллаганча, ис теккандай каловланиб турарди.** «Муштум». **Кўн хавотирланманг, холажон.. ўғлинигизга бир оз ис тегибди.** «Муштум». **Ис чиқармоқ** этн. Арвоҳларга атаб ёки инс-жинсларни қайтариш мақсадида маҳсус иссик таом тайёрлаб едирмоқ (кўни-кўшни, маҳалладош, қариндош кишиларга). **Ўғлинигизга ҳалоллатсам, сўйиб жиндан ис чиқарарман,** деб умид билан боқиб юрган бир улогим бор эди. П. Турсун, Ўқитувчи. -Кечада одамларни

нақ арвоҳ чалиб кетганмиш. Шунга бувимлар «арвоҳ оши» қилиб, «ис» чиқарибди, – деди Пирназар. Н. Мақсадий, Лайлутулқадр.

ИСБОТ [а. شبات] – далил, ҳужжат билан аниқлаш] 1 Фикр, даъво, фараз ва ш. к. нинг тўғрилигини ёки юз берган ҳодисанинг чинлигини тасдиқловчи факт, далил. -Эрриликка олманг, Зайнаб, – деди Кумуш. – Мен бу гапни ёнимда эрим бор бўлганда кирма, деб айтмадим, балки бояги сўзимнинг исботи учун айтдим. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Сўнги 74 ўйллик тарихимизда бўлиб ўтган барча қирғин ва қатагонликларнинг биринчи қурбонлари зиёлилар бўлгани бунинг исботидир. Э. Юсупов, Истиқлол йўлида.

2 мнт. мат. Бирор қоида ёки даъвонинг тўғрилигини бошқа маълум қоидалар асосида, мантиқий мулоҳаза ва далиллар билан тасдиқлаш усули, тизими. **Пифагор теоремасининг исботи.**

Исбот қилмоқ айн. **исботламоқ.** Планни бажаришишимизни уч ўйлдан бери исбот қиласиз. Р. Файзий, Чўлга баҳор келди.

ИСБОТЛАМОҚ 1 Фикр, даъво, фараз ва ш. к. нинг тўғрилигини ёки бўлиб ўтган воқеа-ҳодисанинг чинлигини далил, ҳужжат билан тасдиқламоқ. Ўз гапининг тўғрилигини исботламоқ. ■ Энди у солдатларга бутунлай бошқа гапни айтиши керак. Айтишга айтиди-ю, лекин қандай исботлай олади? И. Раҳим, Чин муҳаббат. **Омоннинг ҳамма нарсани расмий жиҳатдан мушоҳада этишини билгани учун, фикрини далил билан исботламоқчи бўлди.** С. Кароматов, Олтин қум.

2 мнт., мат. Бирор қоида ёки даъвонинг тўғрилигини бошқа маълум қоидалар, асосида мантиқий мулоҳаза ва далиллар билан тасдиқламоқ, исбот қилмоқ. **Теоремани исботламоқ.** ■ **Бу фактлар асосида ўзбек тилида сўз тартибининг ҳам эркин, ҳам боғли эканини исботлайди [олим].** Газетадан.

ИСЁН [а. عصیان] – бўйин товлаш, итоатсизлик; қўзголон] 1 Синфий, миллий, ҳуқуқий манфаатларни ҳимоя қилиб кўтариладиган қўзголон; фалаён. **Бу [исён] – улуг халқ исёни, бу – асрлардан буён давом этган жабрга, қулликка қарши мустамлака камбагалларининг қўзголони, даҳшатли зарбаси эди.** Ойбек, Танланган асарлар.

2 кўчма Қаршилик, норозилик билан қўзғалувчи, тугён урувчи ҳис-тўйғу. **Киши қалбида ҳаромдан ҳазар, нопокликка, адолат-**

сизликка нисбатан муросасиз исён бўлиши керак. Газетадан. Зулм, таҳтга қарши исён Шарқ кўксидаги тўлиб тошди. Файратий. ..юрагида ўйғилган ҳамма дарду ситамлари, ҳамма алам, ҳамма исёларини тўкса арзийдиган қасоси онлар келди. О. Ёқубов, Кўхна дунё.

Исён қилмоқ (ёки кўтармоқ) Исён на-
моиш этмоқ. Зулмга қарши исён қилмоқ (кўтармоқ). — Минг-минг одам исён кўта-
ради, ҳукумат олдига чўқмордан тортти бол-
та-тешасигача кўтариб келади. Ж. Шарипов, Хоразм. Лекин ҳамишилик раҳнамо қал-
бим Нечун дафъатан кўтарди исён. Э. Во-
хидов, Садоқатнома.

ИСЁНКОР [а.+ ф. عصیانکار] — бўйин товловчи; исён қилувчи, қўзғалувчи] 1 Исён кўтарувчи ёки исён кўтарган; исёнчи, қўзғолончи. Давлатнинг яхлитлигини сақлаб қолмоқ учун исёнкор ва маккор ўғлига қарши юриш қилишдан бошқа иложи қолмади [Улугбекнинг]. Мирмуҳсин, Меъмор. Чор ҳокими-
яти.. исёнкор фуқародан шафқатсиз омма-
вий қасос олди. Н. Сафаров, Оловли излар.

2 Исёнга чорловчи, исёнга даъват этувчи. Исёнкор шоир. — Оловдай қизиб турган миясида исёнкор фикрлар түнён қиласди. О. Ёқубов, Қанот жуфт бўлади. Лекин шоирнинг исёнкор овозини тиндира олмади. Газетадан.

ИСЁНКОРЛИК Исёнкор иши, исёнкорга хос хатти-ҳаракат; бўйин товламаслик, бўйсунмаслик. Бу қизнинг руҳида бўйсунувчаник эмас, исёнкорлик борлигини кўриб, тутақиб кетди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга кулоқ сол. Исёнкорлик уни охир Олиб келди зинданга. Э. Воҳидов, Фалаён.

ИСЁНКОРОНА Исёнга чорловчи; исёнкорлик билан, бўйсунмасдан. Бу шоир қалбидаги исёнкорона шебър тугилишидан дарак.. эди. С. Сиёев, Аваз. Хотин-қизлар исёнкорона курашга ўтиб, қўшиқлар куйлаганлар. «Фольклор».

ИСЁНЧИ айн. исёнкор 1. Тошканднинг Кўконга қарши исён қилган замонида, исёнчилардан бири.. Юсуф ҳожидек бир кимсаннинг ўз ўғини Марғилонга юбориб, бунда ҳам исён чиқариш қасдида бўлмоғи, унингча [қушибегича], ҳақиқатга жуда яқин ва шубҳасиз эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ИСИМОҚ 1 Ўзига иссиқлик олиб, ҳарорати кўтарилмоқ. Сув исиди. Печка қизиб, ўй яхши исиди. — Ҳаво ҳали исимаган бўлса

ҳам, хомсемиз ҳоким, формасининг кўкрак тутгамаларини ечиб ташлаб, елтинишга тушди. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

2 кўчма Кўнгли тортмоқ, рағбати, муҳаббати ошиб, яқинлик сезмоқ; кўнгли илимоқ. Энди хотинига исиб, меҳмонхонада ётишини ҳам барҳам берса. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Йўлдошнинг олдига кириб ўтсан, Жамилахоннинг боши кўкка етар. Зора-мора менга кўнгли исиб қолса.. ўғлимнинг ҳам баҳти очиларди, — деди Салтанат. Б. Раҳмонов, Қилмиш-қидирмеш.

ИСИНМОҚ Ўзини иссиққа тоблаб ёки иссиқ жойда ўтириб, баданни иситмоқ. Ғуломжон ҷелакни ўчоқ ёнига келтириб кўйди, сувнинг эришини кутуб, ўзи ҳам шу ерда исиниб турди. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Пахтасини топшириб бўлганлар исиниши учун ўйл ёқасига олов ёқишиди. «Ёшлик».

ИСИРИҚ Исириқдошлар оиласига мансуб кўп йиллик ёввойи ўт ўсимлик [Таркибидаги алкалоидлар бўлиб, ҳалқ табобатида шифобахш восита сифатида турли йўллар билан (жумладан, тутатиб) фойдаланиб келинади]. ..Исириқни минг дардга даво, деб бекорга айттишмайди. Газетадан. Исириқ — гриппга қарши яхши нарса. Ким уни эскилик деса, хато қиласди. Мирмуҳсин, Умид.

Исириқ солмоқ (ёки тутатмоқ) 1) турли микроб (касалик)ларга қарши, дезинфекция мақсадида исириқнинг куруғини тутатмоқ. Ҳоналарни тез-тез шамоллатиб турши, кунига икки марта исириқ тутатиш ҳам мақсадга мувофиқдир. Газетадан; 2) этн. инсингини қочириш, «ёмон қўздан сақлаши» ва ш. к. мақсадда исириқ тутатиб, киши боши (атрофи)дан, хона ичидаги айлантиримоқ. Кампир, меҳмонлар чиқиб кетиши билан, суюкли куёвига исириқ солди. С. Зуннуннова, Гўдак ҳиди. Лутфинисо давом ўтмасдан келиб, гоҳ «ёмон қўздан сақласин» учун исириқ тутаттирас, гоҳ қизини қучиб ўйғлар.. эди. Ойбек, Танланган асарлар.

ИСИРИҚДОН Исириқчининг исириқ солиб тутатадиган мис идиши.

ИСИРИҚЧИ Кишиларга исириқ солиб, шундан тушган садақа билан кун кўрувчи шахс. Йўлчи қараб, киноя билан қошлиарини чимирди: -Мен хўжайинларнинг бўйинтуруғига калламни тиқай, ишлай, улар обдан мойимни шилсан, кейин мени «хушт!» деб ҳайдасин, мен гадой бўлай, исириқчи бўлай. Ойбек, Танланган асарлар.

ИСИРГА 1 Қулоққа тақиладиган, олтин, кумуш каби металлардан ясаладиган зийнат буюми; зирак. *Тила исирға.* ■ У [Турсуной] маржон, исирға, узук тақиши бирорлардан күриб ҳавас қилас. эди. А. Мухтор, Опа-сингиллар.

2 Баъзи ҳайвонлар, чунончи, эчкининг томоғи остидан осилиб тураладиган солинчоқ эти.

ИСИТКИЧ 1 Иситиши асбоби, иситадиган қурилма, механизм. Пропан гази билан ишловчи иситкичдан сув остининг энг чуқур жойларида фойдаланиши мумкин эмас. «Фан ва турмуш». АҚШда гаввослар учун водород билан иситиладиган иситкич яратиш мүлжалланмоқда. «Фан ва турмуш».

2 Баданнинг оғриган ерини сунъий иситиши учун кўлланадиган мослама. Электр иситкич. *Резина иситкич.*

ИСИТМА 1 Организмнинг, гавда ҳарорати кўтарилиганда намоён бўладиган, зарарли агентлар (касалликлар қўзғатувчи омиллар)га нисбатан ҳимоя-мослашув реакцияси, унинг натижасида юзага келувчи ҳарорат. *Иситмани ўлчамоқ.* *Касални яширсанг, иситмаси ошкор қиласди.* Мақол. ■ -Хайрият, онангизнинг аҳволи анча тузук бўлиб қолди, иситмаси ҳам қайтди, — деди отаси. М. Исмоилий, Фарфона т. о.

2 с. т. Баданда ҳарорат билан ўтадиган баъзи касалликларнинг (мас., безгак, тифнинг) ҳалқ орасидаги умумий номи. Қумқишилоқ дехқонларини қадимдан қийнаб келган ботқоқларни.. иситма, безгак ўчоқларни қуритиш учун бир неча чақирим узунликда зовур қазиш керак. Ҳ. Гулом, Машъял.

3 этн. Кишининг дилини ўзига ёки бошкага мойил этиш мақсадида қилинган амал. *Иссик сўзим — иситма, совуқ сўзим — со-вутма.* Мақол.

4 сфт Иситилган. *Иситма ош.*

ИСИТМАЛАМОҚ Иситма ҳолатида бўлмоқ, ҳарорати баланд бўлиб турмоқ. *Матхалиқ ақа, қанча ерни сугориб, қанча ерда дарахт кўкартиргандан кейин.. куз пайтида Қамишкананинг чорбог даласидаги ертўлада иситмалаб ётиб, ўлиб кетади.* П. Турсун, Ўқитувчи.

ИСИТМАЛАШ Иситманинг юзага чиқиши, унинг жараёни.

ИСИТМА-СОВУТМА этн. Кишининг дилини ўзига ёки бирор кимсага мойил

қилиш ёки ундан «совитиш» мақсадида қилинган амал. [Фотима:] Йўқ, тақсир, бўлмайди, сиз иситма-совутмани қилиб беруб кетасиз, ўзим чиқариб юбораман. Ҳамза, Тұхматчилар жазоси.

ИСИТМОҚ 1 Ўз тапти, ҳарорати билан бошқа нарсанинг, кимсанинг исисиқлигини оширмоқ, кўтармоқ, иссиқ қилмоқ; ҳарорат бермоқ. *Бектемир унинг совуқ қотган жажжи қўлларини туфлаб-туфлаб иситди.* Ойбек, Қуёш қораймас.

2 Оловга қўйиб, тоблаб ёки бошқа бирор йўл билан иссиқ қилмоқ. *Ошни иситмоқ.* *Сув иситмоқ.*

3 **ИСИМОҚ** 2 фл. орт. н. -Мен қўрқаманки, — деди у [Хамдамформа], — Бухоронинг асл шоийисидан тикилган ҳаштимлама кўйлаклар.. амиркони ботинкалар сенинг кўнглингни унга иситган бўлмасин. С. Айний, Куллар. *Мана ман асл дуохон.. Иситиб, совитиб қўяман.* Ҳамза, Кузгунлар.

ИСКАБТОПАР 1 Қон сўрувчи икки қанотлилар туркумига мансуб, чивинга ўхшаб одамни қаттиқ чақадиган майдада ҳашшарот.

2 с.т. Чивин. *У [кечалари] ҳам гармсепла-ри билан, ҳам қайнашган искабтопарлари билан одамлар бошига қора қийноқ келтиради.* М. Исмоилий, Фарфона т. о.

ИСКАМОҚ 1 Ҳидни бурунга тортмоқ; ҳидламоқ. *Ҳайдар ота бир тун садарайхонга қўй уриб исқади.* А. Қаҳдор, Асрор бобо. *Ис-каб кўрсам, тоза боғнинг гулисан, Қай ша-ҳарда, қандай бекнинг ўғлисан?* «Ширин билан Шакар».

2 Ҳид олмоқ, ҳидидан изламоқ (ит ҳақида). *Раҳим, елкасида ҳалта, бедазор ёни-да турар, «Тарзан» эса тизза бўйи ўсиб гулла-ган кўм-кўм беда ичиди бир нимани иска-бюради.* Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.

3 кўчма Пайқамоқ, сезмоқ. *Ҳа, айёр чўлоқ, искабсан дарров!* Бир мақалладан бир қизни олиб қочишиди. *Бойваччанинг хизматкорининг қизи эмиш..* Ойбек, Танланган асарлар.

Елкаси ер искамаган Курашда йиқилмаган. Уни Ҳакимполвон деб аташлари ҳам бежиз эмас. *У, катта курашларда полвонлар билан беллашган, аммо елкаси ер иска-маган.* А. Шермуҳамедов, Пискентлик пахлавон. *Орқам ер искамади с.т.* Ҳеч дам олганим йўқ.

ИСКАНА [ф. اسکانه] – дуралгорлик асбоби: кескич, искана; парма] Ёғоч, тахтани ўйиш, тешиш учун құлланадиган, учи япaloқ үткір пұлат асбоб. *У [отам].. чархнинг парраги үтказиладиган тешікларни искана билан көвламоқда* эди. С. Айний, Эсдаликлар.

Искана пайванд қ.х., бөг. Пайвандтагни (искана ёки үткір пічоқ билан) ёриб, новда суқиши ўйли билан қилинадиган пайванд.

ИСКАНЖА [ф. اسکنجه] – қыйноқ, азоб; сиқиши асбоби; тахтакақ, пресс] 1 Нарсаларни сиқадиган, жипслайдиган асбоб.

2 күйма Сиқиқлик, сиқув; азоб-уқубат. Бикажонбика кундошлар искаңжасида қолди. Ж. Шарипов, Хоразм. *Берлин искаңжада, 1-Украина, 1-ва 2-Белоруссия фронтларининг құшынлари уни ҳамма томондан құршаб, темер ҳалқа ичига сиқиб олган*. Газетадан. *Олға борсанғыз ҳам, орқага қайтсанғыз ҳам, очлик, сувесилик искаңжасида*сиз. М. Ўринхұжаев, Унтулмас күнлар.

Искаңжага олмоқ 1) искаңжа орасига олиб сиқмоқ; 2) күйма сиқувға олмоқ, сиқиб қўймоқ. Энди нолиш ҳам гуноҳ бўлади, ўртоқ Умурзоқова, сиз Қодировни искаңжага олиб эзисиз.. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. *Душманни ҳар икки томондан искаңжага оламиз..* Ж. Шарипов, Хоразм.

ИСКАРТ Белгили меъёр, ўлчов; андоза. Искартга келмоқ. — Энди ташвишининг кўплигини айтинг: искартдан ортиқроқ ёмғир ёғса, экиндан айрилиб қоламанми, деб жонимни ҳовучлаб, нуқул қурбақа ўлдираман. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

ИСКОВУЧ 1 Ис, ҳид биладиган; йўқолган, қочган нарсани, кимсани изидан ҳидлаб бориб топадиган.

Исковуч ит 1) ис, ҳид биладиган (ис-каб топадиган) ит; 2) с. т. овчи ит.

2 күйма Айғоқчи. *Қудрат.. у ерда ўрганганларини маҳаллий ишчилар орасида кенг ёйиб юрган күнларининг бирида уни жандарма исковучлари тутиб қамадилар.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

ИСЛАМОҚ 1 шв. Ҳидламоқ. *Жийда гулин исладим болалардай энтикиб.* Х. Даврон.

2 Дудламоқ. *Октябрь тушиши билан уларни [қўй ва қорамолларни] сўйиб, тузлаб, ис-лаб олган эдилар.* М. Осим, Ўтрор.

ИСЛАНМОҚ 1 Исламоқ фл. ўзл. н.

2 Айниб, бузилиб, ёмон ҳид олмоқ, сасимоқ (гўшт, балиқ ва ш. к. ҳақида).

3 Ис-қурум босмоқ.

ИСЛИ Иси бор, ҳидли. *Исли райҳон.* Исли ҳандалак. — Ҳар хил исли бўлар тогнинг оғочи. «Равшан». Сенга кунда ўн марта хуш исли совун билан ювилаб, ҳеч бир нарса-га теккизилмайдиган нозик қўллар керак. С. Айний, Қуллар.

ИСЛИК Ўтовнинг тепа туйнугини бекитиб турадиган қисми.

ИСЛИМИ(Й) [ф. اسلامی] – иланг-билинг ўсимлилка ўхаша нақш] Ганч, ёғоч, олтин, кумушга ўйиб, чизиб ёки бўрттириб ишланадиган, зардўзи кийим ва буюмларга зар билан тикиладиган, бир-бираига узлуксиз уланиб, ўралиб кетадиган палаксимон, чирмовуқсимон нақшларнинг тақрорланишидан иборат қадимги нақш тури.

ИСЛИКИ 1 Ифлос ҳолатли (кўринишли); исқирт. -Қазисан, қартасан, ахир аслингга тортасан – деди камтири омборни қулфлаётib, – ..Уада, ислиқи тўн, чилвир белбоғнинг хумориси тутгандир! А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. *Уғай она].. мурдашўйлардан циқкан ислиқи кийимларни, билмадим, қаердан топиб келтириб, мени уларни кийишга мажбур қиларди.* С. Айний, Эсдаликлар.

2 Шундай одамга нисбатли ҳақоратни билдиради. -Бой ўлгудек ҳасис, ислиқи эди. Таом десак, тишингнинг кирини сўр, дер эди, – деди бобо. А. Ҳасанов, Яшариш.

ИСЛОВОТ [р. слобода < шаҳар чеккаси < озод дехқонлар шаҳарчаси] с. т. эск. Исловотхона, фоҳишахона. *Некалайнинг замонида қайнатам Искобилдаги исловотда етти ўши коровуллик қилган.* С. Аҳмад, Ҳукм.

ИСЛОВОТХОНА эск. айн. фоҳишахона. Исловотхоналари тараққий топган мамлакатларда адашган қизлар, йўлдан озган жувонлар кўпинча Фуод афанди тутган ўйлар билан қўлга туширилар.. эди. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

ИСЛОВОТЧИ эск. Исловотхона эгаси.

ИСЛОМ [а. مسلم] – оллоҳга сигиниш, итоат] 1 Дунёда энг кенг тарқалган диннлардан бири – мусулмонлар дини. *Мисрнинг 1971 йил конституцияси бўйича Ислом давлат дини деб эълон қилинади.* Газетадан. Ислом дунёсининг энг құтлуг байрами – Рамазон ҳайтига ҳам, мана, бир неча кун қолди. Газетадан.

2 Ислом (эркаклар исми).

ИСЛОМИЙ Исломга, ислом динига, мусулмон оламига оид. *Инсонни маънавий камолот ўйлига чорлаган энг кучли исломий таълимот масаввуф деб аталиши кўпчиликка маълум.* П. Қодиров, Тил ва эл. Ёшларга исломий ахлоқий таълим-тарбия берининг айрим долзарб ва ўзига хос хусусиятлари.. Газетадан. Исломий фанлар тарихида бунчалик катта эътибор тонгани бошқа ҳадислар тўплами ўйқ. Газетадан.

ИСЛОМИЯ [а. سلامیه – мусулмончилик] Исломга алоқадор, исломга, ислом, мусулмон оламига мансуб бўлган.

Миллати исломия Ислом динидаги кишилар. *Мақсади диний, дунёвий, ҳар нав фойдали ёзувлар билан миллати исломиянинг кўзини очиш, ҳақиқат ўйлани кўрсатишдир.* Ойбек, Танланган асарлар. **Шўрайи исломия тар.** Туркистон тараққийпарвар зиёлиларининг Тошкентда тузилган ва 1917 йил мартаидан 1918 йил баҳоригача фаолият кўрсатган ижтимоий-сиёсий ташкилоти. *Фишқўприкнинг бир томонида «Шўрайи исломия», иккинчи томонида «Мусулмон меҳнаткашлари иттифоқи»нинг қуролли соқчилари турарди.* К. Яшин, Ҳамза.

ИСЛОМИЯТ [а. سلامیت – мусулмончилик] Ислом дини ва ислом олами; мусулмон(чи)лик. [Мутавалли:] Ажаб эмаски, уларнинг насаби исломиятдан илгариги Бурхоро оташпаастларига бориб етса. С. Айнин, Эсдаликлар.

ИСЛОХ [а. حصل – тузатиш, яхшилаш; таъмирлаш] 1 Ўзгартиш киритиб яхшилаш, тузатиш. Ислоҳ, албатта, лозим.. бизда ҳар хил бидъат ишлар кўп. Ойбек, Танланган асарлар. Қориҳоналар ўрнида ҳунар ўргатувчи маҳсус устахоналар очмоқ керак. Мадрасаларда ислоҳ ўтказишни тақлиф этаман. С. Сиёев, Аваз.

2 Тубдан ёки асосан ўзгартиш, янгилаш. *Олий ва ўрта маҳсус таълим ислоҳи ҳозирда мавжуд барча кўнинмалардан кечишни талаб қиласаётир.* Газетадан.

Ислоҳ қилмоқ Ўзгартиш киритмоқ, янгиламоқ. Сув Говхона воҳасигача оқиб бориб, ундан яна иккинчи насос станцияси орқали ўн тўйқиз метр баландликка чиқарилиши керак. Лекин биз буни ислоҳ қилмоқчимиз. Ж. Абдуллахонов, Тўфон. Ислоҳ қилиши лойиҳаси ўзининг кўзда тутган ўзгартишлари

миқёси жиҳатидан жуда чуқур таассурот қолдиради. Газетадан.

ИСЛОҲОТ [а. إصلاحات – «ислоҳ» с. кўпл.]

Ижтимоий ҳаётнинг бирон-бир томонини жиддий ўзгартиши; ислоҳ. *Навқирон янги давлатимизда иқтисодий-сиёсий ислоҳотлар билан бир қаторда маънавий-маърифий ишларга ҳам устуворлик берилди.* Газетадан. *Ўтказилаётган ҳар бир ислоҳот жамият манфаатига хизмат қилган тақдирдагина кутинган самарани беради.* Газетадан. *Барча жабҳаларда ислоҳотлар кетаяпти.* Назаримда, инсон фарзи, бурчи, қадри маъносида ҳам ўзбекона ҳаракатлар қилмоқ вақти етганга ўхшайди. Газетадан.

Ер ислоҳоти тар. 1920–26 йилларда ўрта Осиёда маҳаллий бойларга қарашли ерларнинг бир қисмини тортиб олиб, ерсиз, кам ер дехқонларга бепул тақсимлашдан иборат ислоҳот ва шу ислоҳот билан боғлиқ бўлган тадбир-чоралар. *Исмат ер ислоҳоти, колхоз тузуми даврида жуда катта иш кўрсатди.* С. Кароматов, Сўнгги бархан. *Шўро ер ислоҳоти ўтказди, катта акам Абдукаримга ўн саккиз маноб ер тегди.* «Ёшлик».

ИСМ [а. اسم – ном, киши оти] Шахсий ном. *Исмингиз нима? Ислом қўймоқ. Ислом бермоқ.* ■ Бу ёқимтой боланинг исми Қўзибод! X. Назир, Сўнмас чақмоқлар.

Исми бор-у жисми ўйқ Номи бор-у ўзи ўйқ, мавжуд бўлмаган нарса ҳақида айтиладиган ибора. *Исми ом тлиш. эск. айн. турдоз от.* Ислом хос тлиш. эск. айн. атоқли от.

ИСМАЛОҚ Шўрадошлар оиласига мансуб, бўйи 10–60 см бўладиган, ёш (янги чиққан) вақтида барги овқатга (мас., сомсага) солинадиган ўсимлик, кўкат, ўт. *Исмалоқ сомса.* ■ *Исмалоқнинг майин барги маркибидан ҳам бир талай витаминалар бор.* Газетадан.

ИСМАТ [а. صمت – поклик, бегуноҳлик, маъсумлик] 1 эск. Номус, иффат, поклик. [Гули:] Тириклик битди-ю, сақланди исмат. Алишер, найлайин, шул бўлди қисмат. Уйғун ва И. Султон, Алишер Навоий.

2 Исломат (эркаклар исми).

ИСМДОШ Ислом бир хил, бир хил исмли; адаш. *Биз иккимиз исмдоши эканмиз.*

ИСМЛАМОҚ кам қўлл. Ислом бермоқ, от қўймоқ.

ИСМЛИ 1 Исмга эга бўлган, исм билан аталган; номли. *Лола исмли қиз*. — Анварнинг айниқса хуш кўрган кишиларидан биринчиси Раъно ва иккинчиси сабоқдош шериги — Насим исмли бола эди. А. Қодирий, Мехробдан чаён.

2 Ўз исми билан туғилган. Мас., бирор белгиси билан туғилган болага бериладиган исм. *Бўри (Бўрибой)* (тиши билан туғилган болага қўйилади), *Ортиқ*, *Норгул* кабилар.

ИСНОД [а. اسناد] — таянч, тиргак; далил; манба; нисбат бериш, тааллукли қилиш] Уятга ёки таънага қолдирадиган,номига дод туширадиган иш; шундай ишдан бўладиган (келадиган) уятли ҳолат. *Ҳа, бу иснодининг бир чеккаси ўқитувчиларга ҳам тегади, бутун мактабга тегади!* X. Назир, Сўнмас чақмоқлар. *Мастонбиибининг келини бу ўил ҳам планини бажаролмабди, деган иснодни кўтароласанми?* С. Аҳмад, Кадрдон далалар.

Иснод келтирмоқ ёки иснодга қолдирмоқ Уятга, номусга, таънага қолдирмоқ, номига дод туширмоқ.

ИСПАН 1 Испания туб аҳолисининг номи.

2 Испан халқига мансуб. *Испан тили. Испан дәли.*

ИСПАНЛАР Испаниянинг туб аҳолиси; испан халқи.

ИСПАНЧА 1 Испанларга, испан халқи, тили ва маданиятига оид. *Испанча рақс.*

2 Испан тили. *Испанча(ни) биласизми? Испанча гапирмоқ.*

ИСПИҲОН с. т. Исфаҳон. Испиҳони белида, *Олғир қуши қўлида. «Нурали».*

ИСРОР [а. اصرار] — қаттиқ туриб олиш, талаб] эск. кт. Қатъий талаб, ўз фикр-тала-била туриб олиш. *Офтоб ойимнинг қатъий ис-рорига биноан қутидор ҳам қизининг шартини қабул этган.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

Исрор этмоқ Қатъий талаб қилмоқ, туриб олмоқ. *Биз Ҳомидбойни ўзимизга куёв ўғил қилишдан ҳеч бир монелик кўрмаймиз.* Аммо қизимиз бундан сўнг эр қилмасликни қаттиқ исрор этадир. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ИСРОФ [а. اسراف] — ортиқча, меъёрдан кўп харажат қилиш] Нест-нобуд қилиш; ўринсиз ёки ортиқча ишлатиш, ўйқ қилиш. *Исрофга ўйл қўймаслик.* — Тे-

жам билан ишлатсанг, ўй-рўзгоринг бут. *Исроф билан ишлатсанг, ёмон кунни кут.* «Қанотли сўзлар».

Исроф қилмоқ Бекорга (ортиқча) ишлатмоқ, нобуд қилмоқ. *Куръони каримнинг «Аброф» сурасида «Бойлигингиздан ҳар қанча еб-ичинглар, аммо исроф қилманглар» деган огоҳлантириши бор.* Газетадан.

ИСРОФГАР Исроф қилувчи, исрофга йўл қўювчи. *Тантибоявачча каби исрофгар, бекорчи, қиморбоз кўёвни Мирзакаримбой ҳар қанча ёқтирмаса-да, бир вақтлар катта қизининг ундан айрилиш тилагига тўсиқ бўлган эди.* Ойбек, Танланган асарлар.

ИСРОФГАРЛИК айн. исрофгарчилик.

ИСРОФГАРЧИЛИК Исроф қилиш, исрофга йўл қўйиш. *Бу харажат, бу исрофгарчиликка тоғ чидамайди, дўстим Йўлчи.* Ойбек, Танланган асарлар.

ИСРОФЛАМОҚ кам қўлл. айн. исроф килмоқ к. исроф.

ИСРОФЧИ айн. исрофгар.

ИСРОФЧИЛИК айн. исрофгарчилик.

ИССИЗ Иси ўйқ, ис чиқармайдиган. *Ўртадаги катта манқалда яхши ўт олдирилган иссиз саксовул кўймир лангилаб ёниб турарди.* М. Осим, Ўтрор.

ИССИҚ 1 от Жисм таркибидаги молекулалар ҳаракати (ёниш, кимёвий реакция ва ш.к.) натижасида юзага келадиган ва жисмларни қиздирадиган, иситадиган кинетик энергия; иссиқлик, ҳарорат. *Қуёшнинг иссиғи. Оловнинг иссиғи.* — Иссик бирмунча бўшашгандек туюлса ҳам, димлик заптида эди. М. Исмоилий, Фаргона т.о. *Шарофатхон.. супанинг четига келиб ўтириди, оқ шоҳи рўмоли билан елтиниб, иссиқдан шикоят қилди.* Ойбек, Танланган асарлар.

2 от Касалликда юзага келадиган (кўтариладиган) ҳарорат; иситма. *Офтоб ойим эрининг сўзини кучлаб тушди: Иссиги бор, юзи ҳам қизарib, бўртиб туребди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Иссигим кўплигидан сув устига сув ичар эдим.* М. Исмоилий, Фаргона т.о.

3 сфт. Юқори ҳароратли, бирор манба ҳарорати билан исиган, қизиган; иссиқ ҳолатли. *Иссик сув. Ҳаво иссиқ.* — *Шундек иссиқ кунда қора қўйлак кийшишидан азадорлиги билиниб турарди.* С. Аҳмад, Уфқ. *Шербек унинг қўлинини иссиқ кафтлари орасига олди.* С. Анорбоев, Оқсой.

4 сфт. Иссиқликни сақладайдиган, иссиқ тутадиган. [Энгина] *Иссик ва янги пальто,*

оёғида ичи жун ботинка, қорак ўл қалпоқ, қорни түқ.. Мирмуҳсин, Умид. *Иссиқ кийинган йўловчилар дам-бадам бурун ва қулоқларини ушлаб, ўз ташвишлари билан югуриб-елардилар.* Ў. Усмонов, Сирли соҳил.

5 от Қозон овқати, пиширилган (иссиқ) таом. Яхшиям шу қўшининг бор экан, дугонанг. Бошим ёстиққа текканда, ўзи, болалари ўтиб, бир қошиқ иссиқ қилиб беради, дўхтирир чақириб келади. С. Нуров, Нарвон. *Кечадан бери [Кумушнинг] ичига иссиқ киргани ўйқ.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Ҳаммамиз деярли ҳар кун бир қошиқ иссиққа муҳтожмиз.* А. Қодирий, Кичик асарлар.

6 срт. кўчма Кишига хуш келадиган; ёқимли. *Юлдузхон унга енгилгина бош иргади ва бир кулиб қарадики.* Муҳиддин шу вақтгача қизлар кулгисининг бу қадар жозибали, чиройли, иссиқ бўлишини сира учратмаган эди. Р. Файзий, Чўлга баҳор келди. *Луқмонча худди юмалагандай югуриб, медпунктга кириб бораркан, Элчибек уни чақириб, бир иссиқ гап айтгиси келди.* А. Мухтор, Тугилиш.

Иссиқ жой (ёки ўрин) Ўзи яшаётган, ўзи ўрганган жой (ўрин). *Мавлон билан Наврӯз ўз иссиқ жойларини ташлаб.. колхознинг пахтасини гайрат билан тераётган ёшларнинг ишларидан ҳайрон қолдилар.* С. Айний, Қуллар. *Сабаби бўлмаса, ким иссиқ ўрнини ташлаб, қум тепаликлари орасида саргардон бўлиб юради!* Мирмуҳсин, Меъмор. **Иссиқ жон** Тирик организм, жумладан, одам ҳётида ҳар хил ҳолатларнинг юз бериши мумкинлигини билдиради, шуни қайд этади. *Иссиқ жон. Мен оғриб ёттарман, бир қошиқ сувга муҳтож бўларман.* А. Қодирий, Мехробдан чаён. *Иссиқ жон дейдилар, жон бўлса бўлар, Пайт келса, чечак ҳам сарғаяр, сўлар.* А. Орипов, Йиллар армони. **Иссиқ уриши (ёки элитиши)** Организмга узоқ вақт (давомли) иссиқ ҳаво ёки инфрақизил нурлар таъсир этиши оқибатида организмда иссиқлик бошқарилишининг издан чиқиши билан юзага келадиган ўтқир патологик ҳолат. *Ёзда, саратонда ёки иссиқ бинода узоқ ишлаганда, иссиқ элитиши мумкин.* «ЎзМЭ». **Иссиғида** Вақти ғаниматда. *Бува наридан-бери чойини ичиб, яна ўйла тушди.* Омонатни иссиғида эгасига топшириш керак-ку.. Мирмуҳсин, Бир хумча тилла. *Ё бу ўйдан иссиғида кетинг, ё хулқингизни тузатиб олинг!* Ҳ. Гулом, Тошкентлик-

лар. **Истараси иссиқ қ. истара.** Кўзга иссиқ кўринмоқ 1) маъқул ва ёқимли кўринмоқ. Дадаси дейман, дўстингиз Олимжонни жуда мақтаб юборди-ю.. қизингиз бир нарсани билар экан-да, ҳайтовур, шу йигит кўзимга иссиқ кўринган эди. О. Ёқубов, Чин муҳаббат; 2) танишдек кўринмоқ. Ҳой, менга қаранг, кўзимга иссиқ кўринасиз. *Ёпрай, Карим ака, мени танидингизми?* Н. Сафаров, Шарқ тонги. **Одамнинг юзи иссиқ** Кўз кўзга тушганда, ҳар қандай ҳолатда ҳам одамнинг (инсоннинг) эътибори сақланишини қайд этади. *Маҳмуд бобо бошлиқни топиб олиб, боллаб сўқмоқчи эди.* Лекин одамнинг юзи иссиқ-да, унга дуч келиб, кўзлари кўзига тушгач, анча бўшаши. Газетадан. **Темирни иссиғида босмоқ** айн. **Темирни қизиғида босмоқ** қ. темир.

ИССИҚЛАМОҚ 1 Иссиқда қолмоқ, иссиқ ўтиб кетмоқ. *Иссиқлаб келдинг, совуқ сув ичма.* — **Каримов, иссиқлагандан бўлса керак, пальтосини ечиб олган.** Ҳ. Шамс, Душман.

2 Иссиқда бардош беролмай қўйналмоқ. **Қалмоқи сигирлар ёзда иссиқлаб қолади.**

ИССИҚЛИК 1 Иссиқ ҳолат (даража). *Кум барҳанлари силсиласи узра жисмирлаб ҳарорат кўтаришлар – бу ерда иссиқлик жуда баланд бўлишига қарамай, Меъмор қўйналмай нафас олар эди.* Мирмуҳсин, Меъмор.

2 айн. **иссиқ 1.** *Реакторда бўладиган иссиқликни чиқариб ташлаш учун икки контурли система кўлланади.* «Фан ва турмуш». *Кумуш иссиқлик ва электрни бошқа металларга қараганда яхши ўтказади, ёргуликни яхши қайтаради.* Газетадан.

3 Халқ табобатида: юқори калорияли таом, егулик-ичкиликлар (қази, палов, ширинлик ва б.) Ялпиз. *Иссиқлик.. сиқиб чиқарилган селига пича сирка қўшиб ичилса, ички аззоларда содир бўладиган қон қуолишини тўхтатади.* К. Маҳмудов, Кўкда гап кўп. *Шарқ халқлари орасида овқатларни «иссиқлик» ва «совуқлик» деб бўлиб ҳам юритилади.* Н. Исмоилов, Касалларни парвариши қилиш.

4 тиб. Қаттиқ терлаш ва тернинг секин буғланиши оқибатида ёки бирорта касаллик туфайли терида пайдо бўладиган тошма, пуфакчалар. *Боланинг баданига иссиқлик тошибди.*

5 кўчма Яхшилик, фойда, «ёргулик». Дехқон бундан иссиқлик чиқишига ишончини

йўқотгач, асабиулашган ҳолда қичқирди. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

ИССИҚСЕВАР Иssiқни севадиган, иссиқда яхши ривожланадиган (дарахт, экин ва ш. к. ҳақида). Чой иссиқсевар ўсимлик бўлиб, китта майдонларда ўстирилади. Газетадан. *Бодринг – иссиқсевар, ёргесевар ва намга талабчан ўсимлик.* «Фан ва турмуш».

ИССИҚ-СОВУҚ 1 Иssiқ ва совуқ; ҳар хил даражадаги ҳаво шароити. Ўлим етиб келди. У энг аввал суюклари жуда мўрт ва этлари иссиқ-совуққа чиниқмаган гўдакни нишонга олди. П. Турсун, Ўқитувчи. *Оч қолиб, иссиқ-совуқ демай курашганимизни.. фаровон турмушни орзу қилганимизни хотирлашиди.* К. Яшин, Ҳамза.

2 кўчма Ҳаётнинг яхши-ёмон, оғир-енгил қунлари, ҳар хил шароитлари. *Юсуфек ҳожининг: –Ўғлим ёш, сен дунёнинг иссиқ-совуғини тотиган ва менинг ишонган кишишсан.. – деб таъкидлаши.. қулоқлари остида тақрорлангандек бўлар эдилар.* А. Қодирий, Ўтган қунлар. [Бошлиқ] Қирқ бешлар чамасида, анча пихи қайринган, иссиқ-совуқни бошдан кечирган. С. Абдулла, Күёвлар, келинлар.

3 Иssiқ ва совуқ таомлар, кундалик ейиладиган, ичиладиган нарсалар. *Темир полвоннинг ўғил-қизлари аҳён-аҳён унинг иссиқ-совуғидан хабар олиб туршарди.* Қ. Кенжя, Нотаниш гул.

4 этн. Кишини гўё бирор кимсага «истиадиган» ёки ундан «совитадиган» амал, дуо ва ш.к. нарсалар. *Далаю даштларда одамларни куф-суф қилиб, эзивички ёзаб бериб, иссиқ-совуқ қилиб, бинойидек тирикчилик қилиб юрибман.* Ф. Фулом, Шум бола. *Кейинги қилдирган иссиқ-совуғи кор қилди, шекилини, биратўласига Марғилонни тилига олмаёқ қўйди.* А. Қодирий, Ўтган қунлар.

ИССИҚ-СОВУҚЧИ этн. Иssiқ-совуқ қилувчи дуохон. [Юсуфек ҳожи] Хотинининг.. шикоятларини ҳамма вақт эшиштар, доимо иссиқ-совуқчи домла, хўжаларни кида бош оғритиб юришини ҳам билар эди. А. Қодирий, Ўтган қунлар.

ИССИҚХОНА 1 Ҳаммомнииг терлата-диган даражада иситиладиган алоҳида хонаси. Яқинингинада юз ва сочларини силаб эсан шабада ҳозир сусайиб, ҳаво ҳаммомнинг иссиқхонасидағидай дим бўлиб қолди. Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоклар.

2 Ўсимлик ёки ҳайвонларни совуқ вақтда парваришилаш учун қуёш нури билан

иситиладиган маҳсус ойнавон қурилма, бино. Парниклар ва иссиқхоналарда етиширилган эртанги сабзавот. ■ Гоҳ идорада, гоҳ лабораторияда, гоҳ ўсимлик, гуллар ўстирилаётган иссиқхонада тўқнаш келиб қолишиса, расмийгина саломлашиб ўтишади. С. Нуров, Нарвон. Қўшини маҳалладаги иссиқхона эгаси олтмиш минг сўм ойлик бермоқчилигини айтди. Газетадан.

ИСТАГАН 1 Истамоқ фл. сфдш. Истаган одамимни топдим.

2 айн. **исталган** 2. Магазинларда истаган нарсангизни топа оласиз. «Муштум». [Китобхонлар] Истаган вақтда, истаган китобини топиб олиб ўқийдиган шароитга эга бўлишлари керак. Н. Сафаров, Оловли излар.

ИСТАК I 1 Эҳтиёж ҳис-сезгиси; ҳоҳиш, майл. Бунга истаги ўйқ. Истаги бор. Истак билдиримоқ. Ўз истаги билан иш қилмоқ. Истагига қарши чиқмоқ. ■ Инсоннинг эркига тўёқинлик қилиши ҳам, унинг истак ва интилишини поймол қилиши ҳам ваҳшийлик. П. Турсун, Ўқитувчи. Лекин кўнглида эса, кошки шундай бўла қолса, деган истак ҳукмронлик қиласр эди. С. Зуннунова, Гулхан.

2 Ўзгага қаратилган, кимсага нисбатан бўлган яхши ният; тилак. Истак шуки, ёш авлод бўлсин Келгусининг ҳусни ва нақши. Э. Раҳим.. чўпонни табриклиши, яхши истаклар билдиришиди. Газетадан.

ИСТАК II Ток пояларини боғлаш учун ишлатиладиган новда (асосан, тол новдаси). Боғ очилганига бир ҳафта бўлди, боғбоннинг қўлида истак. С. Аҳмад, Колхозда баҳор. Узоқ ўйлаб ўтирмай, тут, қайрагоч ва тол каби дараҳтлардан истак чиллидим.. Истакларни белбогимга қистириб, ишкомга кирдим. А. Қодирий, Жинлар базми.

ИСТАКЛИК Истак бўладиган новда.

ИСТАЛГАН 1 Истамоқ фл. сфдш. Истаган натижага эришилди.

2 Нарса, воқеа-ҳодисаларнинг ҳар бири истисносиз; ҳоҳлаган. Шанхайлик ишбайлармон уста Мей Чокун оламнинг исталган нуқтасидаги маҳаллий вақтни кўрсатадиган соат кашф этди. Газетадан.

ИСТАЛМОҚ Истамоқ фл. мажҳ. н. Истаган натижага эришилди.

ИСТАМОҚ 1 Ихтиёр этмоқ; ҳоҳламоқ. Кўнглинигиз нима истайди? Истаган нарсангиз топлади. Мен сизни ранжитини истамайман. ■ Хайрибаби, Комилжоннинг

онаси — Мехрихонни қўмсааб, ҳасратлашиб ўтиришини истаб қолди. Д. Нурий, Осмон устуни. Лекин Гулчехра Султон билан Диљбар ўртасида гов бўлишини сира-сира истасади. М. Хайруллаев, Тилла маржон.

2 шв. Ахтармоқ, изламоқ, қидирмоқ. Сиз кимни истаб эдингиз? — Зар қадрини билади заргар, Кошки заргар бўлса жононим; Зўр машақат бўлса ҳам агар, Истаб келса мени меҳмоним. Ё. Мирзо.. ёнидан папирос чикарди-ю, чўнтағини ковлаб, гугурт истаб қолди. С. Аҳмад, Сайламма.

ИСТАРА [ф. ستاره < استاره — юлдуз]: **истараси иссиқ** Чехраси, юз кўриниши, ёқимли; хуш кўринишили, жозибали; юлдузи иссиқ. **Истараси иссиқ йигит.** — Халил жажжигина, истараси иссиқ, сочлари қўнгироқ, бўйи ўзига қарийб тенг келадиган дилкаш бир қиз билан танишиди. Туйғун, Дўстлик севинчлари.

ИСТАРАЛИ Юз тузилиши, қиёфаси ёқимли. Азизхон чинакамига истарали, бутун вужудида аллақандай бир жозиба ўйнаб турарди. С. Аҳмад, Уфқ. Ишкомда тугилиб, чайлада катта бўлган бу истарали йигит соҳибкорликни ўн беш ёшидаёт ғаллааб, санъат дарражасига кўтартган эди. А. Мухтор, Чинор.

ИСТАРАПИЛ [р. стропила < строп — хода; том, шип] с. т. Томга ёпиладиган тунука, шифер ва ш.к. ни кўтариб турувчи қия тўсинлар. **Истарапил қурмоқ.**

ИСТАР-ИСТАМАС рвш. Унчалик истаги бўлмагани ҳолда, унчалик хушламаган ҳолда. **Истар-истамас рози бўлмоқ.** — Ҳа, шу ёқда шим бор, — Мавлон ака истар-истамас жавоб берди. Ҳ. Фулом, Машъал. Комилжон косадаги чучварадан истар-истамас еди-да, уни нарига суруб қўйди. С. Зунунова, Янги директор.

ИСТЕЬДОД [а. استعداد — тайёргарлик, тайёрлик; мойиллик; қобилият] 1 Нихоятда зўр ижодий қобилият; лаёқат. Шоирлик истебодди. **Истебод ғалари.** — Биласиз, бутун истебодини ҳалқ учун сарфлаган улуг одамлар ўзларини гражданин деб атаганлар. П. Қодиров, Уч илдиз. Ҳар кимса ўз истебодига қараб ўзидан кейин бирор из қолдириб кетиши керак. Ж. Шарипов, Хоразм. **Истебодли** бола ҳар қандай оиласда дунёга келиши мумкин, лекин ундағи истебоддининг намоён бўлиши.. «Тафаккур».

2 Истебод эгаси. Истебод — жамиятнинг интеллектуал мулки. «Тафаккур». Аср

бошида адабиёт саҳнасига чиққан адабларимиз катта истебодлар эдилар. Газетадан. Истебодларни ҳам ҳалқ ўзи етказиб беради, талантлар ҳалқ ичидан етишиб чиқади. Газетадан.

ИСТЕЬДОДЛИ Истебоддага эга бўлган; қобилиятли, лаёқатли. Бизнингча, истебоддли бола деганда, ноёб интеллектуал салоҳиятга эга бўлган ҳамда жамият тараққиётини белгиловчи, ижтимоий қиммати зўр билимларни мукаммал ғаллашга қобил ўқувчини тушунишимиз лозим. «Тафаккур». Бобур энди ўн тўққизга кирган ёш йигит бўлса ҳам, нихоятда истебодли, нихоятда довюорак саркарда эканини Шайбонийхон амалда кўрди. П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

ИСТЕЬМОЛ [а. استعمال! — ишлатиш, фойдаланиш; амалиёт, одат] 1 Иктиносидимиш эҳтиёжлар учун ишлатиш; қўллаш, фойдаланиш. Кенг истебомлор моллари. Истебомдаги сўзлар. — Тилимиздаги баъзи бир сўзлар даврлар ўтиши билан эскириб, истебомдан чиқиб кетади. «Ўзбек тили» дарслиги. Эҳтимол, ғижжак ва гижжаксимон созларнинг дунёдаги барча ҳалқлар мусиқий истебомида кенг тарқалганилиги.. Газетадан.

2 Ейиш-ичиш; қабул қилиш. Гўшт истебомлор қилмоқ. Дори истебомлор қилмоқ. — Аъзоларнинг ўз истебомлари учун экилган майдада экинлари ҳам чакки эмас. А. Қодирий, Обид кетмон.

Истебомлор қилмоқ (ёки этмоқ) 1) эҳтиёж учун фойдаланмоқ; қўлламоқ, ишлатмоқ. Ёғчироқ кўп ўйлардан бери истебомлор қилинмай қолган бўлса-да, лекин ўз вақтида фавқулодда роль ўйнаган. Т. Кориниёзий, Ҳаёт мактаби; 2) тановул қилмоқ; емок, ичмоқ. Сут, қатиқдан кўпроқ истебомлор этяпсизми? Мирмуҳсин, Меъмор. Карам — ҳалқимиз севиб истебомлор қиладиган хушхўр сабзавотлардан бири. Газетадан.

ИСТЕЬМОЛЧИ Истебомлор қилувчи, ишлатувчи, фойдаланувчи; харидор. Маҳсулот ишлаб чиқарувчилар билан истебомлочилар ўртасидаги шартнома муносабатларини тақомиллаштириш ҳам мұхим вазиға бўлиб турибди. «Меҳнат».

ИСТЕЬМОЛЧИЛИК Истебом билан боғлиқ, истебом қилишга оид. Давлат ишлаб чиқариш ташкилотларини бюджет томонидан қўллаб-қувватлашни кескин ка-

майтириш, истеъмолчилик сармоя ёрдамини чеклаш.. Газетадан.

ИСТЕЬФО [а. *استغفان*] – кечириш ҳақида илтимос қилиш; вазифадан чекиниш, бўшашни исташ] 1 Ҳарбий хизматчиларни ёши ўтганлиги, касаллиги ва б. сабаблар туфайли ҳарбий хизматдан бўшатиш.

2 ҳуқ. Ҳукуматнинг, унинг бошлиги ёки алоҳида вазирларнинг ҳукуматга ишончсизлик билдирилиши, ҳукуматдаги ички ихтилофлар туфайли ўз мансаби ёки хизматидан кетиши, воз кечиши; ўз ваколатларини зиммасидан соқит қилиши. *Суҳартонинг энг яқин сафдошларидан бири Ҳармоко ҳам президент истеъфосини талаб қила бошлади.* Газетадан. -Истеъфоларини қабул этмайман, бориб вазифангизни бажараверинг, – деди [амир]. М. Осим, Ибн Сино қиссаси.

Истеъфо бермоқ Мансаб-вазифасидан кетмоқ, кетиши ҳақида мурожаат этмоқ. *Ўттиз икки ўиллик ҳукмронликдан сўнг Индонезия Президенти Суҳарто истеъфо берди.* Газетадан. **Истеъфога чиқмоқ** Мансаб-вазифасини тўхтатмоқ, ундан кетмоқ. Ҳалқ яширип овоз билан, демократик асосда сайлаган раҳбарларнинг истеъфога чиқшини талаб қилиши ҳам адолат талабларига зиддир. Э. Юсупов, Истиқол юлида. *Ишибалмонлардан баъзилари бўлса, ё жойларини тополмай юришибди, ё элбурундан истеъфога чиқиб олишибди.* Ҳ. Назир, Ўтлар туташгандан. **Истеъфодаги** Истеъфога чиққан, истеъфода бўлган. *Шартномавий муносабатларни тўғри ўйла қўйиш учун.. истеъфодаги тажрибали юристларни ҳам жалб этдик.* Газетадан.

ИСТЕХЗО [а. *استهزاء*] – устидан кулиш; мазах, пичинг, кинояқ Кимсанинг устидан кулиш, масхара қилиш; масхара, мазах ва унинг, одатда, гап-сўз, мимика ва ш. к. замирида ётувчи ифодаси. -Балки, бегингизнинг тамалари хон қизидадир, – деди истеъзо билан Ҳомид. А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Соддадил кампир унинг овозидаги истеъзони сезмасдан, дарров кўзига ёш олиб, ҳасрат қила бошлади.* О. Ёқубов, Ота изидин.

ИСТЕХЗОЛАНМОҚ кам қўлл. Масхара (истеъзо) ифодасини намоён қилмоқ. [Кумуш] Зайнабнинг бир ярим қарич осилиб кетган қовоқ-дудогига истеъзоланиб, томоша қилас әди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ИСТЕХЗОЛИ Истеъзо ифодали, замирида истеъзо бўлган. Унинг лўйни, юмалоқ

юзларида истеъзоли кулги пайдо бўлди. Ш. Ғуломов, Бўз ер уйғонди. *Муҳаммаджонга доим илиқ муомала қиласидиган Зуфар Ҳакимович бугун нега кўй бериб кўришмагани мана шу истеъзоли саволидан билиниб турарди.* П. Қодиров, Уч илдиз.

ИСТЕХЗОСИЗ Истеъзодан холи. *Унинг кулгиси истеъзосиз, самимий эди; ҳазиллари пичингиз, қочириқлари аччиқ эмасди.* Ф. Мусажонов, Ҳури.

ИСТЕХКОМ [а. *استحکام*] – мустаҳкамлик, мустаҳкамланиш; мудофаа иншооти] 1 Ҳарб. Мудофаа, душмандан сақланиш учун курилган мустаҳкам тўсиқ, ғов, девор, қалъа ва ш. к. Ҳарбий истеҳком. Мудофаа истеҳкоми. Дала истеҳкомлари. Истеҳком қурмоқ.

■ Сиз мардлар авлоди, сиздаги гурур Пўлат наиза каби ўтқир, букилмас. Шунқор кўкрагингиз истеҳкомдан зўр. Ф. Ғулом. *Тоштемир бўлинмаси зиммасига душман истеҳкомларини портлатиш вазифаси юклатилган эди.* Назармат, Жўрлар баланд сайрайди.

2 Умуман, муҳофаза учун (мас., қум бўронидан сақланиш учун) ишланган курилма.

ИСТИБДОД [а. *استبداد*] – ўзбошимчалик, зўравонлик; мутлақ ҳокимият] Мустабидларнинг маҳкумлар, мазлумлар устидан чекланмаган ҳуқуқига асосланган жабрзулм, эзиш; шу асосга курилган идора усули. *Тошкент ҳалқи Азизбек истибдодидан ортиқ тўйди, кимдан кўмак сўраши ҳам билмайдир.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. Ҳатто Олий кенгаш Бухорода амирлик ўйқитилганидан, истибдодга барҳам берилганидан қаноатда эканини баён қилибди. Ш. Холмирзаев, Қил кўприк.

ИСТИБДОДЧИ Истибдодга асосланган; мустабид, золим.

Истибдодчи ҳукумат Золим подшоҳ ҳукумати.

ИСТИЛО [а. *استیلا*] – қўлга киритиш, эгаллаб, босиб олиш] Қурол кучи билан ўзга мамлакатни босиб олиш, забт этиш. Араблар истилоси. Ажнабийлар истилоси. ■ Бухоро шаҳрининг ҳар ерида турли қурилишлар бошланиб кетди. Уларнинг энг ўйриги ва ҳатто мўғуллар истилосидан кейинги энг улкани Улуғбек мадрасаси әди. Мирмуҳсин, Меъмор.

ИСТИЛОЧИ Истило ётувчи ёки этган; ўзгаларнинг ерини, мамлакатини қурол

кучи билан босиб олган; тажовузкор. Жуда қадим замонлардан түгилган бу дўстлик чет эл истилочиларига қарши биргаликда олиб борилган курашларда мустаҳкамланди. Газетадан. Бизнинг майдада-чўйда ҳокимларимиз бир-бiri билан иноқ бўлмагани, бирлаша олмагани сабабли, катта кучга эга бўлган истилочининг ҳамласига дош беролмадик. Мирмуҳсин, Меъмор.

ИСТИЛОЧИЛИК Ўзгалар мамлакатини қурол кучи билан босиб олиш, шундай мақсад йўлидаги хатти-ҳаракат, сиёсат; тажовузкорлик. Истилочилар сиёсати. — XIX аср бошларида қирғизларнинг ерлари ажнабий босқинчиларнинг истилочиликдан иборат интилишларининг объекти бўлиб қолган эди. Газетадан.

ИСТИЛОХ [а. اصطلاح — одатдаги сўз қўллаш; атама, термин] эск. кт. Термин, атама. Фалсафа истилоҳлари.

ИСТИЛОХОТ эск. кт. Терминология, терминлар, атамалар.

ИСТИНОД [а. استناد — суяниш, таянч; далиллаш, асослаш] эск. кт. Таяниш, орқа қилиш, суяниш; таянч, суянчиқ. Давлатнинг истиноди. Истинод этмоқ.

ИСТИНОДГОҲ эск. кт. Таяниладиган, беркиниладиган жой; таянч, орқа.

ИСТИОРА [а. ستعار — қарз(га) олиш; сўзни ўз маъносидан бошқа маънода кўллаш] ад. Предметлар ўртасидаги ўхшашликка асосланган бадиий кўчим.

ИСТИРОҲАТ [а. استراحت — дам олиш, роҳат қилиш; танаффус] Дам олиш, ҳордиқ чиқариш; ҳордиқ. У [Сидикжон] ..истироҳат чоғларида рӯпара келган тўйга қўшилиб, хурсанҷилик қўлар.. эди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. Бу ов Авазга катта истироҳат баҳш этди. Ж. Шарипов, Хоразм. Ғуломжон, узоқ ўйлар оғир ётиб турган касалдай, баҳор ва ёз паллаларини қишлоқда истироҳат билан ўтказди. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

Истироҳат қилмоқ (ёки этмоқ) Дам олмоқ, ҳордиқ чиқармоқ. Навоий.. тўнини ечиб, бир нафас истироҳат қилмоқчи бўлди. Ойбек, Навоий. Уандак истироҳат этгани уйга кириб кетди. С. Сиёев, Ава.

ИСТИРОҲАТГОҲ Дам олиб, ҳордиқ чиқарадиган жой. Гоҳ одамлар.. велосипедга миниб, шаҳардан ташқаридағи истироҳатгоҳ — булоқ бўйига жўнайди. А. Қаҳҳор, Сароб.

ИСТИСНО [а. استثناء — нарсалар тўплаидан бирортасини ажратиш; мустасно қилиш] рвш. Қонун-қоидадан, умумий тартибдан ёки қатордан, ҳисобдан ташқари; мустасно. Умумий қоидалар ҳамма вақт истиснога ўйл қўяди. — Экскурсияга ҳамма боради, бундан фақат дежурликка қолдирилган болалар истисно. Газетадан. ..шароит ҳамиша зарур вақтларда ўз қоидаларидан истиснога ўйл қўяди. С. Айний, Эсадаликлар.

Истисно қилмоқ (ёки этмоқ) Қонун-қоида, тартиб, қатор ва ҳисобдан ҳоли қилмоқ. Дарҳақиқат, Йигиталининг колективи, Шоди Мударрисовични истисно этганда, ажойиб кишилардан иборат эди. Д. Нурий, Осмон устуни. Ўзбекистонда (тоғ ройонларини истисно қилганда) бу ўйлги юнг жуда яхши чиқди. Газетадан.

ИСТИСНОСИЗ рвш. Истисно қилмасдан; мустасносиз, беистисно. Бу ўйл истисносиз ҳамма хўжаликларда камида икки ўйла етадиган озуқа тайёrlаш мумкин. Газетадан.

ИСТИСҚО [а. استسقاء — сувга талаб, эҳтиёж; қоринга сув йигилиши] тиб. Юрак, буйрак ва ш. К. нинг касалланиши натижасида тана тўқимасида, хусусан, тери ости ёф қаватида сув тўпланиши. Мен фалон бойвачанинг хотини бўлар эдим. У киши яқинда истисқо касали билан ўлди. Ф. Ғулом, Тирилган мурда. Нўҳат қайнатилган сув истисқо ва сариқ касалига фойдалидир. К. Маҳмудов, Ўзбек тансиқ таомлари.

ИСТИФОДА [а. استفاده — фойдаланиш; фойда олиш] Фойдаланиш, ишлатиш.

Истифода қилмоқ (ёки этмоқ) Фойдаланмоқ, кўлламоқ, ишлатмоқ. Улар оммада диний, миллий адоват қўзғаб, уни ўз мақсадлари йўлида истифода қилмоқчилар, бу орада сен ва мен ҳаром ўлиб кетамиз. С. Айний, Доҳунда.. инсонлар унинг билимларидан, тажрибаларидан истифода этадилар.. Газетадан.

ИСТИФОДАЛАНМОҚ Фойдаланмоқ, истифода қилмоқ.

ИСТИФСОР [а. استفسار — сўров, сўраб билаш; хабар олиш] Изоҳ талаб қилиш, сўраб билиш. Чол ҳозир боши берк кўча ичida.. большевикнинг асли-насли ҳақида узундан-узоқ истифсор талаб қиладилар. А. Қодирӣ, Кичик асарлар.

ИСТИҚБОЛ [а. استقبال — бирор кимса ёки нарсани қарши олиш, кутиб олиш; келажак замон] 1 Келгуси замон, келгу-

сидаги ҳолат, ҳаёт; келажак. *На ҳозирги ҳолати, на истиқболи унга ҳеч нарса ваёда қилмас эди.* А. Қаҳхор, Сароб. *Анвар истиқболда қанчалик мушкулот ва хатар кўрмасин, бу жасоратни хуш қабул қилишига мажбур, чунки муҳаббатдан ҳам илгари ўигитлик тақозоси шу эди.* А. Қодирий, Мехробдан чайён.

2 Келгусига оид, келажак билан боғлик нарса, иш ва ш. к. *Якун ва истиқболлар.* Газетадан. *Ўзаро манфаатли иқтисодий ҳамкорлик учун чинакам истиқболлар ҳам белгилаб олинди.* Газетадан. *Бундан мақсад бу конларнинг қачон очилгани, қанча муддат фойдаланилгани ва, ниҳоят, уларнинг истиқболини аниқ белгилаш устида илмий иш олиб бориш эди.* С. Кароматов, Олтин кум.

3 Қарши олиш, қаршилаш (ва унинг белгиси, ифодаси). *Ўигитали қадамини тезлатди-ю, негадир қиз истиқболига ошиқмади.* Д. Нурий, Осмон устуни. *Чўлбобо истиқболига аёллар ўринларидан турдилар, унга тўрдан жой кўрсатдилар.* Ҳ. Фулом, Феруза. *Умид узоқдан Ҳафиза келаётганини кўриб, истиқболига юра бошлади.* Мирмуҳсин, Умид. *Икки солдат билан истиқболига чиқди.* С. Аҳмад, Уфқ.

ИСТИҚБОЛЛИ Истиқболи порлок, келажагидан яхши умид қиласа бўладиган. *Истиқболли ёш олим. Истиқболли иш.* — Истиқболли режа ва лойиҳаларга эса лозим даражада эътибор берилмади. Газетадан. ..*Берта Давидованинг бундан кейинги ижоди янада баркамол, янада истиқболли бўлишига шонамиз.* Б. Насриддинов, Санъат ошиғи.

ИСТИҚБОЛСИЗ Истиқболи, келажаги йўқ; келажагидан яхши умид қилиб бўлмайдиган. *Истиқболсиз режа.*

ИСТИҚЛОЛ [а. *استقلال*] — мустақиллик, мустақил, эркин бўлиш] Инсон, миллат, давлатнинг бошқаларга тобе бўлмай, ўз эрки билан яشاши, ўзини-ўзи идора этиши; мустақиллик, эркинлик. *Миллий истиқлол.* — Истиқлолга эришганимиздан кейин мустақиллик даврига муносаб янги қонунчиликни яратиш вазифаси вужудга келди. Газетадан. *Истиқлол ўйларида қишлоқ ҳўжалик маҳсулотлари етишишини борасида ҳам мамлакатимиз мавқеи анча кўтарилиди.* «Фан ва турмуш».

ИСТИҚОМАТ [а. *استقامت*] — тўғрилик, ҳалоллик; тўғриланиш; бирор жойда

бўлиш]: **истиқомат қилмоқ** (ёки этмоқ) Бирор жойда ҳаёт кечирмоқ; яшамоқ, турмоқ. Бундан бир неча ўйл бурун аёллар, гўдаклар истиқомат қилган ертўла. Н. Сафаров, Оловли излар. *Кўчат ўтқазишни.. ўзимиз истиқомат қилаётган ҳовлидан.. бошлайлик.* «Гулистан». Биздаги маълумотларга қараганда, ноқонуний савдо билан шуғулланувчи шахсларнинг аксарияти шу туман ҳудудида истиқомат қилади. Газетадан.

ИСТИҚОМАТГОҲ Истиқомат қилинадиган жой, турар жой. *Воҳадаги истиқоматгоҳларнинг мустаҳкамланганигу..* Ҳоразмнинг сиёсий ҳамда иқтисодий жиҳатдан Ўрта Осиёнинг бошқа ҳудудларидан ажралиб қолганигина кўрсатади. И. Жабборов, Кўхна ҳаробалар сири.

ИСТИҒНО [а. *استغنا*] — эҳтиёжсизлик, бадавлатлик; ноз-карашма қилиш] 1 Мухтож бўлмаслик (эҳтиёж сезмаслик) ҳиституйғуси, шундай ҳис-сезгили муносабат, ҳолат. Эгасининг одамгарчилиги ҳар қанча котта бўлганда ҳам, меҳмонларинг.. истиғно ва виждан доирасидан чиқмаслиги лозим. А. Қодирий, Обид кетмон.

2 Гўзал қилиқ билан тортиниш; ноз. *Нуқра Давроннинг ўзига қадалиб турган кўзларига:* «Менга мунақа қараманг», дегандай истиғно билан боқди-ю, бармоқларини силкитганча, дарахтлар орасига шўнгиг бетди. С. Кароматов, Сўнгги бархан. -Бас, бас-э! — деб Қирмизхон истиғно билан чимирилди. Н. Аминов, Ёлғончи фаришталар.

ИСТИҒНОЛИ Истиғно ифодаловчи, истиғно билан. *Истиғноли қараш.* — Қирмизхон бўялган лабларини истиғноли бурди. Н. Аминов, Ёлғончи фаришталар.

ИСТИҒНОЧИ Истиғно қилувчи; нозли, қарашмали.

ИСТИҒФОР [а. *استغفار*] — гуноҳни кечиришни, афв этишини сўраш] Худодан гуноҳни кечиришни сўраш, қилган гуноҳларига тавба изҳор этиб, «астағфируллоҳ!» дейиш.

Истиғфор айтмоқ (ёки келтирмоқ) Гуноҳни ўтишни сўрамоқ, «астағфируллоҳ» демоқ. У [аттор] из қидириб, эшоннинг дарвозасигача келса ҳам, эшондан шубҳа қилиш гуноҳ бўлганидан, истиғфор айтниб, қайтиб кетган. Ф. Фулом, Шум бола. *Дилингиздаги васвасаларни ҳайданд.* Истиғфор айтинг. К. Яшин, Ҳамза.

ИСТИХОЛА [а. إِسْتِحَالَةٌ] – бир ҳолатдан бошқасига ўтиш, ўзгариш; мумкин эмаслик] Андиша, мулоҳаза ҳисси; тортиниш. Шарофат хола ўйининг охирига етмас.. лекин истиҳола билан индамас эди. Ё. Шукурров, Орзулар. Келин-ку янги тушган оиласда истиҳола билан кескин ҳаракат этолмагандир. Аммо ўйигит-чи? «Муштум».

Истиҳола қилмоқ (ёки тортмоқ) Шундай ҳисни түймоқ. Муса зарда билан бурилиб, Бўтага еворгудек бўлиб тикилди, айтадиган гапи уятлироқ экан шекилли, аёллардан истиҳола қилиб айттолмади. С. Аҳмад, Ҳукм. Жуда истиҳола тортшиб, пешонамдан тер чиқиб кетди. Ф. Фулом, Тирилган мурда. Бироқ шундай фильмлар ҳам борки, гоҳида уларни кино дейишга истиҳола қиласиз. Газетадан. **Истиҳолага бормоқ айн. истиҳола қилмоқ.** Чувак юзли ўйигит сира истиҳолага бормаू, яна гапира кетди. Газетадан.

ИСФАХОН [ф. اِسْفَاهَةٌ] – Эроннинг марказий қисмидаги шаҳар номи]: Исфаҳон пўлатидан ясалган қилич; ўткир қилич. Белда кескир исфаҳон. «Равшан». Бир солар исфаҳон – ўткир қиличди, Обрў бер деб, хипча белга боғлайди. «Ойсулов».

ИСФАХОННИЙ Исфаҳонга мансуб, Исфаҳонда ёки Исфаҳон пўлатидан ясалган. Бобур.. Малик Ҳожага уч ҳафта мұқаддама ўз құли билан исфаҳоний қилич тортқұт этган эди. Х. Султонов, Бир оқшом әртаги.

ИСЧИРОҚ 1 Пилик ёки пилта билан, ёғ қуиб ёқиладиган лампасиз чироқ. Зигур ёғи құйылған исчироқнинг шубласидан жувозхона ичи қызғыш қоронғи эди. Н. Фозилов, Оқим.

2 дин. Азиз-авлийёлар ўтган жойларга маълум вақтларда ёқиладиган чироқ. Ҳолжон хола ҳар иккى ҳафтада чилтонларга атаб шавла қиласди, исчироқ билан күймалади. Файратий, Довдираш.

ИСҚАРЛОТ [итал. scarletto < лот. scarlatum – түқ қызил рангли қимматбаҳо газлама < а.+ф. اِسْفَرْلَاتٌ] эск. Қирмизи, түқ қызил қимматбаҳо мато ва шундай матодан тикилган кийим (асосан, чакмон). Тез бўл, исқарлот жомани кийгил, дасторни ўрагил! Ойбек, Навоий. Ким билади.. Машҳадийнинг силлиқ назми валиненъматнинг кўнглини шундай асир қиласки, у исқарлот чакмон ҳам инҳом қилиб юборар! Ойбек, Навоий.

ИСҚИРТ 1 Жуда ҳам кир; яғир, ифлос. Бекнинг кўзига бўйнига тўрва осган юнун аёл

кўринди. Кўйлаги ўиртиқ. Оппоқ билаклари исқирип. Ҳ. Фулом, Машъял. Ҳовлида тинмай-қўймай хизмат қилиб юрган пахмоқ сочи, исқирип кийимли ёш-қари хотинлар ҳам анчагина. Ойбек, Танланган асарлар.

2 Шундай ҳолатта нисбатли ҳақоратни билдиради. Мингбоши ўрнидан даст турниб, Қудратга ўдагайланди: -Йўқол кўзимдан, исқирип! М. Исмоилий, Фарғона т. о.

З кўчма Чиқит, кераксиз (нарса, кимса). «Исқирип бўлиб лақиллаб юраманни», дедимда, орқамдан ўтқасини қўлтиқлаб юрган Махзумовга турмушга чиқиб олдим. Файратий, Довдираш. 20 кишига мўлжалланган бу ошконага.. 150 килограмм нон олиниб, шундан 30 килограмми исқирирга чиқаркан. Газетадан.

ИСҚОТ [а. اِسْقَاطٌ] – олиб ташлаш; йўқ қилиш, соқит қилиш] 1 дин. Қилинган гуноҳни ювиш ёки бало-оғатни даф этиш ниятида ажратилган пул, нарса. Ҳожи эшонга тортқұт қилиш учун бир тұн дока, исқот бериш учун юз танга нақд пулни оқсоқол қўлига топшириди. С. Айний, Дохунда.

2 дин. Ўлган кишини нариги дунёда тортадиган азобдан күтқариш учун берилладиган пул, нарса. Абдуражаб қассоб деган важоҳатли чол қазо қилиб, исқот кўтарилиганида, пир-эшон ҳазратлари ҳузурида шу чолнинг «гуноҳларини сотиб олиб», бандай эзгуликдан эътиборли мулкдорлар доирасига аралаша бошлаган экан. А. Мухтор, Опа-сингиллар.

3 Муайян нарса-буюмнинг нархидан ёки оғирлигидан кам миқдорни белгилаш, камайтириш; ана шу камайтирилган нарх ёки оғирлик; сийлов.

ИСҚОТИ 1 Исқот қилинган, исқотга берилган, кўйилган нарса.

2 Шу нарсага нисбатли ҳақорат (сўкиш) ни билдиради. Атторнинг эшаги шундай ўйлаб қараса.. аттор ҳар куни азонда оғир юқ ортади, ўзи ҳам минади, «хи, исқоти!» деб, икки биқинига тенади. А. Қаҳҳор, Барон фон Рингт. Пора билан, пул билан чиқиш мумкин эди.. Каминада эса ўша исқотидан ўйқ эди. Ш. Ҳолмирзяев, Қил кўпrik.

ИТ 1 Уй-рўзгорни қўриқлаш, ов овлаш ва ш. к. мақсадлар учун сақланадиган тўрт оёқли сутэмизувчи уй ҳайвони. Кўпнак ит. Ов ити. — Катта темир дарвоза остида чўзилиб ётган хирсдай ит бошини кўтариб ириллади. А. Қаҳҳор, Бошсиз одам.

2 Шу ҳайвонга нисбатланувчи ҳақоратни билдиради. Азизбек қаршисида қўл боғлаб турган дарвоза бегига бақирди: -Нега қараб турасан, дарвоза устига чиқ, ким экан у им?! А. Қодирий, Ўтган кунлар. Ҳалқ товуши тинимсиз гувуллайди: -Бу ёққа чиқ, итлар! Ойбек, Танланган асарлар.

Ит эмган сўй. Итвачча, итдан тарқаган. -Бу ёққа кел, им эмган! — деди мингбоши, қизил қўзларини ола-була қилиб. М. Исмоилий, Фаргонга т.о.

З кўчма Бировнинг манфаатларини ҳимоя қилиб, бошқаларга зулм ўтказувчи одам; малай. Мусулмонқўлнинг ими бўлмаса, ўзимиздан мингбоши бўларлик одам қуриб қолувдими, дейман. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Келинг, шердаргоҳнинг ими, тортинманг, юқорига ўтинг. К. Яшин, Ҳамза.

4 Мучал йил ҳисобида ўн биринчи йил номи; сак. Үнинг ўили им.

Ит ўили Мучал йил ҳисобида ўн биринчи йил (қ. мучал).

Бошига им кунини солмоқ Роса қийна-моқ, ўта азоб-қийноққа солмоқ. Улар қиши-лоқдагиларнинг бошига им кунини солибди: дехқонларни қийнабди, ўлдирибди; пахта эк-саларинг — ўлдирамиз, деб дўқ урибди. Ҳ. Тур-сункулов, Ҳаётим қиссаси. **Бўйнидан боғланган им овга ярамас** Ҳоҳиши бўлмаган ки-шини зўрлаганинг билан иш бермайди, деган маънода ишлатиладиган мақол. **Ит азо-би** Ниҳоятда қийин, машаққатли ҳолат, аҳвол. Биласанми сен бу ўзбошимчалигинг би-лан отангни им азобига солишингни? К. Яшин, Ҳамза. [Хожар:] **Ит** азобида кечани кундузга улаб меҳнат қила-қила, энди юрт орасида шер қилдим дегандо, обрўни тўқиб қўйсам, қан-дай кўргилик! Ҳамза, Паранжи сирлари. **Ит боқмайди** Назар-эътибордан қолган, эъти-бор берилмайдиган шахс ёки нарса ҳақида, унга нисбатан қўлланади. -Бувижон, буви-жонга.. им боқмайди-ю, аммо ўз билганини қиласди, — деди кампир буви Пўлатжон ака-га. Мирмуҳсин, Умид. **Ит тегди ёки им тек-кан** Нопок, ҳаром бўлди (номусига тегил-ган аёл ҳақида). Қай юз билан боқаман унга? Мени кечирармикан? Кечирмас! Ахир менга им теккан! С. Аҳмад, Ҳукм. **Ит ҳасратда айн. им азоби(да).** Итдан суюқ қарз Қарзи жуда кўп, ҳаммадан қарз. **Итининг туваги олтиндан** Жуда ҳам бой, ошиб-тошиб кетган бой. **Ит-нинг кейинги оёғи** Иш-фаолият ва ш. к. да

қатордагилардан (бошқалардан) энг охир-да эканликни билдиради. ..бирор ҳунар-пу-нар ўргансин. Йўқса.. итнинг кейинги оёғи бўлиб қолади. Э. Раимов, Ажаб қишлоқ. **Ичи-ни им таталамоқ** (ёки тирнамоқ, кемирмоқ) айн. ичини мушук таталамоқ қ. им. Ниҳоятда бозовта бўлмоқ, тинчсизланмоқ. **Шу вақт-гача шоирнинг ҳаёти учун қўрқиб, ичини им тирнаётган вазир енгил нафас олиб, жавоб ўрнига бош эгib қўйди.** М. Осим, Зулмат ичра нур. Чой ичаётиман-у, хавотирдан ичимни им таталаяти. Ҳ. Назир, Ёнар дарё. Бироқ ичини им кемиряпти. С. Сиёев, Ёруғлик. **Камбагални түяннинг устида ҳам им қопади** Иши юришмаган, омадсиз киши ҳақида айт-тиладиган ибора.

ИТАЛГУ айн. итолги.

ИТАЛЬЯН 1 Италия туб аҳолисининг номи.

2 Италиян халқига мансуб. **Италиян тили.** Италиян аёли.

ИТАЛЬЯНЛАР Италиянинг туб аҳоли-си, италиян халқи.

ИТАЛЬЯНЧА 1 Италиянларга, уларнинг тили ва маданиятига оид. **Италиянча қўшик.**

2 Италиян тили. Сиз италиянча(ни) би-ласизми?

ИТАРМОҚ Ўзидан нари томон сурмоқ ёки суришга ҳаракат қилмоқ. Столни девор томонга итармоқ. Пиёлани столнинг ўрта-сига итариб қўймоқ. — [Йўлчи] Ички бир жасорат билан эшикни итариб, уй ичига кирганини сезмай қолди. Ойбек, Танланган асарлар. Одамлар бир-бирларини итариб, қоқилиб, зўр бўрон билан олдинга югурди. Ойбек, Танланган асарлар.

Кўкрагидан итармоқ Йўлатмай, яқин-лаштирамай, қўшмай ҳайдамоқ. Шундай ёмон кунда биз билан бирга бўлган ҳар қандай одамни қадрлаш керак, кўкрагидан итарсан яхши эмас. Мирмуҳсин, Мемор.

ИТБАЛИҚ Сувда ва қуруқда яшовчи (ам-филия)ларнинг тухумдан чиқсан муртаги. Қурбақа тухуми уруғлангандан сўнг, ундан итбалиқ чиқади. «Зоология» дарслиги.

ИТБОЗ Итга ишқибоз, им боқувчи. ..би-ласизлар-ку, ўлардек имбозман. Ўйдаги итла-рим билан сувда олишавериб, уста бўлиб кет-ганман. Ҳ. Тўхтабоев, Сариқ девни миниб.

ИТБУРУН Майда қизил нордон мева-ли бута ва унинг меваси; наъматакнинг бир тури. Йигирма қадамча чапроқда, қуюқ им-

бурун буталари ичида булбул сайрай бошлади. С. Кароматов, Олтин құм.

ИТВАЧЧА 1 Итнинг боласи, итдан туғилған (ёш болага нисбатан құлланади). *Нұқул итвачча дер эмиш. Астагфирулло, ўз боласини, ўзи түкән болани итвачча десая!* А. Қаҳхор, Құшчинор чироқлары.

2 Шу маънно билан (асосан, ёшларга нисбатан) ҳақорат учун құлланади. *Шошмай тур, ҳали у иззатини билмаган итваччани туттиб, адабини бермасам, Мадумар отимни бошқа құйиб юбраман.* М. Исмоилий, Фарфона т. о.

ИТВОЙ с. т. Ёш шахсга нисбатан маълум даражада әрқаловчи муносабатни билдиради. *Эй, итвой, ахир айтаянти-ку, хатни тутнингми, толнингми каллагига құйсін, деб. Ҳамза, Паранжи сирлари.*

ИТЕҚА: итёқа күйлак Тұғри, тик ёқаси бўлған күйлак (яктақка нисбатан). Калта, итёқа күйлакнинг устидан энли камар боғлаб, тұптонча тақиб олган қоп-қора.. бир киши сўрига чиқиб, ҳалқа вазз айтди. А. Қаҳхор, Үтмишдан әртаклар. Учинчи киши.. итёқа қалин күйлак сиртидан енгил яктак кийган. С. Сиёев, Азас.

ИТИРҚИН(И) с. т. Жуда ҳам бетартиб; қаровсиз. *Үй итирқини бўлиб кетибди.* — Туну зулмат қоришиқ эди. *Итирқин ер эди хокисор.* М. Али, Боқий дунё.

ИТЛИК Итга хос хатти-ҳаракат, қилиқ. *Бас, ынглама, золимлар кўп.. уларнинг шундай номаъқулчилклари, итликлари бўлиб туради.* Ойбек, Болалик.

ИТМОМ [а. إِتْمَام — тамомлаш, якунлаш; тамом бўлиш] эск. кт. Сўнг, охир.

Иттомига етмоқ Охирламоқ, тутамоқ. Бундан сўнг маросим иттомига етиб, Анвар секин-секин орқаси билан юриб, биринчи хонага ва.. дахлизга чиқди. А. Қодирий, Мехробдан чаён.

ИТ-МУШУК Бир-бiri билан ҳеч чи-қишилдиган, жанжалли муносабатга эга. *Улар бир-бiri билан ит-мушук.*

Ит-мушук бўлмоқ Жанжаллашиб гижиллашмоқ, ит билан мушук каби олишмоқ. *Баъзан бир ота-онадан дунёга келиб, бир-бiri га меҳр-оқибатсиз, таъбир жоиз бўлса, «ит-мушук» бўлиб яшовчи ака-ука, опа-сингилларни кўрамиз.* Газетадан.

ИТОАТ [а. ئۆتەتىلەت — бўйсуниш] Кимсанинг айттанини қилиш, амрини бажариш,

бўйсуниш; тобелик. *Юзидан мулойимлик, эрига итоат, тұғрилик маънолари томиб турған бу хотин — қутидорнинг рафиқаси — Офтоб ойим.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

Итоат құлмоқ (ёки этмоқ) Бўйсунмоқ, ҳукмига юрмоқ. *Араббойнинг ёши ўн еттида, гавдаси ҳам канттароқ бўлғани учун, ҳамма болалар унга итоат қиларди.* П. Турсын, Ўқитувчи. *Бугундан эътиборан Исфандиёр тўра Хива хонидир. Ҳамма янги хонга сўзсиз итоат қилишга мажбур.* Ж. Шарипов, Хоразм. *Амрига итоат этмайдиган бир куч шунга мажбур қилди.* Э. Усмонов, Ёлқин.

ИТОАТГҮЙ айн. **итоаткор.** Ўқитувчи-лар қонунга энг итоатгүй кишилар ҳисобланадилар. Газетадан.

ИТОАТГҮЙЛИК айн. **итоаткорлик.**

ИТОАТКОР Итоат қилувчи, итоатли; кимсага бўйсунувчи, тобе. *Аҳмад Ҳусайн қулдан бадтар ожиз, забун, ҳамиша тақдирга итоаткор, гирт саводсиз бу дәхқоннинг мулозазалига ҳайрон қолди.* Ойбек, Нур қидириб.

ИТОАТКОРЛИК Итоат қилиш ҳис-туйтуси, хусусияти. *-Сувук қотдингми? — Сувонжон унинг елкасига қўл ташлаб, ўзига тортиди.* Ойсулув итоаткорлик билан Сувонжоннинг кўкрагига бош қўйди. С. Анербоев, Оқсой.

ИТОАТКОРОНА Итоаткор ҳолда, итоаткорлик билан. *Пошиша хола тез ўғирилиб, ёнида баланд жуссасини итоаткорона эгib турған Дороббекка кўзи тушди.* Д. Нурий, Осмон устуни.

ИТОАТЛИ Итоат қиладиган, бўйсунадиган. *Итоатли бола.*

ИТОАТСИЗ Итоат қилмайдиган, бўйсунмайдиган. *Итоатсиз бола.*

ИТОБ I [ا. عَتَاب — таъна, маломат; қийноқ] Таъна, маломат, танбех. *У.. биринчи итобдаёт ота-она гуноҳига таъба қилишга ҳозирланар эди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ИТОБ II с. т. Сурғун. *Итоб қилмоқ.*

ИТОБОМУЗ [ا. + ф. عَتَابَ مَيْزَن — таънага ўхшаш, таъна аралаш] Таънали. *У Кумушдан итобомуз сўз, аччиқ хитоблар кутар..* эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ИТОЛГИ Лочинлар оиласига мансуб, ов қуши сифатида фойдаланиладиган йиртқич қуш. *Қистаса, ўтади итолғи қушдан.* «Гулнорпари».

ИТОГИЗ Сигиркуйруқдошлар оиласига мансуб, гули итнинг оғзига ўхшаш бир йиллик ўсимлик ва унинг гули.

ИТПАШША Уй ҳайвонларида бўладиган қонҳўр ҳашарот. [Жўра] Отнинг ягринига ёпишган битта итпашишни тутуб, сўка-сўка, этик поинаси билан эзди. Ойбек, Танланган асарлар.

ИТСИГЕК айн. болтириқ.

ИТТЕРБИЙ [лот. ytterbium < Швециядаги Иттербю (Ytterby) қишлоғи номидан] Менделеев даврий системасининг III гурӯхига мансуб кимёвий элемент; оқиш куралган металл.

ИТТИК шв. Ўткир. Алим бува оқ, ўсиқ кошлари остидаги ҳали ёш кўринган иттик кўзларини шарқقا тикди. М. Исмоилий, Фаргона т. о.

ИТТИКАНАК Қоқидошлар оиласига мансуб бир йиллик ўт ўсимлик (тиббиётда ва ҳалқ табобатида кенг қўлланади).

ИТТИФОҚ [а. إِتْفَاق – бир фикрга келиш; битим, шартнома; мослик; тасодиф] 1 от Гурӯҳ, жамият, синф ёки давлатларнинг бирликда иш олиб бориш учун тузган бирлашмаси; бирлашма, уюшма. -Ахир, барча темурийлар бирлашиб, иттифоқ тузсалар бўлмасми? – деди Нигор хоним. П. Қодироев, Юлдузли тунлар.

2 сўф. Ўзаро яхши муносабатли; иноқ, аҳил. Иттифоқ оила. Улар бир-бiri билан иттифоқ. Иттифоқ бўлмоқ. — Кўнгиллари доим ёш бўлсин. Ўзаро дўст, иттифоқ, ҳамдам, Оиласга биздек бош бўлсин. Ҳ. Ғулом, Байрам кечида. Иттифоқ эл сира кўрмас хўрликни. «Гулихиромон».

ИТТИФОҚАН айн. иттифоқо.

ИТТИФОҚДОШ айн. иттифоқчи. Барча иттифоқдош давлатлар.

ИТТИФОҚЛАШМОҚ Иттифоқ, аҳил бўла бормоқ; аҳиллашмоқ, иноқлашмоқ.

ИТТИФОҚЛИК Иноқ, аҳил муносабат. Оқсоқол.. насиҳатгўйликка ўтди: -Иттифоқ бўлинглар. ҳар бир ишда иттифоқлий яхши. П. Турсун, Ўқитувчи. Мамлакатимиз учун иттифоқлик, баҳамжисҳатлик, яқдиллик сув ва ҳаводай зарур. Ойбек, Нурқидириб.

ИТТИФОҚО [а. إِتْفَاق – тасодифан, ногаҳон] рвш. Кутимагандан, тасодифан, тўсатдан. Иттифоқо учрашиб қолдик. — Иттифоқо, бошқармада иш авж олиб кетган кунларда Қандолатхон ҳафталаб ишга келмади. Мирмуҳсин, Ҳикоя ва қиссалар.

ИТТИФОҚЧИ 1 Ҳамкорлик қилувчи, ўзаро иттифоқликда бирга ҳаракат қилув-

чи; ҳамкор. Раис учун бўрон яна битта иттифоқчи топилганлиги билан баравар эди. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

2 Бир иттифоқдаги. Ўзбекистон аҳолисининг моддий турмуш даражаси собиқ иттифоқчи республикаларнинг кўпчилигидагига нисбатан анча яхшидир. Э. Юсупов, Истиқлол йўлида.

ИТТИХОД [а. إِتْحَاد – бирлик, биргалик; бирлашиш, қовушиш] эск. кт. Иттифоқ, бирлашма, уюшма. Туркистон бўйлаб хил-хил жамиятлар, иттиҳодлар туғилятти. Ойбек, Улуг йўл.

ИТТРИЙ [лот. yttrium < Швециядаги Иттербю (Ytterby) қишлоғи номидан] Менделеев даврий системасининг III гурӯхига мансуб кимёвий элемент; оқиш кумушранг металл.

ИТУЗУМ Оқ гулли, майда қора ёки қизил мевали бир йиллик ёввойи ўсимлик.

ИТФЕЪЛ Феъли жуда ёмон, жуда ҳам бадфеъл. Бақфда ҳали ер кўп.. лекин ҳаммаси итфеъл кишиларнинг чангалида. Ойбек, Улуг йўл.

ИТЧИЛИК 1 Ит зотларини боқиш ва кўпайтиришдан иборат ҳўжалик тармоғи.

2 айн. итлик.

ИТХОНА Ит турадиган жой, ит учун курилган хона.

ИТЯЛОҚ шв. 1 Итга овқат бериладиган идиш, итнинг туваги. Ташқаридан итялоқча ўхшаш кир қозонча олиб кириб, ёғ чучита бошлиди. Ҳ. Тўхтабоев, Беш болали йигитча.

2 сўк. Шу идишга нисбатли ҳақоратни билдиради. Кампир ўйда жаврар, қизини қарғар эди: -Э, ўй, итялоқ! Дайди итнинг тумшугини ёғ қўлмай ўл! А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

ИТҚИТМОҚ шв. Иргитмоқ, иргитиб ташламоқ. [Бухгалтер] Елкасидағи оғир юқни итқитган одамдек, атрофга енгил назар ташлади. Ш. Ғуломов, Ташаббус.

ИТҚОВУН 1 Палаги ва меваси қовунга ўхшаш ўсимлик, ёввойи қовун.

2 с. т. Кавар. Гиштқўпrik ёнбошидаги ҳамомининг гумбазларини пўпанак босиб кетган, масжид пештоқидан то ергача осилиб тушган итқовуннинг палаги қуриб қолган. С. Аҳмад, Ҳукм.

ИФЛОС [а. إِفْلَاس – қашшоқлик, нотавонлик; ҳеч нарсаси қолмаганлик; омадсизлик; обўр-эътибори қолмаганлик] 1 Нопок

нарсалар билан булғанган; булғанч. *Ифлос ҳовли*. *Ифлос ариқ*. — Отхона ичидан ифлос курак ва супурға күтариб Жўра чиқди. Ойбек, Танланган асарлар.

2 Кир босган; кир, исқиқрт. [Хаммоларнинг] Белида, елкасида.. узук-юлук арқон, кийимлари жулдур, ифлос. Ойбек, Танланган асарлар.

З кўчма Ҳар қандай ёмон, қалб ишга юрадиган; нопок. *Ифлос одам*. — Йўқол, дедим, йўқол, тулки! Колхозимизда сендек ифлосларга нон ўйқ! Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

4 Шундай одамга нисбатли ҳақоратни билдиради; ярамас, разил, палид. [Чўпон қозига:] Туфу, ифлос! Ҳали сенми шунча хотин билан тагин бировларнинг ҳарамига кўз соладиган?! Ҳамза, Майсарапнинг иши.

5 Одобдан ташқари; ярамас, ёмон. Уйнинг у ёғидан бу ёғига бетоқат юриб, ифлос гапларни оғзига тўлдириб сўқинди. Ҳ. Гулом, Машъял.

ИФЛОСЛАМОҚ Ифлос қилмоқ, булғатмоқ. Қор эриб, расталарни жуда ифлослаган, ҳамма ёқ пилч-пилч лой, балчиқ, сув. Ойбек, Танланган асарлар.

ИФЛОСЛАШМОҚ 1 Ифлос ҳолатли бўлмоқ.

2 Ифлосга хос хусусиятларга эга бўлмоқ, эга бўла бошламоқ.

ИФЛОСЛИК 1 Ифлос ҳолат. ...тогора ва қозонлар тартибсиз ҳолда ётарлар, қозон теварагида уймалашибоқда бўлган товуқлар бундаги ифлосликни яна бир қат ошишибоқда эдишлар. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 Ифлос кишиларга хос иш, хатти-ҳаркат, хусусият. Унинг қўлидан ҳар қандай ифлослик келади. — ..бу одатни ҳамиша ваҳшийлик, ифлослик деб билдим. Газетадан.

ИФО [а. افغان] — бажариш, адо этиш; ваъдага вафо қилиш] эск. кт. Бурч ва ваъдани бажариш, адо этиш. *Фосиҳ афанди.. туллаган қошларини фурур билан чимириб, ўз зими масига тушган шарафли вазифанинг ифосига бошлади*. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

ИФОДА [а. افغان] — англатиш, ўргатиш; хабардор қилиш; ифодалаш, баён қилиш; кўрсатма] 1 Билдирувчи, акс эттирувчи нутк бирлиги: сўз, ибора, гап ва б. Ўқитувчи қисқа ифодада кўп фикр айтиши билиши маҳоратига эга бўлмоғи лозим. Р. Усмонов, Одобнома. *Бу сўз борлиғимнинг, бутун қалбимнинг Ифодаси бўлиб қўйилар тилга*. Зул-

фия. *Ифода сиқиқлиги шеърда муҳим масалалардандир*. «Ёшлик».

2 Акс эттирувчи ёки мужассамлантирувчи белги, ҳолат, рамз. Қардош мамлакатлар адабиёти ва санъати декадалари — ҳалқлар дўстлигининг ифодасидир. — Узингиз биласиз, — деди Сидиқжон унга маъюс назар ташлаб; унинг бу қарашида чексиз миннатордочилик ифодаси бор эди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. Чехрасига қалқиб чиқкан аламли ифодани яширишга уриниб, бурилиб қаради. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

3 Бирор математик боғланишини билдирувчи формула. *Алгебраик ифода*. Пифагор теоремасининг математик ифодаси. Ифодани ечмоқ.

Ифода этмоқ (ёки қилмоқ) Сўз, гап ёки бошқа восита билан билдиromoқ, англатмоқ; ифодаламоқ. Гўё у биргина сўз ва боқиш билан бу ўйда ва бу одамлар орасида кечирмоққа мажбур бўлдиги ҳаётининг бутун оғирлигини ифода қилмоқчи бўлди. Ойбек, Танланган асарлар. Сидиқжоннинг юзида илжайшига ўҳшаган, лекин ҳеч қандай маънени ифода этмаган бир нарса пайдо бўлди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

ИФОДАВИЙ Ифодага оид. *Ифодавий воситалар*.

ИФОДАВИЙЛИК Ифода этиш томони, ифодавий ҳолат-имконият. Тилнинг ифодавийлиги билан боғлиқ бўлган илмий, ижтимоий-сийёсий адабиётлар таржимасида ҳам муайян бадиий-ижодий масалаларни ечишга тўғри келади. Ф. Саломов, Таржима назарияси.

ИФОДАЛАМОҚ 1 Ўзида акс эттиromoқ, мужассамлантиromoқ, англатмоқ, билдиromoқ. Унинг мардона очиқ пешонаси, қуюқ эзилмас қошлари чуқур ўйни ифодалар эди. Ойбек, Қуёш қораймас. *Олаҳўжа ўтирган жойида тебранди ва гирромликни ифодалайдиган бир тарзда кулемсираб, қассобга қаради*. П. Турсун, Ўқитувчи.

2 Сўз билан баён қилмоқ, англатмоқ, таъбирламоқ. Элмурод мактабга етгач, ўз дардини иккни оғиз сўз билан ифодалаб, кейин хайрлашибоқчи бўлди. П. Турсун, Ўқитувчи. Энг муҳими, фактларни қўруқ қайд қилмай, уларни бадиий таъсирили ифодалашдадир. Н. Сафаров, Жасоратнинг давоми.

3 Математик формула орқали таъбирламоқ.

ИФОДАЛИ Ифодага эга. *Аниқ ифодали*. Яхши ифодали.

Ифодали ўқиши Дона-дона ва таъсирли ўқиши.

ИФОДАЛИЛИК Яхши ифода этишлик, маъно билдиришлик; ифода талабларига мослик. *Ифодалиликка интилиши.. эмоционал бўёқдорлик сўзлашув нутқи учун характерлидир.* «УТА».

ИФОДАСИЗ Ифодаси йўқ, ифодаси ноаниқ. *Вујудимни ғалати, ифодасиз бир лоқайдлик, бефарқлик қамраб олган эди.* С. Сиёев, Ёргулик.. *захил юзи қандайдир ифодасиз, нима ўйлаганини билиб бўлмас эди.* А. Мухтор, Чинор.

ИФОДАЧИ Ифода этувчи, акс эттирувчи. *Депутат – ҳалқ хизматкори, ҳалқ манфаатларининг ифодачисидир.* Газетадан. *Зотан адабиётимиз ҳалқ маёнавий ўйгонишининг тарихий гувоҳи ва ифодачисидир.* «УТА».

ИФОР [а. عفار – чанг, тўзон; ҳид] Яхши ҳид, хушбўй; умуман ҳид. *Ҳар бир гулнинг ўз ифори бор.* Газетадан. *Қарқуноқ парвозда ятроқдек енгил, Гўёки олдинда қиши эмас, баҳор. Богларда азалий нафис бир ифор..* А. Мухтор.

ИФОРЛИ Ифор ҳидига ўҳшаган ҳидли. *саф-саф атиргуллар, садараҳонлар ёз бўйи гуркираб ўсар, теваракка ҳам ҳусн, ҳам ифорли ҳид таратар, ўзгача файз бағишиларди.* Ж. Абдуллахонов, Хонадон. *Ифорли ўтларга кўмилар, тикилиб қолади осмонга.* Ш. Раҳмон, Юрак қирралари.

ИФРОТ [а. طلاق – ҳаддан ошиш, ошириш; ортиқчалик; сунистеъмол] эск. кт. Ортиқ даражада, ҳаддан зиёд. *Тожиддин Қосим ифром одоб билан, уялиб-тортиниб, гўё тўйған қўзидай, овқатни суст ея бошлиди.* Ойбек, Нур қидириб. *Сиз ўйигитларингизга кенгаш берингки, улар ифром май ичмасинлар.* Ойбек, Навоий.

ИФТИРО [а. افتراء – бўхтон, тухмат; гап қилиш] эск. кт. Бўхтон, тухмат. *[Гулнор] Ота-онадан, атрофдаги кўзлардан қўрқар эди.. ҳар хил гийбат ва ифтиrolар тарқалса, одамларнинг бетига қандай қарайди?* Ойбек, Кутлуғ қон.. *бу ҳақда кўп таъналар эшиштгани учун қозининг кулгисини ўзига иснод ва ифтиро деб тушунган эди.* М. Исмоилий, Фаргона т. о.. *улу ҳаромзода.. фақир бирла падарнинг шаънларимизга бўхтон ва ифтиrolарни тўқуб..* А. Қодирий, Кичик асарлар.

ИФТИХОР [а. افتخار – фахрланиш, мақтаниш] 1 Шон-шараф ҳисси; фахр. Чол

ўғлига, унинг тез-тез қимирлаётган қаламига қараб-қараб, жим ўтирас, кўзларида оталик меҳри ва ифтихор сезиларди. X. Аҳмар, Ким ҳақ?

2 Шон-шараф келтирувчи, фахрланса арзидиган иш, кимса ёки нарса. *Ёшлар – бизнинг ифтихоримиз.* Алишер Навоий – маданиятимизнинг ифтихори. *Пахта ўзбек ҳалқининг миллий ифтихоридир.* ■ Сени жондан севарман, шону шавкат, ифтихоримсан, Шараф-шон сенга бўлсин, ўзбегимсан, пахтакоримсан. Воқиф.

ИФТИХОР қилмоқ Фахрланмоқ. *Сиздай ўғлонларни улгайтирган ҳалқ, Отанинг ҳаққи бор, қисса ифтихор.* F. Фулом.

ИФТИХОРЛИ Ифтихор қисса арзидиган, фахрли; ифтихор ифода этадиган.

ИФТОР [а. إفطار – нонушта қилиш; рўза очиш] дин. 1 Рўза кунлари шом пайтида ўтказиладиган рўзани очиш, оғиз очиш маросими; оғиз очиб овқатланиш. *Ифтор қилмоқ.* *Ифторга ўтирмоқ.* ■ Афанди узун кун рўза тутуб толиқкан эди, ифтордан кейин мачитга.. чиқмади. «Латифалар». *Тоҳхир кекса ота-онаси билан ифтор қилмоқда эди.* П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

2 Ифтор вақтида бериладиган зиёфат, меҳмондорчилик. *[Миробид] Урф-одатларни хурмат қиласи: ҳар йили беш-ўнта кишини.. ифторга чақиради.* В. Фофуров, Вафодор.

ИФТОРЛИК 1 Ифтор қилиш, шу вақтдаги овқатланиш. *Ифторлик вақтида биз ҳар кун шиннига нонни ботириб уриб, унинг устига майиз, бошқа мева-чеваларни ер эдик.* М. Муҳаммаджонов, Турмуш уринишлари. *Пайғамбаримиз саҳарликда ҳам, ифторликда ҳам жуда кам овқат егандар.* Газетадан.

2 Ифтор вақтида бериладиган зиёфат, маросим.. *савоб учун ифторликлар ўтказиш ҳам Рамазон ойининг энг яхши фазилатларидан саналади.* Газетадан. *Рўза ойи келиши билан Саид Бурҳон маҳзум.. кечқурулари.. ифторликка борар эди.* Гайратий, Довдираш.

ИФФАТ [а. عفت – бокириалик, покизалик; яхши хислат; тийилиш] Виждоний поклик; номус, ҳаё. У *[Азиза] муҳаббатдек соғ, қизлик иффатидек беғубор кишилар сағига қўшилади.* С. Аҳмад, Муҳаббатнинг туғилиши. *У ў бурчагида, шоҳи сўзана ёнида, иффат юзасидан юзини яшириб Майна ўтиради.* Ш. Тошматов, Эрк қуши. *Ўзбекнинг хотинлари иффат учун яралган.* «Ёшлик».

ИФФАТЛИ Иффати бор; номусли, ҳәэли. Ёқутбика – тўранинг хотинлари ичидага ор-номусли, ақлли, шарм-ҳаёни билган иффатли хотин эди. Ж. Шарипов, Хоразм. – Нима муборак бўлсин?! [деб сўради Отабек]. – Сизга иффатли ва севимли рафиқа билан ќутидордек қайната, Ҳасаналига – келин. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Бошга рўмол ташлаган билан ҳамма иффатли ва маърифатли бўлавермайди. Газетадан.

ИФФАТСИЗ Иффати йўқ; ҳаёсиз, но муссиз.

ИФШО [а. ﴿شَو﴾ – фош этиш, ошкор этиш; (гап)тарқатиш] эск. кт. Ошкор, фош қилиш; очиб ташлаш (сирни). Билмас эрди тоза бу ишқимни, ифшо бўлмаса. Ҳабибий.

ИХВАТ [а. ﴿خَوْت﴾ – «ака»нинг кўплиги: биродар, қардош, дўст] эск. кт. Биродарлик, қардошлиқ. Маорифсиз ҳеч бир ҳалқ Дунёда яшай олурми?! Ихват ҳисси қўз очмасдан, Чин ўртоқлаша олурми?! Ҳамза.

ИХЛОС [а. ﴿خَلَاص﴾ – самимилик, кўнгли очиқлик; берилганлик, мухлислик; ётиқод] Чин юракдан, ишонч билан берилиш; астойдил муҳаббат, меҳр. Одамларнинг сизга ихлоси баланд. ■ Ёш ишчининг қунт ва ихлос билан изланиши.. ўз самарасин берди. «Саодат». Кутидорнинг жавобидан самимият ва ихлос маънолари томиб турар эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

Ихлос қилмоқ айн. **ихлос қўймоқ**. ..сен ихлос қилган домлалар ҳам мен баҳтисизга ёрдам бермаганларидан кейин, диёнатдан ҳам кўнглим қолди. А. Қодирий, Кичик асарлар. **Ихлос қўймоқ** Чин юракдан меҳр боғламоқ. Бобоқул отани бузоқнинг ҳақи бор, деб сут ичмайдиган авлиё санаб, ихлос қўйган эди-ю! Шербек ҳафа бўлди. С. Анорбоев, Оқсой. **Ихлоси қайтмоқ** Ишонч билан берилиши қолмоқ (йўқолмоқ), ҳафсаласи пир бўлмоқ. Ҳўжабеков билан касалхонада тўқнашган куни бу кўзларда қўрқоқликни кўриб, Акрамдан ихлоси қайтди. С. Анорбоев, Оқсой.

ИХЛОСЛИ Ихлос қўйган, ихлоси бор. Ҳўжасига ихлосли Ҳасаналининг тажрибали кузатишидан бекнинг махфий дарди узоқча қочолмай, натижада сир очилади. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ИХЛОСМАНД айн. **ихлосли**. Ўз касбига ихлосманд чорвадорлар. Санъат ихлосмандлари. ■ Кўпчилик қишлоқилар менга ихлос-

манд: баъзилари эшонпочча дейди, баъзилари кори ака дейди, баъзилари мулла ака дейди.. Ф. Фулом, Шум бола. Туман маданият ўйи ёш санъат ихлосмандлари учун очиқ эшиклар куни ўтказди. Газетадан.

ИХРОЖ [а. ﴿إِخْرَاج﴾ – чиқариш, ҳайдаш; сургун, бадарга қилиш; ташкил қилиш] 1 Бирор киши ёки кишиларни шаҳар ёки қишлоқдан, умуман, ўз яшаш жойидан чиқариб юбориш, бадарга қилиш.

2 бот. Захарли, сутсимон шира чиқарадиган ўт.

3 айн. **сурги 1**.

4 Одатда, баҳор пайтида ични тозалаш мақсадида турли кўкатлардан сомса, чучвара каби овқатлар қилиб ейиш.

ИХТИЁР [а. ﴿إِخْتِيَار﴾ – танлаш, сайлаш; ҳоҳиш, эрк] 1 Ҳоҳиш-истак эрки; эрк, ҳоҳиш. Келмоқ ихтиёр билан, кетмоқ ижозат билан. Мақол. ■ Сендан ҳеч сиримни яширмайман. Дастреб кирган заводимдан ўз ихтиёрим билан кетганим йўқ. А. Қаҳдор, Қанотсиз читтак.

Ихтиёр этмоқ (ёки қилмоқ) Хоҳламоқ. – Соғ бўлинг, бек ака, борадиган кунингизни тайин қила оласизми? – Маълумингиз, кечалари бўш бўламан, шунинг билан бирга, отангиз қайси вақтни ихтиёр қилсалар, ижобат этишдан ўзга чорам бўлмас. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 Фойдаланиш, тасаррuf ёки идора қилиш ҳуқуқи; изм. Бу ерлар колхоз ихтиёрида. Директор ихтиёридаги мукофот фонди. Завод ихтиёрида бўлган машиналар. ■ Кўп умр кўришингиз – тақдир қўлида, бекарз яшашингиз – қалбингиз ихтиёрида. «Тафаккур». Бизларни.. медицина академиясида бир ярим ой ўқитиб, Москва шаҳар санитария бошқармаси ихтиёрига юборишиди. «Саодат».

ИХТИЁРИЙ Ҳоҳиш-истак эркига боғлиқ бўлган, кишининг ўз ҳоҳиши билан қилинадиган ёки қилинган; эркин, кўнгилли. Ихтиёрий ёрдам. ■ Тил ўрганиш – бу мажбур-қистов, куч ишлатиш йўли билан эмас, ижтимоий зарурат талаби, ихтиёрий майл ҳукми билан бўлади. «Саодат».

ИХТИЁРИЙЛИК Ҳоҳиш-ихтиёрга боғлиқлик. Деҳқонларнинг кооперативларга киришида ихтиёрийлик принципини бузиш ҳоллари йўқотилди. Газетадан.

ИХТИЁРЛИ-ИХТИЁРСИЗ Истар-истамас. Кумушбibi ҳам ихтиёри-ихтиёрсиз бу

кулгилликка тортлиб, унинг ювошгина илжайшидан ёқутдек лаблари остидаги садаф каби оқ тишлари бир оз кўриниб қўйдилар. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ИХТИЁРСИЗ Хоҳиш-ихтиёрдан ташқари; беихтиёр, гайриихтиёр. *Ихтиёрсиз ҳаракат*. — У [Собирахон] нима тўғридадир ўйлар, ихтиёрсиз бўлса керак, аллақандай ҳазин кўйни бурни билан кўйлаб борар эди. А. Қаҳҳор, Хотинлар. *Ихтиёрсиз қўйилиб келган қайноқ кўз ёшларини Гулнор баъзан зўрга яширап, баъзан яширишдан ожиз қоларди. Ойбек, Танланган асарлар.*

ИХТИЛОЛ [а. ختللۇ — халал топиш, бузилиш; меърий бўлмаган ҳолат; қўзгалиш] кт. Исён, қўзголон, галаён.

ИХТИЛОЛЧИ кт. Ихтилол қатнашчи-си, исёнчи.

ИХТИЛОЛТ [а. ځلڅو — аралашиш, қўшилиш; тартибсизлик] эск. кт. Аралашиш, қотишиш, борди-келди қилиш.

Ихтилот этмоқ Кўшилмоқ, аралашмоқ. Эй кўнгил, токим кўрибмен ул паридин илтифот, *Ихтилот этмак манга ёқмас бани одам била*. Бобур.

ИХТИЛОФ [а. ختلاف — ҳар хиллик, тафовут; ўзгарувчанлик; қарама-қаршилик, келишмовчилик] Қарама-қарши ҳолат; келишмовчилик, зиддият, низо. *Халқаро ихтилофларни тинч музокаралар ўйли билан ҳал этиши*.

ИХТИЛОФЛИ Қарама-қаршилик, зиддиятлар бўлган; жанжалли, низоли.

ИХТИЛОФЧИ Ихтилоф чиқарувчи, ихтилоф, низо уругини сочувчи.

ИХТИО- [юн. ichthus — балиқ] Байнамилал ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, балиққа оидликни, алоқадорликни, балиққа ўхшашликни билдиради.

ИХТИОЗАВР [ихтио.. + юн. saura — калтакесак] зоол. Мезозой даврида денгизларда яшаган, узунлиги 15 м гача етган балиқсимон, сурдариб юрувчи йиртқич махлук; денгиз калтакесаги.

ИХТИОЛ [ихтио.. + лот. oleum — мой] Таркибida қазилма балиқ қолдиқлари бўлган сланецидан ҳосил қилинадиган ёғсизмон қизғиш-кўнғир рангли малҳамдори.

ИХТИОЛОГ Ихтиология мутахассиси.

ИХТИОЛОГИЯ [ихтио.. + юн. logos — таълимот] Зоологиянинг балиқларни ўрганинг бўлими. Зоология, энтомология.. их-

тиология, гидробиология бўйича.. ботаника профилидаги кенгаш эса ботаниканинг барча соҳалари.. бўйича диссертация қабул қиласилар. «Фан ва турмуш».

ИХТИРО [а. ختار — янгилик; янгилик яратиш, ўйлаб чиқариш] 1 Фан-техника соҳасида кашф этилган, ижобий самара берадиган янгилик, кашфиёт. *Дарвеш Али табобатда ўзининг янги-янги даволаш усуллари ва ихтиролари билан машҳур бўлган. «Фан ва турмуш». Балки бу хонада буюк ихтиро Эртабаб кун билан бирга туғилар. А. Мухтор.*

ИХТИРО ҚИЛМОҚ Янгилик яратмоқ, кашф қилмоқ. *Ёшларда шижаот бор, янгиликка интилиш бор, ихтиро қилишга, кашфиёт яратишга иштиёқ бор*. Газетадан.

ИХТИРОЧИ Ихтиро қилувчи; кашфиётчи. *Ёш рационализаторлар ва ихтирочилар*. — *Ихтирога оид ҳуқуқлар.. ихтирочига патент берилганидагина муҳофаза қилинади. «ЎзМЭ».*

ИХТИРОЧИЛИК Ихтиро қилиш, янгилик очиш, кашф этиш. *Ихтирочиларни ризвожлантириши. Ихтирочилар тақлифлари*. — *Андижон паровоз депосида рационализаторлик ва ихтирочилар ҳаракати кенгаймоқда. И. Аҳмедов, Янгилик яратувчилар.*

ИХТИСОС [а. ختاصىچى — иш-вазифа доираси; чукур билимлардан хабардорлик; ўзига хос хусусият] Илм-фан, техника, санъат соҳаларида ҳар бир мустақил касб; мутахассислик; касбий малака. *Мөхнатга, ихтинос орттиришга, ихтиносларни эгаллашга одмироқ, жўнроқ, соддароқ қарашга ўрганиб қолганмиз*. Газетадан. *Университетни битиргач, у ихтисоси бўйича ишга кирди. «Ёшлик». Кичкина Каримов оддий маъмурӣ ходимликдан ўз ихтиносини ошириш орқасида яқинда терговчиликка кўтарилди. С. Абдулла, Куювлар, келинлар.*

ИХТИСОСЛАШМОҚ Бирор ихтисосга мансуб бўлмоқ; унга мослашмоқ. *Ихтинослашган саноат тармоқлари*. — *Шарқшунослик фанига ихтинослашган илмий ташкилотлар Европа ва Американинг деярли барча илмий марказларида фаолият кўрсатиб турибди*. Газетадан. *Хонقا туманидаги шоличиликка ихтинослашган хўжаликда аллома хотирасига бағишиланган ёдгорлик ўрнатилди*. Газетадан.

ИХТИСОСЛИ Илм-фан, техника ёки саноатнинг маълум бир соҳаси бўйича их-

тинос олган, билим-малака ҳосил этган; ихтисосга оид. *Ихтисосли кадрлар*. — ..фуқаролар ўз шахсий, сиёсий, иқтисодий ва ижтимоий ҳуқуқларини ҳимоя қилиш ва рўёбга чиқариш мақсадида адвокатдан малакали, ихтисосли ёрдам олиш имкониятига эга бўладиган шарт-шароит.. Газетадан.

ИХТИСОСЛИК айн. мутахассислик. «Целлюлоза маҳсулотлари технологияси» ихтисослиги Академиянинг Полимерлар кимёси ва физикаси институти билан уйгунашса бўлади. Газетадан. *Турли ихтисосликлар бўйича ўтказилаётган касб маҳорати танловлари ҳам [кадр тайёрлашда]* муҳим ўрин эгаллайди. «Фан ва турмуш».

ИХЧАМ 1 Тузилиши, бичими келишган, бежирим, йигноқ ва қулай; зид. **қўпол**. *Ихчам машина*. — Унинг ихчам кетмони офтобда ялтиради. Ж. Шарипов, Саодат. *[Мирзакаримбай] Сунадан тушиб, кечагина сотиб олингандай ярқираган, чиройли, ихчам «содикӣ қавуш»ни оёқларига илди*. Ойбек, Танланган асарлар. *Олимхон.. ҳар вақт яхшигина, ихчамгина кийинади*. Ойбек, Танланган асарлар.

2 Сиқиқ ифодали. *Ихчам хат*. Фикрни ихчам баён қилмоқ. — *Латифа, лоф, асқия.. жанрлари янги воқеликни ўзига хос ихчам шаклда акс эттиради*. «ЎТА».

ИХЧАМЛАМОҚ Ихчам қилмоқ, сиқиқ, йигноқ ва қулай ҳолга келтирмоқ. *Аппаратни ихчамламоқ*.

ИХЧАМЛАШМОҚ 1 Ихчам ҳолга келмоқ.

2 Кичрайиб хипчалашмоқ (гавда, жусса ҳақида).

ИХЧАМЛИК Ихчам ҳолат. Ҳозирги ишлаб чиқарилаётган маҳсулотларда қандайдир қулаиллик, гўзалик, ихчамликни сезамиз. «Саодат».

ИЧ 1 Ички бўшлиқ; зид. **таш**. *Чодирнинг ичи. Оғизинг ичи*. — *Офтоб билан тўлган кенг деразали ўйнинг ичи ойдин*. С. Айний, Куллар.

2 Нарсаларнинг буюм элтадиган қисми; зид. **сирт**. *Ариқнинг ичи. Қопнинг ичи. Бош ёрилса, бўрк ичиди. Мақол*. — *Сумкасини титкилаб, ичидан икки-уч хил дори олди, уларни уста Баҳромга бериб, қаҷон, қандай ичишини тайинлади*. М. Исмоилий, Фарона т. о.

3 Нарсанинг ички қисми, ораси. *Ноннинг ичи. Ҳамирнинг ичи. Тарғузнинг ичи. Ичи қуртлаган олма. Қондаги буғдойнинг ичи*.

4 Ошқозон, қорин, меъда. *Қўзинг оғриса* — қўлингни тий, ичинг оғриса — нафсингни тий. *Мақол*. — *Жонғифон бюллетенъ олгани докторнинг олдига чилимнинг сувини ичиб, лоҳас бўлиб кирган экан, доктор ичини чайқабди*. А. Қаҳҳор, Жонғифон.

5 кўчма Кишининг ички, руҳий дунёси; кўнгил, юрак, дил, қалб. *Ота ичидан ўтганини ўзи билади*. А. Муҳтор, Опа-сингиллар. *-Тўғри, Ўқтам менга ёқади. Бироқ ҳаммадан бурун одамнинг ичи керак*, — деди Комила. Ойбек, О. в. шабадалар. *Элмурод унинг ҳаракатларига беихтиёр разм солиб ўтириди*. Назариди, соқоли хийла оқариб қолган бу одамнинг важоҳати заҳарли, ичини қандайдир алам ўртаган кўринди. П. Турсун, Ўқитувчи.

6 Эгалик ва макон келишиклари шаклида (**ичига, ичида, ичидан**) кўм. взф. *Ҳафта ичиди*. *Уй ичидан галати овоз эшишилди*.

Ичи ачимоқ (ёки қуимоқ) Ҳафа бўлмоқ; ачиниб қуимоқ. Элчиевнинг, қизига ичи ачириди. Э. Аъзамов, Жавоб. *Ён-верида уларнинг мунозарасини чўчиброк кузатиб турган дехқонларнинг юзида Авазга хайриҳоҳлик кўриб, ичи куиди, батттар ғижинди*. С. Сиёев, Ёруғлил. **Ичи пишмоқ** (ёки қизимоқ) 1) зерикмоқ. *Үйда ўтиравериб, ичим пишиб; 2) тоқати тоқ бўлмоқ*. *Баъзи бирорлар ичи пишиб, гоҳ йўлга қарашади, гоҳ тоққа чиқиб қилинадиган ишларни ўзларича чўтлашади*. М. Исмоилий, Фарона т. о. **Ич-ичидан** Юракдан, қалбдан, чин дилдан. **Ич-ичидан севинмоқ**. **Ич-ичидан таҳсин ўқимоқ**. — *Уларни кузатиб ўтирган Сунбулхон ая ич-ичидан қувонарди*. Мирмуҳсин, Умид. *Асрор эса ич-ичидан ғижиниб, асабийлашарди*. «Ёшлик». **Ичи қора** Дили бузуқ, бирорнинг баҳтқувончини кўролмайдиган; ҳасадгўй. Яхши, ўша Ҳомидни сен қандай одам, деб ўйлайсан? [деб сўради Юсуфбек ҳожси]. *-Қўланса сўзли, ичи қорароқ бир йигит эди*, — деди Ҳасанали. А. Қодирий, Ўтган кунлар. **Ич(и)га ютмоқ** Ошкор этмаслик, ўзида сақламоқ (тап, сўз ва ш. к. ни). Азизим, эй жафокаш ҳалқ, бардошингга минг таҳсин, Чиқармай ичга ютдинг, кўздаги ёшингга минг таҳсин. Вокиф. **Ичидан пишган** Сирини ҳеч кимга билдиримайдиган, ўз ишига пишиқ; қув. *Унинг ҳаракати ва товланишидан ичидан пишган, уддабуро экани дарров сезилди*. Шуҳрат, Шинелли йиллар. **Ичини бўшатмоқ**

Кўнглидагини айтиб, руҳан енгилланиб олмоқ. Унинг гапирмаганига Жуман аламда қолди.. Аччиқ ҳақиқатни юзига солиб, рўйрост сўка қолмайдими? Қизигида Жуман ҳам ичини бўшатиб оларди. А. Мухтор, Туғилиш. **Ичини мушук** (ёки ит) таталамоқ (ёки тирнамоқ) Руҳан безовталанмоқ; кўнгли нотинч, гаш, безовта бўлмоқ. *Бу пайт Саидғозида ҳам Ҳўжабековга ачинчудек ҳол қолмаганди: ичини мушук таталарди. Аммо сирини бой бермади.* С. Анорбоев, Оқсой. **Ўй ичи** Оила аъзолари; оила, хонадон. **Ўй ичингиз омонлик**, бир гап бўлса, **Ўтар** бобом ҳабар берар экан. С. Сиёев, Ёруғлик. Қанча меҳнат, қанча машаққат! Ёлғиз ўзи эмас, бутун ўй ичи билан ишлаган, албатта. Ойбек, Танланган асарлар.

ИЧАК 1 анат. Турли шакл ва ҳажмдаги ичаклар (қ.)нинг умумий номи. *Ингичка ичак. Йўғон ичак. Аччиқ ичак. Тўғри ичак.*

— **Тупроққа қоришган каллалар**, узилган кўллар, ерда чўзилган олачинор ичакларни кўраркан, унинг кўзлари қинидан чиқаёзди. Ойбек, Куёш қораймас.

Аччиқ ичакдай чўзилмоқ Жуда чўзмоқ (чўзилмоқ). Гапни аччиқ ичакдай чўзиб ўтирамайман. Газетадан. Лўлилар бригадаси аъзолари билан ўтказилган сұхбат ўша куни аччиқ ичакдек чўзилиб кетди. Н. Сафаров, Лўлилар. **Ичаги узилмоқ** ёки ичагини узмоқ 1) ҳолдан тоймоқ (тойдирмоқ). ..қизиқ-қизиқ латифаларни шундай кўп биладики, кулавериб ичагинг узилади. А. Убайдуллаев, Қонли издан. Ёнимдаги кишининг турганбиганни латифа экан. Кулдиравериб, ичагимни узаёзди. «Муштум»; 2) жуда оч қолмоқ. -Чарчагандирсан, қўзичогим. Ичагинг узилиб кетгандир. Бўлди қила қол, — деб зорланди она. Ҳ. Назир, Ёнар дарё. **Ичак узди** Жуда қаттиқ кулдирадиган. Оқшом Абдураҳим монтёр яна келди. *Бу маҳал дўқонда устанинг ичак узди асқияларига ишқибоз.. жўралар бор эди.* Газетадан. Авазнинг эски қадрдони, асли зотини ҳам, ёшини ҳам аниқлаб бўлмайдиган Ҳасан қайғичи хон амалдори ҳақида ичак узди ҳангомалар айтарди. С. Сиёев, Ёруғлик.

2 с. т. Резинка ёки брезентдан ясалган трубка, шланг. **Икки эпчил ўйигит бочкани салқинга олиб, резинка ичак билан косаларга пиво қуя бошлади.** С. Аҳмад, Қадрдан дала-лар. Ишчилар узун резинка ичакни у ёқдан-бу

ёкка судраб, чанқаб қолган гулларга, чанг ўтира бошлаган дараҳт баргларига сув сенишарди. П. Қодиров, Уч илдиз.

ИЧАКЛАР Одамлар ва ҳайвонларда овқат ҳазм қилиш системасининг меъдадан бошланиб, орқа чиқарув тешиги (дурвоза) билан тугайдиган қисми.

ИЧАК-ЧОВОҚ 1 Одам, ҳайвон ва қушларнинг қоринда жойлашган ички қисмлари, мас., ошқозон, ичаклар. *Ичак-човоқ гўйшт бўлмас, Лаганбардор дўст бўлмас.* — **Бомбардимонда ичак-човоғи чиқиб кетган бир гўдак унинг кўлида жон берган экан.** А. Мухтор, Туғилиш. Арава бўлса, *настиклардан чиқиб, тушиб, одамнинг ичак-човоқларини чайқаб юборди.* Ойдин, Фонарь тагида.

2 кўчма Баъзи нарсаларнинг (машина, механизм ва ш. к.) ички қисмлари. *Бир тракторнинг қорни ёрилиб, ичак-човоқлари сочилиб ётибди.* «Муштум». Ҳайдашни билган билан ичак-човоғини тушунмайман. С. Нуров, Нарвон.

ИЧАГОН с. т. Жуда ичадиган, кўп ичадиган. *Хонанинг ичи тамаки ва ароқ исига тўйиб кетибди.* Нуқул ичагонларнинг орасига тушиб қолганимни фахмладим. «Муштум».

ИЧ-БАФИР қ. юрак-багир. Унинг вужудини чирмаб олган ҳис Ич-бағрини қўлмоқда қўйма ва қўйма. Ж. Жабборов.

ИЧБУРУФ с. т. Йўғон ичакнинг яллиғланишидан иборат оғир юқумли касаллик; юракбуруғ, дизентерия. *Ичбуруғ Ўрта Осиё шароитида ёз мавсумида кўпроқ учрайдиган юқумли ичак касаллигидир.* «Фан ва турмуш».

ИЧГУЛИК Ичса бўладиган, ичишга яроқли; ичимли. *Ўйда ичгулик сув ҳам ўйқ.*

ИЧДАН 1 Ич с. нинг ч. к. Ичдан кийиладиган кийим.

2 Ташқи ифодасиз; дилдан. У [Меъмор] азонгача худога ёлвориб, ичдан ўиғлади, тунда, қурилаётган мадрасаси атрофини айланди.. Мирмуҳсин, Меъмор.

ИЧИДА 1 рвш. Товуш чиқармай; дилда, кўнгилда. Ҳакимбойвачча дикқат билан ичиди ўқир экан, юзига табассум ўйилди. Ойбек, Танланган асарлар. -Ичимда «тилинг бошингни есин!» десам ҳам, ташимда ҳурмат билан кутар эдим, — деди Ҳожи хола. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

2 кўм. взф. Куршовида, орасида; давомида, мобайнида каби грамматик маъноларни ифодалаш учун хизмат қиласди. -Сен

аҳмоқсан, Гулшан опа! – дер эди Қумри, – эрингни ёлгиз ташлаб, биз бўйдоқлар ичида нима маъни топасан?! А. Қодирий, Мехробдан чаён. Пастқам уйларнинг қамиши ва ёғоч бўғотлари туман ичида, оқшом маҳалдаги кӯланкадай, баҳайбат кўринарди. П. Турсун, Ўқитувчи. Элмурод.. шу бир ҳафта ичида қилган барча ишларини бир-бир хаёлидан ўтказди. П. Турсун, Ўқитувчи.

ИЧИКИШ 1 Ичимлиқ фл. ҳар. н.

2 с. т. Ота-онани соғиниш натижасида болаларда рўй берадиган касаллик ҳолати.

ИЧИКМОҚ 1 Кучли даражада кўришиш, етишиш иштиёқида бўлмоқ, муштоқ бўлмоқ. ...тушида ҳам, ўнгидга ҳам Шодасойни кўриб, ёлгиз ичикиб ўтирган Шарофат хола ўғлиниг юзига қарамади ҳам.. А. Мухтор, Чинор. Ойимнинг ишлари шунақа. Жўжалардан бирпас ажралсалар, ичикиб қоладилар. Ҳ. Назир, Маёқ сари. -Кўп ичиммай тур, хотин, ҳали-замон қўзишиб кириб ҳам келар, – деди Холмирза. Ҳ. Назир, Ўтлар туашганда.

2 Ота-онани соғиниб касал бўлмоқ (болалар ҳақида). Тўйнукка қараб чақирсалак, отамиз келар экан, деб ўчоқнинг мўрисига бош суқиб чақиришадиган бўлишибди. Кўйингчи, иккovi ҳам ичикиб, озиб-тўзиб, ҳалок бўлибди-да. П. Турсун, Ўқитувчи.

ИЧИМЛИ Ичиладиган, ичишга яроқли. Қалъа атрофидаги қудуқларнинг суви ичимли. Газетадан.

ИЧИМЛИК Ичиладиган нарсалар (мас., шарбат, сув). Спиртли ичимликлар. Чанқовбосди ичимликлар. — Еймилигу ичимлик тўла Нозу неъмат дастурхонида. Э. Раҳим. Солиқчилар унинг ичимликлар тўла автомашинасини ҳам ўраб олдилар. Газетадан.

ИЧИН-ТАШИН 1 Ичкари ва ташқаридан иборат. Ичин-ташин ҳовли. — Гузарнинг иккi тарафини чойхона, кичкина бостирмага жойлашган кооператив ва узун қўзишиб кетган ичин-ташин дангиллама иморат ўраб олган. Ҳ. Шамс, Душман.

2 Ички ва устки. Ичин-ташин кийим.

ИЧИШЛИ Ичишга боп, маза қилиб ичиладиган. Ичишли шўрва. — Ҳақиқатан ҳам кампирнинг сути талашишга арзийдиган қуюқ, ичишли эди. Оидин, Гулсанам.

ИЧКАРИ 1 Хона, ҳовли, қалъа ва ш. к. нинг ички қисми, ички томони; зид. ташқари. Ҳамдамформа, маълум бир ҳовлининг ор-

қасига ўтиб, ўзига таниши бўлган бир деразадан ичкарига қаради. С. Айний, Қуллар. Биронта таниши кўринмагач, ўзи ичкарига кирмоқчи бўлган эди, қоровул уни тўхтатди. С. Юнусов, Кутилмаган хазина. Овоз энди ичкаридан эмас, ташқаридан эшишилди. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Рулда кексанроқ киши ўтирас, ичкарида уч-тўртта аёл бор эди. С. Сиёев, Ёруғлик.

2 Маълум жой, майдон, ҳудуд ва ш. к. нинг бошланишдан ўрта қисми, марказ томони: ич қисм, ич томон. Шаҳар ичкариси. Мамлакат ичкариси. Богнинг ичкариси. — Беҳисоб ўйлар чўл ичкарисига тармоқланиб кетган. «Ўзбекистон Кўриқлари». -Хўанови нашватини қаранг, ўғлим, – деди у, девордан анча ичкарида меваларининг кунгай томонлари қизариб турган нашвати дараҳтига имо қилиб. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

3 этн. Ҳовлининг ташқи ҳовлидан девор билан ажратилган, аёллар ва болалар турадиган қисми; ички ҳовли. Марямхон ўн тўққиз ёшида, бундан саккиз-тўққиз ўил илгари бу уйга, мусулмон «ичкарисига» қамалган. Ойбек, Танланган асарлар.

4 Ич томонда жойлашган; ички. Доя келгандан сўнг, ичкари ҳовли эркак зотидан тозаланди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Саодатхон Латофатни.. мулојимлик билан ичкари ўйга таклиф қилди. С. Зуннунова, Янги директор. Ичкари дарвозанинг чап ёнидан тоза кўрай, деб Оққиз ўтди. «Эрали ва Шерали». Ичкари ҳовлида кекса Меъмор атрофида қизи ва хотини шумшайиб ўтиришарди.. Мирмуҳсин, Меъмор.

ИЧКАРИЛАМОҚ Ичкари томон йўналмоқ, кирмоқ. Қисм ҳам, батальон ҳам душман мудофаасини ёриб, ичкарилаб кетди. Шуҳрат, Шинелли йиллар. Мен ҳам қамчими Тарлоннинг боши узра ҳаволатиб, ичкариладим. Т. Мурод, От кишнаган оқшом.

ИЧКАРИЛИК Марказга, катта кўчага нисбатан анча ичкарида бўлган ер, жой. Анчагина ичкариликда бўлган ҳовлидан хотинларнинг шовқин-сурони.. қий-чув товушлар янграйди. Ойбек, Танланган асарлар. Бу ўй Каримовга шунинг учун ёқиб қолганки, у гузардан узоқ ҳам эмас, жуда яқин ҳам эмас, кўча юзи ҳам эмас, жуда ичкарилик ҳам эмас. Ҳ. Шамс, Душман.

ИЧКЕТАР Меъда-ичакларда, асосан, овқат ҳазм бўлиши ва сўрилишининг бузи-

лиши натижасида келиб чиқадиган, турли хил клиник кўринишлар билан юзага келадиган патологик ҳолат. *Бош врач ҳар қандай касални ҳам ичкетарга йўйиб қўя қолади.* Э. Усмонов, Ёлқин.

ИЧКИ 1 Ич қисмда, ичкарида жойлашган; ичкариги, ичкаридаги. *Ички ҳовли. Ички эшик.* — *Ойқиз Олимжондан келган хатни.. нимчасининг ички чўнгтагига яширида-да, дарров ўрнидан турди.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

Ички аъзолар Одамлар ва ҳайвонлар гавда (тана)сининг ички бўшлиқларида жойлашган ва ўзига хос бир ёки бир неча вазифа бажарувчи аъзолар. **Ички касалликлар** 1) ички аъзолар касалликларининг умумий номи; 2) клиник тиббиётнинг ички аъзолар касалликларининг келиб чиқиши, патогенези ва клиник кўринишларини, уларнинг диагнозларини аниқлашнинг, даволаш ҳамда профилактикасининг методларини ўрганувчи соҳаси. **Ички кийимлар** Очиқ баданни ёпиб туриш, тер ва б. ажралмаларни шимиб олиш ва ш. к. учун хизмат қиласидиган, бадан билан ташқи энгиллар оралиғида фойдаланиладиган (кийиладиган) гигиеник кийимлар.

2 Ич қисм (томон)га оид; зид. **ташқи.** *Журналнинг ташқи ва ички безалиши изчил тақомиллаштириб борилмоғи керак.* Газетадан. *Бинонинг ички парфози ҳали унча битмагани.. учун чойхона ҳали бу ерга кўчмаган, бино ҳозирча клуб вазифасини ўтаб турар эди.* А. Қаҳдор, Кўшчинор чироқлари.

3 Мамлакат, давлат, ташкилот ва ш. к. нинг ўз ичидаги ташқи ва ичида ва ўз иши билан боғлиқ бўлган. *Давлатнинг ички ишлари.* Ички имкониятлар. Ички низолар. Ички ва халқаро ҳаётга оид масалалар.

4 Кишининг руҳий дунёсига, кечинмаларига оид. *Унинг.. оқиши юзи ички кечинмаларини узлуксиз акс эттиарди.* П. Қодиров, Уч илдиз. *Кишининг ички ҳиссиятини юзидағи ўзгаришлардан тезда пайқаб оловчи Исломхўжса қизидаги алам-изтиробнинг изларини дарҳол сезди.* Ж. Шарипов, Хоразм. *Аравакашнинг ички ҳолатини сезиб турган Бадиа чидаб туролмай, дарҳол отасини туртди: -Сув берайми, ота?* Мирмуҳсин, Меъмор.

5 (-лар кўшимчаси билан) тар. Темурйилар, бобурийлар ва шайбонийлар салтанатида ҳукмдор саройида хизмат қилув-

чи навкарлар, хос қўшинлар; ҳукмдорга яқин мулозим ва беклар. *Шайбонийхон кўшикнинг юқориги қаватида.. пешин намозини ўқиб бўлган ҳам эдики, ясовул кириб, Султон Али Мирзо бир неча ичкилари билан қалъадан хон хузурига келганини айтди.* П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

ИЧКИЛИК 1 Кайф берадиган ичимлик, спиртли ичимлик. *Тантибойвачча кечаги базм ва ичкилик кайфини бутун кун чўзилган ўйқу билан тиниқтириб, қўргон эшигидан боғ ташқарисига чиқди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Отабек ичкиликдан қаттиқ ҳазар қилар ва бу кунгача майни ўзига душман каби кўриб келар эди.* А. Қодирий, Ўтган қунлар.

2 Кайф қилувчи ичимлик билан машғуллик, ичкилик ичиш; ичкиликбозлик. *Ҳар куни меҳмон, ҳар куни ташқаридан ичкилик, шовқин-сурон билан вақт кечиради.* Ойбек, Танланган асарлар.

ИЧКИЛИКБОЗ Доим ичиб юрадиган, ичкиликка берилган; майхўр. *Орамизда ичкиликбозларга, безориларга ўрин иўқ.*

ИЧКИЛИКБОЗЛИК Ичкилик билан машғуллик, ичкиликка берилиш. *Яқинда Узбекистон телевидениеси орқали ичкиликбозлик, гиёҳвандлик асоратларини фош этувчи кўрсатув намойши қилинди.* Газетадан.

ИЧКИЛИКХЎР айн. **ичкиликбоз.** *Назирбой Полёзҳожидан ёш эди. Полёзҳожи оғир бўлса, у енгил табиат, кўп ичкиликхўр, мактансоқ киши эди.* Ж. Шарипов, Хоразм.

ИЧКИЛИКХЎРЛИК айн. **ичкиликбозлик.**

ИЧКИ-ТАШҚИ айн. **ичин-ташин.** Ички ташқи ҳовлилик шундай катта эшикда иккавимиз ҳувиллаб ўтирасак, еганим татийдими? Йўқ татимайди. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

ИЧКУЁВ этн. Келиннинг ота-онасига тегишли ҳовлида улар билан бирга яшовчи кўёв. *Агар худо Гулнорнинг баҳтини очса, бирор қобил ўигит топиб, ичкуёв қилиши ниятидаман.* С. Айний, Дохунда.

ИЧКУЯР кам қўлл. Жонкуяр, ғамхўр. *Ёшлигимда етимлик билан ўсдим, Менда ҳеч йўқ эди ичкуяр дўстим.* «Элат ботир».

ИЧМОҚ 1 Суюқликни ҳўплаб ёки шимириб ичга ютмоқ, тановул қилмоқ. *Айрон ичмоқ. Сут ичмоқ. Ош ичмоқ.* — *Гуломжон ҳам алам, ҳам қувонч билан булоққа қайтиб келди, сув ичмоқчи эди.* М. Исмоилий, Фар-

гона т. о. **Пахта теримига ҳашарчи бўлиб келган мактаб ўқувчилари зўр иштаҳа билан хўрдани ичдилар.** Ж. Шарипов, Саодат.

2 Спиртли ичимлик истеъмол қилмоқ. У ичмаса юролмайди. — Ичмайдиган, чекмайдиган ёшларга олий ўқув юртларида, ишхоналарда алоҳида имтиёзлар яратилса, бoshimiz устидаги тутунлар сал камаярмиди.. Газетадан.

Сув қилиб ичмоқ ёки сувдек ичмоқ 1) ҳеч бир тортилмай, боплаб гапирмоқ, гапиравермоқ (ёлғон гап, қасам ҳақида). Ёлғонни сув қилиб ичасан-да.. **Лофчилигинг қолмабди.** С. Сиёев, Ёруғлик; 2) тўла ўзлаштиromoқ, ёд қилиб юбормоқ. ..хатми қуръон, чилёсингиларни ҳам сув қилиб ичиб юборганмиз. К. Яшин, Ҳамза. **Қасам (ёки онт) ичмоқ қ. қасам.**

ИЧОФРИҚ Ҳалқ табобатида табиати ҳар хил оғриқлар билан кечадиган, асосан меъда ва ичакларга оид касалликлар, юқумли ва б. турли хил дардларнинг умумий номи.

ИЧРА кўм. (б. к. билан) поэт. Орасида, ичиди. **Қурамиз янги дунёни жаҳон ичра.** Ҳамза. **Ёвни кўрсанг, шер сингари юриши қил.. майдон ичра уруш қил.** Фозил шоир.

ИЧСУРИШ Ични тозалаш мақсадида сурги дори ичиб, ихтиёрий ич сурдириш ёки бирор ёқимсиз, сифатсиз овқат истеъмол қилиш оқибатида беихтиёр ич кетиши.

ИЧТЕРЛАМА Ичтерлама микроби (тадёқчаси) келтириб чиқарадиган ичак касалликларига мансуб, иситма, ич бузилиши, тошма тошиши билан кечадиган ўткир юқумли касаллик.

ИЧУВЧИ Мунтазам тарзда ичадиган, ичкиликка берилган; ичкликтоз. **Қоровул Қадамбек пиёниста бўлсаям, сергак, лекин бари бир.. ичувчига ишониб бўладими!** Ш. Холмирзаев, Бодом қишида гуллади.

ИЧҚОТИШ қ. қабзият.

ИЧ-ЭТ: ич-этини емоқ (ёки кемирмок) Нихоятда руҳий азоб бермок; қаттиқ азобланмоқ. **Шавкат милиционернинг гапларини дёяри эшиштас, ич-этини ташвиш кемирар эди.** Қ. Кенжа, Тоғ йўлида бир оқшом.

ИШ 11 Инсон фаолияти билан боғлиқ, унинг меҳнати билан амалга ошадиган, бажариладиган нарса. **Далада иш кўп. Борйғи бир кунлик иш қолди.** Ишлайман деганга иш топилади. **Хайрли иш.** **Машаққатли иш.** — Ишлай десам — иш бўлмаса, дехқон-

чилик қилай десам — ер бўлмаса. М. Исмоилий, Фаргона т. о. **Йўлчи ишга разм солиб, қайдан бошлиш кераклигини ўйлади.** Ойбек, Танланган асарлар. **-Ҳай Адол, қиз болаларни фронтга олмас эмиш.** -Қизларни ҳам олаверса, даладаги иш кимга қолади. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

2 Ишнинг ижроси, иш устидаги фаолият, меҳнат. Ишдан қолдирмоқ. **Ишга киришимоқ.** Иш иштаҳа очар, дангаса ишдан қочар. Мақол. Қари келса — ошга, ёш келса — ишга. Мақол. — Улар меъморга кўзлари тушиши билан, бир дақиқа ишни тўхтатиб, бош иргаб салом беришиди. Мирмуҳсин, Меъмор. **Устахона дарвозасидан киришимиз биланоқ цехларда иш қайнаётганинг гувоҳи бўламиз.** Газетадан. **Қурбон ота ҳеч кимнинг эсига келмаган бир яхши ишни бошладилар.** А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

3 Иш-фаолиятнинг маҳсулни, ундан юзага келган (яратилган) нарса. **Рассомнинг кўргазмага қўйған ишлари.** У яратган ишлар мутахассислар томонидан юқори баҳоланди. — **Йўлчининг бажарган ишига кўз юргутириб, ўзича ўйлади:** «Девкор йигит экан». Ойбек, Танланган асарлар. **Бу ишинг бирор олимнинг кўлига тушшиб қолса борми, диссертация ёқларди.** Т. Ашуроев, Оқ от.

4 Маълум ҳақ, эваз ҳисобига қилинадиган иш-фаолият, меҳнат. **Бечора иш қидириб, боши оққан томонга борар экан.** Ойбек, Нур қидириб. **Тошкентда иш топсан, балки қоларман.** Ойбек, Танланган асарлар.

5 Хизмат вазифаси; лавозим. **Ишга кирмоқ.** Шу ишда ишлаб келяти. — Сизни бўшатишадими, ўйқми — сизни бу ишга ким тайинлаган бўлса, ўшандан сўранг! О. Ёқубов, Эр бошига иш тушса. **Бу гап корхонага овоза бўлиб, Жонғифонни ўша замониёқ ишдан ҳайдашибди.** А. Қаҳҳор, Қанотсиз читтак. **Дадамни илгари катта-катта ишларда ишлаган дейшишади.** Э. Раимов, Ажаб қишлоқ.

6 с. т. Бўш иш ўрни. **Кўп жойга учрадим, лекин «иш ўйқ» деган жавоб олдим.**

7 Меҳнат-фаолиятнинг муайян соҳаси, тури; касб. **Ҳаётда шундай одамлар бўлади-ки, улар бутун умрларини фақат бир ишга, бирон касбга бағишлаган бўладилар.** Х. Ёдгоров, Ҳаёт тўлқинлари. **Худо кўнглингизга солиб, шу ишни [сартарошликини] ихтиёр қилибсиз — кам бўлмайсиз.** Э. Раимов, Ажаб қишлоқ.

8 Бурч. *Озодаликка доимий эътиборда бўлиши – барчанинг иши.* ■ [Эллиқбоши:] *Мажалладаги йигитларнинг бари манга маълум.. Билиш менинг ишим-да.* Ойбек, Танланган асарлар.

9 *Ҳал этилиши лозим бўлган нарса; ма-салса, муаммо. Ишнинг енгил кўчишига севинган она Отабекнинг бу шартига лом демасдан кўнди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. Ясодулбоши хон иккаласигина тушунадиган тилда ишни пишириб қўйган эди, шунинг учунми, муртини силаб кулди. С. Сиёев, Ёруғлик. ..айниқса, кундошлик иши қийин, коса косага теккандаги, гиди-биди гаплар кўпайса.. ўғлингга ҳам татимай қоладир. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

10 *Ўзгага, ўзга манфаатига қарашли юмуш; ҳожат. Кел, қўзим, нима ишинг бор?* Ойбек, Танланган асарлар. *Юрт ишига ярамаган бола қай ишга ярайди?* С. Аҳмад, Уфқ.

11 *Хос иш, хатти-ҳаракат. Олдига қўйганини емак – ҳайвоннинг иши, оғзига келганини демак – нодоннинг иши. Ваъдага вафо – марднинг иши.* ■ *Аваз, йигитнинг иши таваккал, деб чап томонга бурилди.* С. Сиёев, Ёруғлик.

12 *Воқеа, ҳодиса.* Ўз уйида ўтирган қиз бир кечада ғойиб бўлсин, тавба! Жуда хунук иши, Олимхон ака? Ойбек, Танланган асарлар. *Низомжон унинг авзойидан жуда хунук иши бўлганини фаҳмлади-да, ёнига ўтириди.* С. Аҳмад, Уфқ. *Бошинг соғ бўлса, ҳали Тошкентда кўп ажойиб ишларни кўрасан, йигитчада!* Ойбек, Танланган асарлар.

13 *Аҳвол, ҳолат. Ҳозир иши бошқа:* *Йўлчи қамоқда.* Ойбек, Танланган асарлар. *Ҳўш, Содик полвон, ишлар қанақа, Тошкентда нима гаплар бор?* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Ҳар ерда дехқоннинг иши чатоқ.* Ери бўлса, улови ўйқ, улови бўлса, ери ўйқ, кўпидиа иккиси ҳам ўйқ. Ойбек, Танланган асарлар.

14 *Гап-сўз, гап-сўз бўлган нарса(лар).* *Нега десанг, мазмунидан ҳам кўриниб турибдики, бу иккинчи ўйланишга Отабек бутунлай қарши бўлиб, фақат бу гап қудаларнинг гина ишларидир.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

15 *Хўқ.* Суд ёки маъмурий органларда кўриладиган нарса, жараён. *Фотима устидан жиноиӣ иши қўзғатилди.* Т. Ашуроев, Оқ от. *Шу телефон сабаб бўлдими.. бир-икки кундан кейин ишни бошқа терговчига ўтиб, тезлашиб кетди.* О. Ёқубов, Излайман. *Ер тўғрисида бир чатоқ одам билан судлашиб юрган эди, суд ишни бунинг зарарига ҳукм*

қилганмикан, деб ўйлади. Ойбек, Танланган асарлар.

Бошига иш тушмоқ Кимса учун нохуш, ташвишли ҳол юз бермоқ. *Бошимга иш тушди.* *Фарзандим Низомиддин қатти этилди..* Мирмуҳсин, Меъмор. *Бўлар иш бўлди* Юз берган иш-ҳодиса оқибатини тузатиб, ўнглаб бўлмаслигини қайд этади. *Нимани гаплашаман!* *Бўлар иш бўлган-ку!* Мен унинг юзига қаролмайман энди. К. Яшин, Ҳамза. *Дунёнинг иш(лар)и* *Кишига боғлиқ бўлмаган, киши ихтиёридан ташқари иш(лар).* *Дунёнинг ишлари шунақа тескари экан, боши охир ийқ.* **Иш бермоқ** 1) аскатмоқ, кунга (эҳтиёжга) ярамоқ. Уни машиналар билан ковлаб бўлмайди, фақат кетмон, белкуракларгина иш берши мумкин. Ж. Абдуллахонов, Тўфон. *Аммо тоққа чиқишида Бобурнинг ўсмирилиги жуда иш берди.* П. Қодиров, Юлдузли тунлар; 2) хизмат қилмоқ. ..*Ёрматгами ё бошқа бир собиқ қаролга узоқ иш берриб ийғи чиққан, пешонаси қийшиқ этикни кийди..* Ойбек, Танланган асарлар. **Иш битмайди** Мақсадга эришиб бўлмайди, натижажа чиқмайди. Ҳа, колхозга киргандан кейин унча-мунча вазъ айтшини ҳам билиш керак бўлади, бусиз иш битмайди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. *Урушнинг оти ўчин, уруши бўлмасин, дейши билан иш битмайди.* Газетадан. **Иш катта** Бирор иш-нарсанинг ҳажм, даража ва б. эътибори билан меъеридан ортиқ, зўр ҳолатини қайд этади. *Ишлар катта-ку, уста!* *Дўконларни ҳам қуриб юборибсиз!* А. Қодирий, Ўтган кунлар. Эҳҳе, иш катта-ку. *Омад тилайман..* Ойбек, Танланган асарлар. **Иш кўрган** Ҳаёт, иш (амал) тажрибаси катта, кўпни кўрган, кўп воқеа-ҳодисалар, қийинчиликларни бошидан ке-чирган. *Кўшин ичида энг иши кўрган, қилич чопган баҳодирларни саралаб, қоровул тузиб, буни Шайх Темурга, Зуннун Аргунбекка топшириди.* Ойбек, Навоий. *Мирзо саройидан бизга етиб келган маълумотлар шуни кўрсатадику, фарғоналиклар биздан кам, иш кўрган сарбозлари оз, кишилари кўрқувда..* Мирмуҳсин, Меъмор. **Иш кўрмоқ** 1) муайян йўл билан иш олиб бормоқ; иш тутмоқ. *Унинг ёр-дўстлари беҳисоб, ўйлаб иш кўриши лозим, ҳазратим.* К. Яшин, Ҳамза. *Мухбирликда ҳам ошначилик, қўшничилик билан иш кўриладими?* «Гулдаста»; 2) ишни амалга оширмоқ, ишнинг ҳаракатини қилмоқ. *Ман*

шу ердан қочиришда сир очилиб қоладими, деб жуда құрқан әдим. Лекин жуда құлай фұрсатда иш күрдик. Ойбек, Танланган асарлар. **Иш күрсатмоқ** 1) намунали, қойил қоладиган иш құлмоқ. ..учала хатимга ҳам «Сени мудофаа қилишда айрим иш күрсатғаным учун орден олдим», деб жавоб қайтардилар. А. Қаҳхор, Олтин юлдуз. Дұчор келганини күкка отарман, **Иш күрсатиб**, ёрим олиб кетарман. «Алпомиши»; 2) с. т. ёқимсиз (күнгілсиз) иш құлмоқ; қилиқ құлмоқ. Кеңа түйдә кайфи ошиб, роса иш күрсатибди. **Иш ташламоқ** Оммавий суратда ишни тұхтатмоқ. Бундан үч үйл бурун.. Симхөев заводидаги ерлік ишчилар.. иш ташлайдилар. М. Исмоилий, Фарғона т. о. **Иш тұтмоқ** Мәзлүм ійл-ійриқ, шарт-шароит ваш. к. билан ҳисоблашған қолда иш олиб бормоқ, иш юртмоқ. Азизим, сиз отдан тушсанғыз ҳам, әгардан тушмайсиз. Орқа-олдига қараб иш тұтмоқ керак. Ж. Шарипов, Хоразм. Сизга жон керак бұлса, шундок иш тұтасиз, розимисиз? К. Яшин, Ҳамза. **Инсоғ юзасидан иш түтинг, бойвачча ақа**. К. Яшин, Ҳамза. **Иш чиқармоқ** 1) бирор нағызага әришмоқ, бирор иш қила олмоқ. Бу боришидан бирор иш чиқара олдими, үйқми – бу тұғрида биз келаси фаслларнинг бирида ўрганармиз. А. Қодирий, Ўтган күнлар. Беш марта қарши атака қилиб, ҳеч иш чиқара олмагандан кейин құттурған, энді құршовда қолиб, жон талвасасиға тушған дүшман.. А. Қаҳхор, Олтин юлдуз; 2) күтилмаганда номақуł иш (қилиқ) қилиб қүймоқ. Шеригингә әжтиёт бұл, ёнидан жилма. Яна бирон иш чиқарыб ўттырмасин. **Иш юртмоқ** (әки юргизмоқ) қ. иш тұтмоқ Эл, юрт улуглари! Худо ійлігә күзингизни очинг! ..ҳақиқаттаға қараб иш юртинглар! К. Яшин, Ҳамза. -Хөвлиқма, зидан иш юргиз! – сөкінгина сұзлаб ҳөвлида қолди Қоратой. Ойбек, Танланган асарлар. **Ишга солмоқ** 1) ишга жалб құлмоқ; ишлатмоқ. Үрмөнжон акам шуни ҳам ишга солдилар, одам қилдилар. А. Қаҳхор, Құшчинор чироқлари. Аммо Астрора [Дилдорани] ноз-фироқларига қарамай, тұртқылаб-тұртқылаб ишга соларди. С. Ахмад, Үфқ; 2) ишида фойдаланмоқ; ишлатмоқ. Элчи ҳозир ўз подшохининг топшириғини бажарыш учун бутун айерлигини ишга солар, тилөгламалик қилиб, Тұмарисни күккларга күтәрар әди. М. Осим, Аждодла-

римиз қиссаси. Чол бутун құввайи нұтқини ишга солиб, яна ялинди. Ойбек, Танланган асарлар. **Ишдан чиқмоқ** 1) иш-мәхнат қоби-лиятини йүқтотмоқ. **Раҳматли** әрим мәрди-кор әди.. касалға чалиниб, әртароқ ишдан чиқиб қолди. Ойбек, Танланган асарлар. Некқадам қариган, ишдан чиққан әди. С. Айний, Қуллар; 2) яроқсиз ҳолға келмоқ. **То адирнинг этагига етгунча**, **Түргунойнинг** кавуши ишдан чиқди, адирга маҳсичан чиқиши тұғри келди. А. Қаҳхор, Мастон. Лекин у үйлаганча бұлмади, иккі киши занғ босиб кетған.. ишдан чиққан бешшарни олиб келиб берди. Ж. Шарипов, Хоразм. **Ишдан қолмоқ** 1) айн. **ишдан чиқмоқ** 1. **Мариянинг баҳтиға қарши**, амаки сил касаллигига учраб, ишдан қолди. Ойбек, Танланган асарлар; 2) қалғыш ва б. сабаб билан ишни мүлжалдагыча қила олмаслик. **Гап** билан бұлғыб, анча ишидан қолди. **Ишдан қүймоқ** (әки қолдирмоқ) Бажарыб турған иш-вази-фасидан вактінча қалғитмоқ, уни бажа-ришга халақыт бермоқ. Йұлчи.. Шоқосимни ишдан қүймаслик учун, иккі-уч минутда во-қеаны сұзлаб берди. Ойбек, Танланган асарлар. **Иши бұлмаслик** Арапашмаслик, әထи-бор бермаслик. -Сенинг ишинг бұлмасин, – деб ғазаб билан жавоб берди амакиси. П. Тұрсын, Үқитуучи.. мәхмөнлар кимлар ва нима учун келгандылар билан иши бұлмай.. сұзлаб кетди. А. Қаҳхор, Асарлар. **Иши ійүк** Эထибор бермайди. Унинг атрофидагилар билан иши ійүк, ўз иши билан машғул. — Хоннинг ўлук-тирик билан иши ійүк эмиши. Жони ҳалак, дейдилар. С. Сиёев, Ёргулик. **Иши нима қ. нима иши бор**. Сизларни күрол-мас экан. Бұлмаса, буларнинг иши нима? П. Тұрсын, Үқитуучи. **Иши тушмоқ** Кимсага бирор илтимос, ҳожат билан мурожаат қилмоқ. Бир жойдагы одаммиз, яна бир-біримиз-га ишімиз тушади, отақон! Ойбек, Танланган асарлар. ..Анварга иши тушіб, унинг шафқатини күрган Сафар бүзчи кабилар бу хабардан жуда ҳам хұрсанд. А. Қодирий, Мәхробдан чаён. **Ишнинг белига тәпмоқ** Ишнинг бажарилишига, мөбөрида бўлиши-га халал бермоқ (тұсқин бўлмоқ). Ҳеч нарса топилмагач, үйини тинтиши учун ҳөвлига киришган әди, бурчакда тинимсиз вакиллаб турған ит ишининг белига тәпди. «Муштум». Қочиб қаерга ҳам борарди.. Шунчаки ишининг белига тәпганига ачинасан киши. С. Анор-

боев, Оқсой. **Ишнинг кўзини билмоқ** Ишнинг бажарилиш, битиш йўл-йўригини яхши билмоқ. Қайнатам ишнинг кўзини биладиган одам. Хизматкорлари бари яхши ишлайди. Ойбек, Танланган асарлар. **Ишчан**, жуда-жуда ишчан одам. Ишнинг кўзини билади.. бутун ҳисоб-китоб ишларини шу эплаб туритти. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. Кўнгил иши Киши ички дунёсига, кўнгли-дилига боғлиқ иш(лар). Асрора ўйлаб қараса, кўнгил иши нозик нарса экан. С. Аҳмад, Уфқ. **Нима иши бор** Даҳлдор эмаслик, алоқа, муносабати йўқликни қайд этади. Қаердадир қамишзорда бир номаълум девонани ит ғажиб кетган бўлса, бунда кимнинг нима иши бор? А. Муҳтор, Қорақалпок қиссаси. Сенинг кўнглинг, сенинг умидинг билан кимнинг нима иши бор! П. Турсун, Ўқитувчи. -Менинг нима ишим бор. -Албатта, ишинг бўлмасин. А. Қодирий, Ўтган қунлар. **Оллонинг** (ёки худонинг, тақдирнинг, фалакнинг..) иши Умуман, инсон (бандаси)га хос бўлмаган иш. Чирқиланг, тоғнинг қушлари, **Бу иш оллонинг ишлари**. «Юсуф ва Аҳмад». **Бу ишлар фалакнинг иши..** «Юсуф ва Аҳмад». Ҳаммаси ҳам тақдирнинг иши, амаки, бу ерда сиз билан менинг ҳеч бир ихтиёrimiz ўйқ. А. Қодирий, Ўтган қунлар. **Ўз ишини қилмоқ** (ёки кўрсатмоқ) Муайян омил, сабаб билан боғлиқ юз берадиган иш, нарса-ҳодиса рўй бермоқ, амалга ошмоқ, рўёбга чиқмоқ.. орадан ўтган ўн ишл ўз ишини қилган – эшон анчайин кексайган, ҳатто юз териси ҳам олачипор бўлиб кетган эди. П. Турсун, Ўқитувчи. **Унинг ҳам, бунинг ҳам айригиси келмас эди**. Лекин вақт ўз ишини қилди – ойни ғарб уфқидан тортиб кириб кетди. Демак, тонг отди. М. Исмоилий, Фарғона т. о. **Итнинг инстинкт ва рефлекслари ўз ишини кўрсатган эди**. О. Мўминов, Хиёбондаги уч учрашув. **Ўтган ишга салавот** Ўтган иш ўтди, бўлар иш бўлди (бўлиб ўтган иш ҳақидаги гапни тўхтатиш, унга қайтмасликни қайд этади). **Ҳўш, ўтган ишга салавот**. Қалай, экинларимиз дурустми? Ойбек, Танланган асарлар. **Кўлидан иш келмоқ** Муайян иш(лар)ни ўзича уддаламоқ, қила олмоқ. **Дуруст, сен самолёт ясолмайсан, кетмон чополмайсан..** лекин қиламан дессанг, қўлингдан иш келади. А. Қаҳҳор, Асрор бобо.

ИШ II махс. Бир жуфт пойабзалга етарли тери бўлаги ёки муайян кийимга етарли

газлама. **Бу теридан тўртта иш чиқарши мумкин. Иш бичмоқ. Иш тикмоқ.**

ИШБАЙ Бажарган ишга қараб, иш ўлчовида ҳақ тўлаш усули. **Ишбай** ҳақ тўлаши усули дастлаб фабриканинг 8-цехида тажриба қилиб кўрилди. Газетадан. **Текширишда меҳнат нормаларини белгилаш ва меҳнатни ишбай асосида уюштиришда текисислилка ўйл қўйилгани маълум бўлди**. Газетадан.

ИШБИЛАРМОН Ишнинг кўзини биладиган, кўп ишга ақли етиб уддалайдиган. Ана шу бошқармаларга кенг ҳуқуқлар бериб қўйиш, ишбилармон, обрўли ходимларни бошиқ қилиб тайинлаш керак. Газетадан. **Мўмин, камган, аммо ишбилармон йигит экан**. Газетадан.

ИШБИЛАРМОНЛИК Ишбилармонга хос ҳусусият, хатти-ҳаракат. **Ишбилармонлик** – бу янги нарсаларни, янги ғояларни ўйлаб топиб, уларни амалга ошира билиш ва бу ўйлда учрайдиган тўсик, қийинчилклардан қўрқмасликдир. Газетадан. **Абдурасул ишбилармонлиги билан кўтнинг назарига тушиб, министрликлардан бирига кўтарилиди, депутат бўлди**. Шукрулло, Жавоҳирлар сандиги.

ИШБОП Ишга муносиб, иш учун қулай, иш вақтида фойдаланса бўладиган. **Ишбон кийим**.

ИШБОШИ Бирор ишнинг боришини кузатиб, раҳбарлик қилиб турувчи шахс; саркор. **Хон тарафидан улар устига ишбоши қилиб белгиланган саркорлар..** қулоқ эшишмаган сўқишилар билан бечораларни таҳқир этар эдилар. А. Қодирий, Мехробдан чаён. **Ишбоши: -Қани, тараф борми?** – деб полвонларни майдонга чақирганда, нима бўлдию, таваккал қилиб, ўрнимдан туриб кетдим. П. Турсун, Ўқитувчи. ..катта ишларни олмай, иложи бўлса, кўтригу ҳаммомлар лойиҳасини тузиб, ўзи ишбоши бўлиш ниятида эканини.. айтди. Мирмуҳсин, Меъмор.

ИШБОШҚАРУВЧИ Идора, бошқарма ва ш. к. да расмий ёзишма ишларини олиб борувчи ходим.

ИШБУЗУКИ Битиб турган ишни бузувчи, келишилган масалада қаршилик кўрсатувчи одам; бузуқи, галамис. **-Мадрайим қора, ишларнинг мазаси ўйқ-ку!** – деди тўра. **-Тўрам, ишбузукилар бор,** – деб пўнгилади **Мадрайим навкар Полвонга қараб**. Ж. Шарипов, Хоразм.

ИШВА [а.د – عشو – кечаси (кўзи) яхши кўрмаслик; нозли, мафтун этувчи ҳаракат] Юз, кўз, қош жилваси; ноз, адо. **Бир ишва**

билин жонон девона қилиб кетди. Ҳамза, Паранжи сирлари. Қиз күзлариди ибо ва ишва билан яна ўзининг ўша қарашидан қилди. Ф. Мусажонов, Ҳиммат. Жувон ноздан кўра ўткага яқин бир ишва билан таъна қилди: -Шунақа, эсингизни олиб қўйишган. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

ИШВАКОР айн. ишвали. Ишвакор аёл.

— Чарх урсину айлансин Ишвакор жонон тўйингга. «Бойчечак».

ИШВАЛИ Ишваси бор, ишва ифодаловчи. Ҳадичабегим ҳали ҳусни сўлмаган нозу ишвали аёл эди. Ойбек, Навоий. Лавли ишвали кўзлари билан ҳар қанча қарамасин, унинг [отининг] димогни маст қилувчи ёлини тараши билан машгул. Ҳ. Фулом, Машъял.

ИШВА-НОЗ Ноз ва ишва(лар). Тинглай, дея, хуш овозингни, Ўзинг тутдинг садаф созингни. Черта кетдим зўр ихлос билан, Қараб турдинг ишва-ноз билан. Шуҳрат.

ИШГИР шв. Абжир, эпчил, чаққон. Ишгир саллот бари босиб келарди. «Очилдов».

ИШЁҚМАС Иш-мехнатга хуши йўқ; дангаса, ялқов. Ишёқмасса иш буюрсанг, сенга ақл ўргатар. Мақол. — Ювош боладан қўрқиши керак, катта бўлганда, ишёқмас бўлиши мумкин.. М. Осим, Ибн Сино қиссаси.

ИШЁҚМАСЛИК Ишёқмасга хос хусусият. Ялқовлик, танбаллик, ишёқмаслик унга ёт. Газетадан.

ИШКАЛ I [а. شکا] — мушкуллик, чалкашлик] Ишдаги чатоқ ҳолат; чалкашлик, бузуклик. -Тагин ёмон! Ҳар нарсадан ишкан топадиган бўлибсиз, — деди Нафиса. А. Мухтор, Туғилиш. Одамлар илгари вақтда савдо ишида ишкан чиқиб қолса.. қозига чопар эканлар. С. Анорбосев, Оқсой. Ревизор ҳалқи топаман деса, ҳар қанақасидан ҳам ишкан топади. С. Аҳмад, Сайланма.

ИШКАЛ II шв. Похол ёки қўғадан эшилган боғлик, арқон.

ИШКОМ Токларни кўтариб қўйиш, тарашиб, ёйиш учун поя ва бағазлардан баланд қилиб қурилган ёйсизмон сўри; валиш. Гулнор, очилган токларни ишкомга кўтариб, тол пўстлоги билан мақкамлаб боғлайди. Ойбек, Танланган асарлар. Баланд ишкомда узумлар фарқ пишиб ётибди. Ҳ. Фулом, Замин юлдузлари.

ИШЛАМОҚ 1 Иш билан машгул бўлмоқ; меҳнат қилмоқ. Далада ишлайти. Боғда ишлайти. — Шунақа, эшон, дех-

қон қишин-ёзин ишлайди-ю, кузга бориб илиги қурийди. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Миянгизни толиқтирадиган даражада қаттиқ ишламанг. С. Сиёев, Ёруглик. Меъмор учун бу ерда ишлайдиганлар ичиди Зулфиқору Заврак, Фаввос Муҳаммаддан яқинроқ одам ўйқ эди. Мирмуҳсин, Меъмор.

2 Бирор лавозимда фаолият кўрсатмоқ, хизмат қилмоқ. Директор бўлиб ишламоқ. Университетда ишламоқ. — Ҳозир Питнакдаги боғчада тарбиячи бўлиб ишлайдир. С. Сиёев, Ёруглик. Ҳаётда хотин-қизларнинг энг биринчи фазилати, майли, у қандай лавозимда ишламасин, уй тутишини билиши, оналик бурчани ўтайди олишишадир. Газетадан.

3 Ишлов бермоқ. Терини ишламоқ.

4 Ижод этмоқ; яратмоқ. Расм ишламоқ. Фильм яхши ишланабди. Ҳайкал ишламоқ. — Бош соврин тавсия этилди — турнир ғолиби тошкентлик усталар ишлаган катта чинни вазани олади. Газетадан.

5 Ҳаракатда бўлмоқ, юрмоқ, юриб турмоқ; амал қилмоқ. Тегирмон ишлайти. Станок ишлайти. — У, дала шийтонига этиб келганда, телефон ишлайдигани тўғрисида хабар қилди. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

6 Ҳизмат қилмоқ, фаолият кўрсатмоқ. Музейлар ҳар куни ишлайди. Душанба кунлари касса ишламайди. — Институтда мароқли учрашувлар клуби ишлаб туринти. Газетадан. Ҳозир шаҳарда кўплаб кулолчилик ва нақошлик устахоналари ишлаб туринти. Газетадан.

7 физиол. Ўз вазифасини нормал бажармоқ. Чап қўлим ишламайди. — Бектемирдан кўнглим тўқ, — деди Али тажсанг, — калласи ишлайди. Ойбек, Қуёш қораймас.

8 с. т. Мехнат қилиб топмоқ. Пул ишламоқ. Бугун юз сўм ишладим. — Ўтган йил бир юз ўн саккиз меҳнат куни ишладим. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

Ишлаб чиқариш Муайян ижтимоий муносабатлар шароитида киши меҳнати туфайли жамиятнинг яшаши ва тараққий этиши учун зарур бўлган моддий бойликлар яратиш. Рационализаторлар томонидан яратилган янгиликлар ишлаб чиқаришда кенг қўлланмоқда. Газетадан. **Ишлаб чиқармоқ** Маҳсулот тайёрламоқ. Стендларга талабалар ўйлаб топган, ясаган, ижод қилган ва ишлаб чиқарган турли буюмлар тартиби билан қўйилган. Газетадан. Хива шаҳар бади-

ий совга буюмлар фабрикаси ишлаб чиқаралғандағы маҳсулоттарни халқ амалий санъатининг нодир намуналари, деса бұллади. Газетадан. **Ишлаб чиқмоқ** Тайёрламоқ, яратмоқ. Пахта териши машинасининг янги моделини ишлаб чиқдик. — Кейинги ярим йыл давомында құйылған вазифаларни ҳәёттә татбиқ этиши билан бөглиқ чора-табділдер ишлаб чиқылды. Газетадан. **Ўз устида ишламоқ** Ўз савиғаси, малакасини ошириш йўлида меҳнат құлмоқ, ишламоқ. Каллала бола экан, мана, ўз устида ишлаб, кўтарилиб кетди. **Қайта ишлаш** Қайта, бир неча марта ишловдан ўтказиш. Бир грамм соғ радий олиши учун бир неча тонна уран рудасини қайта ишлашга тұғри келади. «Фан ва турмуш».

ИШЛАНМА Фойдаланиш, кўллаш учун ишлаб чиқылған нарса. ..техник ва технологик ишланмаларни ўз фойдаси учун ишлатишга интилди. Газетадан.

ИШЛАТМОҚ 1 Ишламоқ фл. орт. н. *Одам ишлатмоқ. Ақл ишлатмоқ. Расм ишлатмоқ.*

2 Кўлламоқ, фойдаланмоқ, ишга солмоқ. Асбоб ишлатмоқ. Сўз ишлатмоқ. — Улар гоҳ қамчин билан, гоҳ қилич, гоҳ түпнончача ва милиқиң аямай ишлатиб, халқни босиб туришибди. Ойбек, Танланған асарлар.

З Бирор манфаатта йўналтироқ; сарфламоқ. Маблағларни тежаб-тергаб ишлатмоқ. — Бойлар тўйларга ишлатадиган пулни савдоға ишлатсинг, театр ишларига берсинг. Ойбек, Танланған асарлар.

ИШЛИ Иши, юмуши бор; иш-хизматли. Ишли йигит. Ишлининг иши битар, иши-сизнинг куни ўтар. Мақол. — Яна бир оз күт, келиб қолар. Ишли одам эмасми, ахир! Ойдин, Кўнгли тўлдими, яхши йигит.

ИШЛОВ 1 Ишламоқ фл. ҳар. н.

2 Хомашёдан маҳсулот тайёрлаш учун қилинган меҳнат жараёни ва унинг натижаси. Ишловини келтирибсиз. Ишлови яхши. — «Қаловини топсанг, қор ёнар» деганиларидек, ишлови етилса, шур ерларда ҳам пахтадан мұл ҳосил олиши мүмкін. Щ. Мусаев, 55 центнердан.

Ишлов бермоқ Махсус (ўзига хос) меҳнат, иш қулмоқ. Ҳуқмдорлар ўзгарғандан сўнг, муомаладаги таңгаларга шундай ишлов берилған. Газетадан. Кечикиб экилған ғалла ҳам, чигит ҳам Матқовулнинг кейин бергән ишловларига қарамай, яхши унум қилмади. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

ИШОНАРЛИ Ишониш мүмкін бўлган; ишончли. Ишонарли гап. — Бу савол ўзига ишонарли жавоб тараб қилиши билан бирга, асрлар бўйи тарғиб ва татбиқ қилиб келинаётган бир асос мантиқига имтиҳон ҳам эди. М. Исмоилий, Фарғона т. о. **Шерназарбойни халқ олдида оқлаш учун.. ишонарли далиллар керак** эди. Ж. Шарипов, Хоразм.

ИШОНМОҚ 1 Ҳақиқат, чин деб билмоқ. Сўзига ишонмоқ. **Ваъдасига ишонмоқ.** — Бундай яхшиликни ҳар ким ҳам қила олади, Сафар ака.. шунинг учун мирзабошининг қилған яхшилигига мен ишондим. А. Қодирий, Мехробдан чайён. Бунинг учун ёзувчи ўзи тасвирлаётган воқеага қаттиқ ишониши керак. С. Кароматов, Олтин қум.

2 Ишонч билан қарамоқ, ишонч боғлашмоқ; панд бермайди, деб билмоқ. Бобур бу гап яна алданмаслик учун шаҳар ичидаги тарафдорларининг ҳеч бирига хабар бермасдан, фақат ўз кучига ишониб, таваккал қилиб келди. П. Қодиров, Юлдузли тунлар. Кузнинг ўзгарувчан об-ҳавосига кўпда ишониб бўлмайди. Газетадан. Шоир аср бошлиридаёт «Ер юзида таҳқирланган киши қолмайди», деб порлок келажакка астойдил ишонган эди. Газетадан. Ҳаёт Гуломжонга ишонса ҳам.. чоҳ олдида турган кишидай қўрқиб, сўради: -Қаёққа? М. Исмоилий, Фарғона т. о.

3 Умид боғламоқ, эътимод қилмоқ; суюнмоқ. Қоматига ишонган — қаддини букиб кетади, Кўпчиликка ишонган — мақсадига етади. Мақол. — Ойингнинг сендан умиди катта. Бор ишонгани сен. Ў. Умарбеков, Одам бўлиш қийин. Кумуш ва онасининг бирдан-бир ишонгандарни яна Ҳасаналининг ўзи эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ИШОНУВЧАН Ишонишга кўнгли мояйил, ишонаверадиган.. айниқса, ишонувчан, содда одамларнинг кўнглига ўйл топиб, жисноятга қўй урувчилар ҳам учрашини инкор қилмаслигимиз зарур. Газетадан.

ИШОНУВЧАНЛИК Ишонч, ишониш билан муносабатда бўлиш хусусияти, шундай муносабат. Оқкўнгил Нафиса ишонувчанлик билан ўйл қўйған хатосига икрор: кул деб, олов чанглаб олганидан дарди ичиди. Шуҳрат, Жаннат қидиргандар.

ИШОНЧ 1 Ишониш ҳисси, туйғуси. Ишонч билан гапирмоқ. Ишонч ўйғотмоқ. — Унинчиси ҳам гапми, истаганича топиши мүмкін — истак, ишонч ўлмаса бас.. Газетадан.

дан. Йўлчи чакки одамларни топмади, Ёрматнинг ҳақсиз эканига ишончи кундан-кун ортди. Ойбек, Танланган асарлар. Бор ишончим: бир куни Ёнгай қўёш қўтуб узра ҳам. Э. Воҳидов, Муҳаббатнома.

2 Эътиимод этилган, суюнилган, умид боғланган шахс ёки нарса. Модомики, иккимизнинг ёлгиз ишончимиз шу ўғлимиз экан.. бизга лозими, унинг хурсандлиги нима билан бўлса, шуни ахтаришдир. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Элмуроднинг турур билан гапирадиган гапи – келажакка ишонч ва умиди бўлиб қолди. П. Турсун, Ўқитувчи.

ИШОНЧЛИ Ишонса бўладиган, панд бермайдиган. Ишончли одам. — Сиз суюнчиқларга ишониб бўтмиз, жаноблар!..Бошқа ишончли суюнчиқларни топамиз. Ҳ. Гулом, Машъал. Бу ташкилотда сиз менинг энг ишончли, суюнадиган кишим бўласиз. Н. Аминов, Суварак. Абдугаффор ака дәхқончиликнинг истиқболи ишончли қўлларда бўлишини орзу қиласди. Газетадан.

ИШОНЧСИЗ 1 Ишониб бўлмайдиган; бетайин. Ишончсиз киши билан ишлама, Ажабланиб, бир кун тилинг тишлама. Мақол. — У подшоҳни лашкар ичидаги ишончсиз шахслардан оғоҳ этар, уларни жаллод қўлига топширади. Мирмуҳсин, Меъмор.

2 Умид-ишончи йўқ, ишончсизлик ифодаловчи. Дўстининг ташвишини ишончсиз кулги билан йўқотишга тиришиди. Ойбек, Кўёш қораймас. ..худди саҳнага биринчи бор чиқаётган ҳаваскор санъаткордек, ишончсиз қадам билан телефонга борди. Ф. Мусажонов, Ҳиммат.

ИШОНЧСИЗЛИК Ишончсиз ҳистайғу, ишончсиз муносабат. Ишончсизлик билан гапирмоқ. — Широқ шоҳнинг ишончсизлик кўзи билан қараётганини фаҳмлаб, ўз сўзининг тўғрилигини исбот қилишга киришиди. М. Осим, Аждодларимиз қиссаси. Менинг дилдан чиқарип айтган сўзларим Назирдаги қўрқув ва ишончсизликни тарқатиб юборди. Ҳ. Лутфуллаева, Бахти кулган йигит.

ИШОНҚИРАМОҚ Бир оз ишонмоқ, ишонгандай бўлмоқ. -Билмадим, директор мени шунчаки ҳовуримни босиш учун ёлғондан айтдими, дейман, – деди ишонқирамай Алимжон. И. Раҳим, Ўз қасбини севган йигит.

ИШОРА {а. شاشاره – кўрсатма; кенташ; имо-ишора, белги} 1 Кўз, қош, қўл, бош

ва б. ҳаракати билан берилган белги, имо, шунингдек, гап билан яширин тарзда ифодаланган маъно; шама. Ҳўқизга – туртки, донога ишора кифоя. Мақол. — Сафаров кўз ва қош ишораси билан Самандаровга: «Эвидада-да! Бу гаплар, бу муомала ортиқча», дегандай қиласди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. Мингбоши томдаги карнайчиларга «бас» ишорасини қиласди. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Зулфиқор баъзан бу қиз нима демоқчи, дегандай хаёла гўларга, Бадианинг хатти-ҳаракатлари, қиликлари, гапларидаги ишора уни чуқур ўйлашга мажбур этарди. Мирмуҳсин, Меъмор. Зумрад Мавлон Исаевичнинг ишорасини тушунди: «Ахир мен туфайли келдинг бу ерларга, тентак. Бўлмаса, юрардинг ҳозир дала кезиб..». С. Сиёев, Отлиқ аёл.

ИШОРА ҚИЛМОҚ Бирор маъно (мазмун)-ни билдирувчи имо-ишора бермоқ, гап-сўз айтмоқ. Полизнинг бошига етиб келишиди. «Тўхтанглар» деган ишора қиласди Ҳаким. М. Ҳазратқулов, Журъат. -Оқиллар омон бўлсан! – деб дуо қиласди Мутриб, Авазнинг бугунги оқибатига ишора қилиб. С. Сиёев, Ёруғлик.

2 Маълум маъно ифодаловчи, вазифа бажарувчи белги, аломат. Тригонометрик функцияларнинг ишоралари. — Рўзимбой ақанинг чойхонасида Рамазон нўғай ўқийдиган газеталарда нозик ишоралар бор эди. С. Сиёев, Ёруғлик. Мактубдаги тушунни қийин бўлган нуқта ва ишоралар яна бир қайта заҳар сочиб ўтгандек бўлдилар. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ИШОРАЛАМОҚ кам. қўл. Белги қўймоқ, белгиламоқ. Буюмларни рақамлар билан ишораламоқ.

ИШОРАТ эск. айн. ишора. Аминнинг кўз ишорати билан йигитлар юқори кўтарган таёқларини қўндирмасдан сақлаб турдилар. С. Айний, Куллар. Йўлчи, Қамбар уқтирган ишоратларни бир-бир кўздан кечириб, сўл ёқдаги боши берк тор кўчага кирди. Ойбек, Танланган асарлар. Абдурауф тунқотар.. даҳлизга чиқиб, ўзини четга олиб турган Султоналига, нима гап, деган ишоратини қиласди. А. Қодирий, Мехробдан чаён.

ИШПЕЧ Чеварларнинг ип, ипак, игна ва б. керакли нарсалари сақланадиган, шунингдек, тиззага қўйиб иш тикидиган халтаси. Мукаррамой чевар қиз, Ишпеки тўла ипак. Л. Абдуллаева. Кампир ишпеки билан шайи кўйлакчани олдига олиб ўтириди. Ҳ. Назаров.

зир, Яхши исм. Зумрад кӯзларини чироили сузуб, бир кулди, кейин тиззасидаги иштепчини ерга қўйди. Ойбек, Улуг йўл.

ИШРАТ [а. شَرَت – (бирор кимса билан) дўстлашиш, айш, хурсандчилик қилиш] Кайф-сафо, майшат билан фаҳш ишлар қилиш. Яна янги овқатлар, ичимликлар, лаганчаларда анор ва олмалар келди. Ишрат қизиб кетди. Ойбек, Танланган асарлар. Ишрат кечаларининг биррида Ҳожи хола ҳўжасига сўнгги қадаҳни тутди. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Бечора канизак ҳукмдорнинг бир кечалик ишрати учун қурбон бўлиб кетди. Мирмуҳсин, Меъмор. Муҳаббат бирла чеккан турбатинг роҳат билан тенгдир. Муҳаббатсиз ва лекин ишратинг кулфат билан тенгдир. Э. Воҳидов, Муҳаббатнома.

ИШРАТГОҲ айн. ишратхона. Танишганлар қочиши тадоригини кўришаркан, кепакчи бой.. таниш ишратгоҳга бурилар ўйлдан. С. Акбарий.

ИШРАТПАРАСТ [ишрат + ф. سُرست – сажда қилувчи, севувчи, хурмат қилувчи] Айш-ишратга, кайф-сафога берилган, ишратни севувчи (киши).

ИШРАТХОНА [ишрат + хона] Ишрат қилинадиган жой, хона; ишратгоҳ. Асфандиёрхон ишратхонадан ўтиб, ҳарамхонанинг ҳовлисига чиқди ва катта ҳовуз ёнидан ўтди. Ж. Шарипов, Хоразм. Махфий ишратхона токчаларидаги баъзи шамлар ўчган.. О. Ёқубов, Кўхна дунё.

ИШСИЗ 1 Иш-юмуши, қиладиган иши ўйқ; бекор(чи). Ишилининг иши битар, ишсизнинг куни ўтар. Мақол. ■ Ўйқ, ўйқ, бобожон, ишсиз қолсам, ичим тарс ёрилгудек бўлаверади. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

2 Иш, хизмат билан таъминланмаган. Қаҳратон қиши. Нима кўп – ишсиз кўп. Иш топиш қишин. Мардикорлик, дала ишлари ўйқ. Ойбек, Танланган асарлар. Шаҳарлар, қишлоқлар бир-бираидан афзал эмас, ҳамма оч, ҳамма ишсиз. Ойбек, Нур қидириб.

ИШСИЗЛИК Ишсиз ҳолат, иш билан таъминланмаганлик; иқтисодий фаолиятга яроқли аҳолидан бир қисмининг ўзига лойиқ иш топа олмай қолиши. 29-модда. Ишдан ва иш ҳақидан маҳрум бўлган шахсларга мўлжалланган ишсизлик нафақасининг миқдори. Газетадан. Бир йигит. Бутундир оёғи, Тўрвасида ишсизлик ёрлиги. Рауф Парфи.

ИШТАҲА [а. شَهَّا – истак, хоҳиш; овқатга бўлган майл] 1 Овқатланишга уйғонган ёқимли иштиёқ (сўлак ва меъда шираси ажралиши билан юзага келади). Ёдгор согайиб, иштаҳаси охирги даҳадан турган пила қуртникидай бўлган эди. С. Айний, Доҳунда. [Салимбойқавача] Эзилиб пишган ёғли гўштии иштаҳа билан еб, шишиани яримлатди. Ойбек, Танланган асарлар.

2 кўчма Иштиёқ, майл, ҳафсала. Ўҳ-ҳӯ, бали иштаҳангга, шошима, бу ҳам бўлур тез. Ойга бориб, ўзинг ойни ола қолгин, яхши қиз. М. Шайхзода. Лочинбоеў йигит орқасидан жамоа раиси.. кириб келишини зўр иштаҳа билан кутган эди. Х. Шамс, Характеристика.

Иштаҳага кирмоқ Овқатланишга хоҳиш, иштаҳа пайдо бўлмоқ. Иштаҳага кирди-ю, кулча юзига ранг югурди.. К. Яшин, Ҳамза. **Иштаҳани бўғмоқ** (ёки ўлдирмоқ, кесмоқ) 1) иштаҳани ўйқ қилмоқ, қайтармоқ. Ҳаёт эса боягидаи қилтомоқ бўлиб ўтираверди, тўғриси, бу ноёб баҳт унинг иштаҳасини бўғиб қўйған эди. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Гулнорнинг ҳам иштаҳаси кесилди, иккичу қошиқ шўрва ҳалқумидан базур ўтди. Ойбек, Танланган асарлар; 2) ҳафсалани ўлдирмоқ (қайтармоқ). Иштаҳа(ни) очмоқ Иштаҳа пайдо қилмоқ. Ҳалқ табобатида қарарм барги иштаҳа очувчи омил сифатида фойдаланилган. Газетадан. **Иштаҳаси карнай 1)** иштаҳаси жуда яхши. -Иштаҳа карнайга ўҳшайди, – деди кулиб Фози, кейин икки бармоғи билан томогини силади. И. Рахим, Ихлос; 2) хоҳиши зўр.

ИШТАҲАЛИ Иштаҳаси яхши, овқатни севиб, кўнгли тусаб ейдиган; сергомоқ.

ИШТАҲАСИЗ Иштаҳаси ўйқ, овқатни севиб, кўнгли тусаб емайдиган, камтомуқ. Гулсумбоби, бетоб, иштаҳасиз қизи учун ўз ҳовлисида, ўз декчасида тайёрлаган бир коса серқатиқ хўрда ошни авайлаб кўтариб, эшикдан кириб келди. Ойбек, Танланган асарлар.

ИШТАҲАСИЗЛИК Иштаҳасиз ҳолат, иштаҳа йўқлик. Умматали, нима учундири, дами қайтган ошни иштаҳасизлик билан еб, диванга ҷўзилди. Шуҳрат, Жаннат қидирганлар. Чарос иштаҳасизлик билан шўрва ичаркан, онасининг ўзига дикқат билан қараб қўяётганини сезар.. эди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

ИШТИБОҲ [а. شَتَبَه – шубҳа, гумон, шак] Шак-шубҳа, гумон. Кўпчиликка айтади.

диган гап эмас ўзи. *Майли*, иштибоҳ қолмасин сизларда, айтаман. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

ИШТИЁҚ [а. *إشتیاق*] – муштоқлик, дил ҳоҳиши; интилиш] Зўр истак, ҳоҳиш. Иштиёқ билан ишламоқ. — Журналинг номи «Маориф ва ўқитувчи» эди. Адолатнинг кўнглида уни ўқишига иштиёқ туғиди. С. Зуннунова, Гулхан. У [Умид] жуда иштиёқ билан ёзарди, фикрлар ҳам қўйилиб келарди. Мирмуҳсин, Умид. У [Қудрат] қадрдан дўстларини.. кўриши иштиёқи билан ёнар эди. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

ИШТИЁҚЛИ қ. иштиёқманд. Иштиёқли ўқувчи.

ИШТИЁҚМАНД Иштиёқи бор, иштиёқ-ҳаваси кучли. У ҳунар ўрганишига иштиёқманд. — Ёш шоир шеърдан кўра тўртликлар ёзишига иштиёқманд. Газетадан.

ИШТИЁҚСИЗ Иштиёқи, майли, ҳоҳиши ўйқ.

ИШТИРОК [а. *إشتراك*] – биргалашиш, қўшилиш; шериклик; умумийлик, муштараклик] Бирор иш, маросим, мажлис ва ш. к. да ҳозир бўлиш, қатнашиш. *Маъмурият* вакили иштирокида бўлган мажлис. — *Хотинлар* ўз тўйларини Ўзбек ойим иштироки билан ўтказиб олсалар, ўзларини шаҳарнинг энг баҳти хотинларидан санаб.. юрар эдилар. А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Мирзо Мейморга таассуф билдириб, ўғлиниг подшоҳга суюқасдда иштироки борлигини.. маълум қилди*. Мирмуҳсин, Меймор. Асосийси, Ўзбекистоннинг ҳалқаро ташкилотлар фаолиятидаги иштироки миллий хавфсизлигимиз, минтақада тинчлик ва барқарорликни сақлаш гаровидир. Газетадан.

Иштирок этмоқ (ёки қилмоқ) Қатнашмоқ. Мен бу тўйга иштирок этолмаганигимни айтдим.. «Муштум». Биз ижодий кечаларимизни шундай ўтказайликки, бу кечада ёлғиз ёзувчилар эмас, кенг жамоатчилик ҳам иштирок қилсин. Н. Сафаров, Оловли излар.

ИШТИРОКИЮН [а. *إشتراكی*] – социалист эск. айн. коммунист.

Иштирокион фирқаси эск. Коммунистлар партияси. Ўртоқ Кенжга айтгандаи, биз зиёлилар иштирокион фирқасининг бошлигани бу ишини олқишилаб, ёрдам беришимиз керак. А. Қаҳҳор, Сароб.

ИШТИРОКЧИ Иштирок этган ёки этувчи; қатнашчи. Мажлис иштирокчилари. — Дарҳақиқат, биз Ўзбекистон қўриқларида юз

берган ўзгаришларнинг шоҳиди, иштирокчиларимиз. Ш. Рашидов, Янги ер ҳақида сўз.

ИШТОН Тананинг белдан пастки қисмига кийиладиган, узун икки почали ички кийим; лозим. Камолон дарвозаси билан Сатмарқанд дарвозасигача бўлган кўргон осталари бошисиз ва иштондан бошқаси туналган инсон гавдалари билан тўлибди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. -Ҳазратим, – деди енгилгина тўйн ичидан маъла кўйлак ва оқ бўз иштон кийган Мурод.. К. Яшин, Ҳамза.

ИШТОНБОҒ Иштоннинг липпасига ўтказилган боғ. Бир вақтлар дўйни тикдим.. иштонбог тўқидим. Энди ундан ишларга кўзим ўтмайди. Ойбек, Танланган асарлар. Попукли иштонбог боғла, белни ушлайди. Т. Мурод, Ўлдузлар мангу ёнади.

ИШТОНСИЗ Иштони ўйқ; беиштон. Иштонсизнинг тушига икки қарич бўз кирибди. Мақол. — Иштонсизнинг ҳадиги чўпдан дегандек, то машина.. лагердан чиқиб кетгунча, Мирсалимнинг ичидан қиринди ўтди. Шуҳрат, Олтин зангламас.

ИШТОНЧАНГ 1 Иштоннинг устидан шим киймаган ҳолда, фақат иштон билан. Сайдий қайтиб келганида, ҳамҳужраси Эҳсон тор ва дим уйда иштончанг, димиқиб ўлтириб, мутолаа қиласр эди. А. Қаҳҳор, Сароб.

2 шв. Иштонсиз, беиштон. Авазнинг хаёлидан бир-биридан машъум, юракни тилкапора қилувчи манзаралар кетмай қолди. Бир кепада кечак иштончанг, ориқ бир бола «нанна» деба ўйграб, дастурхонга қўл чўзди. С. Сиёев, Аваз.

ИШХОНА 1 Иш, хизмат қилинадиган жой; корхона. Чиндан ҳам, адам борида ойимга енгил эди.. ишхонасига бориб-келишни биларди, холос. Ҳ. Назир, Ёнар дарё.

2 айн. устахона. Қоратой.. ишхонада.. қизил чўғ бўлган темир парчасини болға билан гурс-гурс ураг, ясилар, чўзар, қайирап эди. Ойбек, Танланган асарлар.

ИШЧАН Ишлаб чарчамайдиган, гайрат-шижоат билан ишлайдиган; серғайрат. Ишчан одам. — Ишчан педагог Салима Бердиеева порлоқ келажакнинг меҳнатсевар, гайратли қурувчиларини тарбиялаб етиштироқда. Н. Саъдуллаев, Камолот. Бригада чиндан ҳам аҳил ва ишчан коллектив. Ф. Нуруллаев, Бўз йигит.

ИШЧАНЛИК Ишчан хусусият, ишчан ҳолат; меҳнатсеварлик. *Ишчаниги билан обрӯ қозонмоқ. Ишчанлик кўрсатмоқ. Ишчанликни бўшаширмаслик.* ■ Камтаришлик ва ишчанлик унинг асосий хислатидек бўлиб қолди. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

ИШЧИ 1 Меҳнат билан шуғулланувчи, ўз кучи билан ҳаёт кечириувчи шахс; меҳнатчи. *Шу ўйсун ариқ қазила бошланди. Лекин ишчи кўп, озиқ-овқат ўйқ эди.* А. Қодирий, Мехробдан чаён. *Биз – ишчимиз, меҳнатчимиз, Биз ҳам инсон ўғлимиз. Ҳамза.*

2 Корхоналарда жисмоний меҳнат қўлиувчи (ишловчи) шахс; моддий бойлик яратувчи ижтимоий гурух вакили. Завод ишчиси. *Курилиш ишчиси. Темир ўйл ишчиси.* ■ Ишга қабул қилишда синаб кўриши – ишчи ёки хизматчининг унга топширилаётган ишга мувойфиқлигини текшириб кўришдир. Газетадан. *Эзозли ўқувчим (балки пахтакор, эҳтимол, ишчисан, балки зиёли).* А. Шер.

ИШШ унд. с. Эшакни тўхтатиши учун ишлатилади. *Дангаса салқинга қочгай, иш десанг, Тўхтамоқ օдан эшакка, «иши» десанг. Ҳабибий.*

ИШШАЙМОҚ Тишларнинг оқини кўрсатиб, товушсиз илжаймоқ;. *Мурzin ҳайрон қолиб, «У эмас-ку!» деган эди, комендант «Адашманг, айнан ўзи», деди сурбетларча ишшайиб.* Шуҳрат, Шинелли йиллар. *Ҳақиқатан ҳам, у ўта мулоҳазали, хушича-чақ ўигит кўринар, фақат жилмайши ишшайишга ўҳшаб кетарди.* Н. Аминов, Қалтиш хато.

ИШЮРИТИШ Муассаса, ташкилот ва ш. к. га оид иш-хужжатларни олиб бориши, юргизиши. *«Давлат тилида ишюритиши ва хужжатчилик» курсидан ягона мукаммал дарслик яратиши..* Газетадан.

ИШЮРИТУВЧИ Ишюритишини олиб борувчи шахс. *Пойтахт атрофидаги маҳаллалардан бирида миноралик катта масжид солаётган устод Қавом ҳам бу ерга ишюритувчи сифатида.. яқинда мадрасада таҳсил кўрган бир ўигитни чақирди.* Мирмуҳсин, Мемор.

ИШҚ [а. عشق – севги, муҳаббат; ошиқлик, хушторлик] 1 Бошқа жинсдаги шахсга берилиш, интилиш (мойиллик) ҳис-сезгиси. *Мажнуннинг Лайлуга ишқи. Ишқ савдоси.* Ёр ишқида ёнмоқ. *Ишқи ўйқ – эшак, дарди ўйқ – кесак.* Мақол. ■ *Бир вақтлар*

ишик можароларини ёлғиз эртаклардан тинглаган Гулнор.. энди ўзи ишқнинг олов кўйлағида яшар эди. Ойбек, Танланган асарлар.

2 кўчма Зўр ички интилиш; иштиёқ. Одатда, навбаҳор келиши билан қалби яратиш ишқи билан түғён урувчи саҳий боябонлар, пахтакорлар ва ишчилар ўйл бўйи қилиниши лозим бўлган ишларни хомчўт қилиб оладилар. Газетадан. *Ажабо, устознинг инсон қалбига солган ижод ишқи шогирднинг матонати билан қўшилса, мўъжиза туғиларкан.* «Гулдаста».

ИШҚИ ТУШМОҚ Ишқ-мехри уйғонмок, ишқ-мехр билан боғланмоқ; севиб қолмоқ. *Деҳқоннинг ишқи ерга тушган. У ерни эъзозлайди.* Газетадан. Бирорвга ишқингиз тушса, қиз боладан бешбадтар уятчан бўлиб қолар экансиз.. П. Турсун, Ўқитувчи.

ИШҚАЛАМОҚ 1 Икки нарсани бирбирига суркамоқ. *Гиштни гиштга ишқалаб силиқламоқ.* ■ *Бирор ишдан келса, сиз ошдан келасиз, – деди Мели полвон жаҳли чиқиб ва қўлларини ишқалаб, кетмон сопини ушлади.* П. Турсун, Ўқитувчи.

2 Кўл билан қаттиқ босиб силамоқ, эзмоқ. *Оёқни ишқаламоқ.* ■ *Мўйсафиид сартарош унинг [Йўлчининг] бақувват.. бошини ишқалай бошлади.* Ойбек, Танланган асарлар. *Ўқули кўзларини ишқалаб Ақбар чиқар, тойчоқлардай иргишлаб, сертупроқ кўчалардан чопқиллашиб кетардилар.* Ж. Абдуллахонов, Хонадон.

ИШҚАЛАНИШ 1 Ишқаланмоқ фл. ҳар. н. 2 физ. Жисмларнинг бири иккинчисининг силжишига қаршилик кўрсатувчи физик ҳодиса. *Куруқ ишқаланиш. Ишқаланиш кучи.*

ИШҚАЛАНМОҚ 1 Ишқаламоқ фл. ўзл. ва мажҳ. н. Унинг [кетмоннинг] юзи қаттиқ, серқирра тошларга узоқ вақт ишқаланган ёки қандайдир ўтмас теша билан ўйнилганга ўҳшарди. П. Турсун, Ўқитувчи.

2 кўчма Хира бўлиб ёпишмоқ, сурканмоқ.

ИШҚАМОҚ айн. ишқаламоқ. *Ёрмат севинганидан кафтини ишқаб, кулиб, танчадан бир қадам нарига чўкка тушди.* Ойбек, Танланган асарлар.

Бурнини ерга ишқамоқ қ. ер.

ИШҚИБОЗ Мехр-ҳавас кўйган, берилган; ҳавасманд. *Мусиқага ишқибоз одам.* Отга ишқибоз. Спортга ишқибоз. ■ *Ҳамро аканинг қизи Обида қишлоқ мактабида ўқиб юрган кезларидан машинага ишқибоз эди.* Ҳ.

Назир, Маёқ сари. *Овга ишқибоз ёш-яланг-нинг куни туғди: тогда дон тополмай оч қол-ган какликлар гала-галаси билан дарага ёпи-рилиб тушган.* С. Анорбоев, Оқсой.

ИШҚИБОЗЛИК Мехр қўйиш, бери-лиш, кучли майл. *Санъатга ишқибозлил.* Ишқибозлик айб эмас. — Ишқибозлик ҳам ҳар хил бўлади, чунончи, бирор гулга, бул-булга, бирор машинага, йўрга отга ишқи-боз.. «Муштум».

ИШҚИЙ Ишқ-муҳаббатга оид; ишқни ифодаловчи. *Ишқий шеър.* Ишқий драма. — Гулнор ишқий кечинмалар, белгисиз хаёллар ичиди ўртаниб, ёлғиз ётаркан, ҳовлида ота-сининг овозини, қўй маърашини эшилди. Ой-бек, Танланган асарлар. *Оқила муҳаббатни ишқий мактубларсиз, учрашувларсиз.. тасаввур қила олмади.* Ю. Шомансур, Қора марварид.

ИШҚИЛИБ Нима қилиб бўлса-да, ҳар қалай, ҳар ҳолда. *Бобохўжа домла ҳамма-вақт бир хилда ўқитар, бир хилда ёздирап, ишқилиб, бир амаллаб вақтни ўтказар эди.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Мажлис қизиб кетди. Қатнашувчиларнинг кўпчилиги озми-кўми, яхшими-ёмонми, ишқилиб, гатирди.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

ИШҚИРМОҚ шв. Пишқирмоқ. *Бу май-донда бедов отлар Ишқирап майдон ичинда. «Алпомиши».*

ИШҚОР [ф. اشخار – поташ, калий карбонат] 1 ким. Металларнинг ара-лашувидан ҳосил бўлган, сувда яхши эрий-диган асослар, мас., ўювчи натрий, ўювчи калий.

2 Шундай моддали эритма.

Ишқори озмоқ Жаҳни қўзғамоқ, ғазаби қайнамоқ. ..қулоқчинни бостириб олиб, ии-гитчалар қатори ер текислаётган куёвни кўраркан, қайнотанинг ишқори озиб кетди. Ҳ. Назир, Ўтлар туташганда.

ИШҚОРИЙ ким. 1 Ишқор ҳосил қилувчи. *Ишқорий металлар.*

2 Ишқор хусусиятига эга бўлган. *Ишқо-рий эритма.*

ИШҚОРЛАМОҚ Ишқор билан ишлов бермоқ, ишқор солмоқ. *Сувни ишқорламоқ.* — Ишқорлаш ҷеҳида.. элеваторлар.. синов-дан ўтказилиб, ишлаб чиқаршига шай этиб қўйилди. Газетадан.

ИШҚОРЛИ 1 Ишқори бор, ишқор ара-лаштирилган. *Ишқорли сув.*

2 Ишқор воситасида ишлайдиган. *Иш-қорли аккумулятор.*

ИШФОЛ [а. شغاف – эгаллаш, босиб олиш; иш билан банд этиш]; *ишфол қилмоқ* (ёки этмоқ) 1) забт этмоқ; қўлга олмоқ; эгалламоқ. *Пиёда аскарларимиз.. ҳамла қилиши учун қулај позицияларни ишфол қилган эди.* А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз. *Ўратепанинг бу са-фарги ишфол этилиши алоҳида аҳамиятга эга эди.* Ш. Тошматов, Эрк қуши; 2) банд қилмоқ, қопламоқ, эгалламоқ. *Унинг фик-рини ўз ишлари ишфол қилган эди.* — Улар пича юриб, тўрт-беш таноб жойни ишфол этган бедазорга чиқишиди. Ойбек, Танлан-ган асарлар. *Бадианинг хаёлни бир лаҳза ўша, Ҳўжса Юсуф Андигоний келган базм ишфол қилди.* Мирмуҳсин, Меъмор.

ИЮЛЬ [лат. julus] Янгича йил ҳисоби-да еттинчи ой номи (Милоддан аввалиг 45-йилда Рим хукмдори Гай Юлий Цезар ша-рафига шундай ном олган).

ИЮНЬ [лат. junius] Янгича йил ҳисоби-да олтинчи ой номи (Қадимги Рим маъ-будаси Юнона номи бўйича аталган).

ИЯ с. т. *Ие. Ҳа, нима бўлди.. Ия, бурнинг-дан қон оқяпти-я!* П. Турсун, Ўқитувчи.

ИЯК 1 Пастки жағнинг ҳар икки томо-ни қўйилиб келиб бирлашган жойи. *Ияги чўзинчоқ одам.* — [Бозорбой] *Пойгакка чўкка-лаб, сўнг бир қўли билан соқоли майса бўлиб қолган иягини силаб қўйди.* П. Турсун, Ўқитувчи. -Кел, Саид ўғлим, – деди Мўмин амаки, ияги бурнига бориб келиб узум ер экан. Э. Раимов, Ажаб қишлоқ.

2 Пастки жағ. *-Дадаси бўлса, урушида.. – Ҳадича аянинг ияги қалтиради.* Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар. *Гулноранинг очиқ қўзла-рида ҳаёт нури сўнганди.* Рўмол тугунлари-ни ечиб, иягини боғладим. Газетадан.

ИЯК ТАШЛАМОҚ (ёки қоқмоқ) Ўлим тал-васасида ётмоқ. *Кун ўтди, ҳафта ўтди, ни-ҳоят, амалдор шифтга қараб ётганича, бир-икки ияк қоқди – жон берди.* «Муштум». Нима, ажали этиб, иякни қоқшига қараб қол-ди, нўқ этиб ўлса, бўлганимиз бўлдик. Ҳамза, Танланган асарлар.

ИЯРМОҚ шв. Эргашмоқ. *Ҳайронлик ус-тига бағрин доғлади,* Туяга ияриб, бўзлаб ўнглади. «Алпомиши». *Тўғонбек кўн ичди.* Унга ияриб, Алоиддин ҳам.. қадаҳни ортиқроқ қўтариб, ниҳоят, чўзилиб, қотиб қолди. Ой-бек, Навоий.

ИК: иқи сўймоқ Ёқтироқ, хушламоқ. [Дадаали] Гоҳ молхонада ивирсийди, гоҳ чизимча билан ток бойлайди.. ишқилиб, тек турганни иқи сўймасди. А. Мухтор, Кумуш тола. [Эломонов] Тўлқиновни кўнда иқи сўймасди-ю, лекин ўзи дуруст одамга ўҳшайди. М. М. Дўст, Галатепа қиссалари. Бир кўришидаётк иқим сўйиб, худди отам тирилиб келгандай сезсан-а. Ҳ. Назир, Ўтлар туташганда.

ИҚБОЛ [а. اقبال – пешвоз чиқиш; яқинлашиш; қизиқиш; баҳт, омад] 1 Баҳтли тақдир, порлоқ келажак; баҳт, омад. -Гулишаннинг иқболи баланд. Жуда пишиқ, жуда тиришқоқ у, – деди Зайнаб. Ойбек, О. в. шабадалар. Мени кутаёттир ажиз келажак, Уменинг иқболим, менинг баҳтимдир. А. Орипов, Ийлар армони.

2 Тақдир, қисмат. [Мулладўст ўз-ўзига:] Бу дунё ҳамма ёғидан бизни сафар қочди қўлган, ўшанинг учун эллик тўртга кирибманки, иқболим нас-фалокатдан сира ажралмайди. Ҳамза, Майсаранинг иши.

3 айн. истиқбол 3. ..келаётган Абзамни кўриб, «Худога шукур, омон қайтди қўзичоғим», деб иқболига чиқди.. Т. Рустамов, Мангу жасорат.

Иқболи чопмоқ Баҳти кулмоқ, омади юришмоқ. Чопган экан асли сенинг иқболинг, Асли бу жаҳонда ўйқдир бу ёринг. «Баҳром ва Гуландом».

4 Иқбол (хотин-қизлар исми).

ИҚЛИМ [а. 氣候 – минтақа, ҳудуд, ўлқа; об-ҳаво < юн. *klima*, *klimatos* – эгиш, энгаштириш; майл, мойиллик] 1 Муайян жойнинг ўзига хос, ҳар йили тақрорланувчи одатдаги об-ҳаво шароити. *Тоғ иқлими. Денгиз иқлими. Иқлим ўзгаришлари.* ■ Ўрта Осиё республикалари жуда қуруқ иқлим бўлган зонада жойлашган. «Фан ва турмуш». Тортмиш табиат хуши иқлим, тоза ҳаво. Ё. Мирзо.

2 кўчма Шароит. Межнат жамоасидаги маънавий иқлимининг яхши ёки ёмон бўлиши кўп жисъатдан раҳбарга боғлиқдир. Газетадан.

3 Дунё, унинг бир қисми; минтақа. Чироили, попукдай бир қиз ўйнадику, аҳ-аҳ, иқлимда мисли ўйқ.. Ойбек, Улуғ йўл. *Ғайрат қилган киши иқлим сўрайди, Юраги катта ҳар бир ишга ярайди.* «Эрали ва Шерали». Бу ҳабар бутун иқлим бўйлаб тарқалди. «Ёшлик».

Етти иқлим Қадимги араб географларининг қарашларига кўра, ернинг етти мин-

тақасидан ҳар бири. Етти иқлим подшоси етти нома ёзib, ўз элчиси орқали Қорасоч парининг отасига юборибди. «Эртаклар». Қамбар чўлоқдек исковуچ етти иқлимда ўйқ. Ойбек, Танланган асарлар.

ИҚЛИМИЙ Иқлимий оид. Иқлимий шароит. ■ Мамлакатимизнинг турли иқлимий зоналарида ўсуви ўсимликлар турли вақтларда гуллайди. «Фан ва турмуш».

ИҚЛИМЛАШМОҚ Бирор ернинг иқлимига мосланмоқ, иқлимига ўрганмоқ (ўсимлик, ҳайвон ҳақида). Субтропик мевалар, асосан.. Кавказ, Крим ва бошқа жойлардан келтирилиб, республикамизнинг жанубий районларида эндигина иқлимлашади. К. Маҳмудов, Ўзбек тансик таомлари.

ИҚЛИМШУНОСЛИК геогр. метеор. Турли хил иқлимларнинг таркиб топиши сабабларини, иқлимининг инсон фаолияти обьектларига ва инсоннинг ўзига, шунингдек, турли табиий ҳодисаларга таъсирини ўрганадиган фан тармоғи.

ИҚРОР [а. اکرور – эътироф қилиш; рост деб ҳисоблаш] Тан олиш, бўйнига олиш; эътироф этиш. [Унинг] Тенги ўйқ, хушрўйлигига ҳамма иқрор. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. Оққўнгил Нафиса ишонувчанлик билан ўйл қўйған хатосига иқрор: кул деб, олов чанглаб олганидан дарди ичиди. Шухрат, Жаннат қидирганлар.

Иқрор бўлмоқ (ж. к. билан) Тан олмоқ, бўйнига олмоқ, эътироф этмоқ. Қиз аммасининг оёғига ишқилди ва ўз қилмишига иқрор бўлди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. **Иқрор қилмоқ** (т. к. билан) айн. иқрор бўлмоқ. Тўғриси у, Мехрининг чаққонлигига қойил бўлган эди-ку, буни иқрор қилгиси ўйқ эди. Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.

ИҚТИБОС [ا. اقتباس – қисқартириш, торайтириш; кўлга киритиш; кўчирма олиш; кўчирма, далил келтириш] эск. кт. Кўчириб олинган, олинган нарса. Улуғ аждодларимизнинг меросидан дидсизларча ва илми таомилга риоя қилмасдан, узуб-юлиб олинган иқтибослар билан изоҳламоқдалар. Газетадан. Биз бу иқтибосни атайлаб туркча аслият ҳолид келтиридик. П. Қодиров, Тил ва эл.

Иқтибос қилмоқ Олмоқ, ўзлаштирунг. Янги воқеликни ифодалаш учун эса янги-янги сўзлар яратилиб ёки иқтибос қилиниб, муоммалага киритилади. Газетадан.

ИҚТИДО [а. اقتصادیه] – эргашиш, тақлид қилиш] эск. кт. Эргашиш, тақлид қилиш.

Иқтидо құлмоқ Намозда имомга тақлидан ҳаракат құлмоқ. [Домла:] Халқ ичидә қандай ташвиқот құла оламан, зероки, мағалладағы менға иқтидо құладыған қавмдан нұхоят үч-тұрт кишигина қолди, холос. К. Яшин, Пъесалар.

ИҚТИДОР [а. اقتصادی] – күч-күвват, күдрат; қодирлик, қобиляйт; ҳолат] Күч-күдрат, қодирлик. Мұлла Мұхсіннің ақвөли маңым, үзидан бир ғап чиқарыб, мајслисни хұрсан құлишеге иқтидори ва маҳорати йүқ. А. Қодирий, Обид кетмөн. Ұлар ҳар жабхада, үзларига берилған илохия иқтидорлары бөис, халқымыз фарғоналығы.. үйліда жонларини жабборға беріб мәхнат құлмоқдалар. Газетадан.

ИҚТИДОРЛИ Күч-күдратға молик, күдратли, қодир. Иқтидорлы саңыткор. ■ Үзбекистон бадий академиясы Маданият ишлары вазирилігі ва Халқ тағымы вазирилігі билан ҳамкорлықда тасвирій ҳамда амалың саңытат бүйіча иқтидорлы ёшларнинг иккінчи республика танловини үткәзди. Газетадан.

ИҚТИДОРСИЗ Иқтидори йүқ, күч-күдрати йүқ. Эшикдан кириб, стол устидаги қоғозларға күзи тушиши билан үзини ҳаддан ташқары чарчаган, ҳар қандай фикрій шыға иқтидорсиз сезіб, бұшаади. А. Қаҳхор, Сароб.

ИҚТИСОД [а. اقتصاد] – хұжалик; тежаб-тергаш; экономика] 1 Сарф-харажатда тежамкорлық, тежаб (асраб) қолиш. Ишга омилкорлық билан ёндашиш, иқтисод ва тежамкорлықда шахсий намуна күрсатиш – шу күннинг талаби. Газетадан.

2 с. т. Ейиш-ичиш; ейиш-ичиш билан бөглиқ ҳолат. Ошада жаңжал асосан иқтисод хүсусида чиқади. Ф. Мусажонов, Ҳиммат. -Хүш, әнді иқтисодда ұтайлік, – үйгит ён дафтар билан қаламни құйыға олди. – Қани, күнгіллары нимани хоҳлайды? «Мұштум».

3 айн. **иқтисодиёт**. Жаҳон иқтисоди ва дипломатия университетининг «Бизнес олами» ўқыу марказы «Яңғы үйл олди чиқышлары» ток-шоусини үткәзди. Газетадан. Демек, бу сиёсаттың амалға оширмоқ учун иқтисод илмини.. сирларини білмоқ керак. Газетадан.

Иқтисод құлмоқ Тежаб қолмоқ. 12 ишчини бошқа шыға күчіриши.. давлатнинг 200 минг сұмлукка яқын маблагини иқтисод қилаади. Газетадан.

ИҚТИСОДИЁТ [а. اقتصادیہ] – хұжалик масалалари; хұжалик] 1 Ижтимоий түзүмнинг базиси.

2 Халқ хұжалиғи ишлаб чиқарыш күчларининг қолатига мұвоғиқ келувчи ишлаб чиқарыш мұносабатлари. Республиканың иқтисодиёті. ■ Натижада шаҳар иқтисодиёті үнгланиб, сармоя ва валюта түшүми мұттасил ортмоқда. Газетадан. Бұгунғи кунда инвестицияларни жағб қилиш иқтисодиётимизнинг устувор вазиғаларидан биридір. Газетадан.

3 Хұжалик тармоқларининг моддий ва молиявий томонларини үрганадиган фан.

ИҚТИСОДИЙ Иқтисодға, иқтисодиёттегі оид; иқтисодиёт (иқтисод)ға бөглиқ бўлған. Иқтисодий масалалар. Иқтисодий шароит. Иқтисодий сиёсат. Иқтисодий танглиқ. БМТнинг Ироққа нисбатан иқтисодий жасо ҷоралари. ■ Тупроққа микроўғит солиши эса ҳосиҳ ортиши мисолида иқтисодий жиҳатдан үзини оқлайди. «Фан ва турмуш». Қуёш энергиясидан фойдаланыш ҳисобига ёнилги-энергетика ресурслари сарғыннинг камайшын ҳалқ хұжалигига жуда күп иқтисодий самара беради. Газетадан.

ИҚТИСОДЧИ 1 Тежаб-тергаб сарф этувчи; сарф-харажатни тежаб-тергаб бажарувчи; тежамкор. Иқтисодчи киши.

2 Иқтисодиёт фанлари ва иқтисодий масалалар бўйича мутахассис. «Ўзмашшият-техника» институтыда иқтисодчи бўлиб ишлайдиган Дилфузә Латипованинг.. Газетадан. Бундан ташқари, олий маңымумоти ўн уч агроном, тұрт инженер, етти иқтисодчи самарали мәхнат құлмоқда. Газетадан.

ИҚТО [а. عقط] – чек, тақсымлаб берилған ер; ҳадя, мукоғот қилинган ер майдони] тар. Кўпчилик Шарқ мамлакатларидан, жумладан Мовароуннарда ўрта асрларда катта, алоҳида хизматлар учун ҳукмдор томонидан инъом қилинган чек ер.

ИҚТОДОР Иқто әгаси, иқто олган шахс.

ИҒВО [а. غواص] – йўлдан уриш, оздириш; алдаш, адаштириш] Низо, нифоқ солишга, иттифоқни бузишига, бузғунчилликка қаратилған хатти-харакат, ёлғон-яшик, уйдирма, бўхтон ва ш. к. Бойнинг иғвосига алданған бечоралар иккى жаҳон овораси бўлди. С. Айний, Куллар. -Хүш, – деди Бўтабой, – сен ҳам ёт үнсурларнинг иғвосини тарқатадиган бўлиб қолдингем! А. Қаҳхор, Кўшчи-нор чироқлари. Ишни бошлиқларга қарши

иғводан эмас, меҳнатдан бошлаш керак, ўртоқ Сарiev. А. Мухтор, Туғилиш.

ИҒВО СОЛМОҚ Орада иғволи гап-сўз юритмоқ (қўзғамоқ). Эҳтимол, иккимизнинг орамизга иғво солиб, ширингина турмушизини бузмоқчи бўлсалар? Ҳамза, Туҳматчилар жазоси. **ИҒВО ҚИЛМОҚ** Иғволи гап-сўз қилмоқ, фитна уюштирмоқ. Ҳўжаназар мени ва бошқаларни колхозга қарши иғво қилиб, ўзи уч хўжалик бўлиб, ҳаммадан бурун колхозга кириб олди. С. Айний, Қуллар.

ИҒВОГАР Иғво билан шуғулланувчи, иғво тарқатувчи (шахс). *Иғвогар одам.* [Музаффар:] Ҳақиқатни гапирсан, ёмонотлиқ қилдингиз. *Иғвогар, юртбузуқи, ҳасадгўй дедингиз.* Уйғун, Навбаҳор. *Иғвогар, одамлар ўртасига нифоқ ташлайди.* Коллективни бузади, таълим-тарбияни издан чиқаради. Р. Усмонов, Одобнома.

ИҒВОГАРЛИК Иғво иши. *Иғвогарлик билан шуғулланмоқ.* Устозимнинг айтишича, инсониятда иғвогарлик, чақимчилик, ичиқоралик.. кўп бўлар экан. Х. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлакати. Омон Қодиров иғвогарлик билан жамоатни ўз таъсирига олиб қўйди-ку! М. Бобоев, Гўзаллик истаб.

ИҒВОЧИ айн. *иғвогар.* *Иғвочининг гапига кирган.. Гумроҳ отанг мен бўлдим.* «Зул-физар билан Аваҳон».

ИҲ унд. с. Норозилик ифодалайди. -Сен ёлғиз эмассан, - пичинг қилди Салим, - Гулнордай онанг бор.. Нурининг ғазаби тутакиб. «иҳ» деб, тескари буршид. Ойбек, Танланган асарлар.

ИҲОНАТ [а. حَوْنَاتٍ] – камситиш, хўрлаш, таҳқирлаш] эск. кт. Бепарвонлик, писанд қилмаслик, бехурмат қилиш, таҳқирлаш. Дадабой.. худонинг ўйига иҳонат келтириб ётган фосиқ. «Муштум». Киши икки ҳолда: бири – ватанида авқоти (тирикчилиги, турмуши) кечмаса ва яна бири – изо ва иҳонат жон-жонидан ўтиб кетса, сафар иҳтиёр қилур. К. Мирзо, Олам гўзал.

ИҲОТА [а. حَوْنَاتٍ] – ўраб олиш, девор; камраб олиш] Атрофни тўсиш, ҳимоя учун ўраш, тўсиш ва шу мақсаддаги тўсиқ,

ҳимоянинг ўзи; қуршов. Даладаги иҳота дараҳтлари шохига қўйниб олган ғалати қушчалар чуғурашиб, ўзаро нима ҳақдадир баҳшашмоқдалар. Газетадан. Бобур Зарафсон дарёси кўриниб турган бир жойни ўрда қилиб, атрофига чуқур хандақлар қазитди, шоҳшаббалардан ўқ ўттмайдиган иҳоталар яратди. П. Қодиров, Юлдузли тунлар.. бавзида ўттиз-қирқ отлиқ иҳотасида амирзодалар ҳам саирга чиқади. Мирмуҳсин, Меъмор.

ИҲОТА ҚИЛМОҚ (ёки этмоқ) Тўсиб ҳимоя қилмоқ. Тўрт ботмон чамаси мевазор, гулзор баланд пахса девор билан иҳота қилинган эди. «Шарқ юлдузи». Қалъани иҳота қилиб турган навқару ясовуллар ҳар томонга тумтарақай қочиб кетишиди. Мирмуҳсин, Меъмор. Фақат эшик олдида тарвақайлаган катта тут дараҳти қалин соя ташлаб, унда истикомат қилувчиларни иссиқдан иҳота этиб турар эди. С. Кароматов, Олтин қум.

ИҲОТАЛАМОҚ Маълум бир ҳудудни чегаралаб ўраб, тўсиб қўймоқ. Ўйлари гувалак ёки чим билан иҳоталанган, эгри-бугри шох-шабба, устидан қамиш солиниб, лой босилган қоронги кулбалардан иборат эди. С. Абдулла, Кувғинда.

ИҲРАМОҚ Оғриқ, алам ифодаловчи овоз чиқармоқ. Икки йигит ўқ еди шекилли, иҳраб қулади. Ҳ. Гулом, Машъъал. Иҳраб ётган Шаҳоб бошини чайқади ва қийналиб ютинди. Л. Тожиева, Мехрим сизга, одамлар. Кучала еган каби тиришиб, бузоги тескари келган сизирдек тўлғанади ва иҳрайди. А. Қодирий, Кичик асарлар.

ИҲРАНМОҚ Оғриқ, толиқишиш ва ш. к. таъсирида «иҳ, иҳ» деган товуш чиқармоқ. Жўравой ўрнидан турди. Оғриқ ва ҳорғинликдан иҳраниб-иҳраниб, гуслхонада ювинди. «Ёшлик». Нормат полвон иҳрандию, милтиқни қўйиб юборди. «Ёшлик».

ИҲРОМ айн. эҳром. *Миср иҳромлари.*

ИҲТИЛОМ [а. حَتِّلَمْ] – балогат, етуклик; поллюция] физиол. Эркакларда гайрииҳтиёрий (жинсий алоқасиз) шаҳват (сперма)нинг кетиши, тўқилиши (асосан ўйқу пайтида).